

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ ԱՐՑԱԽՅԱՆ
ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐՈՒՄ
1988-1994 ԹԹ.**

**(ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԵՎ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ)**

**Կազմեց և հրատարակության պատրաստեց
պ. գ. թ., դոց. ժ. Ս. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԸ**

**ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2019**

ՀՏԴ 378:94(479.25)
ԳՄԴ 74.58+63.3(5Հ)
Ե 813

Հրատարակության է երաշխավորել
Երևանի պետական համալսարանի
գիտական խորհուրդը:

Նվիրվում է Երևանի պետական համալսարանի
հիմնադրման 100-ամյակին:

Կազմեց և հրատարակության պատրաստեց
պ. գ. ք., դոց. Ժ. Ս. Մանուկյանը

Խմբագիրներ՝ պ. գ. դ., պրոֆ. Վ. Ա. Բայբուրդյան
բ. գ. ք., դոց. Լ. Վ. Ավետիսյան

Ե 813 Երևանի պետական համալսարանը Արցախյան գոյապայքարում 1988-1994 թթ. (փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու) / Կազմ. և հրատ. պատրաստեց Ժ. Ս. Մանուկյանը. -Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2019, 428 էջ + 16 ներդիր:

1988 թ. սկսված Արցախյան գոյապայքարում համալսարանականները առաջամարտիկներից էին:

Ժողովածուում զետեղված են Արցախյան գոյապայքարում ԵՊՀ-ի մասնակցությանը վերաբերող արխիվային փաստաթղթեր, նյութեր, ինչպես նաև Արցախյան պատերազմում զոհված համալսարանականների կենսագրությունները:

ՀՏԴ 378:94(479.25)
ԳՄԴ 74.58+63.3(5Հ)

ISBN 978-5-8084-2386-2

© ԵՊՀ հրատարակչություն, 2019
© Կազմողի համար, 2019

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	13
----------------	----

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ. ԱՐՅԱԽՅԱՆ ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐԻՆ ԵՊՀ-Ի ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅԱՆԸ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ ԵՎ ՆՅՈՒԹԵՐ

1988 թ.

№ 1. Հաղորդագրություն Երևանի պետական համալսարանի կոլեկտիվի 1988 թ. փետրվարի 24-ի ընդհանուր ժողովի մասին.....	17
№ 2. Հավատարիմ ինտերնացիոնալիզմի գաղափարներին (միտինգ Երևանի պետական համալսարանում). 27 փետրվարի 1988 թ.....	19
№ 3. Արձանագրություն նո. 62 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 1 ապրիլի 1988 թ.	20
№ 4. Обращение профессорско-преподавательского состава педагогического института Степанакерта ректорату Ереванского государственного университета. 26 мая 1988 г.	23
№ 5. Հանդիպում ՀԼԿԵՄ Կենտկոմում. 1 հունիսի 1988 թ.	24
№ 6. Արձանագրություն նո. 66 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 8 հունիսի 1988 թ.	25
№ 7. «Требуем справедливости»	27
№ 8. Ղարաբաղի օգնության ֆոնդին. 11 հունիսի 1988 թ.	31
№ 9. Օգնություն սումգայիթցիներին. 11 հունիսի 1988 թ.	32
№ 10. Արձանագրություն նո. 67 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 21 հունիսի 1988 թ.	33
№ 11. Արձանագրություն Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 12-րդ կոնֆերանսի. 23 հունիսի 1988 թ.	35
№ 12. Выступление ректора ЕГУ С. А. Амбарцумяна на заседании Президиума Верховного Совета СССР. 18 июля 1988 г.	39

№ 13. Письмо историка, инженера Шкируца Г. В. всем студентам и преподавателям Ереванского государственного университета. 25 июля 1988 г.	43
№ 14. Письмо Валдемараса Кветкаускаса, заместителя главного редактора главной редакции энциклопедий Литовской ССР ректору Ереванского государственного университета Сергею Амбарцумяну. (лично). 26 июля 1988 г.	44
№ 15. Письмо Сергея Буркина, старшего преподавателя кафедры экономической географии Томского университета, ректору Ереванского государственного университета Сергею Амбарцумяну. 29 июля 1988 г.	46
№ 16. Письмо Н. Статеева (с прилагаемой статьей) ректору ЕГУ С. А. Амбарцумяну. 15 августа 1988 г.	50
№ 17. Արձանագրություն նո. 70 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի և ռեկտորատի համատեղ նիստի]. 5 սեպտեմբերի 1988 թ.	57
№ 18. Հանդիպում համալսարանում. 6 սեպտեմբերի 1988 թ.	58
№ 19. Письмо товарища Г. Прокопенко (с прилагаемой статьей) ректору ЕГУ С. А. Амбарцумяну. 25 сентября 1988 г.	60
№ 20. Մտահոգություն և լավատեսություն.	64
№ 21. Телеграмма Москва, Кремль Генеральному Секретарю ЦК КПСС, Председателю Президиума Верховного Совета СССР тов. М. С. Горбачеву. ноябрь 1988 г.	69
№ 22. Արձանագրություն [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության հաշվետու ընտրական 13-րդ կոնֆերանսի]. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	69
№ 23. Ն. Գ. Դավթյանի զեկույցը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության հաշվետու ընտրական 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	71
№ 24. Ուսումնական աշխատանքների գծով պրոռեկտոր Գրիգոր [Գրիշա] Ղարիբյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	95
№ 25. Պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնի ղոցեմո Անուշավան Գևորգյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	98

№ 26. Մաթեմատիկայի ֆակուլտետի հանրահաշվի և երկրաչափության ամբիոնի դոցենտ Նորիկ Գալստյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	100
№ 27. Հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ Լենդրուշ Խուրշուդյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	102
№ 28. Արտասահմանյան քաղաքացիների նախապատրաստական ֆակուլտետի ղեկան Սիքայել Նադիրյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	110
№ 29. Հայ գրականության ամբիոնի դոցենտ Ռուբերտ Դավթյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	112
№ 30. Փիլիսոփայության պատմության ամբիոնի պրոֆեսոր Հրաչիկ Սիրգոյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	113
№ 31. Կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ղեկան, դոցենտ Ռաֆիկ Տոնոյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	115
№ 32. Կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի դոցենտ Բաբկեն Արարքցյանի ելույթը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	119
№ 33. ԵՊՀ կուսակցական կազմակերպության հաշվետու ընտրական 13-րդ կոնֆերանսում ռեկտոր Սերգեյ Համբարձումյանի ելույթի արձանագրությունը. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	123
№ 34. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսի նոյեմբերի 15-ի նիստի արձանագրությունից	125
№ 35. Որոշում ՍՍՀՄ Սահմանադրության փոփոխությունների և նորոշումների և ժողովրդական պատգամավորների ընտրության օրենքի նախագծերի մասին. 15 նոյեմբերի 1988 թ.	126
№ 36. Резолюция Конференции первичной партийной организации Ереванского государственного университета от 15 ноября 1988 г. О необходимости общей политико-правовой оценки заранее	

спланированных и организованных погромов армян в г. Сумгаите Азербайджанской ССР 27-29 февраля 1988 г. и осуждения его организаторов и участников в соответствии с принципами социалистической законности	128
№ 37. Резолюция Конференции первичной партийной организации Ереванского государственного университета от 15 ноября 1988 г. О необходимости привлечения к партийной и государственной, ответственности бывших соратников Г. Алиева и Багирова, входивших в состав руководства Азербайджанской ССР и допустивших крупные ошибки в проведении национальной политики в отношении Нагорного Карабаха, а также лиц армянской национальности, проживающих в других местностях Азербайджана, приведших к трагическим последствиям и обострению межнациональных отношений	135
№ 38. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսում Իրավաբանական ֆակուլտետի դեկան Ռ. Պետրոսյանի կողմից արված առաջարկությունները. 16 նոյեմբերի 1988 թ.	138
№ 39. Предложения, внесенные заведующим кафедрой физики твердого тела А. А. Дургаряном, на 13-ой конференции партийной организации Ереванского государственного университета об изменениях и поправках Конституции СССР. 16 ноября 1988 г.	140
№ 40. Предложения, внесенные заведующим кафедрой физики твердого тела А. А. Дургаряном, на 13-ой конференции партийной организации Ереванского государственного университета об урегулировании вопроса Нагорного Карабаха. 16 ноября 1988 г.	143
№ 41. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 13-րդ կոնֆերանսի նոյեմբերի 16-ի և 18-ի նիստերի արձանագրությունից	146
№ 42. Բանաձև Երևանի պետական համալսարանի 13-րդ կուսակցական կոնֆերանսի 18 նոյեմբերի 1988 թ. Լեռնային Ղարաբաղի և Ադրբեջանական ՍՍՀ մյուս վայրերում ապրող հայ բնակչության վարած հակահայկական քաղաքականության դատապարտման և այն իրականացնող պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության ենթարկելու անհրաժեշտության մասին	147
№ 43. Վերջ տալ անարդարություններին ու պրովոկացիաներին (բողոքի միտինգ Երևանի պետական համալսարանում). 18 նոյեմբերի 1988 թ.	151

№ 44. Դիմում ՍՄԿԿ Կենտկոմին, ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահությանը. 18 նոյեմբերի 1988 թ.	154
№ 45. Из судебного процесса.....	155
№ 46. Արձանագրություն նո. 4 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 8 դեկտեմբերի 1988 թ.	159
№ 47. Открытое письмо в ЦК КПСС и в ЦК КП Армении от собрания партийного комитета факультета математики ЕГУ. 23 декабря 1988 г.	160
1989 թ.	
№ 48. Արձանագրություն նո. 6 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 23 հունվարի 1989 թ.	165
№ 49. Արձանագրություն նո. 7 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 18 փետրվարի 1989 թ.	166
№ 50. Արձանագրություն նո. 8 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 24 փետրվարի 1989 թ.	167
№ 51. Արձանագրություն նո. 9 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 27 փետրվարի 1989 թ.	170
№ 52. Արձանագրություն նո. 10 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 16 մարտի 1989 թ.	171
№ 53. Արձանագրություն նո. 11 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 29 մարտի 1989 թ.	175
№ 54. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովին ներկայացվող կուսկոմիտեի զեկուցման թեզիսներ. 8 ապրիլի 1989 թ.	177
№ 55. Արձանագրություն նո. 14 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 21 ապրիլի 1989 թ.	178
№ 56. Խոր մտահոգությամբ (միտինգ Երևանի պետական համալսարանում). 27 ապրիլի 1989 թ.	179
№ 57. Որոշում [ԵՊՀ կոլեկտիվի միտինգի մասնակիցների]. 27 ապրիլի 1989 թ.	181
№ 58. Հանդիպում դեպուտատի հետ. 12 մայիսի 1989 թ.	182
№ 59. Արձանագրություն նո. 15 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 17 մայիսի 1989 թ.	183
№ 60. Երևանի պետական համալսարանի կուսկազմակերպության ժողովը. 18 մայիսի 1989 թ.	184
№ 61. Որոշում Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովի. 18 մայիսի 1989 թ.	188

№ 62. Телеграмма Генеральному Секретарю ЦК КПСС, Председателю Верховного Совета СССР тов. М. С. Горбачеву, Председателю Совета Министров СССР тов. Н. И. Рыжкову. 18 мая 1989 г.	195
№ 63. Телеграмма первому съезду народных депутатов СССР. 18 мая 1989 г.	196
№ 64. Решение общего партийного собрания Ереванского университета от 18 мая 1989 г. о сумгаитском геноциде армян	198
№ 65. Արձանագրություն նո. 16 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 31 մայիսի 1989 թ.	199
№ 66. Հաղորդագրություն Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ժողովի մասին. 14 սեպտեմբերի 1989 թ.	200
№ 67. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 1989 թ. սեպտեմբերի 14-ի դռնբաց ժողովի որոշումը ԽՍՀՄ Կենտկոմի «Կուսակցության ազգային քաղաքականությունը արդի պայմաններում» ծրագրի նախագծի վերաբերյալ	202
№ 68. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 1989 թ. սեպտեմբերի 14-ի դռնբաց ժողովի որոշումը ռեզիոնում իրադրության սրման և ԼՂԻՄ-ի պրոբլեմի լուծման ուղղությամբ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդ ներկայացվող Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության առաջարկությունների մասին	206
№ 69. Ուսանողական հանրահավաք. 15 սեպտեմբերի 1989 թ.	209
№ 70. Телеграмма Москва, Кремль. Пленуму ЦК КПСС. 18 сентября 1989 г.	210
№ 71. Телеграмма пленуму ЦК КПСС. 21 сентября 1989 г.	211
№ 72. Телеграмма Генеральному Секретарю ЦК КПСС Председателю Верховного Совета СССР Горбачеву М. С.. 21 сентября 1989 г.	213
№ 73. Հանդիպում ռեկտորի հետ. 12 հոկտեմբերի 1989 թ.	214
№ 74. Հայոց համազգային շարժումը միավորելու ուղիները (Երևանի պետական համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական կազմի ընդհանուր ժողովը). 17, 20, 24 նոյեմբեր 1989 թ.	215
№ 75. ԽՍՀՄ արտգործմինիստրության հայտարարության առթիվ բողոքում են համալսարանականները	218
№ 76. Միակողմանի, անընդունելի որոշում (բողոքի միտինգ Երևանի պետական համալսարանում). 29 նոյեմբերի 1989 թ.	222

№ 77. Հրապարակայնություն ենք պահանջում ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահ Մ. Ս. Գորբաչովին Հայաստանից և ԼՂՀՄ-ից ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի ղեպուտատներին.	
23 դեկտեմբերի 1989 թ.	224
1990 թ.	
№ 78. Արձանագրություն N 24 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի] օրակարգ կուսակցական կոմիտեի նիստ[ի]. 5 հունվարի 1990 թ.	226
№ 79. Կուսակցական կոմիտեում. 5 հունվարի 1990 թ.	227
№ 80. Նամակ Արցախից.....	229
№ 81. Վերջ տալ ցեղասպանությանն ու ոճրագործություններին (Երևանի պետական համալսարանի ակտիվի ժողովում).	
18 հունվարի 1990 թ.	231
№ 82. Հիասթափություն և հույս.....	233
№ 83. Телеграмма Председателю Верховного совета СССР товарищу Горбачеву М. С.. февраль 1990 г.	235
№ 84. Телеграмма Председателю Верховного Совета СССР товарищу Горбачеву М. С. Народному депутату СССР, первому секретарю ЦК КП Армении товарищу Арутюняну С. Г.. февраль 1990 г.	236
№ 85. Телеграмма Сессии Верховного Совета СССР Народному депутату СССР, первому секретарю ЦК КП Армении товарищу Арутюняну С. Г.. февраль 1990 г.	237
№ 86. [Արձանագրություն] N 25 [Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստի]. 26 փետրվարի 1990 թ.	238
№ 87. Չկա ավելի սուրբ նպատակ, քան հայրենիքի փրկությունը	239
№ 88. Հանդիպում ռեկտորի հետ. մարտ 1990 թ.	243
№ 89. Դիմում Հայաստանի կոմերիտականներին.	
2 հունիսի 1990 թ.	244
№ 90. Հանդիպում ԼԿԵՄ կոմիտեում. 12 հունիսի 1990 թ.	246
1991 թ.	
№ 91. Երբ շղթայված է հողը	248
№ 92. Ե՞րբ են պատժվելու մեղավորները.....	250
№ 93. Հանդիպում Վազգեն Մանուկյանի հետ.	
5 դեկտեմբերի 1991 թ.	253
1992 թ.	
№ 94. Հանդիպում համալսարանում. 21 հունվարի 1992 թ.	256

№ 95. «Ուսանողությունը՝ հանուն Արցախի». 24 մարտի 1992 թ.	257
№ 96. Շարունակվում է օգնությունն Արցախին.....	259
№ 97. «Այսօր մենք կօգնենք, իսկ վաղը՝ Դուք»	260
№ 98. Նամակ, որը բնավ էլ անձնական չէ. նոյեմբեր 1992 թ.	260
1993 թ.	
№ 99. Մարտակերտ. անհնարինը հնարավոր դարձնելով («Երկիր» քերթի թղթակից Գրիգոր Բաբայանի գրույցը Պետրոս Ղևոնդյանի հետ).....	264
№ 100. Բողոքի հանրահավաք. 19 մայիսի 1993 թ.	266
№ 101. Նամակ Արցախից՝ Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր պարոն Ն. Առաքելյանին Լ.Ղ.Ն Մարտունու շրջանի Մաճկալաշենի միջնակարգ դպրոցի տնօրինությունից. 12 սեպտեմբերի 1993 թ.	268
№ 102. Հյուր էին Մեծ Բրիտանիայի խորհրդարանականները. 17 սեպտեմբերի 1993 թ.	269
1994 թ.	
№ 103. Դեսպանի հանդիպումը ուսանողների հետ. 27 ապրիլի 1994 թ.	271
№ 104. Օգնություն Ղարաբաղի համալսարանին	272
№ 105. Ողջույնի ուղերձ ԼՂՀ-ից	272

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ. ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՀՈՒՇՆԵՐԸ

Գալստյան Նորիկ. ԵՊՀ հանրահաշվի և երկրաչափության ամբիոնի դոցենտ	277
Կիրակոսյան Ալբերտ. ԵՊՀ պինդ մարմնի ֆիզիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր.....	280
Ղարիբյան Գրիշա. ԵՊՀ տնտեսագիտության և միջազգային տնտեսական հարաբերությունների ամբիոնի պրոֆեսոր	284
Մելիքյան Գուրգեն. ԵՊՀ իրանագիտության ամբիոնի պրոֆեսոր	288
Պախալով Վալերի. ԵՊՀ օպտիկայի ամբիոնի դոցենտ.....	291

ՄԱՍ ԵՐՐՈՐԴ. ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ ԶՈՀՎԱԾ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

Ազգաղյուսան Լեոնիդ Ռուբենի	303
Աչիբգյոզյան Սիմոն Հովհաննեսի (Դեդ).....	305
Ասատրյան Ալեքսան Ֆելիքսի.....	307
Ավագիմյան Վաչագան Ռաֆայելի.....	308

Ավագյան Էդուարդ Լվովի.....	310
Ավանեսյան Արա Համբարձումի.....	312
Ավանեսյան Զաքար Սլավիկի.....	314
Արշակյան Հապետ Կորյունի.....	318
Բախշյան Վարդան Ազատի.....	320
Բարբաբյան Ներսես Գրիգորի.....	323
Գյորգյան Ֆուրման Արկադայի.....	325
Դալլաբյան Վարդան Տիգրանի.....	327
Թադևոսյան Ռուբեն Վովայի.....	329
Խոջյան Սարգիս Վրեժի.....	330
Կոթոյան Արմեն Վանիկի.....	331
Կրպեյան Թաթուլ Ժորժիկի.....	332
Հովհաննիսյան Վարդան Նապևտի.....	335
Ղազարյան Արսեն Վարդգեսի.....	336
Ղևոնդյան Պետրոս Արշալույսի (Պետո).....	339
Մարության Նորայր Յուրիի.....	342
Մնացականյան Սանասար Լավրենտիի.....	345
Պետրոսյան Տիգրան Հրանտի.....	346
Ջուլիաճյան Սիեր Արամի.....	348
Սարգսյան Դավիթ Էդիկի.....	350
Սարգսյան Տիգրան Սարգսի.....	352
Ստեփանյան Վարդան Ռոբերտի (Դուշման).....	355
Փարսադանյան Արթուր Վոլոդյայի.....	357

ՄԱՍ ՀՈՐՐՈՐԴ. ԱՐՑԱԽՅԱՆ ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐԻՆ **ՄԱՍՆԱԿՑԱԾ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ** 361

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

- № 1. Ժողովրդական դեպուտատների ԼՂԻՄ XX գումարման սովետի արտահերթ նստաշրջանի որոշումը ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հակական ՍՍՀ-ի կազմ հանձնելու համար Ադրբեջանական ՍՍՀ և Հակական ՍՍՀ Գերագույն սովետների առջև միջնորդելու մասին. 20 փետրվարի 1988 թ. 367
- № 2. Դիմում Ադրբեջանի և Հայաստանի աշխատավորներին, ժողովուրդներին. 26 փետրվարի 1988 թ. 368
- № 3. В МИД СССР. 19 ноября 1988 г. 371
- № 4. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О введении особой

формы управления в Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР», 12 января 1989 г.	372
№ 5. Чрезвычайная командировка.....	375
№ 6. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը որոշում Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման մասին. 1 դեկտեմբերի 1989 թ.	379
№ 7. Из Указа Президиума Верховного Совета СССР «Об объявлении чрезвычайного положения в Нагорно-Карабахской Автономной Области и некоторых других районах». 15 января 1990 г.	381
№ 8. Закон СССР о порядке решения вопросов, связанных с выходом Союзной Республики из СССР. 3 апреля 1990 г.	384
№ 9. Հռչակագիր Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության հռչակման մասին. 2 սեպտեմբերի 1991 թ.	393
№ 10. Հռչակագիր Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական անկախության մասին. 6 հունվարի 1992 թ.	395
№ 11. Бишкекский протокол. 5 мая 1994 г.	398
№ 12. Минобороны Российской Федерации П. С. Грачёву МИД Российской Федерации А. В. Козыреву В. Н. Казимирову.	400
№ 13. Соглашение о подтверждении обязательств по прекращению огня. 26-27 июля 1994 г.	401
Ծանոթագրություններ.....	403
Անձնանունների ցանկ.....	415

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

1988 թ. Արցախյան շարժումը ոտքի հանեց ամբողջ հայությանը Հայաստանում և Սփյուռքում:

Հույս ունենալով, որ Արցախյան հարցը հնարավոր է արդարացիորեն լուծել ԽՍՀՄ Սահմանադրության և օրենքների շրջանակում, ամբողջ հայությունը (Հայաստանում և Արցախում) խորհրդային իշխանությունից մեծ սպասումներ ուներ: Սակայն 1988 թ. Սումգայիթի, ինչպես նաև Ադրբեջանի մյուս հայաբնակ վայրերի, ավելի ուշ՝ Բաքվի՝ Ադրբեջանի իշխանությունների կազմակերպած հայկական ջարդերը և «Կոլցո» (Օղակ) գործողությունը արդեն իսկ վկայեցին, որ նրանք Արցախյան հարցը ցանկանում են լուծել էթնիկ գտումների՝ Արցախը հայաթափելու ճանապարհով: Տեղի հայությանը մնում էր մեկ ճանապարհ՝ զենքով պաշտպանել իր ազատությունը և հայրենիքը:

Երևանի պետական համալսարանի ուսանողությունը և պրոֆեսորադասախոսական կազմը* Արցախյան շարժման առաջին իսկ օրերից ոտքի կանգնեցին պայքարելու համար հանուն Արցախի: Հասկանալով որ պայքարը տևական է լինելու ԵՊՀ ողջ հանրությունն անում էր հնարավորը՝ Արցախյան հիմնախնդիրը և հայության արդարացի պահանջը գիտականորեն հիմնավորելու և խորհրդային իշխանությանը ապացուցելու, որ արցախահայության պահանջը միանգամայն արդարացի է և օրինական, իսկ հազարավոր ուսանողներ դասադուլների և բողոքի տարբեր ակցիաների միջոցով իշխանությունների ուշադրությունն էին հրավիրում Արցախյան հիմնահարցի վրա:

Իսկ երբ սկսվեց Արցախի դեմ Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմը, բազմաթիվ ուսանողներ և դասախոսներ կամավոր մեկնեցին մարտի դաշտ՝ պայքարելու հանուն Արցախի անկախության:

Ցավոք նրանց մի մասը այդպես էլ չվերադարձավ մարտի դաշտից:

* Սույն ժողովածուում ընդգրկված են այն համալսարանականները, որոնք աշխատել կամ սովորել են ԵՊՀ-ում 1988-1994 թվականներին:

«Երևանի պետական համալսարանը Արցախյան գոյապայքարում»* գիրքը առաջին անգամ հրատարակվել է դեռ 2011 թ., հետագա տարիներին մենք այն վերամշակել, ճշտումներ կատարել և համալրել ենք՝

- արխիվային նոր փաստաթղթերով,
- ժամանակի մամուլի նյութերով,
- ժամանակակիցների հուշերով,
- հավելվածով (որտեղ ներկայացված են արցախյան հիմնախնդրին վերաբերող մի շարք փաստաթղթեր և նյութեր, որոնք ամբողջական են դարձնում ներկա ժողովածուում հրատարակված մի շարք փաստաթղթերի բովանդակությունը և պատճառահետևանքային կապը),
- ծանոթագրություններով,
- անձնանունների ցանկով:

Արխիվային փաստաթղթերում կատարել ենք որոշ ուղղագրական ճշգրտումներ:

Ժամանակագրական առումով ժողովածուն ավարտել ենք 1994 թվականով, երբ հակամարտության գոտում հաստատվեց զինադադար:

* Տե՛ս Երևանի պետական համալսարանը Արցախյան գոյապայքարում, կազմ. և հրատ. պատր.՝ Մանուկյան Ժ., Երևան, 2011, 256 էջ + 14 էջ ներդիր:

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՐՑԱԽՅԱՆ
ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐԻՆ ԵՊՀ-Ի
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆԸ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ ԵՎ ՆՅՈՒԹԵՐ

1988

№ 1

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Երևանի պետական համալսարանի կոլեկտիվի 1988 թ. փետրվարի 24-ի ընդհանուր ժողովի մասին

Ժողովը նվիրված էր Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզում և նրա շուրջը տեղի ունեցող իրադարձություններին:

Ելույթ ունեցողները մասնավորապես նշեցին, որ Լեռնային Ղարաբաղում և նրա շուրջը տեղի ունեցող իրադարձությունները օբյեկտիվորեն չեն լուսաբանվում և մեկնաբանվում մասսայական ինֆորմացիայի կենտրոնական միջոցների կողմից, որը և ապակողմնորոշում է սովետական հասարակայնությանը: Հատկապես ընդգծվեց, որ ԼՂԻՄ-ի մարզային սովետի որոշումը՝ «ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հայկական ՍՍՀ-ի կազմ հանձնելու համար Ադրբեջանական ՍՍՀ և Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետների առջև միջնորդելու մասին», ոչ թե հայ բնակչության սոսկ մի մասի ցանկության արդյունքն է՝ հրահրված իբր առանձին ծայրահեղական անձանց և ազգայնական տարրերի «անպատասխանատու կոչերով», ինչպես դա ներկայացվում է պաշտոնական հաղորդագրություններում, այլ ԼՂԻՄ-ի հայ բնակչության կամքի արտահայտությունը:

Ժողովը գտավ, որ պետք է հանվի ԼՂԻՄ-ի մարզային սովետի դեպուտատների հասցեին արված ազգայնականության և ծայրահեղականության անհիմն մեղադրանքը: Ժողովի որոշման մեջ հայտնվում է անհամաձայնություն ՏԱՍՍ-ի փետրվարի 21-ի հաղորդագրության այն դրույթին, որ ռեգիոնում գոյություն ունեցող ազգային-տերիտորիալ կառուցվածքի վերանայմանն ուղղված գործողություններն ու պահանջները հակասում են Հայկական ՍՍՀ և Ադրբեջանական ՍՍՀ աշխատավորների ինտերնացիոնալ շահերին, վնաս հասցնում ազ-

գամիջյան հարաբերություններին, և այն միտքն է արտահայտվում, որ հարցի դրական լուծումը միայն կամրապնդի երկու ժողովուրդների եղբայրական բարեկամությունը:

«Համոզված ենք,- ասված է որոշման մեջ,- որ աղբրեջանական ժողովուրդը հանդես կբերի հիշյալ հարցի խոր ըմբռնում, սրափություն և բարյացկամություն»:

Եվ քանի որ ՍՍՀՄ միութենական հանրապետությունների սահմանների փոփոխություններ նախատեսված են ՍՍՀՄ հիմնական օրենքով՝ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի մարզային սովետի որոշումը՝ «Ընդառաջելով ԼՂԻՄ-ի աշխատավորների ցանկություններին, խնդրել Աղբրեջանական ՍՍՀ Գերագույն սովետին ու Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետին՝ խոր ըմբռնման զգացում դրսևորել Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության իղձերին և լուծել ԼՂԻՄ-ը Աղբրեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հայկական ՍՍՀ կազմ հանձնելու հարցը», լիովին համապատասխանում է ՍՍՀՄ սահմանադրության հիմնադրույթներին, ժողովը գտավ, որ ԼՂԻՄ-ի հայ բնակչության բարձրացրած հարցը չի կարող փակվել և պետք է քննարկվի ու լուծվի սահմանադրական կարգով, որը կհամապատասխանի ներկայումս մեր երկրում իրականացվող վերակառուցման, դեմոկրատացման և հրապարակայնության ոգուն, ինչը և միահամուռ ու լիովին պաշտպանում է Երևանի պետական համալսարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվը:

Ժողովը հավատում է, որ առաջացած խնդիրները կլուծվեն լենինյան սկզբունքայնությամբ ու օբյեկտիվությամբ, և վստահեցնում է ՍՄԿԿ Կենտկոմին, որ Երևանի պետական համալսարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվն այսուհետև ևս կպահպանի բարձր կարգապահություն և ուսումնադաստիարակչական ու գիտահետազոտական աշխատանքներում կհասնի նոր նվաճումների, կպայքարի վերակառուցման գաղափարների իրականացման համար:

«Երևանի համալսարան», 12 մարտի 1988 թ.

ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ ԻՆՏԵՐՆԱՅԻՈՆԱԼԻԶՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԻՆ

(միտինգ Երևանի պետական համալսարանում)

27 փետրվարի 1988 թ.

Երևան

Փետրվարի 27-ին մեծ դահլիճում տեղի ունեցավ համալսարանի կոլեկտիվի միտինգը՝ նվիրված ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկեր Մ. Ս. Գորբաչովի¹ դիմումին՝ ուղղված Ադրբեջանի և Հայաստանի աշխատավորներին, ժողովուրդներին, ինչպես նաև Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1988 թ. փետրվարի 26-ի արտահերթ պլենումի որոշմանը:

Կուսկոմիտեի քարտուղար Գ. Սարգսյանը համալսարանի ուսանողությանն ու պրոֆեսորադասախոսական կազմին հանգամանորեն ծանոթացրեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. Գորբաչովի՝ Ադրբեջանի և Հայաստանի աշխատավորներին, ժողովուրդներին ուղղված դիմումին:

Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի արտահերթ պլենումի որոշման տեքստը հրապարակեց համալսարանի ռեկտոր, ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը²:

Ելույթ ունեցան Մեխանիկայի ֆակուլտետի դասախոս, դոց. Գ. Բաբաջանյանը, ՍՄԿԿ պատմության ամբիոնի դոցենտ Ալ. Մկրտչյանը, Ռուսաց լեզվի և գրականության ֆակուլտետի դեկան, պրոֆ. Լ. Մկրտչյանը, տեսական ֆիզիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Գ. Սահակյանը, ՍՄԿԿ պատմության ամբիոնի դոցենտ Հ. Հակոբյանը, Ֆիզիկայի ֆակուլտետի գիտաշխատող Ս. Ազիզյանը. հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի ասպիրանտ Ա. Պապյանը, ընդհանուր և համեմատական լեզվաբանության ամբիոնի պրոֆեսոր, ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Էդ. Աղայանը³ և ուրիշներ: Նրանք իրենց ելույթներում միահամուռ հավանություն տվեցին ընկեր Մ. Ս. Գորբաչովի դիմումի բոլոր դրույթներին, շնորհակալություն հայտնեցին ու գոհունակություն արտահայտեցին ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղարին դիմումի առթիվ՝ նշելով, որ համալսարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվը, ուսանող երիտասարդությունը խորին երախտագիտության զգացումով են ընկալում դիմումի պարունակած գնահա-

տականներն ու հետևությունները:

Ելույթ ունեցողները միաժամանակ նշեցին, որ ամեն ինչ կանեն Երևանի պետական համալսարանում էլ ավելի ամուր հիմքերի վրա դնելու ուսանող երիտասարդության ինտերնացիոնալ դաստիարակությունը, ուսումնական և գիտահետազոտական աշխատանքները կկազմակերպեն առավել բարձր մակարդակով:

Միտինգի մասնակիցները, միահամուռ հավանություն տալով ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկեր Մ. Ս. Գորբաչովի դիմումին, ինչպես նաև Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի փետրվարյան պլենումի որոշմանը, համոզմունք հայտնեցին, որ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Սովետական Հայաստանին միավորելու հարցը ՍՄԿԿ Կենտկոմի ազգային պրոբլեմներին նվիրված պլենումում կգտնի իր արդարացի լուծումը:

«Երևանի համալսարան», 5 մարտի 1988 թ.

№ 3

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 62

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻ

1 ապրիլի 1988 թ.

Երևան

1988 թվականի ապրիլի 1-ին կայացավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստը. նիստին մասնակցում էին կոմիտեի անդամներ՝ ընկ. ընկ. Գ. Սարգսյանը, Ն. Դավթյանը, Ա. Առուստամյանը, Ս. Աղասարյանը, Լ. Կարապետյանը, Հ. Մկրտչյանը, Ս. Ամիրյանը, Հ. Աբրահամյանը, Գ. Սահակյանը, Մ. Սարգսյանը, Տ. Բարսեղյանը, Գ. Անանյանը, Վ. Հարությունյանը, Լ. Մկրտչյանը:

Նիստին հրավիրված էին վարչատնտեսական մասի պրոռեկտոր Մ. Բունիաթյանը, ֆակուլտետների ղեկավանները, կուսբյուրոյի քարտուղարները, գլխավոր հաշվապահը, ավտոպարկի վարիչ Համբարձումյանը:

Կուսկոմիտեի նիստը վարում էր Գ. Սարգսյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ՝

<....>

4. Լեռնային Ղարաբաղի և նրա շուրջ ստեղծված իրադարձությունների հետ կապված համալսարանում իրավիճակի կայունացման միջոցառումների պլան:

<....>

[ԼՍԵՑԻՆ] – Լեռնային Ղարաբաղի և նրա շուրջ ստեղծված իրադարձությունների հետ կապված համալսարանում իրավիճակի կայունացման միջոցառումների պլան[ի մասին]:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Ա. Առուստամյան[ը], Հ. Աբրահամյան[ը], Գ. Անանյան[ը], Գ. Սահակյան[ը], Գ. Սարգսյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Հաստատել Լեռնային Ղարաբաղի և նրա շուրջ ստեղծված իրադարձությունների հետ կապված համալսարանում իրավիճակի կայունացման միջոցառումների պլանը:

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԵՎ ՆՐԱ ՇՈՒԲՁ ՍՏԵՂԾՎԱԾ ԻՐԱ- ԳԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՈՒՄ ԻՐԱ- ՎԻՃԱԿԻ ԿԱՅՈՒՆԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՊԼԱՆ

1. Կուսբյուրոների ընդլայնված նիստերում քննարկել տեղերում իրավիճակի հետ կապված հարցերը, կոնկրետ միջոցներ ձեռնարկել կոլեկտիվներում պատշաճ կարգ ու կանոն հաստատելու, այդ գործում ղեկավարների և կոմունիստների պատասխանատվությունը բարձրացնելու համար:

Կուսբյուրոներ 1988 թ. ապրիլ

2. ՀՍՍՀ Բ և ՄՄԿ մինիստրության հասարակագիտական առարկաների դասավանդման վարչության և գիտա-մեթոդական խորհրդի հետ համատեղ և Անդրկովկասյան հանրապետություններից, միության խոշոր կենտրոններից մասնագետների մասնակցությամբ կազմակերպել միջբուհական գիտապրակտիկ կոնֆերանս նվիրված ՄՍՀՄ-ում ազգային հարաբերությունների կատարելագործման պրոբլեմներին:

ԳՀՄ 4-րդ եռ. 1988 թ.

3. Փիլիսոփայության, քաղաքատնտեսության, գիտական կոմունիզմի, ՄՄԿ պատմության և կիրառական սոցիոլոգիայի բնագա-

վառներում ԵՊՀ-ի հիմնական գիտական հետազոտությունների 1986-90 թ. պլանում ընդլայնել կոմունիստական դաստիարակության պրոբլեմներին նվիրված բաժինը:

ԳՀՄ

3-րդ եռ. 1988 թ.

4. Կազմակերպել լրացուցիչ միասնական քաղօր նվիրված Մ. Ս. Գորբաչովի Ադրբեջանի և Հայաստանի աշխատավորությանը, ժողովուրդներին ուղղված ուղերձի և ՍՄԿԿ Կենտկոմում տեղի ունեցած խորհրդակցության հիմնադրույթների և հանձնարարականների պարզաբանմանը:

Կուսկոմիտե, կուս. բյուրոներ. 1988 թ. ապրիլ

5. Պատմության, իրավաբանական, բանասիրական ֆակուլտետների և հասարակագիտական ամբիոնների դասախոսների ուժերով բոլոր ֆակուլտետներում, ուսանողական հանրակացարաններում կազմակերպել դասախոսություններ, զրույցներ ՍՄՀՄ-ում ազգային հարաբերությունների, սովետական հայրենասիրության և սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի պրոբլեմների շուրջը:

Պատ. ֆակ.-ի կուս. բյուրո. հաս. ամբ.-ներ 1988 թ. ապրիլ, մայիս

6. Քաղաքական ուսուցման բոլոր օղակներում հերթական պարապմունքները նվիրել Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումների և ձեռնարկված միջոցառումների ուսումնասիրմանն ու պարզաբանմանը, կուսակցության ազգային քաղաքականության հարցերին:

Կուսկոմիտե 1988 թ. ապրիլ-մայիս

7. Անցկացնել ուսանողական գիտական ընկերության համալսարանական կոնֆերանս Միության տարբեր քաղաքների բուհերի ուսանողական պատվիրակությունների մասնակցությամբ:

ՈՒԳՀՀ

1988 թ. ապրիլ

8. Անցկացնել «Ուսանողական Գարուն» ավանդական փառատոնը, իրավիճակ մեր երկրի տարբեր հանրապետությունների ուսանողական պատվիրակությունների:

ԼԿԵՄ կոմիտե

1988 թ. ապրիլ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1147, թ. 55, 61-63:

Բնագիր: Մեքենագիր:

С УВЕДОМЛЕНИЕМ

**ОБРАЩЕНИЕ ПРОФЕССОРСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО
СОСТАВА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
СТЕПАНАКЕРТА РЕКТОРАТУ ЕРЕВАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

26 мая 1988 г.
Степанакерт

20 февраля с.г. сессия Нагорно-Карабахского областного Совета приняла постановление о воссоединении Нагорного Карабаха с Арменией с просьбой к Верховному Совету Армянской ССР принять соответствующее постановление. Однако до настоящего времени сохраняется абсолютное молчание со стороны Верховного Совета Арм. ССР. Положение армян в Нагорном Карабахе и в других регионах Азербайджана крайне тяжелое и продолжает ухудшаться с каждым днем. В Баку, Кировабаде, Сумгаите, Мингечауре, Физули, Шамхоре и других районах продолжается избиение и насильственное выселение армян из своих очагов. Степанакерт стал городом приюта беженцев. Положение Степанакерта наверное нельзя сравнить ни с одним городом мира. Более того, практически вся область находится в блокадном положении. 14-15 мая избиение, погромы квартир, насильственное изгнание армянских семей, вплоть до новорожденных детей начались в Шуше. Армянское население Шуши поголовно изгнано и находится в Степанакерте и в близлежащих селах. Вместе с тем отметим, что инцидент в Араратском районе Армении стал предметом широкого и гласного обсуждения со стороны ЦК Компартии Азербайджана, Верховного Совета республики, прокуратуры, Союза писателей Азербайджана, используя средства печати и телевидения. Спрашивается, почему один инцидент в Армении стал предметом широкого обсуждения в верхах Азербайджана, а руководство Армении упорно молчит. Видимо, ждете полного геноцида армян в Азербайджане, чтобы воздвигнуть новый памятник в Цицернакаберде.

Наличие 35 подписей заверяет
старший телеграфист Минасян

ԵՊՀ պատմության քննադրանի արխիվ, ֆ. 34, գ. 81, ք. 1:
Պատճեն: Մերենազիր:

№ 5
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒՄ ՀԼԿԵՄ ԿԵՆՏԿՈՄԻՏ

1 հունիսի 1988 թ.
Երևան

Հունիսի 1-ին ՀԼԿԵՄ Կենտկոմում, Երևանի պետական համալսարանի մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ուսանողների առաջարկով տեղի ունեցավ հանդիպում ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Հ. Հակոբյանի հետ:

Հանդիպման ժամանակ անկեղծ խոսակցություն ծավալվեց Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի հերթական նստաշրջանում Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը քննարկելու, մամուլում և հեռուստատեսությամբ համապատասխան ինֆորմացիա տալու շուրջ: Խոսվեց նաև Լեռնային Ղարաբաղ ուսանողական շինարարական ջոկատ ուղարկելու, ղարաբաղցի պիոներ-դպրոցականների հանգիստը հանրապետության պիոներական ճամբարներում կազմակերպելու, Հայաստանում գտնվող սումգայիթցի երեխաներին օգնություն ցույց տալու և մի շարք այլ հարցերի մասին:

Ներկաներին տեղյակ պահվեց այն մասին, որ ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի միջնորդությամբ լուծվել է Լեռնային Ղարաբաղ ուսանողական-շինարարական ջոկատ ուղարկելու հարցը, և այժմ ընթանում են նախապատրաստական աշխատանքները: Վճռվել է նաև հանրապետության պիոներական ճամբարներում ամռանը ընդունել մարզի պիոներ-դպրոցականներին, միաժամանակ ՀամԼԿԵՄ Կենտկոմի առջև հարց է բարձրացվել նրանց հանգիստը կազմակերպելու նաև Սիւրբյան առաջնակարգ պիոներական ճամբարներում:

Հանդիպման ժամանակ նշվեց նաև, որ ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի որոշմամբ՝ կոմերիտիության միջոցներից համապատասխան գումար է հատկացված սումգայիթցի երեխաներին նվերներ գնելու համար:

Տեղեկացվեց ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի նախաձեռնությամբ Լեռնային Ղարաբաղ մայրենի լեզվով գրականության հավաքման և առաքման ընթացքի մասին: Առ այսօր ՀԼԿԵՄ Կենտկոմում, քաղկոմ-շրջկոմներում հավաքվել է ավելի քան 10 հազար կտոր գիրք, որն օրերս կառաքվի Լեռնային Ղարաբաղ:

Հանդիպման մասնակից ուսանողները, իրենց ձայնը միացնե-

լով Թատերական հրապարակում մատակյաց ցույցի մասնակիցներին հարցադրումներին, դժգոհություն հայտնելով ստեղծված անորոշ իրավիճակից, իրենց քննադատական խոսքն ուղղեցին ինչպես միութենական, այնպես էլ հանրապետական մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների հասցեին:

Չբույցին մասնակցում էր նաև ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի քարտուղար Լ. Յոլյանը:

«Երևանի համալսարան», 11 հունիսի 1988 թ.

№ 6

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 66

ԼԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻՆ

8 հունիսի 1988 թ.

Երևան

1988 թվականի հունիսի 8-ին կայացավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստը, որին մասնակցում էին կոմիտեի անդամներ՝ ընկ. ընկ. Ս. Համբարձումյանը, Գ. Սարգսյանը, Ն. Դավթյանը, Բ. Հարությունյանը, Հ. Սկրտչյանը, Ս. Աղասարյանը, Մ. Սարգսյանը, Ռ. Հակոբյանը, Տ. Բարսեղյանը, Մ. Գրիգորյանը, Հ. Աբրահամյանը:

Նիստին հավիրված էին՝ պրոռեկտորներ Մ. Դավթյանը, Մ. Բունիաթյանը, ֆակուլտետների կուս. բյուրոների քարտուղարներն ու դեկանները:

Նիստը նախագահում էր կուսկոմիտեի քարտուղար Գ. Սարգսյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ

<...>

6. Ստեղծված արտակարգ իրավիճակում համալսարանի ուսանողների շրջանում տարվող աշխատանքների միջոցառումների պլանի հաստատում:

<...>

**ՍՏԵՂԾՎԱԾ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՈՒՄ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ ՏԱՐՎՈՂ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ
ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՊԼԱՆ**

1. Ամենօրյա բացատրական աշխատանք տանել մատացույցի մասնակիցների հետ:

Կուսկոմիտե, կուսբյուրոներ, դեկանատներ

2. Կազմակերպել հանդիպում ՀՍՍՀ Սինիստրների խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ Վ. Մովսիսյանի⁴ հետ:

Կուսկոմիտե

3. Կուսակցական կոմիտեում կազմակերպել հանդիպում ՀԿԿ Երևանի քաղաքային կոմիտեի առաջին քարտուղար Լ. Գ. Սահակյանի հետ:

Կուսկոմիտե

4. Կուսակցական կոմիտեում կազմակերպել հանդիպում քաղաքի և հանրապետության ղեկավարների հետ:

Կուսկոմիտե

5. Կազմակերպել բանավեճ մատացույցի մասնակից համալսարանի ուսանողների և պետական, վարչական ու միջազգային իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտ. դոկտոր Վ. Ռ. Նազարյանի միջև, հնարավորության սահմաններում այն ցուցադրել հեռուստատեսությամբ:

Կուսկոմիտե

6. Համալսարանի բոլոր ֆակուլտետներում և ստորաբաժանումներում կազմակերպել դասախոսություններ նվիրված Հայ ժողովրդի պատմության, ազգային հարաբերությունների զարգացման տարբեր պրոբլեմներին: Այդ նպատակով ստեղծել դասախոսական խումբ հետևյալ կազմով՝

- Լ. Խորշուդյան – Հայ ժողովրդի պատմության ամբ. վարիչ, պրոֆեսոր.

- Ս. Ամիրջան – ՍՍԿԿ պատմության ամբ. վարիչ, պրոֆեսոր.

- Վ. Նազարյան – պետական իրավունքի և միջ. իրավ. ամբ. վարիչ, պրոֆ.

- Է. Ջոհրաբյան – ՍՍԿԿ պատմության ամբիոնի պրոֆ.

- Յու. Մկրտումյան⁵ – հնագիտության և ազգագրության ամբիոնի դոցենտ.

- Բ. Հարությունյան – Հրատարակչության դիրեկտոր, դոցենտ:
7. Համալսարանի կուսակցական կոմիտեում կազմակերպել համ-
դիպում ուսանողական ակտիվի հետ:

Կուսկոմիտե

8. Ռեկտորատի հետ համատեղ հրավիրել ֆակուլտետների դե-
կանների և կուսբյուրոների քարտուղարների խորհրդակցություն:

Կուսկոմիտե, ռեկտորատ

9. Կուսկոմիտեի քարտուղարների, կուսակցական ակտիվի ուժե-
րով անհատական բացատրական աշխատանք տանել մատացույցի
մասնակից համալսարանի ուսանողների հետ:

Կուսկոմիտե

10. Կուսակցական կոմիտեում անցկացնել անհատական զրույց-
ներ առանձին դասախոսների հետ:

Կուսկոմիտե

11. Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի տարբեր ասպեկտների նվիր-
ված հոդվածների մախապատրաստում և հրապարակում:

Կուսկոմիտե, պատմության, փիլիս. և սո[ց]. ֆակուլտետներ:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1147, ք. 88, 104-105:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 7

«ТРЕБУЕМ СПРАВЕДЛИВОСТИ»

Репортаж с Театральной площади Еревана о сидячем митинге
студентов Ереванского государственного университета.

В истории университета, да и вообще всех вузов республики,
такого еще сроду не бывало. В течение вот уже двух недель, начиная
с 26 мая, большая группа студентов Ереванского университета заняла
подиум городской оперы и организовала сидячий митинг. Это явление
было настолько новым и необычным, что мгновенно стало темой
№ 1 в жизни ереванцев, жителей всей республики, переживающей в
последние месяцы нелегкий период. Тем не менее, в последнее время
изменилось к лучшему отношение средств массовой информации

Армении к митингам, другим событиям общественной жизни. Гостелерадио уделяет немало внимания происходящему у оперы, немного «зашевелились» газеты, однако не все.

Итак, я направляюсь на Театральную площадь с целью подготовить материал об этом, скажу без преувеличения, исключительном, неординарном явлении, попытаюсь дать ответы на поставленные участниками митинга вопросы.

Итак, кто они – мы знаем, а вот чего добиваются?

Непривычное зрелище представляет собой Театральная площадь. Вдоль всего подиума оперы несколькими рядами расположились студенты. Рядом с ними лежат теплые одеяла (митинг – круглосуточный, студенты ночью спят прямо здесь), время от времени из небольшой будки приносят пищу и бутылки с напитками (будка снабжает пищей участников митинга). Со ступенек периодически собирают бутылки и уносят. Небольшая часть площади перед подиумом огорожена веревкой (это сделано для того, чтобы обеспечить полный порядок). Студенты сидят рядом друг с другом, некоторые полулежат, от знойных лучей солнца их прикрывают самодельные «тенты», и шапки или кепки, но от жаркого ереванского солнца все равно не спастись, даже тем, кто прогуливается по площади или стоит в группе людей, увлеченно беседующих о чем-то, нелегко выдержать палящий зной и необычную духоту воздуха, только в тени можно чувствовать себя спокойно, но это уже подальше от места митинга, рядом с садом близ оперы. Что же говорить о тех, кто вот уже более 350 часов провел, сидя на подиуме оперы! Но и это еще не все: памятники Туманяну и Спендиаряну, стоящие на площади, также огорожены веревкой, за ней сидят участники голодовки, других акций — требований признать геноцид армян в Сумгаите, права беженцев из этого города и решительно осудить покрывателей этого чудовищного преступления, воссоединить НКАО с Арменией. Эти ребята и девушки уже присоединились по ходу сидячего митинга к студентам университета. А студенты требуют следующего: чтобы просьба облсовета народных депутатов Нагорно-Карабахской автономной области, принятая на внеочередной сессии облсовета НКАО 20 февраля, о воссоединении НКАО с Армянской ССР и адресованная Верховному Совету Арме-

нии, а также Азербайджана, была рассмотрена на предстоящей сессии Верховного Совета Армении, для чего следует внести её в повестку дня, и чтобы Верховный Совет республики дал согласие на просьбу депутатов облсовета НКАО, выражающую желание подавляющего большинства населения области, выраженную ясно и четко. Другое требование заключалось в том, чтобы центральные руководящие органы официально заверили население республики в том, что решение конституционным путем проблемы НКАО не снято с повестки дня, а следовательно, вопрос о воссоединении НКАО с Арменией должен быть рассмотрен демократическим путем, а выступления отдельных высокопоставленных лиц об отказе рассматривать его не являются готовым решением.

И, наконец, третье требование – это немедленное осуждение сумгаитской резни армян на самом высоком уровне и привлечение к суду всех её организаторов и подготовителей. Нас возмущает то, что все чудовищные преступления, совершенные в Сумгаите на сегодняшний день неизвестно по какой причине свели к осуждению пока только одного человека – Т. Исмайлова, да и то за хулиганство, а не за групповое преступление на национальной почве. Думается, читатель поймет разницу между этими понятиями, даже не будучи специалистом-правоведом. Мы считаем, что 15 лет – слишком милосердное наказание озверелым убийцам-националистам вроде Т. Исмайлова, равно как и отстранение от должности и исключение из партии первого секретаря Сумгаитского горкома партии Д. Муслимзаде и начальника ГОВД Сумгаита Х. Джафарова, несущих прямую ответственность за резню армян – всего лишь способ увести их от заслуженного наказания. Мы не хотим вмешиваться в область юриспруденции, но стоит все же сказать, что только высшая мера наказания – расстрел – достойная мера этим и другим преступникам, посягнувшим на святую дружбу и братство советских народов, зверски убивших и надругавшихся над ни в чем не повинными людьми, чья «вина» состояла в том, что... они были армянами. Даже центральные органы печати («Известия», «Комсомольская правда») квалифицировали кровавый «шабаш» в Сумгаите как антиармянский погром.

Это, в общем, требования студентов университета, на эти вопросы

они требуют ответа и стараются использовать свою мирную акцию для того, чтобы привлечь внимание властей. Следует подчеркнуть (и об этом писалось в газете «Ерекоян Ереван»), что студенты имеют по закону право на такой митинг. И вот что хотелось бы отметить особо: несмотря на всю сложность ситуации, сложность решения поставленных на митинге вопросов, волнение и высокий накал споров и бесед, на Театральной площади абсолютно спокойно, даже буднично, и со стороны может показаться, что ничего особенного не происходит. Что же, митинг организован на высоком уровне – это факт, организованно ведут себя все собравшиеся на площади люди.

Признаться, больно было слушать горькие и резкие упреки студентов по адресу прессы – её молчания, трусости, скажем прямо, нежелания «рисковать» из-за «какого-то митинга». И они полностью правы: газеты республики не оправдали своей миссии, задним числом стараются соблести хоть какой-то вид, но не совсем удачно.

Хочу привести несколько моих диалогов со студентами у оперы.

- Все равно вы всю правду не напечатаете.
- Почему?
- Даже если захотите, ничего не сможете напечатать, враги перестройки не дадут.
- Кто же они, по-вашему?
- Это те, кто организовал публикацию совершенно искажающих действительность в Карабахе и у нас материалов, те, кто замалчивает Сумгаит, боясь международного скандала, кто все ставит с ног на голову.

– Вы пришли подготовить материалы о нашем митинге? Уж больно острые вопросы мы подняли, да что мы, весь народ, и власти это прекрасно знают. А результат? Почему ничего не делают депутаты... Почему не поддерживают требование народа Карабаха? Если они народные депутаты, так пусть выполняют волю армянского народа и ответят согласием на просьбу облсовета НКАО о воссоединении.

Да, такого раньше никогда не было, людям не давали возможность свободно высказывать свои мысли и мнения, вот в трудной ситуации и не хватило этого умения, которое значительно бы облегчило дело. Все, без исключения, студенты, с кем я говорил у оперы, благодарили

перестройку, давшую эту возможность. Вы помните, что один из них сказал, что справедливому решению вопроса мешают враги перестройки. Именно перестройка, гласность и демократизация нашей жизни позволяют надеяться на объективное, ленинское решение наболевшей проблемы.

И все же выступления студентов имели свой резонанс на высшем республиканском уровне. Первый секретарь ЦК КП Армении С. Г. Арутюнян⁶ заверил, что вопрос НКАО с повестки дня не снят, председатель Президиума Верховного Совета республики Г. М. Восканян и первый секретарь ЦК ЛКСМА Г. Г. Акопян в своих выступлениях официально заверили, что Верховный Совет республики рассмотрит на предстоящей сессии просьбу облсовета НКАО. Позже это заверение официально прозвучало по телевидению, так что резонанс есть.

Следует сказать, что в процессе подготовки материала, в республиканских газетах появились публикации о митинге, Карабахской проблеме, в эфир выходят передачи, причем не только об этом митинге, но и по вопросу НКАО. Студенты у оперы начали успешно сдавать экзамены, сдав зачеты.

Слишком непривычным оказалось для нас то, что происходит у Ереванской оперы, даже в рамках последних четырех месяцев, и именно поэтому надо объективно разбираясь во всем, писать об этом.

ЗАВЕН ВАРТАНЯН

«Երևանի համալսարան», 11 հունիսի 1988 թ.

№ 8

ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՖՈՆԴԻՆ

11 հունիսի 1988 թ.

Երևան

Երևանի պետական համալսարանի բոլոր ֆակուլտետների և մյուս օղակների կոլեկտիվներն այս օրերին, երբ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզում շարունակվում է իրադրությունը լարված մնալ,

ցուցաբերեցին գրասրտություն ու կարեկցանք. որոշեցին համալսարանի բոլոր աշխատողների մեկ օրվա եկամուտը փոխանցել ԼՂԻՄ-ի կենտրոն Ստեփանակերտի բնակացքանկի բաժանմունքին՝ Սումգայիթի ոճրագործությունից տուժած և այնտեղ ապաստանած հայ ընտանիքների համար անհատական բնակելի տներ կառուցելու և նրանց այլ անհրաժեշտ օգնություն ցույց տալու նպատակով:

Երևանի համալսարանի կոլեկտիվը ԼՂԻՄ-ին և այնտեղ գտնվող Սումգայիթից հեռացած ընտանիքներին ցույց է տվել նաև այլ նյութական օգնություն:

Հիշեցնում ենք, որ Ստեփանակերտի բնակացքանկի բաժանմունքում բացված Դարաբաղի օգնության ֆոնդի հաշվի համարն է՝ 50806:

«Երևանի համալսարան», 11 հունիսի 1988 թ.

№ 9

ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ՍՈՒՄԳԱՅԻԹՅՈՒՆԵՐԻՆ

11 հունիսի 1988 թ.

Երևան

Սումգայիթում կատարված ոճրագործությունից հետո մեր հանրապետությունում ապաստանած սումգայիթցի քաղաքացիներին անմիջական օգնություն ցույց տալու պատրաստակամությամբ հանդես եկավ նաև մեր համալսարանի կոլեկտիվը, որը կանանց խորհրդի ղեկավարությամբ վերցրեց Աղվերանի «Արարատ» և համալսարանի Բյուրականի պանսիոնատներում տեղավորվածների շեֆությունը (շուրջ 220 հոգու): Սկսած մարտի 10-ից, գրեթե ամեն օր համալսարանի շատ դասախոսներ, աշխատակիցներ, ուսանողներ այցելում էին այդ պանսիոնատները, սումգայիթցիներին ապահովում սննդամթերքով, հագուստով, առաջին անհրաժեշտության ապրանքներով, տեղեկություններ հաղորդում նրանց հարազատների մասին: Կազմակերպվում էին հավաքներ, զրույցներ, էքսկուրսիաներ: Կուսկոմիտեի օժանդակությամբ նրանց համար ապահովվել է բժշկական ծառայություն:

Լուրջ ուշադրության է արժանացել դպրոցական երեխաների ուսման հարցը 8-10-րդ դասարանի 6 աշակերտ տեղավորվել են Երևա-

նի ֆիզմաթ գիշերօթիկ դպրոցում, թեթև արդյունաբերության տեխնիկումում, երաժշտական ուսումնարանում: «Արարատ» պանսիոնատի սումգայիթցի քաղաքացիներին համալսարանի գիտական գրադարանը շուրջ 200 կտոր պատմական գրականության նվիրատվություն է արել: Շատ գրքեր են նվիրել առանձին աշխատակիցներ, դասախոսներ, ուսանողներ:

Իսկ համալսարանի «Տոհմիկ» երգչախումբը համերգներով հանդես է եկել ոչ միայն շեֆական, այլև մյուս պանսիոնատներում, որտեղ տեղավորված են սումգայիթցի քաղաքացիները:

Այդ աշխատանքների իրականացման գործին մասնակցել են մասնաճյուղի հանրապետական, Մյասնիկյանի շրջանի և համալսարանի Կարմիր խաչի ընկերությունները:

Ն. Դավթյան, համալսարանի կանանց խորհրդի նախագահ

«Երևանի համալսարան», 11 հունիսի 1988 թ.

№ 10

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 67

ԼԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻՂ

21 հունիսի 1988 թ.

Երևան

1988 թվականի հունիսի 21-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսկոմիտեի նիստը, որին մասնակցում էին՝ Ա. Առուստամյանը, Ս. Աղասարյանը, Հ. Մկրտչյանը, Ս. Ամիրջանը, Հ. Աբրահամյանը, Տ. Բարսեղյանը, Մ. Գրիգորյանը, Ն. Դավթյանը, Բ. Հարությունյանը, Ռ. Հակոբյանը, Վ. Հարությունյանը, Ա. Հովսեփյանը, Մ. Սարգսյանը, հրավիրված էին ֆակուլտետների կուս. բյուրոների քարտուղարները, նիստը վարում էր Ն. Դավթյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ

<...>

2. ԵՊՀ սկզբնական կուսկազմաերպությունների կուսակցական ժողովներում ՍՄԿԿ ԿԿ 19-րդ կուսակցական կոնֆերանսի թեզիսներ-

րի քննարկման արդյունքների ամփոփում: Ձեկ. Ն. Դավթյան:

<....>

[ԼՍԵՑԻՆ] – 2. ԵՊՀ սկզբնական կուսակազմակերպությունների կուսակցական ժողովներում ՍՄԿԿ ԿԿ 19-րդ կուսակցական կոնֆերանսի թեզիսների քննարկման արդյունքների մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Բ. Հարությունյան[ը], Տ. Բարսեղյան[ը], Հ. Աբրահամյան[ը], Ա. Հովսեփյան[ը], Ս. Ամիրյան[ը], Ս. Աղասարյան[ը], Ա. Առուստամյան[ը], Հ. Սկրտչյան[ը], Վ. Հասարթյան[ը], Ն. Դավթյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Հավանություն տալ ՍՄԿԿ համամիութենական 19-րդ կուսակցական կոնֆերանսի թեզիսներին:

2. ԵՊՀ սկզբնական կուսակցական կուսակազմակերպությունների ժողովներում թեզիսների վերաբերյալ արված առաջարկություններն ու դիտողությունները համալսարանի ռեկտորի, ՍՄԿԿ 19-րդ կոնֆերանսի պատգամավոր, ակադեմիկոս Ս. Ա. Համբարձումյանի միջոցով հանձնել կոնֆերանսի նախագահությանը:

3. Թեզիսների քննարկման ընթացքում երկու սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունների ժողովներում /փլիլիսոփայության և բանասիրության ֆակուլտետներ/ արվել են Լեռնային Դաւրաբաղի հարցի շուրջը համալսարանի ընդհանուր կուսակցական ժողովի հրավիրման առաջարկներ: Հաշվի առնելով, որ ՀՍՍՀ Գերագույն սովետի նստաշրջանը ս/թ. հունիսի 15-ին քննարկեց այդ հարցը, աննպատակահարմար գտնել ներկայումս ընդհանուր կուսակցական ժողովի հրավիրումը:

4. Հունիսի 23-ին կազմակերպել համալսարանի կոմունիստների հանդիպումը ՍՄԿԿ 19-րդ կոնֆերանսի պատգամավոր՝ համալսարանի ռեկտոր Ս. Համբարձումյանի հետ:

Որոշումը ընդունվեց միաձայն:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԿՈՒՍԿՈՄԻՏԵԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Գ. Զ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1147, ք. 109, 114:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 11
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 12-ՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ

23 հունիսի 1988 թ.
Երևան

1988 թ. հունիսի 23-ին տեղի ունեցավ Երևանի Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանակիր պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 12-րդ կոնֆերանսը:

Կոնֆերանսին ներկա էին համալսարանի 26 սկզբնական կուսակազմակերպությունների ժողովներում ընտրած 375 պատգամավորներից 354-ը: Կոնֆերանսից բացակայում էին 19 պատգամավորներ, որոնցից 9-ը՝ հարգելի պատճառով:

Կոնֆերանսի աշխատանքներին մասնակցում էին ՀԿԿ Երևանի կազմակերպության Մյասնիկյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Գ. Մուրադյանը, Հայկական ՍՍՀ Բարձրագույն և միջնակարգ մասնագիտական կրթության մինիստրի առաջին տեղակալ Վ. Գաբուշյանը, ինչպես նաև կուսակցական ու վարչական վերադաս մարմինների պատասխանատու աշխատողներ:

<....>

ՕՐԱԿԱՐԳ՝

1. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի հաշվետվությունը վերակառուցման ղեկավարման աշխատանքի մասին:

/Չեկուցող՝ կուսկոմիտեի քարտուղար Գ. Չ. Սարգսյան/

<....>

Հայտարարության համար ձայնը տրվում է բանասիրական ֆակուլտետի ղեկան, պրոֆ. Գառնիկ Գուրգենի Անանյանին:

Նախագահող ընկ. Գ. Չ. Սարգսյանը ձայնը տալիս է Գ. Գ. Անանյանին:

Գ. Գ. Անանյան – բանասիրական ֆակուլտետի ղեկան, պրոֆեսոր

1. Հրատարակել մինչև այժմ վիակի տակ գտնվող նշանավոր գրողների ու քննադատների ստեղծագործությունը /Լ. Շանթ, Համաստեղ,

Ն. Աղբալյան, Ա. Ահարոնյան, Մ. Իշխան և ուրիշներ/:

2. Հարց բարձրացնել համապատասխան մարմինների առջև Հայաստանից դուրս գտնվող հայաշատ կենտրոններում հայկական դպրոցները վերաբացելու վերաբերյալ: Անհրաժեշտության դեպքում ստեղծել համապատասխան ֆոնդ:

3. Բարձրագույն կրթության մինիստրի այն հրամանը, որով ոչ ազգային դպրոցների շրջանավարտներին իրավունք է վերապահվում ազգային լեզվով ուսուցմամբ ֆակուլտետ ընդունվել ոչ ազգային լեզվով քննադատության տալով, համարել դեմոկրատիայի ծավալման շրջանի ոգուն անհարիր, հրաման, որը լրջորեն հարվածում է ազգային լեզուներով դպրոցներին: Հարց բարձրացնել մինիստրության առջև այն չեղյալ համարելու:

4. Հարց բարձրացնել վերանայելու այն կարգը, ըստ որի, ինչ լեզվով դպրոց հաճախելը վճռում են երեխայի ծնողները: Հանրապետության ազգային լեզվով դպրոց հաճախելը պարտադիր պետք է լինի տվյալ հանրապետության մեջ բնակվող տվյալ ազգի բոլոր ներկայացուցիչների համար, շեղումները թույլատրելի են այլազգի ծնողների և այլ հասկանալի հանգամանքների առկայության դեպքում:

Այսուհետև հայտարարության համար ձայն է խնդրում կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ամբիոնի վարիչ, պատգամավոր Բաբկեն Գուրգենի Արարքցյանը⁷:

Բաբկեն Գուրգենի Արարքցյան – Կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ամբիոնի վարիչ

Հարգելի ընկերներ.

Ցանկանում եմ խոսել մի շարք խնդիրների մասին, որոնք այսօր ծառացել են մարդկության, և մասնավորապես Հայաստանի և հայ ժողովրդի առջև: Եվ այս առումով կարևոր է տեսնել մեր ժողովրդի հասարակական մտքի կարևորագույն կետերն՝ Երևանի պետական համալսարանի դիրքորոշումը այդ հարցերի նկատմամբ, որը հնարավոր է ստեղծել միայն ազատ քննարկումների և բանավեճերի մթնոլորտում:

Առաջին հերթին խոսքը Մովսեսական Միությունում Հայաստանի սահմաններից դուրս ապրող հայ զանգվածի ճակատագրի մասին է, հատկապես Ղարաբաղի հայության և Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի ապագայի մասին է: Տարբեր ձայներից և շշուկներից լսում և իմանում ենք զանազան լուրեր Ղարաբաղի, Չարդախլուի և

այլ հայաբնակ վայրերում կատարվող դեպքերի մասին: Սակայն, երբ Երևանում փորձ արվեց միտինգ կազմակերպել այդ հարցերի վերաբերյալ, այն ճնշվեց, և միայն դեպքերից ամիսներ հետո «Սեւսկայա ժիզն» թերթից ենք իմանում Չարդախլուում կատարված դրամատիկ անցուղարձի մասին: Նույնիսկ դրանից հետո և՛ տեղական մամուլը, և՛ հասարակայնությունը ոչ մի պաշտոնական արձագանք չտվեցին այդ դեպքերի վերաբերյալ, կարծես այդ հարցը Հայաստանին և մեզ բնավ չէր վերաբերում: Ավելին, «Սեւսկայա ժիզն» թերթն էլ լույս էր տեսնում համեմայն դեպս՝ ոչ Մովսեսական Միությունում:

Ի տարբերություն լռության մատնված այս խնդրի, գոյապահպանությունը լայնորեն քննարկվում է միութենական և տեղական մամուլում, որին ակտիվորեն մասնակցում են ականավոր գրողներ, հրապարակախոսներ, գիտնականներ: Երկար կանգ չառնելով այս հարցի կարևորության վրա, նշենք միայն, որ այն արդիական է ամբողջ աշխարհում, դասվում է գլոբալ /համամոլորակային/ խնդիրների շարքում, և մենք մեզ պետք է հաշիվ տանք, որ այն կարող է լինել ճակատագրական ինչպես մեր, այնպես էլ հետագա սերունդների համար:

Համալսարանը, որպես հասարակական մտքի կենտրոն, իր կոչումով պարտավոր է ներդաշնակ լինել հասարակության բոլոր հրատապ խնդիրների հետ, ազդվել ժողովրդին հուզող հարցերից և ազդել հասարակական մտքի ձևավորման վրա:

Այս վսեմ դերը կատարելու համար անհրաժեշտ է, որ համալսարանը՝ որպես միասնական մարմին, ազատ ու անկաշկանդ քննարկումներով և հեղինակավոր գիտական հետազոտություններով նպաստի մեր ազգի հոգևոր զարգացմանը: Եվ Ղարաբաղի հարցը, և գոյապահպանման հարցը, այսօր հանդիսանալով մեր հասարակության ամենաշատ հուզողը, լռության են մատնվել համալսարանի կողմից, մինչդեռ մեր կարծիքով համալսարանը, օգտագործելով իր ամբողջ մտավոր և գիտական պոտենցիալը, պարտավոր էր լինել առաջատարների շարքում, իր հիմնավոր կարծիքը ներկայացնել հասարակությանը և կառավարական մարմիններին:

Համալսարանը դարձել է իներտ և անտարբեր: Շատ խորհրդանշական է, որ այս դահլիճը, որտեղ ժամանակին տեղի էին ունենում համալսարանական բուռն քննարկումներ և բանավեճեր, որոնք ձևավորում էին թե ուսանողների և թե աշխատակիցների քաղաքացիական

գիտակցությունը, այժմ բացվում է միայն պաշտոնական հանդիսությունների համար:

Մի խոսքով, ուզում եմ ասել, որ համալսարանը վերջին շրջանում բավականին հեռացել է հասարակական միտք ձևավորողի և հասարակական միտք արտահայտողի իր հին, բարի ավանդություններից և այդ առումով էլ դարձել է մի շատ սովորական հիմնարկ-ձեռնարկություն: Վիճակից դուրս գալու նպատակով ես ունեմ շատ որոշակի առաջարկություններ, որոնք կապվում են այսօրվա մեր կյանքի ամենահրատապ խնդիրներին: Համոզված եմ, որ ամենից առաջ պետք է.

1. ստեղծել համալսարանական հանձնախումբ, որը գիտականորեն հիմնավորի կամ հերքի Ղարաբաղի՝ Հայաստանին վերամիավորվելու նպատակահարմարության հարցը:

Երկրորդ՝ ստեղծել համալսարանական հանձնախումբ, որը նպատի գոյապահպանման իրադրության բարելավմանը:

Եվ երրորդ՝ նկատի ունենալով, որ բարոյական կողմնորոշումները անմիջականորեն կապված են մեր անցյալի, մեր կենսագրության, մեր պապերի ու հայերի հիշատակների հետ, առաջարկում եմ ապրիլի 24-ը հայտարարել Հիշատակի օր, համարել ոչ աշխատանքային, անհրաժեշտության դեպքում փոխարինելով մոտակա հանգստյան օրվա հետ:

Այլ առաջարկություններ և հայտարարություններ չեն լինում: Կոնֆերանսը ավարտում է իր աշխատանքը:

Նախագահող ընկ. Գ. Չ. Սարգսյանը կոնֆերանսը հայտարարում է փակված:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1145, ք. 1, 4, 81-85:
Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 12
ВЫСТУПЛЕНИЕ РЕКТОРА ЕГУ С. А. АМБАРЦУМЯНА
НА ЗАСЕДАНИИ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА СССР

18 июля 1988 г.
Москва

Товарищи!

Сегодня обстановка в нашей республике крайне напряженная. Уже шестой месяц армянский народ с оскорбленным чувством национального достоинства ищет понимания и поддержки.

Проблема Нагорного Карабаха не новая, она возникла еще в двадцатые годы, когда неконституционным решением Кавбюро ЦК РКП(б) под прямым давлением И. Сталина и вопреки ранее принятой Ревкомом Азербайджана Декларации, Нагорный Карабах был включен в состав Азербайджанской ССР. Так была совершена историческая несправедливость, и часть армянского народа против своей воли оказалась в автономном образовании, созданном вне Советской Армении.

Сегодня, когда реабилитируются последствия всех незаконных актов и злодеяний, совершенных в период культа личности, восстанавливаются справедливость и ленинские нормы политической жизни страны, мы обязаны восстановить законное решение Ревкома Азербайджанской ССР от 1 декабря 1920 года о том, что отныне «Нагорный Карабах, Зангезур и Нахичевань признаются составной частью Армянской Социалистической республики». Решение это, как известно, уже 12 декабря 1920 года приветствовал В.И. Ленин, когда принял в Кремле членов Ревкома Армении. Мнение В.И. Ленина поддерживали многие его ученики и соратники, которые впоследствии стали жертвами сталинизма.

Я полагаю, что на сегодня одно только это может стать основной для удовлетворения справедливого желания армянского народа.

Важнейшим аспектом настойчивого желания армянского населения НКАО воссоединиться со своим народом является также целенаправленная и планомерная политика дискриминации армян,

беззащитно проводившаяся в Азербайджанской ССР уже в течение 67 лет. Она уже привела к практическому исчезновению армянского населения в Нахичеванской АССР, к снижению абсолютной численности армян в Нагорном Карабахе, к закрытию Педагогического института, Армянского драматического театра и 76 армянских памятников материальной и духовной культуры и так далее.

Дискриминационная политика сопровождается массовой фальсификацией истории и подтасовкой фактов отечественной и мировой историографии. В частности, азербайджанскими объявляются свыше тысячи культовых памятников армянской архитектуры, азербайджанскими были объявлены даже классические символы христианства – армянские хачкары (крестные-камни). Исторические карты искажаются так, что на территории Закавказья не остается места для Армении. А академик З. Буниатов дошел до того, что начал фальсифицировать исторические источники, изъав из них сведения об Армении и Грузии. И поэтому вовсе не случайно, что, рецензируя проникнутую пантюркизмом и панисламизмом книгу турецкого историка Илдыза, он назвал ее «ценным вкладом в нашу историографию».

Здесь невольно приходят на ум слова академика Д.С. Лихачева: «Только националисты, в глубине души не верящие в свой народ и его культуру, искусственно преувеличивают заслуги своего народа».

И все это сопровождалось, да и сейчас сопровождается пустым словословием и бравурными выступлениями о дружбе народов, об интернационализме, о любви к соседним народам, о победе ленинской национальной политики, создавая при этом в народе ложное представление об истории своего отечества.

Кульминацией всего этого стали трагические события в городе Сумгаите. Как известно, Обращение Генерального секретаря ЦК КПСС М.С. Горбачева к азербайджанскому и армянскому народам, которое свидетельствовало о глубокой озабоченности и искренней заинтересованности в решении основных проблем по Нагорному Карабаху, с пониманием и признательностью было воспринято армянским народом. С чувством высокого гражданского долга и большой ответственности за общее дело трудящиеся Армении прекратили ма-

нифестации и вернулись к нормальной созидательной жизни. Однако после обращения М.С. Горбачева в Азербайджанской ССР крайне экстремистски настроенные националистические группы организовали поджоги, погромы, насилия и резню армянского населения.

Эти несовместимые с социализмом события в Сумгаите, независимо от нашего желания, в умах народа Армении ассоциируются с геноцидом армян 1915 года в Турецкой Армении, резней десятков тысяч армян в Баку, Нахичевани и Шуше в 1918-1920 гг. При этом попытки отдельных средств массовой информации предать забвению эти трагические события народной судьбы бесполезны, ибо историческая и социальная память народа живуча и беспредельна.

Сегодня в Армении мы имеем новую политическую ситуацию – подлинно массовое общенародное движение, основами которого являются как многовековой комплекс горечи, обиды и глубокой убежденности в исторической несправедливости, обрушившейся на армянский народ, так и вера в победу разума и справедливости. Народ стал верить, что вся власть в СССР принадлежит ему, что народ осуществляет государственную власть через Советы, составляющие политическую основу СССР, что реализация волеизъявления народа является основной ленинской национальной политики.

Руководствуясь этими основополагающими концепциями, народ, вдохновленный идеями перестройки и демократизации, нашел возможным наболевшие вопросы свои решать непривычными для предшествующих периодов жизни нашего общества способами – многотысячными митингами и демонстрациями, спонтанно созванными собраниями партийных организаций и трудовых коллективов, разного типа забастовками, голодовками, и все это – для достижения конечной цели – воссоединения НКАО с Армянской ССР.

Я считаю своим долгом заявить здесь, что мы все крайне огорчены и осуждаем печальный конфликт в аэропорту «Звартноц», не соглашаясь вместе с тем с комментариями средств массовой информации. Нет сомнения, что виновные должны быть наказаны. Мы осуждаем также забастовки и голодовки, которые, как мне стало известно, уже прекратились.

Для решения проблемы НКАО армянский народ избрал этот

путь, отказавшись от двух известных уже путей – либо потеря еще одной армянской исторической области, которая может остаться без коренного населения, как уже это случилось в Нахичевани, либо путь физического уничтожения, как это было раньше и повторилось в Сумгаите.

Все это вызывает крайнюю тревогу за ближайшее, непредсказуемое для меня, будущее. В этом виноваты мы все. Мы обязаны были проблему НКАО разрешить еще в марте месяце.

Меры, принятые партийными и государственными органами республики, до сих пор не оказали эффективного воздействия на ход событий и на снижение крайне напряженной ситуации. Сегодня нам нужна действенная помощь ЦК КПСС и Верховного Совета СССР. Ведь трудолюбивый армянский народ любит и хочет работать и творить на благо нашей великой Родины.

Однако наивно было бы думать, что сегодня это движение народа можно успокоить и свести на нет призывами крепить интернационализм и дружбу народов в сочетании лишь с мерами по социально-экономическому развитию НКАО при оставлении ее в Азербайджанской ССР.

Затронутый здесь вопрос о воссоединении НКАО с Армянской ССР должен быть решен политическим путем, не обращая внимание на какие-либо формальные препятствия. И это будет отвечать духу времени, духу XIX-ой партконференции. **Абсолютно прав Михаил Сергеевич: «Решение в компромиссе»**⁸. [Я абсолютно согласен с Михаилом Сергеевичем Горбачевым, который в реплике сегодня сказал, что мы должны искать компромиссы и здесь...]⁹ В качестве предварительных мер для реализации этого решения, а также для нормализации обстановки и снижения взрывоопасной напряженности политической ситуации в регионе, предлагаю, повторяю, в качестве предварительных мер:

временно вывести НКАО из подчинения Азербайджанской ССР и непосредственно подчинить ее Верховным органам государственной власти и управления СССР.

выразить официальное соболезнование семьям невинных жертв Сумгаита;

просить Политбюро ЦК КПСС осудить и дать общеполитическую оценку позорному для нашего общества факту убийства людей по национальному признаку, имевшему место в Сумгаите.

Я уверен, что мои мысли поддержат все азербайджанцы доброй воли и, в частности, те, которые спасали армян от сумгаитских мракобесов.

Я еще раз хочу сказать: сегодня обстановка в нашей республике крайне напряженная, и любое опрометчивое решение может привести к трагическим последствиям¹⁰.

ԵՊՀ ԿԻՄԱԴՐԱՅՈՒՄԻ ՔԱՆԳԱՐԱՆԻ ԿՐԻՍԻՍ, ֆ. 34, գ. 82, ք. 1-5:
Պատճեն: Մերենագիր:

№ 13

ПИСЬМО ИСТОРИКА, ИНЖЕНЕРА ШКИРУЦА Г. В. ВСЕМ СТУДЕНТАМ И ПРЕПОДАВАТЕЛЯМ ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

25 июля 1988 г.
Москва

Выражаю свою солидарность с бастующим армянским народом в его насущном вопросе – единстве и объединении; народом многострадальным, с его многовековой историей и культурой, давшей миру и России Ованеса Туманяна, Мартироса Сарьяна, Мариэтту Шагинян, Гоар Гаспарян, Арама Хачатуряна, Самсона Хачатряна.

Да здравствует Нагорный Карабах в составе Армении!

Да здравствует объединившийся армянский народ!

Шкируц Г. В. Историк, инженер

ԵՊՀ ԿԻՄԱԴՐԱՅՈՒՄԻ ՔԱՆԳԱՐԱՆԻ ԿՐԻՍԻՍ, ֆ. 34, գ. 83, ք. 2:
Բնագիր: Մերենագիր:

№ 14

**ПИСЬМО ВАЛДЕМАРАСА КВЕТКАУСКАСА,
ЗАМЕСТИТЕЛЯ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА ГЛАВНОЙ
РЕДАКЦИИ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ЛИТОВСКОЙ ССР РЕКТОРУ
ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
СЕРГЕЮ АМБАРЦУМЯНУ (лично)**

26 июля 1988 г.

Вильнюс

Многоуважаемый товарищ Амбарцумян!

С болью и возмущением смотрел вечером 19 июля телевизионный репортаж о заседании Президиума Верховного Совета СССР. Больно за многострадальный армянский народ, которому не то что его законных прав, но даже слова досказать не дают. Возмутительно, что те же самые люди, которые провозглашают демократию и права народа, гласность и правду, отмеряют всего этого ровно столько, сколько им самим хочется. Почему нельзя было сделать прямую трансляцию всего заседания? Почему показали его лишь назавтра, с купюрами и пересказами? Что надобно было скрыть?

И чего стоит такое обсуждение острейшего вопроса? Всем заранее розданы ноты – готовый проект постановления, чтобы каждый знал, каким голосом петь. И если кто-то осмелился подать голос не по этим нотам, его грубо обрывали, как это случилось и с Вами. Почему Вы не потребовали от председательствующего (ну его, этот русский язык!), чтобы он призвал к порядку гражданина Горбачева, который мешает Вам выступать? (А может, вы это сделали, только нам не показали по ТВ?) Разве к лицу такое руководителю великой державы? До того вечера я еще верил в Горбачева, а теперь перестал его уважать. Уж слишком стремительно он превращается в непогрешимого вождя и учителя, притом с манерами незабвенного Никиты Сергеевича.

А главное – какая гнусная демагогия! Нипочем воля народа, этнический состав населения Арцаха, его историческое прошлое. В Баку знают единственный, зато неотразимый аргумент – НЕЦЕЛЕСООБРАЗНО. И миллионы армян, которые требуют воссоединения, и весь Верховный Совет Армянской ССР, и областной

совет НКАО – оказывается, все они экстремисты, взяточники и вообще противники перестройки (опять гнусное навешивание произвольных, оскорбительных этикеток!), зато Верховный Совет Азербайджана – все чистенькие, они, и только они, действительные представители народной воли! Они ведь опираются на Конституцию (Сталинскую? Брежневскую? Неважно!). Как будто не народ устанавливает Конституцию, а Конституция довлеет над судьбой народа!

Армянский народ бастует. А что ему остается делать? Ведь весь вопрос – во имя чего? Когда бастуют горняки Южной Африки, мы горячо поддерживаем их справедливую борьбу и почему-то не сокрушаемся о том, что народное хозяйство ЮАР недополучает угля, руды или золота, а у самих горняков, чего доброго, передвинут очередь на жилье. Так почему же у армян отнимают это право?

Многое, очень многое меня взволновало до глубины души, но Вам все эти вещи известны не хуже меня. Примечательно другое. Тема этого злополучного заседания у нас у всех на устах. С кем бы не встретился – даже с незнакомыми – речь неизбежно о том же. И все, с кем я говорил, думают так, как я. Поэтому смею утверждать, что все, о чем написал – это отнюдь не только мое личное мнение.

От всей души желаю Вам стойкости и успеха в Вашей благородной борьбе.

Ваш Valdemaras Kvietkauskas
Заместитель главного редактора
Главной редакции энциклопедий
Литовской ССР

ԵՊՀ պատմության քանգարանի արխիվ,
ֆ. 34, գ. 85, ք. 2 և հալ. կողմ.:
Բնագիր: Ձեռագիր:

№ 15

**ПИСЬМО СЕРГЕЯ БУРКИНА, СТАРШЕГО
ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАФЕДРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ГЕОГРАФИИ ТОМСКОГО УНИВЕРСИТЕТА, РЕКТОРУ
ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
СЕРГЕЮ АМБАРЦУМЯНУ**

29 июля 1988 г.

Томск

Глубокоуважаемый Сергей Александрович!

Вам пишет ст. преподаватель кафедры экономической географии Томского университета Буркин Сергей Константинович (веду, среди других, курс географии населения).

Еще весной мне стало известно, что географы Ереванского университета обратились с письмом к томским географам, приглашая нас высказать наше мнение по поводу карабахского конфликта. Не видя самого письма, я сразу же сказал при всех, что томичи должны, просто обязаны дать ответ (как бы ни было это трудно); при этом со всей определенностью сказал, что в Азербайджане давно уже наблюдаются различные проявления явного шовинизма, и привел первый, пришедший мне в голову, пример: в изданном еще лет двадцать назад географическом атласе Азербайджанской ССР на этнографической карте и в тексте не оказалось ни татов, ни талышей. Никаких следов – будто этих народностей нет на свете! После этого разговора (не знаю, по чьей команде) армянское письмо мне вообще не показали, на факультете оно не обсуждалось, и многие сотрудники о нем, возможно, до сих пор даже не слыхали.

Впрочем, речь не об этом. Взяться за перо, как говорили в старину, решился я, посмотрев по телевизору трансляцию заседания Президиума Верховного Совета СССР 18 июля. На этом заседании, Вы, Сергей Александрович, выступили лучше всех. Несмотря на нескрываемое неудовольствие Михаила Сергеевича, Вы отстаивали право до конца изложить свою точку зрения (а всем ясно, что она не лично Ваша). И сама Ваша позиция, когда свой народ Вы призываете к сдержанности и порядку, а перед центральной властью

стараются оправдать, неизбежные при разгуле страстей, нарушения всяких порядков – именно такая позиция наиболее соответствует диалектическому подходу к конфликту. Увы, больше ни с чьей стороны на заседании такого подхода я не заметил.

По моему мнению, рассмотрение карабахского вопроса нужно начать с правильной постановки его и признать, что речь идет не о «переподчинении» НКАО (такое словечко могли изобрести только чиновники); речь идет не о безликой административной единице, а о национальности, пожелавшей осуществить свое право на самоопределение. Достаточно это уяснить, и все встанет на свои места: как осуществлять самоопределение нации – этому нас Ленин научил. Коммунисты Азербайджана, если они настоящие интернационалисты, должны немедленно, по первому требованию признать право карабахских армян на самоопределение («вплоть до отделения» и т. д.). Вот тогда карабахские коммунисты, если они настоящие интернационалисты, должны убедить свой народ, что НКАО отделять от Азербайджана – это усугублять административную чересполосицу и путаницу в экономических связях – совершенно нецелесообразно, что в дальнейшем – в обновленном, перестроившемся интернационалистском Азербайджане – социальная справедливость нарушаться больше никогда не будет и т. д. В сложившейся же обстановке, пока Азербайджан не признает за Карабахом права на самоопределение, стремление карабахских армян выйти из состава Азербайджана является совершенно естественным. Вот такая постановка вопроса кажется мне наиболее соответствующей ленинским принципам национальной политики. Помните у Ленина:

«Признание... права всех национальностей на самоопределение отнюдь не означает отказа...от ... оценки целесообразности... отделения той или иной нации в каждом отдельном случае» (т. 23, с. 315). «Ни один демократ не может отрицать права Украины на свободное отделение от России; именно безоговорочное признание этого права одно лишь и дает возможность агитировать...за добровольное соединение в одно государство двух народов» (т. 32, с. 341). Короче говоря: «Свобода соединения предполагает свободу отделения» (т. 31, с. 433-434).

Так ставил вопрос Ленин. И если какой-то наш государственный документ, пусть даже такой авторитетный, как действующая Конституция, оказывается в противоречии с ленинскими принципами национальной политики, то в этот документ нужно внести поправку, а не цепляться за его букву.

Любые возражения, основанные на сиюминутной выгоде или невыгоде, не состоятельны, когда речь идет о соблюдении ленинских принципов. Опасаются, например, «цепной реакции». Что ж, если окажется, что нарушения социальной справедливости имеются у нас во многих республиках, – все эти язвы рано или поздно неизбежно обнажатся – вне зависимости от решения карабахского вопроса – все их придется нам лечить, и чем скорее к лечению приступим, тем быстрее пойдет перестройка. Если же этих нарушений не так уж много, тогда и «цепной реакции» бояться нечего.

Карабахских армян упрекают сейчас в том, что они не ставили вопрос о выходе НКАО из состава Азербайджана при обсуждении Конституции 1977 года. Но кто же не знает, что годы застоя характеризуются именно резким снижением социально-политической активности всего советского народа. Не удивительно, что не был исключением и Карабах. С другой стороны, обсуждение проекта Конституции носило всенародный характер, но отбор поступивших от народа предложений осуществлялся совершенно недемократически – поправки к тексту Конституции рассматривали, принимали или отвергали не только в центре, но и на местах чиновники многоотраслевого и многоступенчатого аппарата, вплоть до тех самых чиновников, которые готовили первоначальный проект. Так ставили карабахский вопрос армяне или не ставили – кто теперь докажет?

Мастера наводить тень на ясный день спрашивают: «А как же двести тысяч армян, живущих в Баку; неужели им тоже – самоопределение?» Но зачем же путать божий дар с яичницей? Право на самоопределение имеет любая национальность, компактно населяющая конкретную территорию; об отдельных же представителях той или иной национальности (как бы ни было их много), рассеянно живущих среди другой, численно преобладающей, национальности, речь разумеется, не идет – это же такие азы, непонимание которых даже

старанно было слышать на заседании 18 июля. Совершенно очевидно, что принятое в этот день решение не соответствует «главному ориентиру», сформулированному самим Михаилом Сергеевичем «... сохранить уважительность к обоим народам, ... не допустить обиды по отношению к каждому из этих народов».

Теперь остается единственный способ поправить дело – всенародный референдум. И эта мысль тоже подсказана Лениным-см. т. 27, с. 442. Назначить его нужно на достаточно отдаленный срок, чтобы было время хорошо к нему подготовиться (одновременно со всесторонней перестройкой), очистить и Азербайджан, и Карабах от наиболее одиозных шовинистов, развернуть действенную агитацию, успокоить и переубедить целые народы... Это трудно, но другого достойного пути нет. На референдуме азербайджанский народ должен сказать карабахским армянам: «Пожалуйста, если хотите, можете отделяться». И тогда Карабах без всякой опаски сможет ответить: «Спасибо, но в обновленном, подлинно интернационалистском Азербайджане мы остаемся!»

Кто-нибудь может сказать: «Все! Решение принято, после драки кулаками не машут.» Увы, боюсь, что в это самое время у вас там именно машут кулаками не в переносном, а в прямом смысле. На такое подозрение наталкивает резкое сокращение информации из республики – и Карабаха в особенности. И письмо это написано не столько под впечатлением театрализованного телевизионного заседания, сколько от беспокойства за неизвестный мне, но предполагаемый накал событий сегодняшних. Но я надеюсь, что все здравомыслящие люди Вашего народа, вместе с Вами, сплотившись, все же сумеют предотвратить непоправимое. С этой надеждой остаюсь искренне уважающий Вас.

ԵՊՀ պատմության քաղաքական արխիվ, ֆ. 34, գ. 84, ք. 2-5:
Բնագիր: Մերենագիր:

№ 16
ПИСЬМО Н. СТАТЕЕВА
РЕКТОРУ ЕГУ С. А. АМБАРЦУМЯНУ

15 августа 1988 г.
Самара

Уважаемый С. А. Амбарцумян!

После 18 июля с. г. долго не мог избавиться от назойливой мысли, что постановление противоречит здравому смыслу, общечеловеческой морали.

И, кажется, распутал этот клубок противоречий. То, что Конституция наша несовершенна, понимает любой здравомыслящий человек. Да может ли быть что-либо у нас совершенно, рационально, праворавно, когда все это осталось от деятельности таких вождей, как И. Сталин или Л. Брежнев.

Нам оставили не только загнивающую экономику, но и тормозящую политсистему. Исторический процесс с трудом прорывается через завалы и догматизм в надстройке. Не только несовершенство законов и разнообразие постановлений придется пересматривать. Проблем слишком много! Но они решаются слишком и слишком медленно, а иногда и не решаются. А новое мышление по всем направлениям развития общества не всегда имеет место в нашем руководстве. Я не надеюсь, что мою статью Вы рискнете где-то опубликовать, хотя в ней все здраво. Если бы в порядке полемики (или спорной). Но она необходима!

Я давно интересуюсь Арменией, точнее ее историей, древней культурой. Народ гор трудолюбив. Очень мало народов в России имеет такую богатую и героическую историю, древнюю цивилизацию.

О если бы я мог от вас получить на русском языке полную историю Армении, подобную той, что написал Карамзин о государстве Российском, как был бы я счастлив.

Если только Вас хоть немного заинтересует моя статья, ответьте, что в ней спорно или неверно.

Очень сожалею, что моя нищета не позволяет мне приехать хоть раз в Армению. Но боль вашего народа отзывается в моей душе. Я

пишу искренне. Я верю в благополучие армянского народа. Добро и справедливость рано или поздно восторжествуют. Здесь одна альтернатива.

Будьте едины, и добрый и счастливый конец после тьмы и слез обязательно наступит. Точнее, не конец, а начало новому развитию талантливого народа.

Я очень хочу в это верить, и верю!

На этом и заканчиваю.

С глубоким уважением

Николай Статеев.

ԵՊՀ պատմության քանգարանի արխիվ,
ֆ. 34, գ. 80, ք. 3 և հալ. կողմ:
Բնագիր: Չեռագիր:

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПАРАДОКСЫ

(Заметки по поводу заседания Президиума Верховного Совета СССР
от 18 июля 1988 года)

[ПРИЛАГАЕМАЯ СТАТЬЯ]

июль 1988 г.

Самара

Андрей Громыко с одобрения Горбачева подписал Постановление и удовлетворенно вздохнул – вопрос о Нагорном Карабахе снят с плеча Москвы. Рассмотрим этот юридический казус.

Главным основанием для отказа о передаче НКАО в состав Армянской ССР служит ст.78 Конституции СССР. Статья запрещает изменение территории и границ союзных республик без их согласия. А выход НКАО из Азербайджанской ССР бесспорно является изменением и территории, и границ. Все это правильно. Закон может быть хорошим или плохим, но пока он не изменен – а изменить его может только Верховный Совет СССР большинством в 2/3 голосов – он должен действовать и выполняться. Вроде все правильно. Но... есть большое «но».

В Конституции есть другая статья – N70. И совсем непонят-

но, почему Г. М. Восканян, Г. А. Погосян и тем более В. А. и С. А. Амбарцумяны не приводят в основание своих требований эту статью – ведь из нее прямо вытекает право населения Нагорного Карабаха самому решать свою судьбу. Вот эта статья.

Союз Советских Социалистических Республик – единое союзное многонациональное государство, образованное на основе принципа социалистического федерализма в результате свободного самоопределения наций и добровольного объединения равноправных советских социалистических республик.

Подчеркнутое мною место означает, что нахождение НКАО в составе Азербайджанской ССР вопреки принципу свободного самоопределения наций, вопреки воле армянского народа, живущего в НКАО, противоречит ст. 70-й Конституции СССР и является незаконным.

ПРАВО НАЦИЙ НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ. Это всегда было главным принципом марксистско-ленинской теории национального вопроса. Этому вопросу В. И. Ленин посвятил работу «О праве наций на самоопределение», указывая в ней, что это право предполагает право на «государственное отделение от чуженациональных коллективов». В БСЭ мы читаем: «Право нации на самоопределение означает свободное установление каждой из них различных форм отношений с другими народами (добровольное объединение в едином государстве, автономия, федерация и др. Вплоть до отделения и образования независимого государства), а также самостоятельное решение всех вопросов своего внутреннего устройства (общественный строй, форма правления и др.)». При рассмотрении национального вопроса прежде всего надо исходить из этой формулировки, базирующейся на ленинской концепции.

Почему же право, которое утверждено за всеми народами и нациями и зафиксировано в Конституции, не признается за армянами НКАО? Ведь они проживают компактно на своей территории. Доводы, что тогда такого права потребуют и армяне (или другие народы), живущие в Баку или в Тбилиси, неосновательны: такого права можно требовать только на территории, где данный народ составляет большинство населения.

В НКАО, может быть, право на самоопределение имеют только народы союзных республик, ведь только союзным республикам предоставлено право свободного выхода из СССР. Относительно других национальных образований – АССР, автономных областей и округов – не ведется речи в Конституции. Даже о праве перехода из одной союзной республики в другую.

Давайте разберемся внимательно. В ст. 70-й нет указания на то, что слова о свободном самоопределении наций относятся только к основным нациям союзных республик. Мы должны их понимать, как относящиеся ко всем нациям, входящим в союзные республики. Однако, если исходить из принципа права на самоопределение, то никакого неравенства нет. По крайней мере, юридически. Просто каждый народ сам решает, какую степень самостоятельности ему избрать, какие права ему нужны, а какие нет.

Рассмотрим поподробнее...

Вот есть какая-нибудь союзная республика, например Эстония. Почему Эстония имеет какие-то дополнительные права по сравнению с Дагестаном; скажем, право свободного выхода из СССР или право вступить в отношения с иностранными государствами? Чем эстонцы лучше дагестанцев? Или, скажем, татар и чувашей?

Может быть, дело в численности населения? Но у нас есть АССР, которые больше чем некоторые ССР. Тот же Дагестан больше Эстонии. А Татарская АССР в два с лишним раза по числу жителей больше ЭССР, и, вообще, она больше 8-ми из 15-ти союзных республик. Да и не в численности дело. В мировой практике численность народа никогда не была основанием для отказа ему в государственности. В мировой семье стран существует и, с позиций международного права, равноправны государства, насчитывающие сотни миллионов человек населения страны, население которых исчисляется тысячами. Так, республика Науру в Тихом океане насчитывает всего 8000 чел., но это самостоятельная страна, юридически равноправная с такими гигантами, как КНР, Индия, СССР, США. Никому в голову не придет лишить жителей Науру независимости, только потому, что их так мало. Если они считают, что им удобнее иметь свое государство, – и пусть. Есть и другие карлики-государства – живут, процветают. Таким

образом, численность народа никак не может быть определяющим фактором при выборе формы его государственного устройства.

Может решает географическое положение? В свое время «вождь угнетенных», «дорогой товарищ Сталин» объяснил, почему например, Татария должна быть автономной, а Киргизия – союзной республикой. Татария, дескать, окружена со всех сторон территорией СССР и просто-напросто из него выходить некуда. Довод явно несостоятельный. Анклавы (страны, со всех сторон окруженные территорией другого государства) давно известны в истории. Есть они и в наше время. Так, Лесото со всех сторон окружена территорией ЮАР. Со всех сторон окружена Италией маленькая республика Сан-Марино. При нормальных, уважительных отношениях это не важно. И, наконец, более разительный пример – Западный Берлин, окруженный территорией ГДР, оказывается, такое возможно и при противостоящих общественных системах.

Должен быть откинут в сторону и довод о различии уровня политического, культурного и экономического развития народов как основание различия их политического статуса. Первобытных народов ныне нет, повсеместно уровень более чем достаточный для любых форм государственности.

Единственное, что может не позволить народу создать свою государственность, это его рассеяние по территории, при которой он ни в каком месте не составляет большинства. В этом случае образовать какое-либо национальное формирование он может лишь при согласии на это другого проживающего на этой земле населения. Тяжелая участь постигла в этом отношении поволжских немцев, имевших свою автономию, и крымских татар.

Но, если кроме этой, нет никаких причин отказать тому или иному народу в той форме устройства, какую он захочет, то значит, выбор этих форм должен быть суверенным правом народа. Как он захочет, как ему удобнее, выгоднее. Один и тот же народ может избрать и статус союзной республики, и статус автономной области. И, естественно, при желании изменить статус – раз уж самоопределение свободное.

Таким образом, мы видим в Конституции явное противоречие между принципом самоопределения нации, зафиксированном в ст.

70, и принципом невозможности изменить территорию и границы республик без их согласия, зафиксированных в ст. 78. Налицо необходимость изменения Конституции с целью устранения ст. 78, в корне противоречащей статье 70-основополагающей.

В демократическом обществе определять границы, решать кому и какая территория принадлежит, должно решать только само население данной территории, а не руководство республик и тем более Верховный Совет, задача которых – стоять на защите прав народов на самоопределение.

Теперь о политической стороне дела. Как видно из материалов заседания Президиума Верховного Совета СССР, Москва была, в основном, за оставление прежнего положения. И дело не только в том, что НКАО оставлена в составе Азерб. ССР – Конституция есть Конституция – и ст. 78 (неправомочная) послужила единственным спасательным кругом. Вопрос об НКАО вообще не рассматривался через призму права на самоопределение. Требования армян рассматривались как незаконные. Не была принципиально осуждена позиция азербайджанской стороны, отказавшей армянам НКАО в праве на самоопределение чисто из шовинистических побуждений. Более того, почти все выступающие, кроме грузин и Р. Гамзатова, проявили к армянам конфронтацию, подбадривая шовинизм азербайджанцев. Нужно было сказать прямо: да, азербайджанская сторона не права, отказывая НКАО в отделении от Аз. ССР, но пока не отменена ст. 78, заставить это сделать нельзя. Хоть это и смягчило бы напряжение и улучшило бы обстановку в НКАО и Арм. ССР. Однако позиция была выработана с самого начала – не уступать. Иначе возможна цепная реакция, распространение подобной ситуации на другие народы и районы нашей страны. Следовало показать и доказать, что методы демонстраций и забастовок к успеху не приведут. Разумной ли была такая позиция? Если исходить из задач на ближайшее время, то как будто разумной. В самом-то деле, уступка побудит другие народы, чувствующие себя в чем-то униженными, к подобным действиям, и по всей стране разгорится пламя межнациональных распрей.

Во всем мире происходит сейчас рост национального самосознания, процесс распада многонациональных государств на национальные.

Колониальные страны распались, народы колоний получили независимость. Из оставшихся многонациональных СССР – самая заметная страна. В КНР слишком велико преобладание китайского народа, Индия тоже испытывает проблемы в национальном вопросе. Проблемы испытывает и Югославия.

До недавнего времени СССР удавалось избегать больших проблем, но потому, что они были загнаны внутрь деспотизмом. При малейшем ослаблении тирании все это проявилось в ряде мест в последнее время.

Что это? Случайные всплески, ошибки руководства?

Или это проявление общемировой тенденции, которая со временем будет выявляться все более отчетливо? Не нужно ли в национальном вопросе иметь новое мышление?

Руководство сейчас исходит из предрассудка, что сохранение в целостности хорошо, распад – плохо. Но так ли это?

Посмотрим, как распались колониальные империи Англии, Франции, Голландии, Португалии др. В начале они не хотели терять свои колонии: пытались удержать их силой. Но на каком-то этапе пришли к решению предоставить колониям независимость. Распались великие колониальные империи. И что же? Разве эти страны стали менее процветающими? Да нет.

Дружба народов не укрепляется тем, что их заставляют объединяться в одно государственное формирование. Наоборот, свободное самоопределение укрепит эту дружбу. Между жильцами коммунальных квартир всегда склок больше, чем между живущими отдельно.

Мне пришлось гостить в семье гизов в Кутаиси. Интеллигенция этого города очень недовольна русификацией Тбилиси. Более того, из Кутаиси выживаются не грузины. Но зато можно видеть чисто грузинские обычаи, традиции, одежду горцев, многовековую самобытность, слышать чистейший язык их предков...

И с какой гордостью говорят жители о своем городе!

Антипатия к русским чувствуется во всех республиках (исключение – для гостей) – вряд ли это было бы, если бы народы этих республик не чувствовали свою подчиненность России. Руководству

надо избавляться от комплекса великодержавности. Хотя большая территория придает солидарность, но народу это не нужно, к тому же за это приходится дорого платить. А благосостояние народа от величины страны не зависит.

Николай Статеев

ԵՊՀ պատմության քանգարանի արխիվ, ֆ. 34, գ. 80, ք. 4-7:
Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 17

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 70

**[ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ԵՎ ՌԵԿՏՈՐԱՏԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ՆԻՍՏԻ]**

5 սեպտեմբերի 1988 թ.
Երևան

1988 թվականի սեպտեմբերի 5-ին տեղի ունեցավ կուսկոմիտեի և ռեկտորատի համատեղ նիստը:

Նիստին մասնակցում էին՝ Ս. Համբարձումյանը, Գ. Սարգսյանը, համալսարանի պրոռեկտորները, ռեկտորատի անդամները, կուսկոմիտեի անդամներ՝ Ն. Դավթյանը, Ա. Առուստամյանը, Ս. Աղասարյանը, Բ. Հարությունյանը, Գ. Անանյանը, Լ. Մկրտչյանը, Հ. Աբրահամյանը, Գ. Սահակյանը, Մ. Սարգսյանը, Մ. Գրիգորյանը, Ռ. Հակոբյանը, Հ. Մկրտչյանը, Տ. Բարսեղյանը, Վ. Հարությունյանը:

Նիստին հրավիրված էին ֆակուլտետների ղեկավարներն ու կուսբյուրոների քարտուղարները:

Նիստը վարում էին համալսարանի ռեկտոր Ս. Համբարձումյանը և կուսկոմիտեի քարտուղար Գ. Սարգսյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ՝ 1. Նոր ուսումնական տարվա մախապատրաստական աշխատանքների մասին:

[ԼՍԵՑԻՆ] – Նոր ուսումնական տարվա մախապատրաստական աշխատանքների մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Ս. Համբարձումյան[ը], Մ. Դավթյան[ը], Գ. Ղարիբյան[ը]¹¹, Յու. Վարդանյան[ը], Գ. Սահակյան[ը], Գ. Սարգսյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Հանձնարարել ֆակուլտետների ղեկավարներին և կուսակցական քարտուղարներին ուսումնական տարին սկսել կազմակերպված, բարձրացնել ուսումնական կարգապահությունը, ձեռնարկել բոլոր հնարավոր միջոցները ուսումնական պրոցեսը նորմալ հունի մեջ դնելու ուղղությամբ: Բացառել դասադուլները, լայն բացատրական աշխատանք տանել դասադուլների կազմակերպման դեմ:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԿՈՒՍԿՈՄԻՏԵԻ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Գ. Զ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1147, ք. 124-125:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 18

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՈՒՄ

6 սեպտեմբերի 1988 թ.

Երևան

Հանրապետությունում տիրող լարված իրավիճակից դուրս գալու, բոլոր հիմնարկներում, ձեռնարկություններում և ուսումնական հաստատություններում աշխատանքային նորմալ ռիթմը վերականգնելու խնդիրն այսօր հուզում է բոլորին: Այդ մտահոգությունն էր հավաքել Երևանի պետական համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական կազմին գիտական խորհրդի նիստերի դահլիճ, որտեղ սեպտեմբերի 6-ին հանդիպում տեղի ունեցավ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի քարտուղար Գ. Ա. Գալոյանի¹² հետ:

Կիսելով այդ մտահոգությունը, համալսարանի ռեկտոր, ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ս. Ա. Համբարձումյանը բացման խոսքում ընդգծեց տևական դասադուլների խիստ բացասական անդրադարձն ապագա մասնագետների գիտելիքների ձեռքբերման որակի և նրանց բարոյական ներաշխարհի ձևավորման ընդհանուր պրոցեսի վրա:

Ընկ. Գ. Գալոյանը համակողմանի ինֆորմացիա տվեց հանրապետությունում ստեղծված իրավիճակի մասին, նշեց դրա պատճառները, պատմեց դրությունը նորմալացնելու ուղղությամբ տարվող աշխատանքների մասին:

Անհիմն են անպատասխանատու հայտարարությունները այն մասին, թե իբր հանրապետության ղեկավարությունը նահանջել է Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի լուծման գործում իր նախկին դիրքերից: Պրոբլեմի ղեկավարությունները, դրա լուծման ուղիների բարդությունը որոշակի խմբերի կողմից օգտագործվում են իրադրությունը էլ ավելի սրելու նպատակով:

Նա շեշտեց, որ այս պայմաններում անհրաժեշտ է կոմունիստ դասախոսների, ամբողջ պրոֆեսորադասախոսական կազմի ուժերը մոբիլիզացնել ուսանողության շրջանում տարվող գաղափարական աշխատանքները ճիշտ հունի մեջ դնելու և նորմալ ուսումնական պրոցեսը վերականգնելու համար:

Այնուհետև ելույթ ունեցան Երևանի պետական համալսարանի ուսումնական աշխատանքի գծով պրոռեկտոր, պրոֆեսոր Գ. Ղարիբյանը, պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնի վարիչ, պրոֆեսոր Ա. Հովսեփյանը, կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ղեկան, դոցենտ Ռ. Տոնոյանը, ՍՄԿԿ պատմության ամբիոնի դոցենտ Ա. Մկրտչյանը, երկրաբանական ֆակուլտետի ղեկան, դոցենտ Մ. Գրիգորյանը, համալսարանի տպարանի ղիլեկտոր Ս. Գոյունյանը, ՍՄԿԿ պատմության ամբիոնի դոցենտ Հ. Հակոբյանը, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից-անդամ, հայ գրականության ամբիոնի վարիչ Հ. Թամրազյանը, բանասիրական ֆակուլտետի ղեկան, պրոֆեսոր Գ. Անանյանը, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, տեսական ֆիզիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր Գ. Սահակյանը, ֆիզիկական աշխարհագրության և գեոմորֆոլոգիայի ամբիոնի պրոֆեսոր Հ. Գաբրիելյանը, արտասահմանյան ուսանողների նախապատրաստական ֆակուլտետի ղեկան, դոցենտ Մ. Նաղիրյանը և ուրիշներ:

Հանդիպման մասնակիցները, վերստին անդրադառնալով հանրապետությունում ստեղծված բարդ և դժվարին դրությանը, միահամուռ այն կարծիքը հայտնեցին, որ անհրաժեշտ է հասնել ղարաբաղյան հարցի արդար լուծմանը, որը և կլիցքաթափի լարված մթնոլորտը: Ելույթ ունեցողները միաժամանակ ընդգծեցին, որ Ղարաբաղյան շարժմանը գալիս, խառնվում են անառողջ և անմաքուր վտակներ, միտինգներում երբեմն հնչում են լոգունգներ ու կոչեր, որոնք հակոտնյա են այդ շարժմանը և ամենևին չեն արտահայտում հայ ժողովրդի

մտորումներն ու իդճերը, ժողովուրդ, որը քանկ է գնահատում ռուս ժողովրդի հետ բարեկամությունը, նվիրված է հեղափոխության, կոմունիզմի գործին, սուրբ հայրենիքի պաշտպանությանը:

Քննադատվեց նաև այն, որ մասսայական ինֆորմացիայի միջոցները ոչ լրիվ, երբեմն էլ ոչ օբյեկտիվ են լուսաբանում իրադարձությունները:

Նշվեց, որ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1988 թվականի սեպտեմբերյան պլենումը բազմակողմանի[որեն] անդրադարձել է մեր կյանքի բոլոր բնագավառներին, մշակել է լճացման երևույթները հաղթահարելու, հանրապետությունում գաղափարաբարոյական իրադրությունն առողջացնելու, սոցիալական արդարությունը վերականգնելու ստրատեգիական գիծ:

Հանդիպման մասնակիցները դատապարտեցին դասադուլներն ու գործադուլները, ընդգծեցին, որ պայքարի այդ ձևերը Ղարաբաղի հարցի արդար լուծմանը նպաստելու փոխարեն կարող են այն փակուղի մղել:

Վերջում ընկ. Գ. Գալոյանը պատասխանեց մայր բուհի կոլեկտիվի ներկայացուցիչների բազմաթիվ հարցերին: Հանդիպումն անցավ գործնական և սրտաբաց մթնոլորտում:

Հանդիպմանը ներկա էին ՀԿԿ Կենտկոմի գիտության և ուսումնական հաստատությունների բաժնի վարիչ Ա. Մելքոնյանը, Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական կրթության մինիստր Ս. Հախումյանը:

(Արմենակյան)

«Երևանի համալսարան», 15 հոկտեմբերի 1988 թ.

№ 19

ПИСЬМО ТОВАРИЩА Г. ПРОКОПЕНКО РЕКТОРУ ЕГУ С. А. АМБАРЦУМЯНУ

25 сентября 1988 г.

Днепропетровск

Многоуважаемый товарищ Амбарцумян С. А.!

Посылаю Вам копию моей статьи «Здравому смыслу и совести

вопреки», которую я предложил газете «Правда», и недавно полученный из «Правды» ответ.

Сообщаю, что я остался верен своим взглядам на ситуацию в Армении и НКАО, а после последних событий в Степанакерте и Ереване только утвердился в них.

Борітеся-поборете
Вам Бог помагаэ!
За вас правда, за вас слава
И воля святая!
(Т. Г. Шевченко)

Широ (искренне) Ваш Прокопенко

ԵՊՀ փառնության բանասիրանի արխիվ, ֆ. 34, գ. 86, բ. 2:
Բնագիր: Ձեռագիր:

ЗДРАВому СМЫСЛУ И СОВЕСТИ ВОПРЕКИ [ПРИЛАГАЕМАЯ СТАТЬЯ]

25 июля 1988 г.
Днепропетровск

Заседание Президиума Верховного Совета СССР, состоявшееся в Кремле 18 июля 1988 г., и принятое им постановление о Нагорном Карабахе вряд ли могут согласоваться со здравым смыслом и совестью непредвзято мыслящего человека. Я внимательно смотрел и слушал телеотчет об этом событии, а на второй день несколько раз изучающе прочел материалы об этом в газетах, и все время, как ни старался настроить себя на принятие официальной точки зрения на ситуацию в НКАО, во мне росло убеждение, что и само заседание Президиума ВС, и принятое постановление далеки от справедливости, носят половинчатый, лицемерный, демагогически-бюрократический характер.

Выступившие на заседании армянские товарищи убедительно и безоговорочно доказали, что разумной альтернативы воссоединению

Нагорного Карабаха с Арменией нет и не может быть. Можно, конечно, слепо следуя известной статье Конституции, продолжать принудительно удерживать Нагорный Карабах в составе Азербайджана, но это только бы загоняло внутрь и усиливало застарелую национальную несправедливость. Пять месяцев доведенные до отчаяния армяне добиваются решения простого и ясного вопроса. Страсти накалились до предела, начались каждодневные митинги, забастовки, голодовки... И спровоцировало это напряжение одно, а именно: нежелание высшего органа власти страны пойти навстречу справедливой и обоснованной просьбе населения НКАО. Власти надеялись, что все образуется, останется по-старому, возвратится на круги своя. Ан нет! Добрый, умный, человечный армянский народ не позволил обращаться с собой как со скотиной: замычал, подбросили комбикорма – и нет проблем! Упрекают армян в националистическом угаре. Какая гнусная ложь! Армяне – прирожденные гуманисты и интернационалисты. Но они, как зеницу ока, берегут свое национальное достоинство. Так и должно быть, если это народ, нация, а не аморфная человеческая биомасса. Говорят, что надо по-настоящему посоветоваться с армянским народом – чего он хочет? Так почему же еще в марте вместо «пряничных» постановлений не провели всенародный референдум в НКАО? Стало бы ясно всем и каждому, чего хочет население Нагорного Карабаха. А перед народным волеизъявлением не устоит никакая статья сталинско-брежневской конституции. Так нет же: тянули, тянули – и дотянули... до изготовления самопалов. Где же здесь государственная мудрость?

Несколько замечаний по ходу заседания. Этика его ведения была явно не на высоте. Выступающих прерывали, сбивали с толку, мешали им высказать свое мнение. Причем это делал не председательствующий на заседании Громыко, а генсек Горбачев /у которого это вообще вошло в привычку, не украшающую его/. Так он пытался субъективно толковать истинный смысл выступления ректора Ереванского государственного университета С. А. Амбарцумяна, но академик тактично и твердо отстоял свое право сказать правду о напряженном положении в Армении и НКАО. А вот выступление депутата Верховного Совета СССР писателя В. А. Петросяна М. С.

Горбачев остановил и смял. Ухватился за высказывание Петросяна о попытке геноцида в Сумгаите. Мол, это было не проявление геноцида, а всего лишь стихийная выходка бандитов. Словарь иностранных слов трактует «геноцид» как «уничтожение отдельных групп населения по расовым, национальным или религиозным мотивам». В Сумгаите людей убивали только за то, что они армяне. И это не геноцид? А заранее спланированный он или стихийный – какая разница для его жертв? И вообще на заседании со стороны Горбачева сквозило некое недовольство армянами. А их, перенесших тягчайшие испытания в прошлом и до сегодня не избавившихся от национальной несправедливости, следовало бы поддерживать.

На заседании выступил Щербицкий В. В. Бесцветное, старорежимное выступление, весь смысл которого сводился к тому, что «дальше такое положение терпеть нельзя» и что надо «употребить власть». Понятно: Щербицкий жаждет репрессий. Ах страшно! И все же осмеливаемся спросить его: а «такое положение», как сейчас на Украине, терпеть можно, когда украинский народ как нация агонизирует, потому что лишен родного языка? Родной язык-душа народа. Гибнет язык – гибнет народ. Это аксиома. Для Украины Щербицкий – автор экологического и духовного Чернобыля. Этого верного соратника аморальнейшего Брежнева давно пора отправить на «заслуженный» отдых. Впрочем, как и товарища Громыко, который на заседании явно пытался стать инициатором «культа» Горбачева.

Нагорный Карабах необходимо воссоединить с Арменией. Чем раньше, тем лучше. Победит справедливость – и люди возвратятся к созидательному труду, благоразумию, взаимопониманию. Если же все останется по-старому – рана не заживет никогда.

Гавриил Никифорович ПРОКОПЕНКО
член КПСС. Пенсионер.

ԵՊՀ փառնորդան քանգարանի արխիվ, ֆ. 34, գ. 86, ք. 3-5:
Պատճեն: Մեքենագիր:

ՄՏԱՀՈԳՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԼԱՎԱՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ընթացիկ ուսումնական տարվա սկիզբը համալսարանի կյանքում նշանավորվեց բուռն իրադարձություններով, որոնք, կարծում ենք, օրգանական շարունակությունն էին անցյալ ուստարվա երկրորդ կիսամյակի ընթացքում ունեցած շարժումների: Տևական դասադուլ, մատացույցեր, աղմկոտ ժողովներ, չհանդարտվող հուզմունք. ահա այն ամենը, ինչը բնորոշ էր աշնանային այս օրերին, ինչը երկար ժամանակով խաթարեց ուսումնական գործընթացը ինչպես հանրապետության մայր բուհում, այնպես էլ բաժրագույն և միջնակարգ մասնագիտական կրթության մյուս հաստատություններում:

«Առանց կրակ ծուխ չի լինում» ժողովրդական իմաստությունը շատ ավելի մեծ խորհուրդ ուներ այս օրերին, և, ցավոք, հենց այս օրերին շատերը մոռացան այն ու սկսեցին պարսավել մեր ժողովրդի արդար պահանջները, մեր երիտասարդության շարժումը:

Իսկ այնուամենայնիվ, որտե՞ղ են այս շարժումների արմատները, որտե՞ղ պետք է փնտրել դրանք՝ մակերեսի՞ն, թե՞ հողի ընդերքում՝ պատմության հեռու և մոտ խաչուղիներում, և չե՞ն առնչվում արդյոք դրանք մեր օրերում կենսական պահանջ դարձած հիմնավոր վերափոխումներին:

Մեր թղթակցի խնդրանքով այս հարցերի շուրջ խորհրդածում և ընթերցողների հետ իրենց կարծիքն են կիսում համալսարանի պատմության, իրավաբանական, փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի ֆակուլտետների դեկաններ դոց. Մ. Հովհաննիսյանը, Ռ. Պետրոսյանը և Էդ. Մարգարյանը:

Մ. Հովհաննիսյան – Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի հայ ազգաբնակչությունը անընդհատ և հատկապես ՍՄԿԿ XX համագումարից հետո բողոքել է տեղի ունեցած անարդարության դեմ, երբեք չի հաշտվել Արցախի աշխարհը մայր հայրենիքից արհեստականորեն անջատելու մտքի հետ: Եվ ահա այդ խելոգված բողոքն էր, որ կուսակցության ապրիլյան (1985 թ.) պլենումի և ապա ՍՄԿԿ XXVII համագումարի որոշումների ու առաջադրած գաղափարների պարարտ հողի վրա վերջապես կանգնեց իր ողջ հասակով և պտուղ տվեց: Ոտքի ելավ Արցախի ողջ հայությունը, ոտքի ելավ մեկ անգամ և ընդմիշտ վերամիավորվելու մայր ժողովրդի հետ: Նրան արձագան-

քեց, և չէր էլ կարող չարձագանքել, մեր հանրապետությունը, մեծով ու փոքրով, ահել ու ջահելով:

Ուսանողությունն էլ բացառություն չկազմեց: Ամեն միջոցներով թև ու թիկունք եղավ մեր ժողովրդին, նրա արցախյան հատվածին, Սումգայիթի և Շուշիի փախստականներին: Պետք է ասեմ, որ անցած շուրջ ութ ամիսների ընթացքում դրսևորվեց մեր ուսանողների բարձր կազմակերպվածությունը, մեծ հայրենասիրությունը, հատկանիշներ, որոնցով պետք է հպարտանանք հատկապես մենք՝ դասախոսներս, այդպիսի սերունդ դաստիարակելու համար: Չեմ թաքցնում, ուսանողների մեջ գտնվեցին նաև այնպիսիները, որոնք փորձեցին գնալ ծայրահեղությունների, դասադուլների անհարկի կոչեր եղան, բայց դրանք չէ, որ պետք է բնորոշեն ուսանողական այս շարժումը: Ցավոք, լրատվության կենտրոնական միջոցները, նշված և այլ կարգի խորթ երևույթների վրա հենվելով, կառուցեցին մի ինչ-որ առասպել մեր հանրապետությունում տիրող իրավիճակի շուրջ, կոծկեցին իրականը և, սովետական ողջ ժողովրդին հրամցնելով երկրորդականը, փորձեցին արդարացի շարժման էությունը պարտակել:

Աղղամ, Սումգայիթ, Շուշի, Խոջալու. ահա աշխարհագրական ընդամենը չորս անուններ, որոնք, սակայն, մեր երկրում ազգամիջյան հարաբերությունների մասին ավելի շատ բան են ասում, քան անձի պաշտամունքի և լճացման մղձավանջային տարիների քարոզն ամբողջությամբ վերցրած: Ինչո՞ւ ուրեմն այդ բնակավայրերում տեղի ունեցած իրադարձությունները չեն արժանանում իրենց գնահատականին, չեն վերլուծվում, ինչպես հարկն է, չկա այդ դեպքերի մասին ստույգ ինֆորմացիա: Ի՞նչ է, շարունակվում է անցյալը, ո՞ր մնաց հրապարակայնությունը... ահա հարցեր, որոնց պատասխանը փորձեց գտնել մեր ազատամիտ ուսանողությունը:

Նոր ուսումնական տարվա այս ծանր օրերին մեր ֆակուլտետի դասախոսները գտնվեցին հարկավոր բարձրության վրա: Նրանք անմնացորդ օգտագործեցին իրենց հարուստ կենսափորձն ու կյանքի ճանաչողությունը ուսանողներին անօրինական գործողություններից հեռ պահելու նպատակով, նրանց բացատրեցին ստեղծված իրավիճակն ու դրա անկանխատեսելի հետևանքները: Այժմ էլ ֆակուլտետի ղեկավարը, պրոֆեսորադասախոսական կազմն ու ամբիոնները ամեն ինչ անում են բաց թողածը լրացնելու, խորհրդատվությունների միջոցով ուսումնական ծրագրերը իրականացնելու ուղղությամբ:

Վերջում կցանկանայի անդրադառնալ մի ցավոտ հարցի՝ Դառազմական պատրաստության հարցն է, որից սկսել են դժգոհել ուսանողները: Բանն այն է, որ տղաների մեծ մասն արդեն անցել է սովետական բանակում ծառայելու երկամյա շրջանը, և նրանց համար, ի տարբերություն մյուսների, ավելի նկատելի են ռազմական ամբիոնի աշխատանքների համակարգում տեղ գտած քերությունները: Սրանում չպետք է արտակարգ ինչ-որ բան որոնել, քանի որ այդ պրոբլեմները միայն մեզ մոտ չէ, որ գոյություն ունեն: Ռազմական ամբիոնների աշխատանքների վերակառուցման հարցով ելույթ են ունեցել նաև Պրեմի, Տոմսկի, մերձբալթյան հանրապետությունների բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ուսանողները ևս: Այդ հարցին դեռևս անցյալ գարնանը անդրադարձել է կենտրոնական մամուլը:

Ռ. Պետրոսյան – Ընթացիկ ուսումնական տարվա այս լարված օրերին մենք՝ իրավաբաններս, մի տեսակ ավելի պատասխանատու ենք զգում մեզ համալսարանի ողջ կոլեկտիվի առջև: Եթե ոչ մենք, ապա ո՞վ պետք է առաջինը բարձրացնի իր բողոքի ձայնը մեր օրերում տեղի ունեցած անարդարությունների դեմ: Այստեղ ես նկատի ունեմ Սումգայիթի ոճրագործության կազմակերպիչների ու մասնակիցների դատավարությունը, որը, ինչպես հայտնի է, մասնատվել և անցկացվում է ՌՖՍՀ մարզային դատարանների կողմից: Իմ կարծիքով միասնական, խմբակային այդ գործը ճիշտ չի որակվում, և, հետևաբար, հանցագործներն իրենց արժանի պատիժը ստանալ չեն կարող: Հենց այս հովանավորչությունն էր պատճառը, որ Աղբբեջանական ՍՍՀ կառավարությունը անհրաժեշտ հետևություններ չարեց ստեղծված իրադրությունից և շարունակեց մի տեսակ թողտվությամբ մոտենալ նորանոր անօրինություններին: Այստեղ արդեն ես նկատի ունեմ Խոջալուի դեպքը, որից հետո իրադրությունը մեր հանրապետությունում նորից սրվեց, նորից ծայր առան գործադուլներ և դասադուլներ: Համընդհանուր դասադուլին մասնակցեցին նաև իրավաբանական ֆակուլտետի ուսանողները, որոնք այդ ընթացքում ինչպես ուսանողական, այնպես էլ ֆակուլտետի ընդհանուր ժողովներում բարձրացրին ստեղծված պայմաններում մեծ կարևորության հարցեր: Ասվածի լավագույն ապացույցն է ֆակուլտետի ս/թ. սեպտեմբերի 23-ի ժողովում ընդունված որոշումը, որտեղ լուրջ մտահոգություն է հայտնվում Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի հայ ազգաբնակչության և Աղբբեջանի տարածքում ապրող հայերի հետագա ճակատագրի կա-

պակցությամբ, մեղադրանքի խոսք է ասվում հարևան հանրապետության կառավարության՝ ազգային հարցում վարած անխոհեմ քաղաքականության մասին:

Այժմ էլ, երբ նորից համալսարանում և մյուս բուհերում ուսումնական կյանքն իր հունի մեջ է մտնում, և թվում է, թե հուզմունքը երկրորդ պլան է մղվել, չկան այն երաշխիքները, որ Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմը գնում է դեպի արդարացի լուծում, և մենք՝ դասախոսներս, համոզված չենք այն բանում, որ իրականությանը չհամապատասխանող հերթական ինֆորմացիան, այն տպված լինի կենտրոնական թե տեղական մամուլում, մի նոր պրովոկացիա, ուսանողներին չեն դրոյի նոր դասադուլի:

Ես մեծ հավատ ունեմ մեր ուսանողների հանդեպ, գիտեմ, որ նրանք ամեն ինչ կանեն հանրապետության մայր բուհի պատիվը բարձր պահելու, համալսարանում ստեղծված բարի ավանդույթները նոր ձեռնարկումներով հարստացնելու համար:

Էդ. Մարգարյան – Կարծում եմ, մեր ուսանողները ստեղծված իրավիճակում խելացի գտնվեցին և նորից զբաղեցրին իրենց տեղերը: Ժամանակի կորուստ է տրվել, չվերականգնվող կորուստ: Չէ՞ որ բուհական ուսումնառության ամեն մի օրը իր հետ բերում է նորանոր գիտելիքներ, դեպի մեծ գիտություն տանող ճանապարհին բացում նորանոր դռներ: Իսկ եթե հաշվի առնենք նաև երկար ընդմիջումից հետո դասի նստելու հոգեբանական արգելման հաղթահարման դժվարությունը, ապա պարզ կդառնան այն բոլոր վնասները, որ ուսանողները կրեցին այս օրերին: Հաճախ են հարցնում. «Մեր դասախոսների ուժերով չէ՞ր կարելի կանխել Խոջալուի դեպքերից հետո ծայր առած դասադուլը»: Միանգամից պատասխանեմ՝ ո՛չ: Ի՞նչ կարող էին անել համալսարանի դասախոսները, որ չարեցին, չէ՞ որ նրանք էլ փակուղու մեջ հայտնվեցին սխալ ինֆորմացիայի, իրարամերձ ասեկոսների հետևանքով: Ի՞նչ հասկացնեին ուսանողին, երբ ինչ-որ ուժեր, կարծես դիտավորյալ, մարդկանց մղում էին անօրինական գործողությունների: Մի խոսքով ասած, դասադուլի պատճառները գտնվում էին համալսարանից դուրս, ներհամալսարանական պրոբլեմներից անկախ: Սակայն այն, ինչ չհաջողվեց անել մեզ, կարող էին անել տեղական մամուլը, ռադիոն, հեռուստատեսությունը՝ չսպասելով հրահանգների և ուղեցույցների, որոնք, ի դեպ, ավելի բորբոքեցին կրքերը: Այնպես էր ստացվում, որ Թատերական հրապարակը միշտ մեկ քայլ ավելի

առաջ էր անցնում իրադրության գնահատման, թարմ ինֆորմացիայի հաղորդման գործում, և այստեղից էլ՝ թե՛ ուսանողների և թե՛ բազմահազար մարդկանց ձգտումը դեպի մինիտնգները ու ցույցերը: Այս պայմաններում լուրջ փորձության ենթարկվեց դասախոս-ուսանող հարաբերությունը, փոխվեց ուսանողի վարքի ստերեոտիպը, տատանվեց նրա հավատը ստեղծված իրադրության մեջ որոշակի դիրքորոշում չունեցող դասախոսների հանդեպ: Եվ դա միանգամայն բնական էր: Ես չեմ կարող ուսանողներին մեղադրել դասադուլի համար, դասադուլն իմ կարծիքով նաև հուսահատ վիճակի արդյունք էր, որից կարելի է խուսափել, եթե համապատասխան մարմինները քար լուրջամբ չպատասխանեին ուսանողական ժողովներում ընդունված որոշումներին, նամակներին, հեռագրերին: Այս օրերին մորից զգացվեց, որ ժամանակն է մեր հանրապետությունում ստեղծել հասարակական կարծիքի ուսումնասիրության ծառայություն, որն իր հետազոտություններով հնարավորություն կտա նախօրոք կանխագուշակել դեպքերի հավանական ընթացքը և դրանց ղեկավարման միջոցներ մշակել:

Ֆակուլտետում վերսկսվել են դասերը, պարապմունքներն ընթանում են դասացուցակին համապատասխան, բայց ասել, թե ուսումնական կյանքն իր հունով է ընթանում, ճիշտ չի լինի: Մեր առջև ծառացել են բազմաթիվ դժվարություններ, որոնց հաղթահարումը մեծ ճիգեր ու ժամանակ կխլի: Հաշվի առնելով ստեղծված իրավիճակը, որը հատկապես բարդ է ավարտական կուրսում, մտածում ենք փոփոխություն մտցնել քննությունների հանձնման ժամկետներում, ինչպես նաև մանկավարժական պրակտիկան փոխադրել երկրորդ կիսամյակ, իսկ առաջին և մյուս կուրսեցիների համար կկազմակերպվեն լրացուցիչ դասախոսություններ ու խորհրդատվություններ:

Ցանկանում են ասել նաև, որ համալսարանական ուսանողները իրենց գործողություններում միշտ էլ աչքի են ընկել կարգապահությամբ, հասունությամբ ու կազմակերպվածությամբ, հատկանիշներ, որոնք միայն պատիվ են բերում ցանկացած կոլեկտիվի: Եվ այդպիսի կոլեկտիվի հետ հաղթահարել ամեն տեսակ դժվարություններ միշտ էլ կարելի է, մանավանդ, եթե նրա ողջ պոտենցիալը նպատակաուղղված է համահանրապետական կարևորագույն պրոբլեմների լուծմանը:

Զրույցը վարեց Էդ. Սահակյան

«Երևանի համալսարան», 15 հոկտեմբերի 1988 թ.

№ 21
ТЕЛЕГРАММА
МОСКВА, КРЕМЛЬ
ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС, ПРЕДСЕДАТЕЛЮ
ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ТОВ. М. С. ГОРБАЧЕВУ¹³

ноябрь 1988 г.
Ереван

Гарантия, обещанная в Президиуме Верховного Совета, не действует. Везиров¹⁴, мягко выражаясь, вводит в заблуждение партию и правительство, говорит одно, а делает другое. Усиленно продолжается заселение азербайджанцами НКАО, и выделенные деньги используются в основном для этой цели.

Срочно необходимо принять меры, в противном случае произойдет повторение Нахичевана в ускоренном темпе, что явится новой трагедией для армянского народа и черным пятном для нашего государства.

Профессор А. А. Дургарян, член КПСС с 1943 г.
ветеран войны зав. каф. фтт. физ. фак.

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 146:
Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 22
ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԸՆՏՐԱԿԱՆ 13-ԲԳ
ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ¹⁵

15-16, 18 նոյեմբերի
Երևան

1988 թ. նոյեմբերի 15-16 և 18-ին տեղի ունեցավ Երևան պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության հաշվետու ընտ-

րական XIII կոնֆերանսը, որին մասնակցում էին 26 սկզբնական կուս-կազմակերպություններից ընտրված 591 պատգամավորներից 542-ը: Հարգելի պատճառներով կոնֆերանսից բացակայում էին 15 պագա-մավորներ, իսկ անհարգելի ու անհայտ պատճառներով՝ 34 պատգա-մավորներ:

Կոնֆերանսի աշխատանքներին մասնակցում էր Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի քարտուղար Գ. Գալոյանը:

Կոնֆերանսի աշխատանքներին մասնակցում էին նաև ՀԿԿ Երևանի քաղկոմի առաջին քարտուղար Մ. Մինասբեկյանը, ՀԿԿ Կենտկոմի գիտության և ուսումնական հաստատությունների բաժնի վարիչ Ա. Մելքոնյանը, ՀԿԿ Երևանի կազմակերպության Մյասնի-կյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Մ. Ջաքարյանը և Հայկական ՍՍՀ ժողովրդական կրթության մինիստր Ս. Հախումյանը:

Կոնֆերանսին մասնակցում էին նաև Երևանի համալսարանի տարբեր օղակներից ու ֆակուլտետներից հրավիրված ՍՍԿԿ ան-դամներ, թվով 100 հոգի:

Կոնֆերանսը ընտրեց նախագահություն հետևյալ կազմով.

1. Համբաժումյան Սերգեյ
2. Բարսեղյան Հովհաննես
3. Մկրտչյան Ալբերտ
4. Դավթյան Նաթելլա
5. Առուստամյան Աշոտ
6. Գևորգյան Անուշավան

Կոնֆերանսը ընտրեց քարտուղարություն հետևյալ կազմով.

1. Մաղալյան Վլադիմիր Սարգսի – «Երևանի համալսարան» թեր-թի խմբագիր.

2. Հովհաննիսյան Արմենուհի – ռուսական բանասիրության ֆակուլտետի դասախոս, կուրբյուրոյի քարտուղար:

Կոնֆերանսը ընտրեց խմբագրական հանձնաժողով հետևյալ կազմով.

1. Հովհաննես Բարսեղյան
2. Լենդրուշ Խուրշուդյան
3. Ալբերտ Մկրտչյան
4. Հրաչիկ Միրզոյան
5. Յու. Մկրտումյան

6. Բ. Հարությունյան

7. Վլ. Նազարյան

8. Ռիմա Տեր-Մինասյան

9. Նորայր [Նորիկ] Գալստյան¹⁶

Կոնֆերանսը միաձայն հաստատում է հետևյալ օրակարգը.

1. Կուսակցական կոմիտեի՝ 1985 թ. հոկտեմբերից մինչև 1988 թ. նոյեմբեր ընկած ժամանակահատվածում կատարած աշխատանքների մասին.

Ձեկուցող՝ կուսկոմիտեի քարտուղար Ն. Գ. Դավթյան:

2. Կուսակցական կոմիտեի ընտրություններ.

3. ՀԿԿ Մյասնիկյանի շրջանային կազմակերպության X կոնֆերանսի պատգամավորների ընտրություններ:

Քննարկվեց նաև աշխատակարգի հարցը:

Որոշվեց.

1. Ձեկուցման համար՝ 50 րոպե.

2. Ելույթների համար՝ մինչև 10 րոպե.

3. Հայտարարությունների համար՝ 3 րոպե

Ձեկուցման համար ձայնը տրվեց կուսկոմիտեի քարտուղար Ն. Գ. Դավթյանին: Նա կուսակցական կոնֆերանսին ներկայացրեց հետևյալ զեկուցումը.

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 1-4:

Բնագիր: Ձեռագիր:

№ 23

Ն. Գ. ԴԱՎԹՅԱՆԻ ՁԵԿՈՒՅՑԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԸՆՏՐԱԿԱՆ 13-ՐԴ

ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ

15 նոյեմբերի 1988 թ.

Երևան

Ընկերներ, հաշվետու ժամանակաշրջանը համընկավ երկրի հասարակական քաղաքական կյանքում մի շարք կարևոր իրադարձու-

թյունների հետ: Տեղի ունեցան կուսակցության 27-րդ համագումարը, համամիութենական 19-րդ կուս. կոնֆերանսը, որոնք խնդիր դրեցին որակական նոր վիճակի հասցնել սովետական հասարակությունը, գիտատեխնիկական առաջավոր դիրքերի դուրս բերել ժողովրդական տնտեսությունը: Վերակառուցման արդի բարդ փուլի պայմաններում կուսակցությունը վերանայում է հասարակության քաղաքական ավանգարդի իր դերը, որպեսզի գործունեության նոր մեթոդները և եղանակները համահնչյուն լինեն այսօրվա պահանջներին:

Հաշվետու ժամանակաշրջանում լուրջ իրադարձություններ տեղի ունեցան մաս մեր հանրապետությունում: Հանրապետությանը բաժին են ընկել այնպիսի փորձություններ, որպիսիք մա չի իմացել շատ տասնամյակներ: Ճգնաժամային իրավիճակը, որ երկրով մեկ նկատելի էր մաս նախկինում, այսօր արդեն ցավալի իրողություն է դարձել: Ոչնչով չհիմնավորված լավատեսությունը, որն այնքան հատուկ էր լճացման ժամանակաշրջանին, քողարկում էր հանրապետության կուսակցական կազմակերպություն և ամենից առաջ նրա կենտրոնական կոմիտեի ձախողումներն ու լուրջ թերությունները կազմակերպչական և քաղաքական աշխատանքում, գաղափարախոսության մեջ և սոցիալ-տնտեսական ոլորտում: Այդ ամենը հանգեցնում էր սոցիալական արդարության սկզբունքների կոպիտ խախտումների, այնպիսի երևույթների, ինչպիսիք են հափշտակումները, կաշառակերությունը, հովանավորչությունը: Հանրապետությունում հարկ եղած եզրակացություններ չէին արվել ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունիսյան պլենումի որոշումներից, որտեղ Հայաստանի կուսակցական կազմակերպությունը լուրջ քննադատության ենթարկվեց աշխատանքում տեղ գտած ձախողումների համար: Այս ամենի մասին կուսակցական սկզբունքային դիրքերից խոսվեց Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1988 թ. սեպտեմբերյան պլենումում:

Ընկերներ, այսօր սոցիալ-քաղաքական խոր վերափոխումների, դեմոկրատիայի և հրապարակայնության զարգացման ժամանակաշրջանում ի հայտ են եկել բազմաթիվ պրոբլեմներ, որոնք քողարկված են եղել, այդ թվում մաս պրոբլեմներ ազգամիջյան հարաբերությունների ոլորտում, որոնք միշտ էլ գոյություն ունեին, բայց անհատի պաշտամունքի ու լճացման տարիներին գտնվում էին լռության գոտում: Դրանցից է Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմը: Կարելի է համոզ-

ված ասել, որ վերակառուցման և հրապարակայնության ծնունդ հանդիսացան այս տարվա փետրվարյան իրադարձությունները Լեռնային Ղարաբաղում և մեր հանրապետությունում: Ղարաբաղյան շարժումը, ունենալով տասնամյակների պատմություն, իր վճռական փուլի մեջ մտավ 1988 թ. փետրվարին, երբ մարզային խորհուրդը կայացրեց իր հայտնի որոշումը: Արցախահայությունը լի էր համոզմունքով, որ վերջապես եկել է ժամանակը՝ ամենայն վճռականությամբ ոտքի կանգնելու և պահանջելու վերանայել ինքնավար մարզի վարչա-տերիտորիալ պատկանելության հարցը: Ղարաբաղի հայությունը համոզված էր, որ ազգային հարցում ժամանակին թույլ տրված անօրինականության ուղղումը կդառնա հեղափոխական վերակառուցման բաղկացուցիչ մասը և կնպաստի նրա հաջող իրականացմանը: Յավոք, այդ արդարացի պահանջը կենտրոնական մարմինների և մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների կողմից այնպիսի որակում ստացավ, որը վիրավորական է ամբողջ հայ ժողովրդի համար: Դա հենց վերակառուցման թշնամիների վերաբերմունքն էր՝ դեմոկրատական, սահմանադրական ճանապարհով իր ազգային պրոբլեմը լուծել ցանկացող ժողովրդի նկատմամբ: Մինչդեռ միակ ճիշտ մոտեցումը կլինեիր խորամուխ լինել հարցի պատմության, նրա ծագման դրդապատճառների մեջ և միայն այս դեպքում համապատասխան հետևություններ անել և տալ հարցի քաղաքական գնահատականը: Ղարաբաղում սկսված զանգվածային ցույցները ու միտինգները, ինչպես և սպասվում էր, իրենց անմիջական արձագանքը գտան Հայաստանում: Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմը իր քաղաքական նշանակությամբ դուրս է եկել ռեգիոնալ շրջանակներից և ներթափանցել ազգային, սոցիալական ու գաղափարական ոլորտների տարբեր բնագավառները: Եվ այս փաստի հետ չի կարելի հաշվի չնստել:

Այդ արդարացի շարժմանը իր ակտիվ մասնակցությունն ունեցավ նաև համալսարանը: Համալսարանի ընդհանուր, ինչպես նաև ֆակուլտետների և մյուս ստորաբաժանումների կոլեկտիվների ժողովները մի քանի անգամ քննարկեցին և համապատասխան որոշումներ կայացրին շարժման ընթացքում ծագած սուր հարցերի վերաբերյալ: Համալսարանի ողջ կոլեկտիվը իրավացիորեն դատապարտեց հանրապետության նախկին ղեկավարության քաղաքական կարճատեսությունը, նրա անկարողությունը սկսված համաժողովրդական շարժմանը

ճիշտ քաղաքական գնահատական և կազմակերպված ընթացք տալու հարցում: Հանրապետության նոր ղեկավարությունը ճիշտ արձագանքեց ժողովրդի ձայնին, որի կոնկրետ դրսևորումները եղան հանրապետության մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների վերաբերմունքի փոփոխությունը Ղարաբաղյան շարժման նկատմամբ, ՀՍՄՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. հունիսի 15-ի նստաշրջանի կարևոր որոշման ընդունումը, ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիս 18-ի նիստում Հայաստանի պատվիրակության դիրքորոշումը: Հատկապես ոգևորիչ էր ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի դեպուտատ, համալսարանի ռեկտոր ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանի խոսքը ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նշված նիստում, որտեղ նա ներկայացրեց մեր ժողովրդի պահանջները կապված Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի արդարացի լուծման և Մումգայիթյան ոճրագործությունների դատապարտման հետ:

Ընկերներ, բոլորիդ հայտնի է ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշումը Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ: Միանգամայն անընդունելի պետք է համարել այդ որոշման առաջին կետը, որով մերժվում է Լեռնային Ղարաբաղի վարչատերիտորիալ պատկանելության վերանայման հարցը: Ասենք, որ կյանքը ցույց տվեց, որ այդ որոշումը չլուծեց և չէր էլ կարող լուծել Ղարաբաղյան պրոբլեմը: Մումգայիթին ավելացան Խոջալու և Շուշին: Ճգնաժամը գնալով ավելի խորացավ: Ադրբեջանի ներկա ղեկավարությունը, հուլիսի 18-ի որոշումը իրականացնելու փոխարեն, այժմ փորձում է օգտագործել այն Ղարաբաղը հայագրկելու, Նախիջևանի բախտին արժանացնելու նպատակով: Դրա լավագույն ապացույցը Շուշիում, Խոջալու գյուղում սկսված հապճեպ և ապօրինի շինարարությունն է, Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի բյուրոյի վերջերս կայացրած որոշումը Ղարաբաղի վերաբերյալ և «Իզվեստիա» թերթում Վեզիրովի հարցազրույցը, որոնք հակասում են կենտրոնական մարմինների ընդունած բոլոր որոշումներին: Ուստի մենք լիովին համամիտ ենք այն տեսակետին, որ Ղարաբաղի հարցը պետք է լուծել միայն և միայն քաղաքական ճանապարհով: Ամբողջ մեր ժողովրդի համար Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության ճակատագրի վերջնական, արդարացի լուծման հարցն ունի կենսական, հրատապ նշանակություն, այն մեր ապագա հաջողությունների, վերակառուցման իրականացման գլխա-

վոր երաշխիքն է:

Մենք բոլորս լուրջ մտահոգված ենք Ադրբեջանի տարածքում ապրող հայ բնակչության անվտանգության ապահովման հարցով և պաշտպանում մեր ժողովրդի պահանջը՝ ապահովել սկզբունքայնություն և լայն հրապարակայնություն սումգայիթյան ոճրագործությունների դատական պրոցեսում: Մենք սպասում ենք, որ անմադկային գազանություններ և բռնություններ կատարած բոլոր հանցագործները, ինչպես նաև նրանց հրահրողներն ու կազմակերպիչները կատաժվեն օրենքի ամբողջ խստությամբ, որ այդ ցեղասպանությունն ու արյունոտ իրադարձությունները քաղաքական անաչառ գնահատական կստանան: Միայն դա կնպաստի ընդմիշտ բացառելու մեր երկրի համար անսովոր ամենամեծ հանցագործությունը՝ ըստ ազգային պատկանելության մարդկանց կյանքի, պատվի ու իրավունքների դեմ թույլ տրվող ոճրագործությունները: Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի հայ բնակչությանը Հայկական ՍՍՀ-ի հետ վերամիավորելու արդարացի սահմանադրական պահանջը այլակերպելու, Սումգայիթի սիսիփոր ջարդի աստիճանը մեղմելու, ազգային հիմքի վրա կատարված ոճրագործությունը որպես խուլիգանական արարք որակելու բացահայտ միտումն ամենևին էլ չի կարող որևէ նպաստ բերել ժողովուրդների բարեկամությանը: Ավելին, դեպքերը ծուռ հայելու մեջ ներկայացնելու, սովետական բազմազգ ժողովրդին ճշմարիտ ինֆորմացիա տալուց խուսափելու մտայնությունը նորանոր պատենշներ է ստեղծում ազգամիջյան փոխհարաբերություններում:

Ընկերներ, հենց պատմական ժամանակաշրջանի բարդությամբ և պատասխանատվությամբ է թելադրված այն հանգամանքը, որ կուսակցությունն այսօր հատուկ նշանակություն է տալիս հաշվետու ընտրական կամպանիային: Ինչպես գիտեք, անցյալ տարվա վերջին բոլոր սկզբնական կուս. կազմակերպությունների բյուրոները իրենց ժողովներում հաշվետվություններ ներկայացրին կատարած աշխատանքների մասին: Նման հաշվետվությամբ հանդես եկավ նաև կուս. կոմիտեն: Այդ հանգամանքը որոշ չափով հեշտացնում է գործը վերջին երեք տարվա հաշվետվության ծավալը կրճատելու կրկնություններից գերծ մնալու համար: Ուստի ձեր ուշադրությանն ենք ներկայացնում հաշվետու շրջանում կատարած աշխատանքի հանրագումարը, շեշտը առավելապես դնելով չլուծված հարցերի և խնդիրների վրա:

Բարձրագույն կրթության վերակառուցման հիմնական ուղղությունների ճշգրտումից անմիջապես հետո, համալսարանի ռեկտորատը և կուս. կոմիտեն սկսեցին ուսումնական պրոցեսի վերակառուցման աշխատանքները: Կուս. կոմիտեում, ռեկտորատում քննարկվեցին հարցեր կապված վերակառուցման պրոցեսի առանձին կողմերին: 1986-87 ուս. տարվա 2-րդ կիսամյակում փորձ արվեց համալսարանի կիրառական մաթեմատիկայի, քիմիական, իրավաբանական, բանասիրական ֆակուլտետներում ուսումնական պրոցեսը կազմակերպել վերակառուցման պահանջներին համապատասխան: Եվ այդ փորձը հաշվի առնելով 1987-88 ուս. տարում բոլոր ֆակուլտետներն անցան ուսուցման մոր համակարգի: Վերանայվեցին ուսումնական պլանները, ամբիոնային ծանրաբեռնվածությունները, պակասեցվեցին պարտադիր լսարանային ժամերը, և փոքրացվեցին ակադեմիական խմբերը, լեկցիոն ժամերի հաշվին ավելացան լաբորատոր և սեմինար պարապմունքները, պակասեցվեց քննությունների և ստուգարքների քիվը:

Ուսումնական պրոցեսի վերակառուցման ուղղությամբ որոշակի աշխատանք է կատարվել հասարակագիտական ամբիոններում, որտեղ առարկաների դասավանդումը իրականացվում է մոր ծրագրերի համաձայն, զգալիորեն ավելացել են սեմինար պարապմունքները, որոնք խմբերի կիսելու հետևանքով դարձել են ավելի արդյունավետ: Ամբիոններում կազմակերպվում են պրոբլեմային դասախոսություններ, այդ ուղղությամբ առաջին քայլերն են անում ՍՄԿԿ պատմության, քաղտնտեսության ամբիոնները: Այսօր բարդ իրավիճակ է ստեղծվել հասարակագիտական առարկաների դասագրքերի ստեղծման հարցում: Նոր ծրագրերը և գործող դասագրքերը միմյանց չեն համապատասխանում, և մինչև մոր դասագրքեր հրատարակելը միակ ուղին մնում է կարճ ժամանակում բացը լրացնել սեփական ուժերով: Այդ հարցի առումով կուսակցական կոմիտեն ՍՄԿԿ պատմության ամբիոնի ուշադրությունը հրավիրեց, երբ քննարկվում էր «ՍՄԿԿ պատմության ամբիոնի գործունեությունը ըստ ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունիսյան պլենումի և բարձրագույն դպրոցի վերակառուցման պահանջների» հարցը: Այժմ ամբիոնը, ըստ առանձին թեմաների, մշակում է մոր դասախոսությունների տեքստեր և դրանց թեզիսները:

Այս ուղղությամբ հատկապես արդյունավետ աշխատանք է կա-

տարում պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնը, որը դասագրքում չընդգրկված կամ ոչ ճիշտ արծարծված թեմաների ու հարցերի վերաբերյալ ստեղծել է դասախոսությունների տեքստեր, որոնք լույս կտեսնեն մոտ ժամանակներս:

Համալսարանում դեռևս կան բազմաթիվ պրոբլեմներ, չլուծված հարցեր: Դրանցից մեկը ուսանողների անհատական պարապմունքների կազմակերպման հարցն է, որը բարձրացվեց նաև կուսակցական կոմիտեում «Բնագիտական ֆակուլտետներում ուսումնա-դաս-տիարակչական աշխատանքների վերակառուցման ուղղությամբ կատարվող աշխատանքների մասին» պրոռեկտոր Մ. Դավթյանի հաշվետվության քննարկման ժամանակ: Կարելի է ասել, որ անհատական պարապմունքների կազմակերպման հարցը վերջնականորեն լուծված չէ: Կան դասախոսներ, որոնք դեռ չեն գտել հարմար ձևերն ու մեթոդները և պարապում են ամբողջ խմբի հետ: Մինչդեռ անհատական պարապմունքներին հատկացվելիք ժամերը նախատեսված է առաջիկայում ավելացնել: Ֆակուլտետների կուսակցական ժողովներում անհատական պարապմունքների վերաբերյալ արտահայտվել են դժգոհություններ ինչպես դասախոսների, այնպես էլ ուսանողների կողմից: Անհատական պարապմունքներին անցնելուց առաջ նախ պետք էր տանել նախապատրաստական լուրջ աշխատանք, հատկապես ազգային հանրապետությունների ԲՈՒՀ[-]ներում մայրենի լեզվով մասնագիտական գրականություն ստեղծելու կամ թարգմանելու բազմացնող սարքեր ձեռք բերելու, նյութատեխնիկական բազան հարստացնելու համար:

Ինչ անհատական պարապմունքների մասին կարող է խոսք լինել, երբ ուսանողին լավագույն դեպքում տրամադրվում է միայն դասագրքերը: ՍՍՀՄ ժողովրդական կրթության կոմիտեն բոլորովին հաշվի չի առել տեղական պայմանները, բուհերի տեխնիկական թերհագեցվածությունը, ուսանողների կողմից այլ լեզուների տիրապետման մակարդակը:

Ընկերներ, մեր կյանքում արդեն կա մի տխուր օրինակ, դա միջնակարգ կրթության որակի նվազումն է, որի հետևանքները լավ ենք գգում հատկապես մենք՝ ԲՈՒՀ-ի դասախոսներս: Դա առաջացել է ոչ շատ հեռու անցյալում դպրոցական ռեֆորմի միահամուռ ու խանդավառ ընդունումից: Այժմ նկատի ունենալով այդ ծանր վրիպումներ-

րը, առանց նախապատրաստական փութաջան աշխատանքի, մենք չպետք է անվերապահորեն ընդունենք ուսուցման այն ձևերը , որոնք կիրառելի են միայն առանձին խոշոր բուհերում, ինչպիսին է, օրինակ, Մոսկվայի պետական համալսարանը: Այժմ մենք այդ ուղի վրա միայն կորցնում ենք դասախոսությունների ժամերը, ուսանողների նպատակասլաց շահագրգռվածությունը դասի նկատմամբ, իսկ դրա առաջ բերած հետևանքները կզգանք տարիներ հետո:

Եղած պրոբլեմների մեջ դժվար հաղթահարելիներից մեկը ուսումնական պրոցեսի նյութատեխնիկական բազայի ամրապնդման, նրա հարստացման ու արդիականացման հարցն է: Որոշ ֆակուլտետներում /ինչպես, օրինակ, աշխարհագրական, երկրաբանական/ կան ամբիոններ, որտեղ ուսուցումը կատարվում է 20-23 տարվա վաղեմություն ունեցող գործիքներով, սարքերով և դրանց համապատասխան հնացած մեթոդներով: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ ժամանակակից սարքերի ձեռքբերումը կապված է չափազանց մեծ դժվարությունների հոտ:

Ֆիզիկամաթեմատիկական և բնագիտական ֆակուլտետների կուս. ժողովների և խորհրդի նիստերի մշտական քննարկման առարկա է դարձել էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների ձեռքբերման հարցը: Ուսանողները ուսման ընթացքում հնարավորություն չունեն ձեռք բերելու պրակտիկ աշխատանքի անհրաժեշտ հմտություններ, պահանջվող քանակությամբ ժամանակակից փոքր հաշվիչ մեքենաներ, դիսպլեյներ չլինելու պատճառով: Մենք կարծում ենք ժող. կրթության մինիստրությունը աչքաթող չի անի այս հարցը, որը բազմիցս բարձրացվել է տարբեր մակարդակներում:

Ընկերներ, այս բոլորի հետ միասին պետք է նշել նաև այն, որ մեզ մոտ լավ չի կազմակերպված եղած սարքերի արդյունավետ օգտագործումը: Ցածր է նաև համալսարանում գործող 15 լինգվաֆոնայի կաբինետների օգտագործման արդյունավետությունը, որոնք գրեթե չեն օգտագործվում դասից դուրս, ուսանողների անհատական պարապմունքների ընթացքում:

Բարձրորակ կադրերի պատրաստման խնդիրը և մեր ունեցած սահմանափակ հնարավորությունները թելադրում են լայնորեն համագործակցել համապատասխան պրոֆիլի գիտական և արտադրական ձեռնարկությունների հետ: Այսօր արդեն կիրառական մաթեմա-

տիկայի, ֆիզիկայի, ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետների 7 ամբիոններ հանդես են գալիս որպես բազային և գործում են Երևանի մաթեմատիկական մեքենաների, ֆիզիկայի, ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի գիտա-հետազոտական ինստիտուտներում, Բյուրականի աստղադիտարանում, Գիտությունների ակադեմիայի հաշվողական կենտրոնում: Անհրաժեշտ է ընդլայնել այդ ցանցը և այն բարձրացնել որակական նոր աստիճանի՝ ստեղծելով ուսումնա-գիտական արտադրական համալիրներ:

Ընկերներ, բազմաթիվ գործոններից է կախված համալսարանում պատրաստվող կադրերի որակը: Շատ կարևոր է, թե ինչպիսի դիմորդներով է համալրվում Մայր բուհը: Կուսակցական կոմիտեն մեծ ուշադրություն է դարձնում այս հարցին՝ ապահովելով կուսակցական վերահսկողություն քննությունների ընթացքի վրա: Հնարավորին չափ շատ քննություններ անցկացվեցին գրավոր, այդ թվում՝ իրավաբանական ֆակուլտետի բոլոր քննությունները, կենսաբանության, քիմիայի, որոշ մասնագիտությունների գծով՝ նաև ֆիզիկայի քննությունները: Սակայն ընդունելության քննությունների նորմալ կազմակերպմանը խանգարում են ՍՍՀՄ ժողովրդական կրթության կոմիտեի կողմից ընդունելության կանոնների ամենամյա փոփոխությունները, որոնք բարդություններ են ստեղծում և բուհերի դիմորդների համար: Հուսով ենք, որ ժողովրդական կրթության կոմիտեն ի վերջո հստակ կկայունացնի ընդունելության կարգը:

Ընկերներ, ուսումնական որակի բարձրացման կարևոր գործոններից է նաև կարգապահությունը, ուսումնական պրոցեսին ուսանողների նորմալ մասնակցությունը: Գաղտնիք չէ, որ ինչպես նախորդ կիսամյակում, այնպես էլ այս ուսումնական տարվա հենց սկզբից խիստ ընկել էր այս ուսումնական կարգապահությունը: Բոլորս էլ հասկանում ենք, որ ոչ ոք մեզանից չէր կարող անտարբեր մնալ Ղարաբաղյան շարժմանը և մեր հայրենակիցների ճակատագրի նկատմամբ: Եվ այսօր բոլորս էլ եկել ենք այն համոզման, որ դա տևական պայքար է, որին մենք պարտավոր ենք ակտիվորեն մասնակցել: Սակայն ում համար պարզ չէ, որ անընդհատ դասադուլներով, ուսումնական պրոցեսի կազմալուծումով մենք առաջին հերթին հարվածում ենք մեզ և մեր ժողովրդի շահերին և հազիվ թե ռեալ օգուտ բերում Արցախի հարցի լուծմանը: Միայն խելամիտ, կշռադատված գործողություններ-

րը կարող են մեզ մոտեցնել մեր նպատակին: Իսկ այդ գործողությունների ձևերն ու մեթոդները պետք է քննարկվեն և առաջին հերթին ընդունվեն կոլեկտիվում, իսկ մենք ունենք այդ հնարավորությունները և պետք է դրանք օգտագործենք պատշաճ ձևով:

Ընկերներ, այսօր մեր ուսանողությունը մեծ հետաքրքրություն է դրսևորում մեր հանրապետության էկոլոգիական վիճակի նկատմամբ և ժամանակն է լրջորեն մտախոգվելու մեր երիտասարդության էկոլոգիական կրթության հարցերով, ինչպես դա արվում է երկրի մի շարք ԲՈՒՀ[-]ներում և հատկապես Կրասնոյարսկի համալսարանում, որտեղ այդ առարկան դեռևս 10 տարի առաջ դասավանդվում էր բոլոր ֆակուլտետներում:

Եվ դա այն դեպքում, երբ նրանց հողային տարածությունները լայնարձակ են, բուսական և կենդանական աշխարհը՝ հարուստ, օղը՝ մաքուր, գետերը՝ ծովերի մման ջրառատ: Նույնիսկ այդպիսի հզոր բնական ռեսուրսների առկայության պայմաններում բնության պահպանումը դարձել է այնտեղ յուրաքանչյուր քաղաքացու պատվի գործը:

Մեզ մոտ ճիշտ հակառակն է. հողերը սակավ են, քայքայված են էրոզիայից: Քաղցրահամ ջրերը մեծ մասամբ աղտոտված են արդյունաբերական թափոններով: Արդեն հաշվված են ջրերի պաշարները /թե որքան կբավարարեն բնակչության պահանջներին/: Բոլոր մեծ քաղաքների օղը աղտոտված է, բուսական և կենդանական աշխարհը՝ բնաջնջված: Էլ չեմ խոսում մեր ազգային մեծ վերքի՝ Սևանի մասին: Հազիվ թե որևէ ուրիշ հանրապետություն էկոլոգիական այդպիսի ծանր պայմաններում լինի:

Եվ հենց այդ պատճառով մեր հանրապետության բնակչությունը, հատկապես երիտասարդությունը, ողջ ուսանողությունը, պետք է օժտված լինի բնապահպանման գիտելիքներով:

Մենք դիմում ենք ժողկրթության մինիստրությանը հաշվի առնել մեր առաջարկը և ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ:

Ընկերներ, բարձրորակ կադրերի պատրաստումը դեռևս հարցի մի կողմն է, շատ կարևոր են այդ կադրերի ճիշտ տեղաբաշխումը ժողտնտեսության մեջ, նրանց նպատակային օգտագործումը: Շրջանավարտների բաշխման և ստաժավորման գործը բարելավելու ուղղությամբ վերջին տարիներին մեծ աշխատանք է կատարվել համալսարանի ուսումնական մասի, ֆակուլտետի դեկանների, ամբիոնների

կողմից. 1987-88 թթ. 869 շրջանավարտների համար համալսարանը ստացել է 449 պլանային տեղ, իսկ համալսարանական, ֆակուլտետային կազմակերպությունները լրացուցիչ հայթայթել էին ևս 119 տեղ: Ստեղծված իրավիճակը պահանջում է, որ հանրապետության Պետպլանը վերջապես ճիշտ պլանավորի երիտասարդ մասնագետների պահանջարկը և հաշվի առնի նաև Երևանում գրանցում չունեցող շրջանավարտներին հանրապետության այլ բնակավայրերում մասնագիտական աշխատանքով ապահովելու հանգամանքը:

Սակայն մեր բնադատությունը ուղղելով վերադաս այլ մարմինների աշխատանքին մենք չպետք է մոռանանք այդ հարցում նաև մեր խնդիրներն ու անելիքները: Դեռևս բարվոք չէ վիճակը փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի, արևելագիտության, մաթեմատիկայի և մի շարք այլ ֆակուլտետներում:

Ընկերներ, բարձրագույն դպրոցի վերակառուցումը իր հետ բերեց նաև դասախոսների ծանրաբեռնվածության մեծացում, նրանց գործունեության նկատմամբ պահանջների բարձրացում: Սակայն դրա հետ միասին մենք պետք է մտածենք նաև դասախոսի աշխատանքային պայմանների բարելավման մասին: Այսօր համալսարանի դասախոսներից շատ շատերը չունեն իրենց աշխատատեղերը, չկան դասախոսների հանգստի սենյակներ: Համալսարանում լիարժեք վերակառուցում իրականացնելու համար կուս.կոմիտեն գտնում է, որ անհրաժեշտ է գործուն միջոցներ ձեռնարկել ընդլայնելու համար տարածքային հնարավորությունները և ամեն մի դասախոսի ապահովել անհրաժեշտ աշխատանքային տեղով:

Այստեղ տեղին է հիշեցնել, որ և համալսարանի տարածքային հնարավորությունների ընդլայնման, և պատմական նշանակության տեսակետից անհրաժեշտ է համալսարանին վերադարձնել նրա հիմնադիր առաջին շենքը, մասնավանդ երբ համալսարանը նախապատրաստվում է նշելու իր հիմնադրման 70-ամյակը և հարկ է, որ այնտեղ իրականացնեն որոշակի վերակառուցման աշխատանքներ:

Ընկերներ, ԲՈՒՀ-ի վերակառուցման առնչությամբ բարդացել է դասախոսի՝ առանց այն էլ դժվարին ու բազմակողմանի գործունեությունը, որն ընդգրկում է և մասնագիտության դասավանդումը, և գիտական հետազոտությունները և հասարակական ու դաստիարակչական աշխատանքները:

Ինչո՞վ է հատուցվում այդ ծանր և քրտնաջան աշխատանքը:

Շատ սահմանափակ են դասախոսների ինչպես դրամական, այն-պես էլ բարոյական խրախուսման միջոցները, դժվարացված է դասախոսներին կառավարական պարգևների և կոչումների ներկայացման գործը:

Համաձայն ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշման այն պետք է իրականացվի ներքևից վերև, սակայն համալսարանի կողմից ներկայացված մի խումբ արժանավոր դասախոսների գիտության վաստակավոր գործչի կոչման, բարձրագույն դպրոցի վաստակավոր գործչի շնորհման հարցը իր լուծումը չի ստանում:

Սովետական Միության բոլոր մասնագետները ունեն երաշխավորված աշխատանքի իրավունք:

Դասախոսի համար այդ իրավունքը կարճատև է՝ ընդամենը 5 տարի: Յուրաքանչյուր 5 տարին մեկ մա պետք է մասնակցի մրցույթին, և հնարավոր է, որ գրկվի իր աշխատանքից:

Ինչո՞ւ՞ Գիտությունների Ակադեմիայի համակարգում աշխատող մարդիկ հանգիստ են իրենց ապագայի և թերության համար, իսկ ԲՈՒՀ-ի դասախոսը՝ ոչ: Չէ՞ որ Գիտությունների Ակադեմիայի ինստիտուտներում պարեաբար անցկացվող ատեստացիան մոտավորապես համապատասխանում է մեր վերընտրությանը: Չէ՞ր կարելի արդյոք պարզապես խստացնել վերընտրության պահանջները առանց մրցույթի: Ի՞նչ աշխատանք պետք է փնտրի, ենթադրենք, 50 տարեկան տղամարդը, որը դուրս է մնացել ԲՈՒՀ-ից և չի կարող տեղավորվել ոչ գիտահետազոտական ինստիտուտներում /այնտեղ տեղի ունեցող կրճատումների պատճառով/ և ոչ էլ դպրոցներում /որտեղ տեղ բացվելու համար պետք է սպասել տասնյակ տարիներ/: Իսկ որևէ այլ պրոֆիլի աշխատանք մա չի կարող կատարել:

Այն բազմաթիվ առաջարկությունները, որոնք արվել են ԲՈՒՀ-ի վերակառուցման վերաբերյալ կազմակերպված լայն բննարկման ժամանակ, թվում է, թե բոլորովին հաշվի չառնվեցին ՍՍՀՄ ժողկրթության կոմիտեի կողմից:

Ընկերներ, համալսարանի կուսակցական կոմիտեն, ռեկտորատը, գիտահետազոտական մասը հետևողական աշխատանք են իրականացնում համալսարանական գիտության արդյունավետության և գիտամակավարժական կադրերի որակի բարձրացման բնագավառում:

Երևանի պետական համալսարանում գիտահետազոտական աշխատանքները տարվում են 40 ուղղություններով 96 ամբիոններում, «Լագերային տեխնիկա» գիտաարտադրական միավորում, 2 ճյուղային և 13 գիտահետազոտական լաբորատորիաներում և մաթեմատիկայի կիրառական պրոբլեմների միջբուհական կենտրոնում: Հետազոտությունները արդիական են և ուղղված են երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման գիտական և գիտատեխնիկական կարևոր պրոբլեմների լուծմանը:

Այժմ համալսարանում կատարվում են 255 գիտական հետազոտություններ, նրանցից 57 տոկոսը կարևորագույն թեմաներով: Համալսարանն իր մասնակցությունն ունի 8 համամիութենական գիտատեխնիկական ծրագրերում:

ՍՄԿԿ 27-րդ համագումարը խնդիր դրեց բուհական գիտության առաջ գիտական հետազոտությունների ծավալը մեծացնել 2-2.5 անգամ: Ձեռնարկված միջոցառումների շնորհիվ գիտական հետազոտությունների ծավալը մեզանում արդեն մեծացել է 35 տոկոսով առանց լրացուցիչ ֆինանսական ծախսումների և հաստիքների:

Այժմ ռեկտորատի, կուսկոմիտեի, գիտական մասի կողմից աշխատանքներ են տարվում համալսարանին կից 4 միջբուհական կենտրոններ, պինդ մարմնի ֆիզիկայի ինստիտուտ ստեղծելու ուղղությամբ:

Կուսակցական կոմիտեի նախաձեռնությամբ միջոցներ են ձեռնարկված Սևանի տարաբնույթ պրոբլեմների լուծման գործում համալսարանական գիտնականների ակտիվ մասնակցության ապահովման համար:

Նշելով կատարվածը, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ համալսարանի գիտական գործունեության մեջ քիչ չեն մաս Բացքողումներն ու թերությունները, վերակառուցումն այդ բնագավառում դեռևս չի ընդունել անհրաժեշտ թափ ու խորություն:

Շատ ենթ թերացել պետբյուջետային գիտահետազոտական աշխատանքների պլանավորման, կատարման, ժամկետների ճշգրտման հարցում: Գիտական աշխատանքների որակը գնահատողը ամբիոններն են, ֆակուլտետների խորհուրդները, սակայն միշտ չէ, որ քննարկումները գնում են խորությամբ, երբեմն դրանք անցնում են ձևականորեն: Ինչ վերաբերում է տնտալայմանագրային գիտահետազոտական աշխատանքներին, ապա դրանք ամբիոնների կողմից կատարվում

են ժամանակին, պատվիրատուների կարծիքով պատշաճ գիտական մակարդակով: Սակայն որպես թերություն պետք է նշել, որ այստեղ քիչ են կատարվում միջամբիոնային տնտայայմանագրային գիտահետազոտական աշխատանքներ /1987-4/, իսկ միջֆակուլտետային ոչ մեկը: Մինչդեռ կան ամբիոններ, որոնք պայմանագրային կապի մեջ են գտնվում նույն պատվիրատուի հետ: Ընդհանուր առմամբ, 1985 թ. համեմատությամբ տնտայայմանագրային գիտահետազոտական աշխատանքների ծավալը համալսարանում ավելացավ 10.5 մլն ռուբլով:

Ստեղծվել են Հայաստանի պատմական աշխարհագրության և քարտեզագրության, օպտոէլեկտրոնիկայի, էկոլոգիայի և մի շարք նոր գիտահետազոտական լաբորատորիաներ, խմբեր, ինչպես նաև մեխանիկական և էլեկտրոնիկայի արհեստանոցներ:

Կուսակցական կոմիտեն մշտապես ուշադրության կենտրոնում է պահել գիտական հետազոտությունների արդյունքները արտադրության մեջ ներդրման հարցը: 1983-87 թթ. տնտայայմանագրային աշխատանքների ներդրման հետևանքով ստացված եկամուտը կազմել է ավելի քան 12 մլն. ռուբլի: Այնուհանդերձ այս հարցում ունենք մեծ պրոբլեմներ, որոնց մասին լուրջ խոսակցություն գնաց կուսկոմիտեում գիտական աշխատանքների գծով պրոռեկտորի տեղակալ Ռ. Մելիքսեյանի հաշվետվության քննարկման ժամանակ:

Ներդրման հարցում խիստ բացասական դեր է խաղում նաև լիարժեք փորձնական բազայի բացակայությունը: Ստեղծել նման հզոր բազա թե ճյուղերում, թե Ակադեմիայում և թե ԲՈՒՀ-ում դժվար է: Արդեն հասունացել է միջբուհական, միջգերատեսչական ռեգիոնալ բազա ստեղծելու հարցը:

Համալսարանի գիտության զարգացման գործում մեծ ավանդ ունի «Լազերային տեխնիկա» գիտաարտադրական միավորումը, որի կոլեկտիվը լուրջ հաջողությունների է հասել ինչպես քվանտային էլեկտրոնիկայի բնագավառում կատարվող հիմնարար և կիրառական հետազոտությունների, այնպես էլ նյութերի, լազերային սարքերի մշակման և ներդրման ասպարեզում:

Ընկերներ, ներկա պայմաններում մեծ խնդիրներ են դրվում նաև հումանիտար գիտությունների և մեր հասարակագետների առջև, որոնք վերանայում են իրենց գիտահետազոտական աշխատանքների թեմատիկան: Սակայն անհրաժեշտ է, և այդ մասին նշվեց կուսակցա-

կան կոմիտեի և հասարակագիտական ամբիոնների խորհրդի 1987 թ. հունվարին կայացած համատեղ նիստում, որ հասարակագիտական ամբիոնները իրենց գիտական հետազոտությունների մեջ առավել մեծ տեղ հատկացնեն հասարակության զարգացման օրինաչափություններին, գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացման, երկրի և մեր հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման հարցերի խոր ուսումնասիրմանը:

Լուրջ խնդիրներ կան դրված հայրենական պատմագիտության առջև, որը պետք է հարստացնի մեր գիտելիքները պատմական անցյալի և այսօրվա մասին, տա դրանց օբյեկտիվ գիտական գնահատականը: Յավոք, մինչև օրս մեր ժողովրդի պատմության մի շարք կարևոր պրոբլեմներ կարիք ունեն խոր գիտական վերլուծության, նորովի մեկնաբանման: Լուրջ անելիքներ կան հատկապես մեր ժողովրդի կեղծարարությանը գիտական հակահարված տալու գործում: Յավոք, մեր ժողովրդի պատմության դեմ ոտնձգություններ են անում ոչ միայն ժամանակակից քուրք բուրժուական պատմաբանները, այլև մի շարք աղբյուրների պատմաբաններ: Բոլորիս հիշողության մեջ թարմ է Չ. Բունիաթովի, Ֆ. Մամեդովայի և շատ ուրիշների փորձերը՝ բացահայտորեն խեղաթյուրելու մեր պատմությունը, սեփականացնելու մեր ազգային մշակույթի գործիչներին և նրանց գիտական ժառանգությունը, լուրջ փոփոխություններ մտցնելու Հայաստանի պատմական սահմանների մեջ և այլն: Մեզ անհանգստացնում է այն հանգամանքը, որ Մամեդովայի և նրա նմանների համար կանաչ ճանապարհ են բացում և ամեն կերպ խրախուսում Ադրբեջանի համապատասխան գիտական հաստատությունները: Իսկ բոլորովին վերջերս Ադրբեջանի Գիտությունների Ակադեմիայի թերթում լույս տեսավ խմբագրական հոդված՝ նվիրված աղբյուրների պատմագիտության խնդիրների արդի փուլին, մի նոր հավաստում այն բանի, որ բունիաթովներն ու մամեդովաները բոլորովին էլ պատահական երևույթ չեն ժամանակակից պատմագիտության մեջ: Հոդվածում, որը կրում է սուր հարձակողական բնույթ, բացահայտորեն վարկաբեկված են մեր ազգային պատմության նոր և նորագույն շրջանի շատ գործիչներ: Այսպիսով, հոդվածը հավաստումն է այն միակ ճիշտ հետևության, որ աղբյուրագրական պատմագիտության հակահայկական ուղղվածությունը պետական հիմքերի վրա է դրված և հովանավորվում է հանրապետու-

թյան կուսակցական և պետական վերադաս մարմինների կողմից:

Նման տխուր փաստերը մեզ ոչ միայն լուրջ մտորելու տեղիք պետք է տան, այլև միաժամանակ կարևոր խթան պետք է հանդիսանան մեր պատմության կիզակետ դարձած հարցերի գիտական խոր ուսումնասիրման համար:

Հասկանալի պատճառներով այսօր խիստ հրատապ է դարձել Արցախի պատմության հին, նոր և նորագույն շրջանների ուսումնասիրությունը: Արդեն կատարվում են առաջին քայլերը: Ինչպես գիտեք, վերջերս ՀՍՄՀ Գիտությունների Ակադեմիան հրատարակեց «Լեռնային Ղարաբաղ. պատմական տեղեկանք» գրքույկը, որի ստեղծմանը մասնակցել է նաև հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Լ. Խուրշուդյանը: Լույս են տեսել Ղարաբաղի պատմությանը նվիրված գիտական հոդվածներ: Այդ լավ նախաձեռնությանը պետք է արձագանքեն մեր կարող ուժերը:

Ընկերներ, հայ ժողովրդի պատմության և մշակույթի բազմաթիվ կարևոր պրոբլեմների ուսումնասիրման գործում իր ուրույն տեղն ունի հայագիտական կենտրոնը: Այդ հետազոտությունների արդյունք են մասնավորապես «Հայաստանի և նրա հարակից շրջանների տեղանունները» չորսհատորյա բառարանը, «Ռուս դասական և սովետական գրականության» ժողովածուների մատենաշարը և այլն:

Սակայն եթե ելնենք «Հայագիտական կենտրոն» բուն հասկացությունից և նրա ունենալիք նշանակությունից, ապա կտեսնենք, որ համալսարանի հայագիտական կենտրոնը իր սահմանափակ հնարավորություններով, մարդկային և նյութական պոտենցիալով վերակառուցման խիստ կարիք ունի: Դեռևս համալսարանի կուսակցական կազմակերպության 12-րդ կոնֆերանսի քննարկմանը ներկայացված կուսկոմիտեի հաշվետվության մեջ առաջարկ արվեց համալսարանի կազմում հայագիտության գիտահետազոտական ինստիտուտ ստեղծելու մասին: Այն կօգտագործեր համալսարանի պատմաբան, բանասեր, արևելագետ, իրավաբան գիտնականների մեծ պոտենցիալը, կղառնար, իրոք, մի հզոր գիտական կենտրոն և կհամատեղեր մեր և արտասահմանյան շատ երկրներում գոյություն ունեցող հայագիտական կենտրոնների աշխատանքը: Գոհունակությամբ պետք է նշել, որ այդ առաջարկը չմնաց անհետևանք և հավանության արժանացավ ՀՀԿ Կենտկոմի սեպտեմբերյան պլենումում Ս. Հարությունյանի գե-

կուցման մեջ:

Համալսարանի համակարգում իր տեղն ունի հրատարակչությունը, որի գործունեությունը հիմնականում նպատակաուղղված է ուսանողությանը անհրաժեշտ դասագրքերով և ձեռնարկներով ապահովելուն: Միայն 1987 թ. հրատարակվել է 109 անուն գրականություն, որից 54[-ը] դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ և ուսումնաօժանդակ գրականություն: Սակայն հրատարակչությունում կատարվող մեծ ծավալի աշխատանքների կողքին տեղ են գտել նաև թերությունները: Երբեմն ուշանում է նախատեսված գրքերի հրատարակչությունը, որոշ գրքեր լույս են տեսնում զգալի վրիպակներով և տառախալվներով, որն արժանացել է մամուլի քննադատությանը:

Համալսարանում կատարվող հրատարակչական աշխատանքում իրենց ներդրումն ունեն նաև համալսարանի տպարանն ու «Ռոտոպրինտ» արտադրական արտադրամասը: 1987 թ. հունիսի նիստում կուսակցական կոմիտեն քննարկեց տպարանի դիրեկտորի հաշվետվությունը:

Հարցի ուսումնասիրությունն ու քննարկումը հաստատեցին այն միտքը, որ կտրուկ միջոցներ են անհրաժեշտ համալսարանի տպարանը ներկա վիճակից դուրս բերելու համար: Ամեն կերպ պետք է արագացնել տպարանի և հրատարակչության շենքի շինարարությունը, փոխել հնացած մեքենաներն ու սարքավորումները: Մինչև շենքի կառուցումը անհրաժեշտ է բարելավել տպարանի և հրատարակչության պահեստների վիճակը:

Համալսարանը գիտամանկավարժական որակյալ կադրերի պատրաստման առաջատար կենտրոն է, որը կադրեր է պատրաստում իր և հանրապետության, ինչպես նաև արտասահմանյան ավելի քան 20 երկրների համար:

Այսօր համալսարանի ասպիրանտուրայում սովորում է 170 մարդ:

Կուսկոմիտեում «Գիտական և գիտամանկավարժական կադրերի պատրաստման վիճակը համալսարանում» հարցի քննարկման ժամանակ պարզվեց, որ կան բազմաթիվ հեղինակավոր գիտնականներ, որոնց ասպիրանտները շատ ուշ կամ էլ ընդհանրապես չեն պաշտպանում դիսերտացիա, սակայն այդ մարդիկ պարբերաբար ստանձնում են նորանոր ասպիրանտների ղեկավարությունը: Չնայած դրան ֆակուլտետների խորհրդում և կուսակցական ժողովներում չեն լսվում

մման ղեկավարների հաշվետվությունները: Որոշ տեղերում խախտվում են ասպիրանտների ատեստավորման ժամկետները, դրանց տալով ձևական բնույթ:

Ընկերներ, կուսակցական կոմիտեն և ռեկտորատը ակտիվ և հետևողական աշխատանք են տանում համալսարանի միջազգային կապերի ընդլայնման և ամրապնդման ուղղությամբ: Եթե 1985 թ. մենք ունեինք միջազգային համագործակցության պայմանագիր միայն Բրատիսլավայի համալսարանի հետ, ապա այսօր Երևանի համալսարանը մման պայմանագիր ունի Բուդապեշտի, Ռոստովի, Լյուբլինի, Հալեպի, Մոմպելլեի, Բոլոնիայի համալսարանների հետ, որտեղ համատեղ կատարվում են շուրջ 50 գիտահետազոտական քեմաներ: Իսկ Լյուբլինի համալսարանի հետ համագործակցում են կուսակցական և կոմերիտական կոմիտեները:

Ընկերներ, մեր հասարակության վերակառուցումը նախատեսում է արմատապես վերանայել մեր աշխատանքային ու բարոյական բազմաթիվ պատկերացումները: Նման պայմաններում մեծապես փոխվում են կուսակցական-գաղափարախոսական աշխատանքի նկատմամբ պահանջները: Անցած շաբլոնները, թեզերը, կարծիքները այսօր չեն ընդունվում և միայն գցում են կուսակցական աշխատանքի հեղինակությունը: Այսօր կարևոր չէ, թե որքան միջոցառում ենք անցկացրել. հիմնականն այն է, թե դրանք որքանով են արդյունավետ:

Խոսքը վերաբերում է քաղաքական ուսուցման համակարգին և քաղօրերին: Համալսարանում այսօր գործում են բազմաթիվ մեթոդաբանական և քաղաքական սեմինարներ, Երիտասարդ կոմունիստի դպրոց: Վերջին երկու տարում այստեղ ուսումնասիրվել են ՍՄԿԿ 27-րդ համագումարի, հետհամագումարային պլենումների նյութերը, երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման տարբեր պրոբլեմներ: Եթե նկատի ունենանք, որ ամիսը մեկ անգամ հրավիրում ենք այդ սեմինարները, դրան գումարած մաս քաղօրերը և կուսակցական ժողովները, որոնք մույնպես քննարկում են վերոհիշյալ նյութերը, այդ պայմաններում դժվար է խոսել արդյունավետության բարձրացման մասին: Մենք բազմիցս նշել ենք, որ միասնական քաղօրերի անցկացման պրակտիկան բուհերում իրեն չի արդարացնում: Ավելի ճիշտ կլիներ այսօր քաղօրերի քանակը կրճատել, դրանք վերածել հանրապետության, քաղաքի, շրջանի ղեկավար աշխատողների հետ

աշխատավորական կոլեկտիվների հանդիպումների:

Ընկերներ, ներկա պայմաններում գաղափարական աշխատանքի թերևս ամենաբարդ բնագավառը ինտերնացիոնալ դաստիարակությունն է: Այս ուղղությամբ մեծ աշխատանք է տարվում համալսարանում: Անց են կացվել բազմաթիվ միջոցառումներ, փառատոններ, կոնֆերանսներ, հանդիպումներ և այլն: Կյանքը ցույց տվեց, որ այդ ամենը անել անհրաժեշտ է, բայց դրանով սահմանափակվելը չափազանց քիչ է: Թվում էր, թե որքան խոշոր տառերով գրվեին ինտերնացիոնալիզմին, ժողովուրդների բարեկամությանը նվիրված լոզունգները, այնքան դրանք ավելի ներգործուն կլինեն, որքան մամուլը, ռադիոն շատ գրեն, շատ խոսեն, այնքան մարդկանց ոգին ավելի բարձր կլինի: Ժամանակն է ընդմիջտ հրաժարվել այդ լոզունգներից և իրականությունը գունագարդելու վտանգավոր միտումներից:

Կուսակցության լենինյան ազգային քաղաքականությունը այսօր առավել քան պետք է: Այդպիսի քաղաքականության իրականացումը կդառնա վերակառուցման հաջող կենսագործման կարևորագույն երաշխիքներից մեկը: Սիայն այդ դեպքում մենք կարող ենք երիտասարդությանը դաստիարակել իսկական ինտերնացիոնալիզմի և հայրենասիրության ոգով:

Ուսանողների շրջանում տարվող գաղափարադաստիարակչական աշխատանքում պետք է հաշվի առնել այն վերափոխումները, որ տեղի են ունեցել ուսումնական պրոցեսում, ինչպես նաև ուսանող-դասախոս հարաբերության մեջ: Սա չափազանց կարևոր և բարդ խնդիր է, որի լուծումը անմիջական կախման մեջ է գտնվում դասախոսների մանկավարժական հմտություններից, մասնագիտական և ընդհանուր գիտելիքների մակարդակից, դասախոսների և ուսանողների անձնական կուլտուրայից:

Ընկերակեր. գաղափարական-դաստիարակչական բնագավառում կարևոր դեր ունի «Երևանի համալսարան» շաբաթաթերթը: Կուսակցական կոմիտեում, չնայած կազմակերպվում են հանդիպումներ թերթի աշխատակիցների հետ, քննարկվում են կոնկրետ խնդիրներ, այնուամենայնիվ թերթում տպագրվող նյութերի զգալի մասը շարունակում է մնալ անհետաքրքիր ու մակերեսային, որտեղ անհրաժեշտ մակարդակով չեն լուսաբանվում համալսարանին հուզող հարցերը: Թերթը հետաքրքիր կդառնա այն ժամանակ, երբ կտպագրվեն ար-

դիական և բովանդակալից հոդվածներ:

Ընկերներ, երկրի և կուսակցության համար այս պատասխանատու ժամանակահատվածում մենք է սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունների դերը: Եվ պատահական չէ այն մենք ուշադրությունը, որը բևեռված է այսօր սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունների հոգսերին: Համալսարանում այսօր գործում են 26 սկզբնականի իրավունքով կուսակցական կազմակերպություններ, և նրանց նախաձեռնությունից, ժամանակի ոգով իրենց աշխատանքը կազմակերպելու ունակությունից է հիմնականում կախված վերակառուցման գործի հաջողությունը: Կուսակցական կոմիտեն մշտապես հետևել է կուսակցական ժողովների և բյուրոների անցկացման կազմակերպական, քաղաքական մակարդակի ապահովմանը: Հարկ ենք համարում նշել, որ էապես բարձրացել են սկզբնական կուսակազմակերպությունների ժողովների դերն ու նշանակությունը: Հատկապես ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունիսյան պլենումից հետո, որի որոշումների քննարկման շրջանը դարձավ կոմունիստների քաղաքական ու սոցիալական ակտիվության բարձրացման, հասարակական կյանքի դեմոկրատացման, քննադատության և ինքնաքննադատության զարգացման կարևոր փուլ:

Մեծացել է կուսակցական ժողովներում բարձրացված հարցերի, քննադատական դիտողությունների և առաջարկությունների նկատմամբ վերադաս կուսակցական, սովետական մարմինների ուշադրությունը, փոխվել է դրանց նկատմամբ վերաբերմունքը:

ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեում 1987թ. նոյեմբերյան խորհրդակցությունում ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովը նշեց. «Կուսակցությունը այս պայմաններում պետք է ոչ այնքան իր վրա վերցնի հարցերի անմիջական լուծումը, որքան ուղղություն տա, կոորդինացնի, միավորի մասսաների սոցիալական ակտիվությունը»: Մինչդեռ համալսարանի կուսակցական բյուրոներն իրենց վրա են վերցրել դեկանատների շատ հարցեր և ժամանակ չեն ունենում զբաղվելու զուտ կուսակցական աշխատանքով: Երբ մայրում ենք կուսակցական ժողովների և խորհրդի նիստերի օրակարգերը, դժվար է դրանք իրարից տարբերել, եթե օրակարգում չկա ՍՄԿԿ շարքերը ընդունելության հարց: Սա մաս կուսակցական կոմիտեի, նրա քարտուղարների թերացումն է: Նման թերություններ կան մաս կուսկոմիտեի աշխատանքներում:

Կուսակցական կոմիտեն իր ուշադրության կենտրոնում է պահել

արհմիութենական և կոմերիտական կոմիտեների ղեկավարության և օժանդակության հարցերը:

Կոմիտեի նիստերում բազմիցս քննարկվել են նրանց գործունեության բնագավառների վերաբերյալ հարցեր: Շատ անելիքներ ունի արհկոմիտեն, հատկապես աշխատողների և ուսանողների սոցիալական խնդիրների լուծման առումով: Նա ավելի մեծ ակտիվություն և հետևողականություն պետք է ցուցաբերի պետական և կոոպերատիվ բնակելի շենքերի, համալսարանի պանսիոնատի շինարարության, Բյուրականի և Հանքավանի բազաների վերակառուցման աշխատանքների արագացման գործում, ավելի մեծ ուշադրություն պետք է դարձնի դասախոսների և գիտաշխատողների հանգստի, սպորտ առողջարարական հարցերի կազմակերպմանը:

Բարձրագույն դպրոցի վերակառուցման համակարգում մեծ է համալսարանի կոմերիտական կազմակերպության դերը ուսանողության կոմունիստական դաստիարակության, նրանց տրվող ինքնավարությանը ճիշտ նպատակաուղղվածություն հաղորդելու, ուսման առաջադիմության բարձրացման, գիտահետազոտական, ստեղծագործական աշխատանքների մեջ ուսանողության ներգրավման հարցում:

Այսօր հատկապես ԼԿԵՄ կոմիտեն մեծ անելիքներ ունի ուսանողության հասարակական ակտիվությունը ճիշտ նպատակաուղղելու, առաջացած ճեղքվածքը վերացնելու և երիտասարդական ավանգարդի իր դերը ճիշտ իրականացնելու ուղղությամբ:

Համալսարանի տարբեր օղակների գործունեության մեջ տեղ գտած սխալների և թերությունների բացահայտման առումով որոշակի աշխատանք է կատարում նաև համալսարանի ժողվերահսկողության խումբը: Անհրաժեշտ է, որ ժողվերահսկողության խումբը ավելի մեծ ուշադրություն դարձնի բարձրագույն դպրոցի վերակառուցման պահանջների կատարմանը ֆակուլտետներում, բաժիններում, գիտահետազոտական ստորաբաժանումներում:

Ընկերներ, կուսակցական կոմիտեն ձգտում է վերակառուցել իր աշխատանքի ձևերն ու մեթոդները, ավելի մեծ տեղ տալ մարդկանց հետ կենդանի աշխատանքին, ավելի շատ լինել կազմակերպություններում: Կուսակցական կոմիտեի նախաձեռնությամբ կազմակերպվում է ֆակուլտետների կոլեկտիվների հանդիպումներ ռեկտորատի ներկայացուցիչների հետ, որը նպաստում է տեղում իրավիճակին

ավելի մոտիկից ծանոթանալուն, բարձրագույն դպրոցի վերակառուցման հետ կապված հարցերի օպերատիվ լուծմանը: Պարբերաբար կազմակերպվում են նաև համալսարանի ղեկավարության հանդիպումներ ուսանողության հետ ֆակուլտետներում, որտեղ քննարկվում են ուսումնական պրոցեսի վերակառուցման, ուսանողների ինքնավարության հետ կապված, ինչպես նաև այլ բնույթի բազմաթիվ հարցեր, հաշվի են առնվում ուսանողների կողմից քննադատական դիտողությունները և առաջարկությունները:

«Երևանի համալսարան» շաբաթաթերթում պարբերաբար լուսաբանվում են կուսակցական կոմիտեում քննարկված հարցերը, ընդունված որոշումները: Կուսակցական կոմիտեն քայլեր է ձեռնարկում պակասեցնելու թղթարարությունը, մեծացնելու հարցերի լուծման օպերատիվությունը: Սակայն այս հարցում պետք է լինի բոլոր օղակների համաձայնեցված գործողությունների վերակառուցում:

Ընկերներ, քանի՞ աշխատանքային պլան կարող է ունենալ մի կազմակերպությունը:

Բացի հեռանկարային աշխատանքային պլանից կան նաև մի քանի տասնյակ այլ պլաններ կազմակերպական, գաղափարադաստիարակչական, ուսումնական, գիտական և այլ բնագավառներում:

Միայն դրանց վերնագրերի միասին վերցրած թվարկումը զբաղեցնում է 3-5 էջ: Եվ եթե դրանց գումարենք ամեն մի որոշման կապակցությամբ կազմած միջոցառումների պլանները, ապա հասկանալի կլինի նրանց իրականացման անհնարինությունը:

Արդյոք ժամանակը չէ՞ ունենալու մեկ, բայց իրագործելի աշխատանքային միասնական պլան:

Ընկերներ, քանի որ տարբեր հավաքներում ու ժողովներում քննադատական դիտողություններ են արվել համալսարանի կուսակցական կոմիտեի հասցեին, դարաբաղյան շարժման կապակցությամբ, հարկ ենք համարում ձեզ ներկայացնել այս ուղղությամբ կատարված այն հիմնական միջոցառումները, որոնք իրականացվել են համալսարանի ռեկտորատի և կուսկոմիտեի, կանանց խորհրդի համատեղ ջանքերով:

Երևանի պետական համալսարանի մասնակցությամբ Լեռնային Ղարաբաղին առնչվող բուռն իրադարձություններն ընդունել են դրսևորման ամենատարբեր ձևեր սկսած մասսայական լրատվության

կենտրոնական միջոցառումների հրապարակումների դեմ բողոքի մի-
տինգներից, հանրապետական ու համամիութենական կուսակցական
ու պետական օրգաններին հղված հեռագրերի, նամակների ու բա-
նաձևերի ընդունումից մինչև համատարած ուսանողական դասադուլ-
ները: Ինչ վերաբերում է ֆակուլտետների և համահամալսարանական
տարբեր կազմակերպությունների կողմից անցած 9 ամսվա ընթացքում
ձեռնարկված միջոցառումներին, ապա դրանք ևս բավականին բազ-
մաբնույթ ու բազմաբովանդակ են, և սոսկ թվարկումն իսկ շատ ժա-
մանակ կզբաղեցներ: Կոնֆերանսի պատգամավորներին հիշեցնենք
միայն, որ համալսարանը ըստ կարելիության մասնակցել է Սումգայիթի
փախստական հայերին առաջին անհրաժեշտության պարագանե-
րով ու դրամական միջոցներով ապահովելու գործին, նրանց է տրա-
մադրել Բյուրականի իր պանիսիոնատը: Լեռնային Ղարաբաղի մեր
հայրենակիցներին օգնելու ֆոնդի հաշվին պատվիրվել է 300 մանկա-
կան մահճակալ և առաքվել մարզի մանկապարտեզները, Ստեփանա-
կերտին են առաքվել բժշկական սարքավորումներ ու դեղորայք: Այդ
միջոցառումներին մասնակցել են բոլոր ֆակուլտետները: Ֆիզիկայի
ֆակուլտետի կոլեկտիվը մի ամբողջ գրադարան է պարզել Սեփա-
նակերտին, իսկ պատմության ֆակուլտետի դասախոսների ջանքե-
րով կազմվել են Լեռնային Ղարաբաղի պատմությանն ու մշակույթին
վերաբերող տեղեկանքներ, իրավաբանական ֆակուլտետի կողմից
տրվել են բազմաթիվ մասնագիտական կոնսուլտացիաներ կապված
ստեղծված իրավիճակի վերլուծության հետ, կարդացվել են բազմա-
թիվ դասախոսություններ կապված Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլե-
մի և սումգայիթյան ոճրագործության ակտի հետ: Մեր համալսարա-
նի գիտնականները բազմիցս հանդես են եկել համամիութենական և
հանրապետական կոնֆերանսներում ու սիմպոզիումներում, հայկա-
կան հեռուստատեսությամբ ու ռադիոյով, մամուլում: Դրանց կազ-
մակերպմանն ու իրականացմանը ակտիվորեն մասնակցել է համալ-
սարանի կուսակցական կոմիտեն, ֆակուլտետների կուսբյուրոները:
Կուսակցական կոմիտեի և ռեկտորատի նախաձեռնությամբ կազ-
մակերպվել են հանդիպումներ միութենական ու հանրապետական ու
պետական օրգանների պատասխանատու անձանց հետ, այդ թվում
նաև Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի քարտուղար ընկ. Գ. Ա. Գալո-
յանի, ՀՍՍՀ Մինիստրների Սովետի նախագահի առաջին տեղակալ

Վ. Մովսիսյանի հետ: Ելույթներով բազմիցս հանդես է եկել ՍՍՀՄ Գերագույն Սովետի դեպուտատ, համալսարանի ռեկտոր, ակադեմիկոս Ս. Ս. Համբարձումյանը: Հատկապես ոգևորիչ էր նրա խոսքը ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության այս տարվա հուլիսի 18-ի նիստում, որտեղ նա ներկայացրեց մեր ժողովրդի պահանջները կապված Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի արդարացի լուծման և սումգայիթյան ոճրագործությունների դատապարտման հետ: Հանդիպումներ են կազմակերպվել Հայկական ՍՍՀ Գերագույն Սովետի դեպուտատ, ակադեմիկոս Է. Բ. Աղայանի¹⁷ հետ: Մի շարք միջոցառումներ են իրականացվել մեր համալսարանի կանանց կոմիտեի կողմից: Այս ամենը մեծապես նպաստում էր Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի և նրա հետ կապված իրադարձությունների էության ճիշտ ըմբռնմանն ու տարածմանը:

Ընկերներ, ամփոփելով և վերլուծելով հաշվետու ժամանակաշրջանում կուսակցական կոմիտեի աշխատանքները, անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ հաշվետու զեկուցման սեղմ շրջանակներում հնարավոր չէր մանրամասնությամբ վեր հանել կուսկոմիտեի բազմաբնույթ գործունեության բոլոր բնագավառները: Հուսով ենք, որ այդ կյրացնեն պատգամավորներն իրենց ելույթներում:

Ընկերներ, համալսարանի բոլոր օղակներում արդեն սկսվել է ՍՍՀՄ սահմանադրության նախագծի փոփոխությունների քննարկումը, որի առաջին արձագանքները վկայում են, որ շատ կոլեկտիվներ իրավացիորեն նշում են, որ սահմանադրական փոփոխությունների իրավունքները ոչ թե օգնում են միութենական հանրապետությունների իրավունքների մեծացմանը, իրոք իրավական պետության ստեղծմանը, այլև նորից, ավանդաբար, ավելի մեծ չափով մեծացնում են կենտրոնական իշխանության իրավունքները, որը հակասում է մեր հասարակության դեմոկրատացմանն ու հրապարակայնությանը:

Ավարտելով հաշվետու զեկուցումը համալսարանի կոլեկտիվի անունից մեկ անգամ ևս դատապարտում ենք ոչ միայն Ադրբեջանական ՍՍՀ Սումգայիթ քաղաքում տեղի ունեցած ցեղասպանությունը, այլև Միության տարբեր քաղաքներում այդ ոճրագործության կապակցությամբ տեղի ունեցող դատավարության ֆարսը: Կոնֆերանսը պահանջում է դադարեցնել բոլոր դատավարությունները, միավորել անջատ-անջատ գործերը և ցեղասպանության բոլոր մասնակիցներ-

րին միասին նստեցնել մեղադրյալի աթոռին՝ ՍՍՀՄ Գերագույն դատարանում:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 5-30:
Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 24

**ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԳԾՈՎ ՊՐՈՌԵԿՏՈՐ
ԳՐԻԳՈՐ [ԳՐԻՇԱ] ՂԱՐԻԲՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿԱՅԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԳ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

<....>

Հաջորդը վերաբերում է մեր ժողովրդի միակ՝ Երևանի պետական համալսարանի ազգային նկարագրի, դրանում հայագիտական մթնոլորտի էապես զարգացման ու խտացման և, մասնավորապես, հայոց լեզվի դասավանդման խնդիրներին: Դրանցից մեկն այն է, որ Երևանի պետական համալսարանն ավարտողը պետք է անպայման հայերեն գիտենա անկախ դպրոցում ստացած կրթությունից: Առաջներում հասկանալի պատճառներով այդպիսի խնդիր չէր դրվում: Ֆակուլտետների և ռեկտորատի նախաձեռնությամբ համալսարանում սկսվել է այդ կարևոր գործը: Այս ուսումնական տարվա 1-ին կիսամյակում ֆակուլտետներում ռուսական դպրոցներն ավարտած ուսանողները սկսել են սովորել հայերեն, իսկ 2-րդ կիսամյակից դրան կանցնեն բոլորը: Հաշվարկված է, որ ունենք այդպիսի 538 ուսանող, որոնցից 284-ը սովորում են ռուսական խմբերում, իսկ 254-ը՝ հայկական: Դրանք կընդգրկվեն 35-40 ուսումնական խմբերում, և կպահանջվեն լրացուցիչ հաստիքներ: Սակայն այդ դժվար գործը լուծելու համար անհրաժեշտ է համալսարանում հատուկ մթնոլորտ ստեղծել ընդհանրապես լեզուների/այդ թվում ռուսաց և օտար լեզուների/ ուսուցման համար և արդյունավետ օգտագործել ինչպես դասախոսների ուժերը, այնպես էլ դեռևս շատ վատ օգտագործվող լինգաֆոնային կաբինետները:

Այժմ թույլ տվեք հակիրճ անդրադառնալու մեր ժողովրդին ու հանրապետությանը վերաբերող երկու հարցի:

Առաջինը հանրապետությունը տնտեսական հաշվարկի փոխադրելն է: Ուրախսալի է, որ գնալով տնտեսաշվարկը ավելի հաստատակամորեն է մտնում կյանք և իսկապես ընդունվում է ժողովրդի կողմից: Տասնամյակների փորձը ցույց տվեց, որ դա այն միակ ուղին է, որով պետք է աստիճանաբար հաղթահարվի մարդկանց անտարբեր հոգեբանությունը: Տնտեսաշվարկը կոչված է վերականգնելու տիրոջ սրտացավ հոգեբանությունը ինչպես միկրո /գործարան/, այնպես էլ մակրո /հանրապետության/ մասշտաբներով: Եվ այդ նկատառումներով մեր հանրապետությունը պետք է գնա դրան: Սակայն, մինչև հանրապետությունը տնտ. հաշվարկի փոխադրելը, պահանջվում է լուծել սկզբունքային մի շարք հարցեր կապված ժողովրդական տնտեսության կառուցվածքի, առանձին ձեռնարկությունների ենթակայության, հումքի և պատրաստի արտադրանքի գների, բազմաթիվ նորմատիվների և դրանց ժամկետների հետ: Եթե հանրապետության և միության միջև տնտեսական նորմալ ու կայուն համարժեքային փոխանակային հարաբերություն չհաստատվի և չեքաշխավորվի, հայտնի չէ, թե մեզ ի՞նչ կտա տնտեսական հաշվարկը:

Վերջին հարցը, որին չեմ կարող չանդրադառնալ, դա մեր ազգի գոյատևման և դրանում Արցախի պրոբլեմի լուծման հարցն է: Դրա մասին շատ է ասվել, և այժմ բարեբախտաբար նաև մեզ մոտ գրվում է, այդ պատճառով կհայտնեմ մի քանի նկատառում:

Առաջինը, ի՞նչ է արվում խոսքից գործին անցնելու հարցում: Այստեղ արժանի հատուցելով մեր ուսանող-երիտասարդության ամբողջական ակտիվ դիրքորոշմանը, սակայն դառնությամբ չեմ կարող չասել մի փաստի մասին: Մեկ ամիս առաջ Արցախից խնդրեցին դպրոցներում դասավանդելու համար համալսարանի բարձր կուրսի ուսանողների փոխադրել ուսուցման անհատական պլանի և գործուղել 5 քիմիայի, 10 պատմության, 1 հայոց լեզվի, 2 ռուսաց լեզվի մասնագիտությամբ ուսանողներ: Անցել է մեկ ամիս, պատրաստակամություն են հայտնել մեկնելու միայն 2 քիմիայի և 4 պատմության մասնագիտության ուսանողներ: Ցավալի է, որ քիմիական ֆակուլտետի արցախեցի Տանյա Նալբանդյանը, Էլեոնորա Սահինյանը և Մերի Սահակյանը հրաժարվել են մեկնելուց: Հրաժարվեց նաև պատմության ֆա-

կուլտետի 5-րդ կուրսի գերազանցիկ և ակտիվ ուսանող Մնացական Խաչատրյանը: Կարծում եմ, որ մեկնաբանություններն ավելորդ են:

Ինչ վերաբերում է բուն Արցախյան պրոբլեմին, անհրաժեշտ է վերջապես տալ առաջին՝ արցախյան շարժման քաղաքական ու սոցիալական շարժառիթների ճշմարիտ գնահատականը, երկրորդ՝ Սումգայիթի՝ իբրև հայ ժողովրդի նկատմամբ գեոցիդի քաղաքական գնահատականը, երրորդ՝ պահանջել, որպեսզի մեղադրական արժույթն նստեն նաև նրա իսկական կազմակերպիչները, չորրորդ՝ պահանջել, որ ինֆորմացիոն կենտրոնական միջոցները այդ բոլորի մասին հասարակությանը տան ճշմարիտ տեղեկությունը:

Հասկանալի է, որ դրանք մոր պահանջներ չեն, որ կենտրոնական իշխանությունները անհասկանալի պատճառով չեն ուզում լսել հայ ժողովրդի ձայնը, սակայն մեկ կոնֆերանսը պետք է իր որոշման մեջ մտցնի այդ պահանջները և դիմի մեր մոր ղեկավարությանը /որը, ի դեպ, քիչ աշխատանք չի տանում այդ ուղղությամբ/, որ այդ սկզբունքային ու միանգամայն արդարացի հարցերում լինի հետևողական և հասնի արդարացի, իսկ մեր ազգի համար կենսական նշանակություն ունեցող լուծման:

Ինչ վերաբերում է համալսարանի գործունեությանը, ապա ուզում եմ կոնֆերանսին տեղյակ պահել, որ մեկ ամսից ավել է, ինչ ստեղծված հատուկ հանձնաժողովը մշակում է Արցախի հարցի կապակցությամբ երկարատև գործողության ծրագիր: Դրա նախնական տարբերակը ունենք. այն ընդգրկում է բազմաթիվ հարցեր: Առաջիկայում կբազմացվի, կուղարկվի տեղերում ծանոթանալու, քննարկելու, և վերջնական որոշումը կընդունվի համալսարանի խորհրդում:

Միարժանանկ, կարծում եմ, որ ժամանակն է Արցախյան շարժման և սումգայիթյան ողբերգության ճիշտ գնահատականները և գիտական արժեքավորումները տալու նպատակով համալսարանում համապատասխան մասնագետներից ստեղծել մի կենտրոն և տալ հատուկ հանձնարարություն դրանք կատարելու համար: Նույնը վերաբերում է նաև ժամանակակից ասպեկտներով ազգային հարցի պրոբլեմի մշակմանը:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 31, 33-35:

Բնագիր: Մեքենագիր:

**ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄԻ ԵՎ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԱՄԲԻՈՆԻ ԳՈՅԵՆՏ ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԳ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

<...>

Հանրապետության ղեկավարությունը արցախյան համաժողովրդական շարժմանը ընդառաջ քայլեր կատարեց: Մենք մեր գոհունակությունն ենք հայտնում այդ կապակցությամբ: Սակայն հարկ է նշել, որ դեռ այսօր էլ մա վեհերոտ է, ոչ եզակի դեպքերում իրադարձությունների, անձերի, դեպքերի հետևից է գնում, չի կարողանում կանխատեսել իրադարձությունները, վճռական չէ: Եվ այդ ամենը այն դեպքում, երբ մեր տաղանդավոր, շնորհալի, արդարամիտ, ազնիվ, միճկն ուղևորածը ինտերնացիոնալիստ, ոչ մեկի ունեցվածքի և տարածքի վրա աչքի չունեցող ժողովուրդը ամիսներ շարունակ զրպարտվում է, նրա հասցեին տեղում են լուտանքներ, նրան ներկայացնում են հրեշավոր մեղադրանքներ: Ընդ որում, ինչքան էլ դա զարմանալի է, այդ ամենը կատարվում է «Պրավդա»-ի, ՍՍԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի անդամության թեքնածուի և անդամի, պետական հիմնարկի մակարդակով: Արդեն որ երրորդ ամիսն է, մեր ժողովուրդը իրավացիորեն դառնացած է, վիրավորված է: Ինչո՞ւ, իր այդ ո՞ր մեղքի ու գործողության համար: Մինչև այսօր մեր ժողովրդին հրեշավոր մեղադրանքներ ներկայացրած, նրան զրպարտած անձանցից և ոչ մեկը ոչ միայն պատասխանատվության չի կանգնել, այլև պատասխանատվության ենթարկվելու մասին խոսք անգամ չի եղել: Այսօրվա դրությամբ հանրապետության ղեկավարությունը պատճառաբանված մի փաստաթուղթ չի ուղարկել պատասխանատվության ենթարկելու մեղավոր անձանց:

Մինչդեռ դա նրա բարոյական պարտքն է: Հանրապետությանը ներկայացնում է ՀՍՍՀ Գերագույն սովետը: Հանրապետությունը ունի ղեկավարություն, կառավարություն: Հուսանք, որ առաջիկայում գումարվելիք նստաշրջանը նման որոշում կընդունի: Մեղավորները, անկախ դեմքից, դիրքից, զբաղեցրած պաշտոնից, պետք է անպայ-

մանորեն պատասխանատվության ենթարկվեն սովետական օրենքի ողջ խստությամբ: Մեր ժողովուրդը սովետական իշխանության գոյության տարիներին երբևէ չի հայտնվել այնպիսի իրավիճակում, չի ապրել պատասխանատու պահ, ինչպես այժմ: Երկար ժամանակ նա շվարած է, մոլորված, չգիտի ով է իր իսկական բարեկամը, ով՝ թշնամին: Զգիտի ինչպես պայքարի այդ իրավիճակից դուրս գալու համար: Այսպիսի պատասխանատու պահին հանրապետության ղեկավարությունը չափազանց զգույշ պետք է լինի իր խոսքում, կարծիքներում, գնահատականներում: Չէ, որ մեր ամեն մի անխոհեմ քայլ, մինչև վերջ չնտածված արտահայտություն, ոչ ճշմարիտ գնահատական կարող է ժամանակին ուղղվել մեր ազգի, ժողովրդի ազնիվ մարդկանց դեմ: Մեր ժողովրդի պատմությունը, ցավոք, հարուստ է մնանօրինակ փաստերով: Համազգային շարժման շահը պահանջում է միասնություն, համախմբվածություն: Մինչդեռ, ցավոք, միշտ չէ, որ այդ այդպես է: Արցախյան շարժումը հիրավի համաժողովրդական շարժում է: Այն ունի իր ղեկավարությունը, և այդ ղեկավարությունը «այսպես կոչված» չէ: Կամ, ինչպե՞ս կարելի է կոմիտեի անդամների մասին խոսելիս «ոմն» արտահայտությունը: Այդ բառը, հանրահայտ է, օգտագործվում է նրաց նկատմամբ, ովքեր չունեն որոշակի պրոֆեսիա, զբաղմունք, չունեն զբանցում, հայտնի չէ նրանց ով և ինչ լինելը: Միթե՞ արդարացված կարելի է համարել կոմիտեի անդամների նկատմամբ այդ բառի օգտագործումը: Հնարավոր է, որ նրանցից ոմանք ինչ-ինչ առումով իրենց կոչման բարձրության վրա չեն, առանձին դեպքում սխալներ են թույլ տալիս: Բայց դա արդեն այլ հարց է:

Մեր ապրած պահի առանձնահատկությունը հայ ժողովրդի, վերակառուցմամբ պայմանավորված ու կյանքի կոչված, քաղաքական ակտիվության աննախադեպ բարձրացումն է: Դա հնարավոր չէր գաղափարախոսական, պրոպագանդիստական, քաղաքական-դաստիարակչական աշխատանքներով, որքան էլ դրանք արդյունավետ ու նպատակալաց լինեին: Դա չափազանց կարևոր նշանակություն ունեցող սոցիալական արժեք է, մեծ ու անգնահատելի նվաճում: Այն պետք է պահպանել:

<....>

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 37, 40-42:

Բնագիր: Ձեռագիր:

**ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ՀԱՆՐԱՎՆՇՎԻ ԵՎ
ԵՐԿՐԱԶՎՓՈԹՅԱՆ ԱՄԲԻՈՆԻ ԴՈՑԵՆՏ ՆՈՐԻԿ ԳԱՍՏՅԱՆԻ
ԵԼՈՒՅԹԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԴ
ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

Իմ ելույթում ուզում եմ խոսել մի քանի հարցերի մասին:

- Արդեն շատ են լուրերը, երբ բանակում մուտուլման զինվորները ծեծում, հետապնդում են հայազգի զինվորներին: Կարծում եմ ժամանակն է, որ Հայաստանի կառավարությունը հարց բարձրացնի հայազգի զինվորների Հայաստանում ծառայելու մասին:

- Մինչև օրս չի տրված Սումգայիթի ոճրագործության քաղաքական գնահատականը, չի հրապարակված զոհերի ցուցակը: Կասկած չի կարող լինել այն մասին, որ «Սումգայիթը» կազմակերպել և իրագործել են Ադրբեջանի կառավարությունը, կենտրոնական կոմիտեն, և այդ ոճրագործությունը ըստ էության եղեռն է: Եվս մեկ անգամ ադրբեջանական կառավարությունը մնաց անպատիժ: Դրանում իր մեղքն ունի «Մոսկվան»:

- Կենտրոնական մամուլի, հեռուստատեսության, Ադրբեջանի մամուլի կողմից շարունակվում է մեր ժողովրդի շահերի, արժանապատվության, պատվի ոտնահարելը: Մինչև երբ Հայաստանի կառավարությունը պետք է լռի, ինչքան պետք է լռեն մեր թերթերը և հեռուստատեսությունը, ով պետք է հարված տա, հերքի այդ հերյուրանքները:

- Մենք գիտենք, որ Ղարաբաղի վերաբերյալ 1921 թ. Կովկասյան բյուրոյի որոշումը գնահատվում է որպես պատմականորեն անարդարացի, իրավական հիմքից զուրկ որոշում, որը պարտադրել է դահիճ Ստալինը: Իսկ ինչպիսին է 1988 թ. հուլիսի 18-ի Գերագույն Սովետի նախագահության նիստի որոշման գնահատականը: Այդ որոշման առաջին կետը մեր ժողովրդի համար ընդունելի լինել չի կարող:

«Սումգայիթի» կազմակերպիչները և ոճրագործները մնացին անպատիժ, որի հետևանքով թուրքերը նորից ազատ արձակեցին իրենց ձեռքերը՝ կազմակերպեցին «խոջալին», որի հետևանքով դրությունը

Ղարաբաղում ծայրահեղորեն լարվեց, և ժողովրդի վիճակը վատացավ: Հայաստանի կառավարությունը նորից պետք է բարձրաձայնի «Ղարաբաղի Հայաստանի հետ անհապաղ վերամիավորման» հարցը: Միթե մինչև այժմ «Մոսկվան» չի հասկանում, որ Ղարաբաղի ժողովրդի պահանջը քաղաքական բնույթի է, և հարցի տնտեսական լուծումը նրանց, ինչպես նաև մեզ, բավարարել չի կարող: Խոսքը գնում է թուրքերի կողմից տասնամյակներ շարունակ Ղարաբաղի հայ բնակչության հալածանքի, նսեմացման, արժանապատվության ոտնահարման մասին:

- Էկոլոգիայի վիճակը Հայաստանում անհանդուրժելի է: Դա վերաբերում է ինչպես քիմիական արդյունաբերական ձեռնարկություններին, այնպես էլ ատոմային էլեկտրակայանին: Հայաստանի կառավարությունը պետք է անհետաձգելի միջոցներ ձեռնարկի ատոմային էլեկտրակայանը փակելու ուղղությամբ:

Անհրաժեշտ է վերանայել և արմատապես փոխել Հայաստանի տնտեսական քաղաքականությունը (կապված էկոլոգիական հարցերի հետ):

- Ղարաբաղյան շարժումը ժողովրդական շարժում է, նրան մասնակցում է ողջ ժողովուրդը, և այն հանդիսանում է վերակառուցման արգասիք:

«Ղարաբաղ» կոմիտեն այդ շարժմանը տվել է կազմակերպված բնույթ, ուղղություն, հետ է պահել սադրանքներից (պրովակացիայից), պայքարել է դեմոկրատիայի, ժողովրդավարության համար և, որ ամենակարևորն է, մեծ գործ է կատարել ժողովրդի արժանապատվության բարձրացման ուղղությամբ: Պետք է դադարեցնել կոմիտեի անդամների հետապնդումը և հալածելը:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 56-58:

Բնագիր: Ձեռագիր:

**ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱՄՔԻՈՆԻ ՎԱՐԻՉ
ԼԵՆԳՐՈՒՇ ԽՈՒՐՇՈՒԳՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԳ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

Այսօր մենք հանրագումարի ենք բերում վերջին երկու տարվա մեր աշխատանքների արդյունքները: Կուսակցական կոմիտեի հաշվետու զեկուցման մեջ մանրամասն ներկայացվեց համալսարանի կուսակցական կազմակերպության կատարած աշխատանքը:

Ես ցանկանում եմ ելույթում ծանրանալ միայն մի քանի կարևոր հարցերի վրա:

1. Եթե անցած երկու տարին բախտորոշ նշանակություն ունեին սովետական երկրի բոլոր ժողովուրդների համար՝ որպես 27-րդ համագումարի կողմից հռչակված՝ վերակառուցման, դեմոկրատացման և հրապարակայնության քաղաքականության կենսագործման առաջին վճռական տարիներ, ապա վերջին 8 ամիսները մեծ, պատմական քննություն էին հայ ժողովրդի համար, որը, ազատագրված ստալինյան դիկտատուրայի ճիրաններից, պայքարի է ելել 1921 թվականին ազգային հարցի լուծման ժամանակ թույլ տված անօրինականությունը ուղղելու, Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանին միացնելու համար:

Ծանր և դժվարին են եղել հերոսական պայքարի այդ 8 ամիսները: Մի կողմից մենք անչափ երջանիկ ենք, որ մեր սերունդին բախտ վիճակվեց մասնակցելու Ղարաբաղի համար մղվող այս պատմական պայքարին, սակայն մյուս կողմից էլ մենք խիստ մտահոգված ենք, որպեսզի ժողովրդական շարժման հզոր ալիքները դուրս չգան սահմանադրական պայքարի հունից, չընդունեն անցանկալի քաղաքական երանգներ, որովհետև Ղարաբաղյան շարժումը կարող է հաղթանակել միայն այն դեպքում, եթե նա մնա ազգային շարժման շրջանակներում և քաղաքական անցանկալի երանգներ չընդունի:

Եվ այսօր, երբ մենք հանրագումարի ենք բերում մեր կատարած աշխատանքները, առաջին հերթին պետք է պատասխան տանք այն

հարցին, թե անցած 8 ամիսների ընթացքում, ազգային այս մեն շարժման պրոցեսում ինչպիսի դեր է կատարել Երևանի պետական համալսարանը, կարողացե՞լ է արդյոք նա գտնվել իր բարձրության վրա, պատմության կողմից մեզ մատուցված այս էքստրենալ իրադրության մեջ համալսարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվը քննություն բռնե՞լ է, թե ոչ:

Եվ ես ուրախ եմ այն բանի առթիվ, որ անցած 8 ամիսների ընթացքում Երևանի պետական համալսարանի կոլեկտիվը՝ ուսանողից մինչև ռեկտոր, գտնվել է իր բարձրության վրա, պայքարի առաջին ճակատում և կատարում է իր պատմական պարտքը: Անցած ամիսների ընթացքում Ղարաբաղի պրոբլեմի լուծման համար մղվող, ես կասեի դաժան պայքարում չի եղել գաղափարական կամ էլ պրակտիկ բնույթի որևէ քիչ թե շատ կարևոր մի հարց, որին համալսարանի կոլեկտիվի անդամները ակտիվորեն մասնակցած չլինեն: Իսկ ՍՍՀՄ Գերագույն Սովետի նախագահության հուլիսի 18-ի նիստում ռեկտոր Ս. Համբարձումյանի ունեցած ելույթը, որը աննախադեպ երևույթ էր մեր երկրի պատմության մեջ, դուք դիտել եք հեռուստացույցով և կարդացել մամուլում, ես այն անհրաժեշտ չեմ համարում վերլուծել: Ցանկանում եմ ընդգծել միայն, որ, Ղարաբաղյան շարժման ակտիվ մասնակիցը լինելով հանդերձ, համալսարանի կոլեկտիվը տուրք չի տվել շարժման մեջ նկատվող որոշ նեգատիվ երևույթներին, կենսագործել է իր առողջ ազգային քաղաքականությունը, համոզված լինելով, որ դա է Ղարաբաղի ազատագրման ճշմարիտ ուղին:

Սակայն այսօր խոսելով անցած 8 ամիսների հերոսական պայքարի մասին մենք միայն զայրությամբ կարող ենք հիշել այն հակաժողովրդական քաղաքականությունը, որը վարում էր Հայաստանի ղեկավարությունը Կ. Դեմիրճյանի գլխավորությամբ: Իր արժեքներին կառչած խղճուկ կարիերիստների այդ գորշ խումբը դավաճանեց հայ ժողովրդի շահերը և անդուռ ստեղծեց իր և ժողովրդի միջև: Եթե Հայաստանի ղեկավարությունը չդավաճաներ սեփական ժողովրդին, ղեկավարեր Ղարաբաղյան շարժումը, ամենայն հավանականությամբ այսօր մեր նվաճումները ավելի շոշափելի կլինեին:

Դեռ ավելին. տասնամյակներ շարունակ Աղբբեջանի պատմաբանները, վայելելով իրենց ղեկավարության աջակցությունը, հիմնովին կեղծեցին հայ ժողովրդի պատմությունը և կողոպտեցին նրա մշա-

կույթը: Ընդ որում պաշտոնական ճանաչում գտավ աղբբեջանցիների այն թեզը, որ կողոպտիչները, այսինքն իրենք, ինտերնացիոնալիստներ են, իսկ իրենց պատմական իրավունքները պաշտպանող հայերը՝ նացիոնալիստներ: Գործը հասավ այնտեղ, որ աղբբեջանական նացիոնալիստները կարողացան Մոսկվայի միջոցով փականքի տակ դնել անգամ Անդրանիկի մասին գրված գրքերի և փաստաթղթերի ժողովածուի հրատարակության հարցը:

Հայաստանի կոմկուսի ղեկավարությունը, փոխանակ օգնելու հայ գիտնականներին՝ մերկացնելու պատմության կեղծարարներին, ընդհակառակը, այդ թեմաները մտցրեց փակ գոտու մեջ և մեկը մյուսի ետևից զիջեց իր դիրքերը: Եվ եթե պատմական անցյալի շուրջը մեզ երբեմն հաջողվում էր պատասխան հողվածներով հանդես գալ, ապա Ղարաբաղի 1918 թ. և հետագա տարիների պատմության շուրջը Հայաստանում ոչ մի ճշմարիտ խոսք թույլ չտրվեց տպագրել:

Հետևանքը եղավ այն, որ երբ պայթեցին Ղարաբաղյան դեպքերը, հայ գիտնականները պատրաստ չէին պրոբլեմի ճշմարտացի գիտական պատմությունը քննարկման ներկայացնելու: Ահա թե ինչու նման աշխատանք հայ գիտնականները տվեցին ոչ թե հունվար-փետրվար ամիսներին, այլ միայն հունիսի վերջերին, այն էլ շնորհիվ մի խումբ գիտնականների քրտնաջան, լարված աշխատանքի:

Ինձ համար, որպես պատմաբանի, Հայաստանի նախկին ղեկավարության կողմից Ղարաբաղյան շարժմանը ցույց տրված նման վերաբերմունքը զարմանալի չէ: Ես ցանկանում եմ իմ միտքը ապացուցող մի բնորոշ և զայրացուցիչ օրինակ բերել: Հայկական բուհը տասնամյակներ շարունակ հայ ժողովրդի պատմության գծով ուսումնական քարտեզներ չի ունեցել: Մեծ դժվարությամբ համալսարանի ղեկավարությանը և հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնին հաջողվեց 1979 թ. հրատարակել երկու քարտեզ՝ «Մեծ Հայքի թագավորությունը» և «Հայաստանը Տիգրան մեծի ժամանակաշրջանում»: Սակայն Կ. Դեմիրճյանի ղեկավարությունը սվիններով ընդունեց այդ քարտեզները: Կենտկոմի քարտուղարությունը այն ժամանակվա գաղափարախոսության գծով քարտուղար Կ. Դավաթյանի նախաձեռնությամբ արգելեց այդ քարտեզները վաճառքի հանել այն պատճառաբանությամբ, որ իբր դրանք ազգային կրքեր են բորբոքում:

Այդ քարտեզներից մեծ դժվարությամբ 5 հազար օրինակ տվեցինք

լուսավորության մինիստրությանը, 3 հազար օրինակ էլ Սփյուռքի կոմիտեին: Սակայն լուսավորության մինիստրության վերցրած 5 հազար օրինակից ոչ մի քարտեզ դպրոցներին չհասավ, իսկ Սփյուռքի կոմիտեին հանձնված քարտեզներն էլ մնացին այդ հիմնարկի պահեստներում: Մինչև այժմ լույս են տեսել մաս երեք քարտեզներ, բայց սրանք էլ արժանացել են մույն բախտին և գտնվում են համալսարանի հրատարակչության պահեստում: Կարծում եմ Հայկոմկուսի նոր ղեկավարությունը պետք է վերջ տա այս աննորմալ վիճակին:

Եթե հանրապետության հին ղեկավարությունը կարող էր հայ ժողովրդի պատմության ուսումնական քարտեզները արգելել, պատճառաբանելով, որ դրանք բորբոքում են ազգային կրքերը, ապա զարմանալու ոչինչ չկա նրանում, որ այդ մույն ղեկավարությունը Ղարաբաղյան շարժման կապակցությամբ դավաճանեց ժողովրդի շահերը:

Այժմ Հայաստանը ունի նոր ղեկավարություն, ավելի ճիշտ մի քանի նոր ղեկավարներ: Բնականաբար, հիմնական խնդիրը այն անդունդի վերացումն է, որը ստեղծվել էր հին ղեկավարության կողմից: Դիշտ է նախկին աննորմալ վիճակը վաղուց վերացվել է, մամուլում ազատորեն քննարկվում են ոչ միայն Ղարաբաղի, այլև մեր կյանքի բոլոր ստվերոտ կողմերը շոշափող հարցեր: ՀԿԿ Կենտկոմը իր մի շարք կարևորագույն որոշումներով ցույց տվեց, որ նա կանգնած է հայ ժողովրդի շահերի պաշտպանության դիրքերում, որ նա հրաժարվել է հին ղեկավարության արատավոր քաղաքականությունից: Սակայն գործի շահերից ելնելով, եթե անկեղծ ասենք, ապա չենք կարող չնկատել, որ մինչև հուլիսի 18-ը Հայաստանի նոր ղեկավարը պայքարում էր ավելի համարձակորեն, իսկ դրանից հետո ինչ-որ չափով զիջեց իր դիրքերը: ՍՍՀՄ Գերագույն Սովետի նախագահության հուլիսի 18-ի որոշումը չէր բխում ազգերի ինքնորոշման լեռնիյան կոնցեպցիայից և շարունակում է ուժի մեջ թողնել Ստալինի կամայականությամբ կյանքի կոչված կոպիտ սխալը՝ Ադրբեյջանի կազմում թողնելով Լեռնային Ղարաբաղը: Եվ, չնայած դրան, ՀԿԿ Կենտկոմը հավանություն տվեց այդ որոշմանը, որով ինչ-որ չափով վատացրեց ժողովրդի մոտ սկսված բեկումնային լավատեսական տրամադրությունները նոր ղեկավարության նկատմամբ: Ժողովրդի համար հասկանալի չէ նաև այն փաստը, թե ինչու Լեռնային Ղարաբաղին նվիրված գրքույկը, որը պետք է լույս տեսներ 100 հազար տպաքանակով, 50 հազար օրինակ տպագրելուց

հետո դադարեցվեց: Հասկանալի է, որ մնացած քաղաքականությունը շարունակելու դեպքում ժողովրդի և ղեկավարության միջև ստեղծված անջրպետը կարող է ավելի մեծանալ: Սակայն նոր ղեկավարության վերջին շրջանի գործունեությունը ցույց է տալիս, որ կան բոլոր պայմանները անցյալից ժառանգած անդունդը վերացնելու, իրար հասկանալու համար, որովհետև երկուսի նպատակներն էլ նույնն են: Այստեղ միայն պետք է հասկանալ այն նրբությունը, որ ղեկավարության և ժողովրդի պայքարի ձևերը ունեն իրենց խիստ ընդգծված առանձնահատկությունները, որոնք պետք է միմյանց լրացնեն և ամբողջական դարձնեն դարաբաղյան շարժումը: Մենք պետք է լավ հասկանանք, որ դրա մեջ է դարաբաղյան շարժման հաղթանակի գրավականը, և ես հույս ունեմ, որ մենք արդեն մտել ենք մեր շարժման պատմության այդ փուլի մեջ:

Հայ ժողովուրդը իր վերջնական վճիռը կայացրել է, նա այրել է նահանջի կամուրջները, մնացել է մեկ ճանապարհ՝ պայքարի ճանապարհը: Ոչ մի ուժ նրան վախեցնել չի կարող, նա իր պայքարը շարունակելու է միջև վերջ: Ստալինյան շրջանի սպառնալիքները, եթե անգամ դրանք գործադրվեն, միևնույն է, այլևս չեն կարող հայ ժողովրդին շեղել իր պայքարի ուղուց:

Ես առաջարկում եմ այսօր մեր կոնֆերանսի բանաձևի մեջ մտցնել մի կետ այն մասին, որ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության կոնֆերանսը հավանություն է տալիս և պաշտպանում է Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի ղեկավարության մարզային սովետի որոշումը՝ Ղարաբաղը Ադրբեջանի կազմից անհապաղ հանելու մասին:

2. Երկրորդ հարցը, որ ես այսօր ցանկանում եմ բարձրացնել, դա սփյուռքահայության և Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունների պրոբլեմն է:

1915 թվականի եղեռնից հետո շուրջ 2 միլիոն հայեր ապրում են արտասահմանյան տարբեր երկրներում՝ կազմելով հայկական սփյուռքը: Սովետական Հայաստանը, բնականաբար, պետք է մշակած ունենար իր ազգային ծրագիրը սփյուռքի նկատմամբ: Սակայն մենք անհատի պաշտամունքի տարիներին չէինք կարող ու չստեղծեցինք այդ ծրագիրը: 20-ական թվականների սկզբներին սփյուռքի հետ ունեցած կապերի բնագավառում որոշ դրական տեղաշարժեր կատարվեցին,

սակայն անհատի պաշտամունքի տարիներին գրեթե բոլոր կապել-րը սփյուռքահայ գաղթօջախների հետ կտրվեցին: Հետպատերազ-մյան տարիներին հայրենիք-սփյուռք կապերը սկսեցին ամրապնդվել: Վերսկսվեց ներգաղթը: Հետագայում ստեղծվեց Սփյուռքի կոմիտեն: Թվում էր, թե ամեն ինչ կանոնավորվում է: Մենք բոլորս ոգևորված էինք: Հայ գրողները արդեն խոսում էին այն մասին, որ սփյուռք բառը կպահպանվի միայն բառարաններում:

Սակայն, ցավոք, ՀԿԿ ղեկավարությունը և Սփյուռքի կոմիտեն չկարողացան գործնական ազգային ծրագիր մշակել, և Սյուռք-հայ-րենիք հարաբերությունները ընդունեցին տնայնագործական բնույթ՝ անդեկ շարունակեցին իրենց ճանապարհը: Սփյուռքի կոմիտեն նման-վում է տուրիստական բազայի, բարեգործական կազմակերպության, որը գործում է առանձին մարդկանց թայֆայական սկզբունքների հի-ման վրա լավություն անելու սկզբունքների հիման վրա: Աշխատանք-ները տարերային բնույթ ունեն: Կոմիտեի աշխատանքները ոչ ազ-գային, ոչ էլ դասակարգային բնույթ չունեն: Համազգային խնդիրները Սփյուռքի կոմիտեին չեն հուզում, սփյուռքահայ ազգային-քաղաքա-կան կազմակերպությունների կարևոր բնույթ ունեցող առաջարկները մնում են անհետևանք: Սփյուռք-հայրենիք միասնության հարցերը քննարկվում են կոմիտեից անկախ, որը ըստ էության դուրս է մնացել կամ իրեն դուրս է դրել այդ կարևոր հարցերի քննարկման ոլորտնե-րից: Մշակվել է մի շաբլոն, որը գրեթե նույնությամբ տասնամյակներ շարունակ ՀԿԿ Կեսկոմի մի քարտուղարի զեկուցումից փոխադրվում է մյուսի մոտ: Դաշնակցությանը պետք է հայիոյել, իսկ պրոգրեսիվ ու-ժերին զգուշությամբ դրվատել: Իսկ թե ինչ ունի Սփյուռքը, որը պետք է լինի նրա քաղաքականության առանցքը, ինչ հիմնական հարցերի համար պետք է պայքարի, որոնց են Սփյուռք-Հայրենիք հարաբերու-թյունների հիմնական հարցերը, նպատակները՝ այդպես էլ մնացին չպարզաբանված և անհստակ:

Ի՞նչ պետք է տա Սփյուռքը հայրենիքին և Հայրենիքը Սփյուռքին: Թվում է սա հասարակ և վաղուց լուծված մի խնդիր պետք է լիներ: Սակայն մինչև այսօր էլ այդ կարևոր հարցերի լուծման բնագավա-ռում դատարկ, դեկլարատիվ ֆրագներից այն կողմ անցնել չկարողա-ցանք: Սփյուռքի և Հայրենիքի միջև ոչ մի քաղաքական, ազգային և տնտեսական բնույթի լուրջ դիալոգ տեղի չի ունենում: Եվ գեղեցիկ հա-

ճոյախոսությունների մթնոլորտում Սփյուռքը և Հայրենիքը սկսում են աստիճանաբար օտարանալ: Մեր անմխիթար քաղաքականության արդյունքն այն է, որ այսօրվա վիճակով պրակտիկորեն դադարել է ներգաղթը, և զանգվածային բնույթ է ընդունել արտագաղթը: Յուրաքանչյուր տարի արտագաղթում է շուրջ 5-6 հազար հոգի: Արտասահման մեկնողների դիմումների քանակը անցնում է 30 հազարից: Այս երևույթը ցույց է տալիս, որ ՀԿԿ Կենտկոմի և ՀՍՍՀ Միևիստրների խորհրդի կողմից տասնամյակներ շարունակ կենսագործվող քաղաքականությունը իրեն չի արդարացրել, սնանկացել է:

Անհրաժեշտ է արմատապես փոխել մեր այդ բնագավառում կենսագործվող քաղաքականության սկզբունքները: Պետք է վերակառուցման դիրքերից վերանայել հին քաղաքականությունը, նոր մոտեցում ցուցաբերել Սփյուռքի հարցերին: Սակայն պարզ է նաև, որ հայ ժողովրդի պատմության ուսումնական քարտեզները փականքի տակ դնող Կ. Դավլաթյանը իր անհատի պաշտպանունքի շրջանի մտածելակերպով և գործելակերպով ի վիճակի չէ կատարելու այն խոշոր խնդիրները, որոնք շուտափույթ լուծում են պահանջում:

Կարծում եմ՝ Սփյուռք-Հայրենիք պրոբլեմը խիստ կարևոր է, և անպայման ՀԿԿ Կենտկոմը լրջորեն պետք է զբաղվի այդ հարցով:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ սփյուռքահայության, Սփյուռք-Հայրենիք հարաբերությունների, զանգվածային բնույթի ընդունված արտագաղթի և ներգաղթի դադարեցման հարցերի բնագավառում կենսագործվող քաղաքականությունը չի ելնում վերակառուցման դիրքերից և լիովին սնանկացել է, ԵՊՀ-ի կուսակցական կազմակերպության կոնֆերանսը ՀԿԿ Կենտկոմին առաջարկում է մտավորականության ներկայացուցիչների մասնակցությամբ կազմել նոր քաղաքականության ծրագիրը և այն քննարկման դնել ՀԿԿ Կենտկոմի հերթական պլենումներից մեկում:

3. 1953 թ. մայիսի 30-ին Վ. Մոլոտովը Սովետական կառավարության անունից հայտարարել է, որ Սովետական Միությունը Թուրքիայից տերիտորիալ պահանջներ չունի: Հետագա տարիներին ևս ՍՄԿԿ և Կառավարության ղեկավարները բազմիցս հանդես են եկել մնալ հայտարարություններով:

Մինչդեռ Արևմտյան Հայաստանը պատկանում է ամբողջ հայ ժողովրդին և մասնավորապես 1915 թ. եղեռնից փրկված նրա հիմնական

բնակիչներին՝ սփյուռքահայությանը: Լենինյան կառավարությունը 1917 թ. դեկտեմբերի 29-ին հատուկ դեկրետով հայտարարել է «հայ ժողովրդին», որ Ռուսաստանի բանվորական և գյուղացիական կառավարությունը պաշտպանում է Ռուսաստանի կողմից օկուպացված «Թուրքահայաստանի հայերի ազատ ինքնորոշման իրավունքը՝ ընդհուպ մինչև լիակատար անկախություն»:

Սովետների Համառուսաստանյան երրորդ համագումարը 1918 թ. հունվարի 15-ին հաստատել է Արևմտյան Հայաստանի մասին ժողովրդական կոմիսարների Սովետի դեկրետը:

Սովետական Միությունը միութենական սուվերեն հանրապետությունների ֆեդերացիա է. այդ պատճառով էլ Սովետական կառավարությունը իրավունք չունի առանց Սովետական Հայաստանի և սփյուռքահայության համաձայնության, որը կարող է իրական հիմք ունենալ միայն ռեֆերենդումի դեպքերում, ոտնակոխ անել հայ ժողովրդի պատմական իրավունքները և հանդես գալ հայկական հողերից հրաժարվելու միասնական հայտարարությամբ, որը արմատապես հակասում է լենինյան ազգային քաղաքականության սկզբունքներին:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ստալինյան ռեժիմի կամայականությունների և լճացման տարիներին ոտնահարվել են հայ ժողովրդի պատմական իրավունքները, Արևմտյան Հայաստանի մասին Սովետական Ռուսաստանի Ժողկոմսովետի լենինյան դեկրետը, Սովետների Համառուսաստանյան երրորդ համագումարի որոշումը, ԵՊՀ-ի կուսակցական կազմակերպության կոնֆերանսը դիմում են ՀԿԿ Կենտկոմին և ՀՍՍՀ Գերագույն խորհրդին՝ հարց բարձրացնելու ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առաջ՝ հայ ժողովրդի պատմական իրավունքների նկատմամբ սխալ դիքորոշումը փոխելու մասին:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, թ. 59-67:

Բնագիր: Մեքենագիր:

**ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՆ
ՖԱԿՈՒՆԵՏԻ ԳԵԿԱՆ ՄԻՔԱՅԵԼ ՆԱԳԻՐՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

Ընկերներ,

Այսօրվա կուսակցական կոնֆերանսն անցկացվում է սև Սում-գայիթյան դեպքերի տարեթվին և այդ տեսակետից արդեն այն կարելի է համարել «նշանավոր» ցավալի նշանավոր:

Ամբողջ հայ ժողովուրդը, այստեղ թե սփյուռքում, մեծ և մանուկ, ապրում է մղձավանջային, տանջալի երազային օրեր, որտեղից դուրս են մղվել ամեն ինչ՝ մնացել է միայն հոգեկան մի դատարկություն, որը չի լցվում ոչնչով և չի էլ կարող, քանի դեռ չի լուծվել մի ամբողջ ժողովրդի պատմականորեն արդարացի պահանջը, Արցախի միացումը Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությանը:

Մեր ժողովուրդը շատ է տեսել հազարամյակների ընթացքում և կոտորած, և ջարդ, և սրբապղծություններ, մա մինչև հիմա չի կարողանում մոռանալ, և չի էլ մոռացվի երբեք 1915 թ. ցեղասպանությունը, բայց այս բոլորը ինչ-որ չափով խամրում է այն բարբարոսությունների հետ համեմատած, որը տեղի ունեցավ Սումգայիթում և Խոջալուում: Խոցորում են ինձ ճիշտ հասկանալ: Եթե նախկինում մեծ գազանություններն հայ ժողովրդի նկատմամբ արվել են հարևան և ոչ հարևան, անկիրթ և քիչ քաղաքակրթված պարսկական, արաբական պետությունների, ավելի ուշ թուրքական արյունախումների կողմից, ներկայիս գազանությունները և մասսայական անբարոյականությունները կատարվեցին այսպես կոչված «եղբայրական» Ադրբեջանական Հանրապետության, այսպես կոչված, «քաղաքակիրթ» ժողովրդի ներկայացուցիչների կողմից, ցավոք սրտի, այդ հանրապետության ղեկավարության թույլատվությամբ:

Այսօր, հայ ժողովրդի հետ միասին, ամբողջ աշխարհի քաղաքակիրթ մարդիկ հույսով ու հավատով սպասում են արդար մի դատի, որը պետք է արժանի պատիժ տա ինչպես մեծ վայրենությունների ան-

միջակաճ կատարողներին, այնպես էլ նրանց կազմակերպիչներին: Յավոք սրտի, պետք է նշել, որ ներկայիս տարվող դատավարությունը, նման մանրացման, մանր խմբավորումների բաժանման ձևով այն անցկացումը չի կարող ինչքան էլ փորձվի այն օբյեկտիվ վարել, համարվել արդարացի, քանի որ հնարավոր չի լինի իրագործել ամենաէականը, բնութագրել տեղի ունեցածը որպես քաղաքական երևույթ:

Ընկերներ, փետրվարյան դեպքերը միաժամանակ ցույց տվեցին նաև հայ ժողովրդի միասնական լինելու ունակությունը, նրա զսպվածությունը, նաև գեներտիկորեն արդեն ամրապնդված, գազանային հակասություններից զերծ մնալու ունակությունը: Այդ դեպքերը ծնունդ տվեցին դարաբաղյան շարժմանը, որը ղեկավարում է «Դարաբաղ» կոմիտեն: Այն դարձել է որոշակի ուժ ունեցող ոչ ձևական մի կազմակերպություն, որին լսում և հետևում է ժողովրդի մեծամասնությունը: Այս բոլորը խոսում է այն մասին, որ չի կարելի և չպետք է այն անտեսել, այլ անհրաժեշտ է նրա հետ համագործակցել: Վերջիվերջո այս հարցում մենք ունենք նմանատիպ մի ուղեցույց, ինչպիսին է Էստոնիայի ժողովրդական ճակատը:

Մեր արդարացի պահանջները մենք անպայմանորեն պետք է աշխատենք իրագործել, սակայն երբեք չմոռանալով, որ Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունը դա Սովետական Միության մի անքակտելի մասն է, առանց որի մենք մեր գոյությունը չենք պատկերացնում և չենք էլ ցանկանում պատկերացնել:

Ինձ թվում է, որ հարցի լուծման շատ ձևերից մենք անպայմանորեն պետք է դուրս նետենք գործադուլներն ու դասադուլները, որովհետև դրանք կրեքեն մեր ժողովրդի մտավոր և տնտեսական տկարության, որին և սրտատրոփ սպասում են մեր հարևան որոշ պետություններ:

<...>

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 78-79:

Բնագիր: Մեքենագիր:

**ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՄԲԻՈՆԻ ԴՈՅՆՆՏ ՌՈԲԵՐՏ
ԴԱՎԹՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԴ
ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

Ընկերներ, ես կոնֆերանսի պատգամավոր չեմ: Ընդամենը հրավիրված մի կուսակցական, որը 25 տարի շարունակ հասարակական աշխատանքներ /կոմերիտական, արհիմիութենական, կուսակցական/ է կատարել համալսարանում և հանրապետությունում:

1. Այսօր իմ խիղճը՝ իմ հոգու թելադրանքով հնարավորություն չտվեց լռել: Եվ իմ ելույթը կլինի կարճ:

Բոլորիս հայտնի է հանրապետության ամբողջ ժողովրդի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական լարված վիճակը: Պայմանականորեն համաձայնեմք ղեկավարության հետ՝ գործադուլը, դասադուլը, հացադուլ չանեմք, իսկ Սումգայիթի, Մասիսի, Խոջալուի և մյուս շատ ու շատ իրադարձությունների մասին էլ լռենք...

Բավական չէ, որ կենտրոնական կառավարությունն ու կուսակցությունը չբարեհաջեցին ցավակցություն հայտնել Սումգայիթում զոհվածների ընտանիքներին, կամ գոնե կուսակցության 19-րդ կոնֆերանսում դատապարտեին այդ ոճրագործությունը, այլ պաշտպանում են աղբբեջանցի մարդասպաններին: Եվ գուցե նրանք էլ համաձայն են աղբբեջանցիների այն մտքին, որ դրանք ազգային հերոսներ են, հայրենասերներ: Ինչո՞ւ է կոմունիստական կուսակցության բարձրագույն օրգանը պաշտպանում 20-րդ դարի վերջին քաղաքակիրթ ժողովրդի դեմ կատարած հանցագործությունները:

Ի՞նչ են անում մեր ղեկավարությունը և մամուլը: Չինաստանում, Հոնկոնգում, Բելգիայում և ընդհանրապես այլազգի մամուլն ավելի շատ է անդրադառնում Հայկական հարցին, Սումգայիթի և Ստեփանակերտի իրադարձություններին, քան Հայաստանի ռուսական մամուլը «Կոմունիստը», «Կոմսոմոլեցը», «Լիտերատուրնայա Արմենիան» և մյուսները/։ Չէ որ միայն այդ թերթերի միջոցով կարելի է Միությանը հասկացնել մեր անելիքների մասին: Իսկ կատարված հանցա-

գործությունների մասին լռելը կրկնակի հանցագործություն է:

Բանը հասել է այնտեղ, որ Անդրանիկի մասին գիրք հրատարակելու համար պետք է Ադրբեջանի համաձայնությունն ու կարծիքն ունենաք: 70 տարի է, ինչ ազերիները մեր ղեկավարներին ղեկավարել են, և հիմա էլ շարունակենք լռել: Իսկ 400 հազար ֆրանսահայեր պահանջում են Անդրանիկի գերեզմանը տեղափոխել Հայաստան և արձան կանգնեցնել:

<....>

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 81-82:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 30

**ՓԻԼՍՈՓԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱՄԲԻՈՆԻ
ՊՐԻՖԵՍՈՐ ՀՐԱԶԻԿ ՄԻՐՁՈՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.

Երևան

Հարգելի ընկերներ, այսօր, երբ մեր երկրում թեկուզ մեծ դժվարություններով ծավալվում է վերակառուցման, դիմոկրատացման և հրապարակայնության գործընթացը, սովետական յուրաքանչյուր սրտացավ քաղաքացի պարտավոր է սթափ հայացք գցելու իր գործունեության ու աշխատանքային ոլորտի վրա՝ բացահայտելու համար այնտեղ եղած թերությունները, ցույց տալու համար դրանց վերացման ուղիներն ու հնարավորությունները: Ուստի ես, օգտվելով այն բանից, որ մեր Կոնֆերանսին ներկա են հայագիտության բախտի տնօրեններից շատերը, իբրև հայագետ ցանկանում եմ խոսել հայագիտության ներկա հոգսերի ու խնդիրների մասին: Կարծում եմ բոլորովին էլ վիրավորած չեմ լինի այլ մասնագետներին, եթե ասեմ, որ ինչպես միշտ, առավել ևս այսօր, մեր ժողովրդի համար ամենակենսական նշանակություն ունեցող գիտաճյուղը եղել ու մնում է հայագիտությունը: Դրանում մենք բոլորս՝ թե հայագետները և թե ոչ հայագետները, համոզվե-

ցինք հատկապես վերջին ինը ամիսներին: Իսկ ինչ վիճակ է տիրում այսօր հայագիտության, մեզ համար այդքան կարևոր ու կենսական գիտության մարզում: Թող ներեն ինձ բոլոր հայագետներն ու հատկապես հայագիտության բախտի տնօրենները, եթե ասեն, որ այստեղ տարիներ ի վեր իշխել և այսօր էլ շարունակում են իշխել տնայնագործությունը, անհոգությունն ու անտարբերությունը նրա բախտի ու ապագայի հանդեպ: Դրանում համոզվելու համար բավական է հիշել, որ երբ փետրվարյան օրերից հետո անհրաժեշտություն առաջացավ Ղարաբաղի մասին գիտական մի փոքրիկ տեղեկանք կազմելու թե՛ գիտական և պետական ու կուսակցական ղեկավար մարմինները մի պահ շփոթվեցին և բավական ուշացումով մի կերպ կարողացան կազմել ձեզ ծանոթ «Լեռնային Ղարաբաղ» պատմական տեղեկանքը, իսկ թե վերջինս ինչպիսի դժվարություններով տպագրվեց ու հասավ ընթերցողներին, դա նույնպես քաջահայտ է ձեզ: Միթե ամոթ չէր ՀԽՍՀ ԳԱ հայագիտական ինստիտուտների, Համալսարանի հայագիտական ամբիոնների և հանրապետության մյուս գիտական ու ոչ գիտական հաստատությունների համար, որ անցած տասնամյակներում ոչինչ կամ գրեթե ոչինչ չէր արվել Արցախի պատմության, մշակույթի, սոցիալ-տնտեսական ու դեմոգրաֆիական վիճակի ուսումնասիրության ուղղությամբ, մինչդեռ աղբյուրաբանական հարմարություններին ստեղծել էին ստահող տեսակետներով ու շինծու կարծիքներով լի պատկառելի գրականություն: Սա բնավ էլ պատահական չէ: Բանն այն է, որ Աղբյուրաբանում տասնամյակներ շարունակ վարվել է հակահայկական ու հակագիտական պետականորեն հովանավորվող քաղաքականություն, որը մեզանում, ըստ էության, ստացել է պետական ու կուսակցական մարմինների աջակցությունը, որովհետև վերջիններս իրենց վախկոտությամբ, անտարբերությամբ ու անհոգությամբ և զանազան այլ պատճառներով ջուր են լցրել բունիաթովների ջրադաշին: Օրինակ, երևի շատերդ եք հիշում, որ դեռևս 1967 թ., երբ Բունիաթովը դեռ չէր ստեղծել իր սովոր բանակը, բավական լուրջ հարված ստացավ ականավոր հայագետ Ասատուր Մնացականյանի ու հանճարեղ բանաստեղծ Պարույր Սևակի կողմից: Իսկ գիտե՞ք արդյոք, թե ինչպես վերաբերվեցին Բունիաթովին Բաքվում, իսկ Մնացականյանին ու Սևակին Երևանում: Բունիաթովը միշտ վայելել է Աղբյուրաբանի Կոմկուսի, Կառավարության ու ակադեմիայի հովանավորությունը

(բավական է ասել, որ 1982 թ., երբ տոնվում էր ԽՍՀՄ-ի կազմավորման 60-ամյակը, «Правда» թերթում Ադրբեջանական ԽՍՀ-ին նվիրված հոդվածում բերված էր երկու նկար, որոնցից մեկը Բունիաթովինն էր՝ իբրև ադրբեջանական գիտական մտքի ու խղճի մարմնացում), մինչդեռ Մնացականյանին ու Սևակին բաժին ընկան դառնությունն ու հալածանքները: Ա. Մնացականյանն ինձ անձամբ պատմել է, որ իրենց գրախոսություն-հոդվածը տպագրելուց հետո այն ժամանակվա ՀԿԿ Կենտկոմի գաղափարական գծով քարտուղար Ռ. Խաչատրյանի նախաձեռնությամբ կազմվել էր երեք ակադեմիկոսների հանձնաժողով նրանց հակահարված տալու, ավելի ճիշտ՝ թիկունքից հարվածելու համար: Բարեբախտաբար, այդ ստոր դավադրությունն ինչ-ինչ ճանապարհով բացահայտվել էր ու կանխվել, բայց և այնպես ազնիվ գիտնականների հոգում այն թողել էր իր դառն նստվածքը:

<...>

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, թ. 86-88:

Բնագիր: Չեռագիր:

№ 31

**ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԴԵԿԱՆ,
ԴՈՑԵՆՏ ՌԱՖԻԿ ՏՈՆՈՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ
13-ՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ**

15 նոյեմբերի 1988 թ.

Երևան

Համաձայն եմ հաշվետվության և նախորդելույթներում Լեռնային Ղարաբաղի հարցին և Սումգայիթի ցեղասպանության փաստին տրված գնահատականներին: Ցանկանում եմ որոշ դիտողություններ անել Ղարաբաղյան շարժման նկատմամբ համալսարանականների և վերադաս կուսակցական մարմինների վերաբերմունքի մասին:

Փետրվարյան օրերից մինչ այսօր մենք՝ համալսարանի պրոֆեսոր-դասախոսական կազմը, կուսակցական կոմիտեի հետ համատեղ հետևողականորեն հանդես ենք եկել ուսանողների միասնական և արդարացի շարժման սաստողի դերում, երբեմն էլ շարժման դեմ:

Կատարելով վերադասի ցուցումները հաճախ նաև տալիս էին խորհուրդներ /պորբլեմը իրավացի է, բայց միտինգ չի կարելի անել, ցույցեր պետք չեն, դասադուրը հարցի լուծման ճիշտ ճանապարհի չէ, մեզ խելոք պահենք, որ պորբլեմը լուծվի.../:

Ուսանողները կարծես քարշ էին տալիս իրենց ետևից դասախոսներին. լավագույն դեպքում մենք գնում էինք շարժման ետևից, չէինք խանգարում, դիտում էինք ուսանողների պայքարը և երբեմն էլ «ծանրակշիռ» խորհուրդներ տալիս:

Այսօր մեր հասարակագետներն ու պատմաբանները, կուսակցական կոմիտեն փորձում են «գիտականորեն» վերլուծության ենթարկել շարժման էտապները, նշել թերությունները, ընդհանրացումներ անել:

Ժամանակը չէ՞ խորհել, թե մեզնից յուրաքանչյուրն ինչ արեց շարժմանն օգնելու /էլ չեմ ասում այն ղեկավարելու/ համար:

Համալսարանի առաձին /ցավոք քիչ թվով/ դասախոսներ ավելին արեցին, քան հասարակագետները, պատմաբանները և իրավաբանները միասին. գոնե համեստորեն լռելու ունակություն ունենանք:

Հավանաբար Մյասնիկյանի շրջանային կոմիտեի Ղարաբաղյան շարժման նկատմամբ ունեցած վարքագծի մասին չարժե ասել, շրջանային կոմիտեի հին քարտուղարի ելույթը այս դահլիճում բոլորս էլ հիշում ենք, նոր քարտուղարը շատ նոր է:

Ցավում եմ, որ մեր կոնֆերանսին չի մասնակցում Հայաստանի ԿԿ-ի առաջին քարտուղար ընկ. Հարությունյանը: Լավ կլիներ, որ նա ժամանակ գտներ և գար համալսարան: Նա հավանաբար կլսեր հավանության խոսքերը որոշ բնագավառներում և Կենտկոմի գործունեության սեպտեմբերյան պլենումի մասին: Հավանաբար կլսեր նաև կշտամբանքի խոսքեր, մասնավորապես՝ կադրային քաղաքականության բնագավառում:

Երևանի քաղկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Մինասբեկյանի մասին առաջին կարծիքը կազմեցինք նրա հեռուստատեսությամբ ունեցած ելույթից: Այն ծանր տպավորություն թողեց: Դժվար է համակրանքի խոսքեր ասել այդ ելույթի մասին կամ համաձայնել հուլիսի 18-ի ՍՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության նիստից հետո քաղաքային կոմիտեի ոգևորված դիրքորոշման հետ: Ստեփանակերտից վերադառնալուց հետո ընկ. Մինասբեկյանը շատ լավատեսորեն նկարագրեց վիճակը Ղարաբաղում և հետագա գործունեության

ծրագրերը: Բայց... սկսվեցին Շուշիի ու Խոջալուի դեպքերը: Քաղաքական ղեկավարը պետք է կարողանա կանխատեսել երևույթները, մանավանդ Շուշիինը: Օգոստոսին արդեն հայտնի էր, որ, այսպես կոչված, փախստականները Շուշիից չեն տեղափոխվի: Բնական էր սպասել հայերի պատասխան ռեակցիան:

Ճիշտ և նպատակասլաց գործունեությամբ հավանաբար հնարավոր լիներ կանխել սեպտեմբերյան դեպքերը:

Մեր քաղաքական լիդերները, ցավոք, հաճախ գտնվում են համաժողովրդական շարժման դիտորդի դերում /լավագույն դեպքում/: Կարծես թե սպասում են պայթյունակ վիճակի ստեղծմանը, որպեսզի հայտարարեն. զգույշ եղեք, այն կարող է ունենալ չկանխատեսված հետևանք:

Իսկ ով պետք է կանխատեսեր:

Քաղաքական լիդերը հանդիսավորությունների ժամանակ նախագահելուց բացի պետք է կարողանա ղեկավարել համաժողովրդական շարժումը և պետք է կրի պատասխանատվություն:

Պատասխանատվություն չկատարած գործի համար:

Պատասխանատվություն լսելու համար:

Մեր լիդերների լռության արդյունքը չէր, որ կատարվեց այն, ինչին ձգտում էին ու չէին հասնում 70 տարում հակասովետական բոլոր հետախուզությունները: Հակառուսական տրամադրություն ստեղծվեց հայ երիտասարդների և նույնիսկ տարեց մարդկանց մոտ:

Ով պետք է պատասխան տա...

Մեր քաղաքական գործիչների և մասնագետների լռության արդյունքը չէր այն, որ պատմական կարճ ժամանակահատվածում հարցականի տակ դրվեց հայ ժողովրդի գոյության հարցը. Հայաստանում ստեղծվեցին Ատոմակայանի, Սևանի, Հրազդանի լեռնամետալուրգիական կոմբինատի, Երևանի պրոբլեմները, և շարունակվում են ստեղծվել նորերը:

Կարծես թե պետք է գոհ լինենք, որ Հայաստանի ատոմակայանի երկրորդ հերթը չի կառուցվելու, որ 1991 թվին դադարեցվելու է առաջին հերթի աշխատանքը:

Իսկ եթե, աստված չանի, հանկարծ ավելի շուտ դադարի գործելուց: ՍՍՀՄ ԳԱ ակադեմիկոս /հանգուցյալ/ Լիզասովի կարծիքով հաջորդ պայթյուն ատոմակայանը կլինի Հայաստանի ատոմակայանը:

Կամ նաև լավատեսական կարծիքներ. կղիմանա:

Եկեք չհավատանք նոմենկլատուրային գիտնական մասնագետների կարծիքներին և միասին պայքարենք Հայաստանի ատոմակայանի աշխատանքների անհապաղ դադարեցման համար:

Եկեք համաձայնվենք անցնել էլեկտրոէներգիայի խնայողության ամենախիստ, ամենախիստ ռեժիմին, միայն թե անհապաղ դադարեցվի ատոմակայանի աշխատանքները:

Իսկ ովքեր էին ժողովրդի գլխին այդ փորձանքի հեղինակները:

Սևանի պրոբլեմի մասին շատ ենք խոսել, իսկ ովքեր ստեղծեցին այդ պրոբլեմը կամ ովքեր նպաստեցին այդ պրոբլեմի ստեղծմանը:

1948 թ. ՀՍՍՀ ԳԱ նախագահությունը հավանություն տվեց Սևանի իջեցման նախագծին: Կարդացեք այդ օրերի թերթերը և կտեսնեք, թե ինչ ոգևորությամբ էին գիտնականների մի մասը գովում նախագիծը /«Коммунист» թերթ, 1948 թ. նոյեմբերի 12, Վ. Համբարձումյան. «Մեծ Հաղթանակ»/, կամ մյուսները քննադատում Ավետիք Իսահակյանին և Դերենիկ Դեմիրճյանին նախագծի դեմ առարկելու համար:

Ինչքան տուժեց Հայաստանը Հրազդանի լեռնաքիմիական կոմբինատի անհեռատես նախագծի իրականացումից և Մարմարիկի ջրամբարի ձախողված շինարարությունից:

Իսկ հեղինակներին և հովանավորողներին գոնե^օ դիտողություն արվեց:

Պատմության սխալները ուղղելը երբեք ուշ չէ:

Մենք գոհունակությամբ ընդունեցինք Երևանի համալսարանի ռեկտորի 1988 թ. մայիսի 24-ի հրամանը, որով չէլյալ հայտարարվեց 1948 թ. հրամանը պրոֆեսորներ Թախտաշյանին, Չայլախյանին և Տեր-Պողոսյանին և դոցենտ Պողոսյանին աշխատանքից ազատման մասին, համարելով այն անհիմն, անարդարացի և համալսարանին անվայել:

ՀՍՍՀ ԳԱ լիդերները մոռացել են գոնե հիմա ներողություն խնդրեն ժողովրդից իրենց, մեղմ ասած, սխալների հավաքածուի համար:

Գտնում եմ, որ ժամանակն է, որ ամեն մի քաղաքական գործիչ, լիդեր, գիտնական հաշիվ տա ժողովրդին, ազգին, տված վնասի համար:

Տեղոր չեմ առաջարկում, բայց ժողովուրդը թող իմանա ով ով է:

Առաջարկում եմ հանրապետական մամուլում տպագրել հոդվածաշար «Հայաստանի գոյապահպանման հարցերը», նշելով յուրա-

քանչյուր կոնկրետ դեպքում խնդրի էությունը, լուծման հնարավոր տարբերակները, պատմությունը:

Մի հարց ևս. ՀՍՍՀ ԳԱ անհեռատես անգործության շնորհիվ Հայաստանը, նույնիսկ Սովետական Միության մասշտաբով, գրավում է վերջին տեղերից մեկը հումանիտար հետազոտություններում: ԷՀՄ-ի օգտագործման բնագավառում: ԳԱ համակարգում չկա և չի նախատեսվում ստեղծել գիտական ստորաբաժանում, որը զբաղվել է հայկական մշակույթի, գրականության, ազգագրության մմուշների մասին ինֆորմացիոն բանկի ստեղծման և մեքենայական մշակման հարցերով:

Առաջարկում եմ համալսարանի ուսումնական հաշվողական կենտրոնի և Հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ուժերով անհապաղ սկսելու վերը նշված աշխատանքների կատարումը:

<...>

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 96-98:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 32

ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԴՈՑԵՆՏ ԲԱՐԿԵՆ ԱՐԱՐՔՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ

15 նոյեմբերի 1988 թ.

Երևան

Ընկերներ, ես ուզում եմ այստեղ խոսել մի քանի կարևոր հարցերի շուրջը:

Հաշվի առնելով Լեռնային Ղարաբաղում և Ադրբեջանի մյուս հայաբնակ վայրերում հայ ժողովրդի կյանքին սպառնացող մշտական վտանգը, որի վկայություններն են՝ 1988 թ. փետրվարի 22-ին ադրբեջանցիների կողմից Լեռնային Ղարաբաղի Ասկերանի շրջանի վրա կատարված զինված հարձակումը, փետրվարի 27-29-ին Սումգայիթ քաղաքում կազմակերպված ցեղասպանությունը և սեպտեմբերի 18-

ին Խոջալու գյուղում աղբբեջանցիների կազմակերպած արյունալի պրովոկացիան.

- համոզվելով, որ այս ամենի հետ մեկտեղ աղբբեջանական իշխանությունները ծրագրված կերպով վիժեցնում են ԽՍՀՄ Կենտկոմի և ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի՝ 1988 թ. մարտի 24-ի «Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի սոցիալ-տնտեսական զարգացման 1988-1995 թթ. միջոցառումների մասին» որոշման իրականացումը,

- ընդգծելով, որ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշումը ոչ միայն չի երաշխավորում մարզի բնականոն զարգացումն ու նրա բնակչության կյանքի ապահովությունը, այլ, ընդհակառակը, նպաստում է ազգամիջյան լարվածության սրմանը,

- և նկատի ունենալով, որ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. նոյեմբերի 22-ին կայանալիք նստաշրջանի օրակարգ է մտցված «ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշման կատարման ընթացքի մասին» հարցը, Հայկական ԽՍՀ աշխատավորությունը պահանջում է այդ նստաշրջանում ընդունել հետևյալ անհետաձգելի որոշումները.

1. Ելնելով վերը նշված հանգամանքներից և ելնելով Լեռնային Ղարաբաղի հարցին քաղաքական լուծում տալու անհրաժեշտության գիտակցումից, Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը կրկնում է 1988 թ. հունիսի 15-ի իր որոշումը՝ ևս մեկ անգամ համաձայնություն տալով Հայաստանի հետ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի վերամիավորման առաջարկին: Դիմելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը առաջարկում է տվյալ հարցում առաջնորդվել ԽՍՀՄ սահմանադրության ազատ ինքնորոշմանը վերաբերող 70-րդ հոդվածով և սահմանադրության մեջ ընդգծել նշված հոդվածի գերակայությունը ազգային հարաբերությունները սահմանող մյուս բոլոր հոդվածների նկատմամբ՝ որպես լեհինյան ազգային քաղաքականությանը և միջազգային իրավունքին համապատասխանող հիմնական սկզբունք:

2. Հայկական ՍՍՀ Գերագույն խորհուրդը պահանջում է չեղյալ համարել Կովկասյան բյուրոյի 1921 թ. հուլիսի 5-ի անօրինական, ոչ սահմանադրական որոշումը, որի հիման վրա Լեռնային Ղարաբաղը բռնակցվել է Աղբբեջանի համրապետությանը, և դրանով մեկընդմիջտ

խափանվել հայ և ադրբեջանցի ժողովուրդների բարիդրացիությունը:

3. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը ստեղծում է հատուկ դեպուտատական հանձնաժողով՝ քննելու և քաղաքական գնահատական տալու համար 1920-1988 թվականներին Լեռնային Ղարաբաղում, Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետությունում և Ադրբեջանի մյուս հայաբնակ վայրերում ադրբեջանական իշխանությունների կողմից հայ բնակչության նկատմամբ կիրառված սոցիալական ճնշման, ազգային խտրականության, բռնի տեղահանության, պատմական հուշարձանների ոչնչացման և ֆիզիկական բնաջնջման քաղաքականությանը, որը համապատասխանում է ՄԱԿ-ի 1948 թ.-ի համաձայնագրով¹⁸ սահմանված ցեղասպանություն հասկացությանը: Նշված հանձնաժողովում առանձնացվում է սումգայիթյան եղեռնագործությունը հետաքննող հատուկ խումբ:

4. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը, դիմելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին, պահանջում է քաղաքական գնահատական տալ 1988 թ. փետրվարի 27-29-ին Սումգայիթ քաղաքում հայ բնակչության նկատմամբ կատարված ոճրագործության կազմակերպիչներին ու բուն իրագործողներին և նրանց դատավարությունը որպես խմբային բանդիտիզմի մեկ միասնական գործ, դնել ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի իրավասության տակ: Միաժամանակ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդից պահանջում է արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել Ադրբեջանի հայ բնակչության անվտանգությունն ապահովելու ուղղությամբ:

5. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը պաշտոնական բողոք է հայտնում մասսայական ինֆորմացիայի կենտրոնական և Ադրբեջանի հանրապետական օրգաններին՝ ղարաբաղյան հարցի միակողմանի լուսաբանման, պրովոկացիոն հրապարակումների, հայ ժողովրդի հասցեին ուղղված վիրավորական արտահայտությունների, զրպարտությունների և հերյուրանքների առթիվ, և պահանջում է պատասխանատվության կանչել իրենց բարոյական և մասնագիտական բարձրության վրա չգտնվող լրագրողներին ու խմբագիրներին:

6. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը, դիմելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին, պահանջում է ԽՍՀՄ սահմանադրության մեջ կատարել համապատասխան փոփոխություններ՝ հաշվի առնելով հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի աշխատավորության առա-

ջարկությունները, որոնք վերաբերում են ազգային հարաբերությունները սահմանող հողվածների կատարելագործմանը:

7. ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը, հիմնվելով ՄԱԿ-ի 1948 թ. հայտնի համաձայնագրի վրա, պաշտոնապես ճանաչում է հայ ժողովրդի 1915-1922 թթ. ցեղասպանությունը և ապրիլի 24-ը հայտարարում է Մեծ եղեռնի զոհերի հիշատակի օր, այն համարելով ոչ աշխատանքային:

ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը դիմում է ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդին, պահանջելով, որ նա պաշտոնապես ճանաչի հայ ժողովրդի 1915-1922 թթ. ցեղասպանությունը:

8. ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը նշում է, որ ժողովրդի ու հանրապետության համար կարևորագույն հարցերը վճռում է համաժողովրդական հանրաքվեն:

Հանրաքվեն անցկացվում է ոչ միայն հանրապետության Գերագույն խորհրդի նախագահության նախաձեռնությամբ, այլև ընտրողների տասը տոկոսի պահանջով: Հանրաքվեի արդյունքները հրապարակվում են, որից հետո նա ստանում է օրենքի ուժ:

9. Հանրապետության Գերագույն խորհրդի նստաշրջանը չի հաստատում «ժողովների, միտինգների, փողոցային երթերի ու ցույցերի մասին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության որոշումը, քանի որ այն հաշվի չի առել հանրապետության ներկա իրավիճակից բխող պայմանները, չի դրվել համաժողովրդական քննարկման և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության մույնատիպ որոշման մեքենայական պատճենահանումն է: Նստաշրջանը Գերագույն խորհրդի նախագահությանը հանձնարարում է ստեղծել որոշման նոր նախագիծ, որը կապահովի աշխատավորների՝ սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքները, հաշվի կառնի մեր հանրապետության առանձնահատկությունները: Համաժողովրդական քննարկման դրվելուց հետո այն օրենքի ուժ կստանա:

10. ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը, քննարկելով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության՝ 1988 թ. հուլիսի 28-ի «Հասարակական կարգը պահպանելիս ԽՍՀՄ ներքին գործերի մինիստրության ներքին գործերի պարտականությունների և իրավունքների մասին» մո. 505 հրամանագիրը, գտնում է, որ այն սկնհայտորեն պարունակում է հակասահմանադրական ու հակադեմոկրատական դրույթներ,

որոնք սահմանափակում են հանրապետության սուվերենությունը և ոտնահարում նրա քաղաքացիների իրավունքները: Ելնելով նշվածից, ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը այդ հրամանագրի գործադրումը հանրապետության տարածքում համարում է անընդունելի և միջնորդում է ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի առջև՝ վերանայելու հակասահմանադրական այդ հրամանագիրը:

Կոնֆերանսը պահանջում է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. նոյեմբերի 22-ի նստաշրջանի ընթացքի լիակատար հրապարակայնության ապահովում ռադիոհեռուստատեսային ուղղակի հաղորդումների միջոցով:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 103-105:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 33

ԵՊՀ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՎԵՏՈՒ ԸՆՏՐԱԿԱՆ 13-ԲԳ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ ՈՒԿՏՈՐ ՍԵՐԳԵՅ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆԻ ԵԼՈՒՅԹԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

15 նոյեմբերի 1988 թ.

Երևան

Կոնֆերանսում եզրափակիչ ելույթով հանդես եկավ համալսարանի ռեկտոր, ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը: Նա պատգամավորների ուշադրությունը հրավիրեց մի շարք կարևոր խնդիրների վրա, ընդգծեց հատկապես այն հարցերը, որոնք վերաբերում էին բարձրագույն դպրոցի վերակառուցմանը և հանրապետության հասարակական-քաղաքական կյանքին:

Ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը, խոսելով բարձրագույն դպրոցի կառավարման խնդիրների մասին, անդրադարձավ Երևանի պետական համալսարանի ուսումնագիտական աշխատանքներին: Նա նշեց, որ Երևանի համալսարանը ևս Մոսկվայի համալսարանի օրինակով կարող է ստեղծել և ունենալ իր ծրագրերը և դասագրքերը: Արդեն ժամանակն է, ընդգծեց նա, որ մենք լուրջ աշխատանք տանենք այդ ուղղությամբ: Երևանի համալսարանը, լինելով Միության առա-

ջատար համալսարաններից մեկը, պետք է ունենա իր սեփական ուսումնական պլանները, ծրագրերն ու դասագրքերը: Մենք դասագրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ կարող ենք ստեղծել ոչ միայն մասնագիտական առարկաների գծով, այլև հասարակագիտական դասընթացների ուղղությամբ: Այս աշխատանքներում մեզ ոչ ոք չի կարող խանգարել: Հաճախ ֆակուլտետներից ու ամբիոններից լսվում են կարծիքներ, որ ծրագրեր ու դասագրքեր ստեղծվում են միայն Մոսկվայի ցուցումներով: Ես այստեղ հավաստիացնում եմ, որ Մոսկվայի ցուցումները երբեք չեն կարող մեզ արգելել ստեղծելու և ունենալու մայրենի լեզվով մեր սեփական ծրագրերն ու դասագրքերը: Պարզապես մեր գիտնականներն այս ուղղությամբ քիչ աշխատանքներ են կատարում: Մենք պետք է լուրջ կերպով մտածենք այդ ուղղությամբ և հաղթահարենք մեր առջև ծառացած դժվարությունները:

Մյուս խնդիրները, որոնց շուրջ հանգամանորեն խոսեց Ս. Համբարձումյանը, վերաբերում էին Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի և նրա շուրջը ծավալված իրադարձություններին, ինչպես նաև սումգայիթյան ոճրագործություններին: Ելույթ ունեցողը նշեց, որ Արցախյան շարժման ընթացքում, դեռևս մարտ ամսին, թույլ է տրվել մի մեծ քաղաքական սխալ, որի ուղղումը երբեք էլ ուշ չէ:

Որոշ անհեռատես ղեկավար մարդիկ այդ շարժումը որակեցին այլ կերպ, որը սկզբունքորեն հիմքից սխալ էր: Այնուհետև այդ սխալ տեսակետը արմատավորվեց ու տարածվեց, և այն մինչև այսօր չի ուղղվել:

Երկրորդ խոշոր սխալը թույլ տրվեց Սումգայիթի դեպքերի գնահատման կապակցությամբ: Սումգայիթը բոլորովին նոր երևույթ է, մեր հասարակարգի կողմից չընդունված երևույթ: Այն պետք է լրջորեն վերլուծվեր ու ստանար իր արժանի քաղաքական գնահատականը, մի բան, որը ժամանակին չարվեց: Սակայն այժմ էլ ուշ չէ խորամուխ լինելու այդ հարցերի մեջ և տալու դրանց ճիշտ գնահատականները:

Մատնանշված այդ երկու սխալները պետք է ուղղվեն, և դրանց հանցագործներն ու մեղավորները ստանան իրենց արժանի պատիժը: Սրանք լուրջ պրոբլեմներ են, որ սպասում են լուծման:

Մյուս հարցը, որի շուրջ խոսեց Ս. Համբարձումյանը, վերաբերում էր Երևանում ինն ամիս շարունակ տեղի ունեցող ժողովներին ու ցույցերին: Նա կարծիք հայտնեց, որ ժողովներով ու ցույցերով այդպիսի

խնդիրներ չպետք է լուծվեն: Դրանք քաղաքական նշանակություն ունեցող կարևոր հարցեր են, որոնց շուրջը պետք է ստեղծվեն գիտական լուրջ աշխատանքներ և տպագրվեն: Այս ամբողջ շարժումն ու քաղաքականությունը քեթև ու անցողիկ հարցեր չեն: Դրանք հայ ժողովրդի արդարացի պահանջներ են, որոնք անպայման պետք է ստանան իրենց դրական լուծումը:

Այդ բոլոր հարցադրումները մեր գիտնականների կողմից պետք է վերլուծվեն, դառնան կոտ պատմություն և հանձնվեն մեր սերունդներին: Ես կարծում եմ, - ասաց ելույթ ունեցողը, - որ այս հարցերը պետք է գտնվեն մեր ուշադրության կենտրոնում: Դրա հետ մեկտեղ մեր ամենօրյա ուսումնական գործը ևս պետք է կարողանանք առաջ տանել: Այսօր մեր ուսանողները ուզում են, որ իրենց համախմբենք, խելացի կերպով առաջնորդենք նրանց, լավ կազմակերպենք մեր համալսարանական գործերը:

Ես կարծում եմ, որ մենք ամեն ինչ պետք է անենք մեր առջև դրված այս խնդիրը ժամանակին և ճիշտ լուծել կարողանալու համար:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 126-127:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 34

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ԲԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 15-Ի ՆԻՍՏԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

1988 թ.

Երևան

Կոնֆերանսը որոշեց ձայն տալ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի քարտուղար ընկ. Գ. Գալոյանին և դրանով սահմանափակել ելույթները:

Ձայնը տրվում է ՀԿԿ Կենտկոմի քարտուղար Գ. Գալոյանին: Նա իր ելույթում ներկայացրեց Հանրապետությունում ստեղծված իրավիճակը, անդրադարձավ կուսակցական կազմակերպությանը հուզող խնդիրներին, խոսեց ԼՂԻՄ-ի և Մումգալիթի ոճրագործության խնդիրների շուրջը, ներկայացրեց այն ծրագրերն ու անելիքները, որոնք ծա-

ռացած են հանրապետության ղեկավար մարմինների, կուսակցական ու հասարակական կազմակերպությունների առջև:

Չեկուցման քննարկումից հետո կոնֆերանսը անցավ որոշման մախազծի ու բանաձևների քննարկմանը:

Առաջարկություն եղավ համալսարանի կուսակցական կոմիտեի կատարած աշխատանքը գնահատել բավարար:

Քվեարկվեց այդ առաջարկությունը և անցավ ձայների մեծամասնությամբ (դեմ՝ 3 հոգի, ձեռնպահ՝ 7 հոգի):

Այնուհետև կոնֆերանսի քննարկմանը ներկայացվեցին որոշման մախազիձն ու երեք բանաձևերը՝ նվիրված ՍՍՀՄ Սահմանադրությանը, Սումգայիթի ոճրագործության դատապարտմանը և ԼՂԻՄ-ի դրությամբ:

Հիշյալ որոշման մախազիձն ու բանաձևերը կցվում են արձանագրությանը:

Կոնֆերանսը միաձայն որոշեց դրանք ընդունել որպես հիմք:

Առաջարկություն եղավ որոշման մախազծի և բանաձևների առթիվ եղած առաջարկություններն ու դիտողությունները գրավոր ներկայացնել կոնֆերանսի խմբագրական հանձնաժողովին:

Քվեարկվեց այդ առաջարկությունն ու անցավ միաձայն:

Կոնֆերանսի առաջին օրվա աշխատանքները ավարտվեցին:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 128-129, 137:

Բնագիր: Չեռագիր:

№ 35

ՈՐՈՇՈՒՄ

ՍՍՀՄ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՈՒՂՂՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ՄԱՍԻՆ¹⁹

15 նոյեմբերի 1988 թ.

Երևան

Երևանի պետական համալսարանի կոնֆերանսը, քննարկելով ՍՍՀՄ սահմանադրության փոփոխությունները և ուղղումները, ինչպես

նաև ժողովրդական պատգամավորների ընտրության օրենքի նախագիծը, գտնում է, որ այնպիսի կարևորագույն փաստաթղթի ընդունումը, ինչպիսին մեր պետության հիմնական օրենքն է, պահանջում է առնվազն մի քանի ամիս ժամանակ և ձեռնպահություն հապճեպ, մինչև վերջ չկշռադատված որոշումներից: Սահմանադրության մի առանձին հատվածի կարճաժամկետ և առանձին քննարկումը գործնականում ի չիք է դարձնում գործնական ուղղումներ և լրացումներ մտցնելու հնարավորությունը:

Կոնֆերանսը գտնում է, որ համաժողովրդական քննարկման ներկայացված ուղղումներում և փոփոխություններում տեղ են գտել դրույթներ, որոնք որոշակիորեն նպատակ ունեն սահմանափակելու միութենական հանրապետությունների սուվերենությունը և բնավ չեն բխում ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան պլեումում հռչակված և ՍՄԿԿ 27-րդ համագումարի կողմից հաստատված ստրատեգիայից:

Կոնֆերանսը որոշակիորեն իր բացասական վերաբերմունքն է արտահայտում բազմաստիճան ընտրական համակարգի առաջադրմանը ՍՍՀՄ պետական իշխանության բարձրագույն մարմնում՝ ՍՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորների համագումարում կուսակցական և հասարակական կազմակերպություններին 750 պատգամավորի տեղ հատկացնելը գնահատում է որպես հակադեմոկրատական քայլ և հեռացում ուղղակի ընտրական իրավունքից: Ընտրական նոր կարգը մասնավորապես նեղացնում է միութենական հանրապետությունների սուվերենությունը, որը անհարիր է ՍՍՀՄ-ի ստեղծման սկզբունքներին:

Կոնֆերանսը ոչ միայն համարում է չհիմնավորված, այլև վտանգավոր լիազորությունների մեծ ծավալի կենտրոնացումը ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահի ձեռքում, որը պարարտ հող կարող է ստեղծել անհատի պաշտամունքի վերածնման համար և հակասում է անհատի պաշտամունքի դեմ գործնական իրավական խոչընդոտներ սահմանելու վերաբերյալ կուսակցության 19-րդ համամիութենական կոնֆերանսի պահանջին:

Կոնֆերանսը գտնում է, որ դատարանների փաստական անկախությունը ապահովելու համար անհրաժեշտ է, որ դատավորները ընտրվեն ժողովրդի սուվերեն իշխանությունը իրականացնող գերագույն սովետների կամ էլ անմիջականորեն ժողովրդի կողմից:

Ելնելով վերոհիշյալից, կոնֆերանսը գտնում է, որ ներկա վիճակով սահմանադրության ուղղումների և փոփոխությունների քննարկումը պետք է հանել ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նստաշրջանի օրակարգից, համաժողովրդական քննարկման ներկայացնելով սահմանադրության ուղղումների և փոփոխությունների նախագիծը ամբողջությամբ:

Կոնֆերանսը պահանջում է, որ ՀՍՄՀ Գերագույն խորհուրդը իր առաջիկա նստաշրջանում օգտագործի սահմանադրական բոլոր միջոցները, հանրապետության սովերեն իրավունքները պաշտպանելու համար:

Համալսարանի կուսակցական կազմակերպությունը որոշում է անհրաժեշտության դեպքում հրավիրել արտահերթ և արտակարգ կոնֆերանս կամ ընդհանուր ժողով՝ քննարկելու համար սահմանադրության հետ կապված հարցերը:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 135-136:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 36

РЕЗОЛЮЦИЯ

**Конференции первичной партийной организации
Ереванского государственного университета
от 15 ноября 1988 г.**

**О необходимости общей политико-правовой оценки заранее
спланированных и организованных погромов армян в г. Сумгаите
Азербайджанской ССР 27-29 февраля 1988 г. и осуждения его
организаторов и участников в соответствии с принципами соци-
алистической законности**

Грубые нарушения со стороны средств массовой информации принципа гласности, составляющего краеугольный камень стратегического курса КПСС на революционное обновление общественной и государственной жизни страны, фактически лишило общественность возможности иметь целостное и истинное представление о массовых убийствах, изнасилованиях и других злодеяниях, совершенных

в отношении лиц армянской национальности в азербайджанском г. Сумгаите 27-29 февраля 1988 г., и тем самым дать правильную политико-правовую и нравственную оценку этих злодеяний.

Трудящиеся Советской Армении и Нагорного Карабаха, весь армянский народ с первого же дня, когда стало известно о сумгаитских злодеяниях, с тысячами просьб обращались в компетентные партийные и государственные органы, требуя расследования этого единого массового злодеяния в целостном виде, а после завершения предварительного следствия согласно п. I ст. 27 Закона о Верховном Суде СССР взять это дело в производство Верховного Суда СССР в качестве суда первой инстанции, рассмотреть его и вынести справедливый приговор в отношении всех виновных лиц от имени нашего многонационального государства – Союза Советских Социалистических Республик.

Однако справедливые требования народа были удовлетворены лишь частично. Более того, грубо нарушая закон, единое уголовное дело о массовых злодеяниях в Сумгаите искусственно было расчленено на отдельные, а на самом деле органически связанные части, ставшие предметом судебного разбирательства как в Верховном Суде Аз. ССР, так и в некоторых областных судах РСФСР и в Верховном Суде СССР. При этом судебное разбирательство этих дел ведется в условиях полугластности, осужденной нашей партией.

Обвинительное заключение, оглашенное на выездном заседании Рязанского областного Суда в гор. Сумгаите, а также на заседании Верховного Суда СССР однозначно свидетельствует, искусственное расчленение единого уголовного дела о сумгаитских злодеяниях сводит на нет осуществление имеющей важное политико-правовое значение задачи – вскрыть истинные причины этого преступления, выявить их истинных организаторов -, а также лишает общественность возможности иметь целостное представление и дать общую политико-правовую и нравственную оценку этому единому факту массовых злодеяний.

Между тем стоит только ознакомиться с обвинительным заключением по уголовному делу № 18/60232-88 по обвинению Ахмедова Ахмед Имани-оглы, Исмаилова Ильгам Азат-оглы и Джафарова Явар

Гияс-оглы, которое в настоящее время рассматривается в Верховном Суде СССР, чтобы стало очевидным, что мы имеем дело с незаконным расчленением уголовного дела о едином массовом злодеянии. Такое расчленение может преследовать только одну цель – скрыть истинных организаторов этого преступления и создать непреодолимые препятствия на пути раскрытия причин его порождающих, лишить общественность всякой возможности иметь целостное преставление и дать общую политико-правовую оценку этому злодеянию.

Из обвинительного заключения становится очевидным, что 1 марта 1988 г. Прокуратура союза ССР приняла в свое производство единое уголовное дело о Сумгаитских злодеяниях /с. 1/. Между тем, как указано в обвинительном заключении, «В связи с большим объемом следственных материалов, большим количеством лиц, участвовавших в массовых беспорядках, уголовное дело разделяется на ряд самостоятельных производств.» /с. 2/.

В частности, 24 июня 1988 г. в отдельное производство выделено уголовное дело в отношении Ахмедова, Исмаилова и Джафарова. Таким образом, до 24 июня 1988 г. расследование велось по единому уголовному делу. Мотивировка, нашедшая место в обвинительном заключении, никак не может служить законным основанием для искусственного расчленения единого уголовного дела.

Как показывает ход судебного процесса, такое искусственное расчленение создает непреодолимые трудности в процессе разбирательства, ибо одни и те же свидетели одновременно вынуждены давать показания в различных судебных инстанциях по различным эпизодам, а подсудимые, совершившие также другие преступления должны быть осуждены несколько раз. При этом также выступать в качестве свидетелей по другим эпизодам единного преступления.

Во всем обвинительном заключении объективно отражен и многократно зафиксирован главный мотив совершенного массового злодеяния, который в виде призывов и лозунгов непрерывно звучал на протяжении всего процесса этого длившегося преступления. Этими призывами и лозунгами были: «Смерть армянам!» /с. 11/, «Да здравствует Азербайджан, долой армян!» /с. 14/, «Мусульмане, укажите квартиры армян!» /с. 15/, «Смерть армянам, армяне здесь жить не

будут, им здесь места нет!» /с. 17/, «Мусульмане, если здесь есть армяне – покажите, мы их убьем, мы должны мстить армянам!» /с. 19/, «Мы должны убивать армян, а тех, кто их будет прятать, тоже будем убивать!» /с. 20/, «Если сами не убиваете армян, то покажите нам, где они живут, мы их сами убьем!» /там же/, «Смотрите, как мы убиваем армян, их всех надо убивать!» /с. 22/, см. Также стр. стр. 49, 56, 59, 61, 65, 68, 69, 71 и др. обвинительного заключения.

Несмотря на исключительную очевидность главного мотива, совершенных убийств, изнасилований и других злодеяний в отношении лиц армянской национальности, следователь по особо важным делам при Генеральном прокуроре СССР, ст. советник юстиции В. С. Галкин в составленном им обвинительном заключении, утвержденном прокурором Азербайджанской ССР, государственным советником юстиции 2-го класса А. И. Исмаиловым, более 80-ти раз совершенно необоснованно и искусственно повторяет выражение «убийство, совершенное из хулиганских побуждений», создавая тем самым иллюзию о хулиганствующей толпе как о субъекте совершённых злодеяний.

Да и в самом судебном процессе в Верховном Суде СССР неоднократно становилось для всех очевидным, что злодеяния, совершенные в Сумгаите, носили организованный, спланированный, характер /см. свидетельские показания Азимова, Ильясова, Такмазова и др./. По этому поводу в справке Прокуратуры СССР указывается, что расследование первоначально выдвинуло версию об организованном и заранее спланированном характере преступлений в Сумгаите. Однако в дальнейшем это не подтвердилось. Такое заключение Прокуратуры начисто противоречит установленным на суде доказательствам. Следует только ознакомиться с показаниями начальника ЖЭКа, накануне советовавшего армянам не покидать город и оставаться в квартирах, ибо покинувшие город армяне спаслись бы; начальника городского отделения телефонного узла, давшего распоряжение отключить телефоны в квартирах армян; с фактом предварительного заводского изготовления прутьев с острыми концами, накоплением огромного количества булыжников у армянских кварталов, преступным поведением милиции гор. Сумгаита, а такие «Скорой помощи», нейтральным поведением армейских подразделений в период погромов.

Немаловажное значение имеет также распоряжение официального представителя ЦК КП Азербайджана Ф. Ганибаева о массовом уничтожении следов /мебели, домашней утвари, вещей и др./ на следующий же день после совершения преступления.

Нет сомнений, что игнорирование заранее организованного и спланированного характера совершенных злодеяний вместе с искусственным расчленением уголовного дела преследует только одну цель - создать непреодолимые препятствия на пути раскрытия высокопоставленных организаторов этого массового злодеяния.

Однако анализ обвинительного заключения и других материалов судебного процесса по отдельным расчлененным кускам приводит к однозначному выводу, что в лице сумгаитских злодеяний мы имеем дело с кровавым геноцидом армян лицами азербайджанской национальности.

Общеизвестно, что Президиум Верховного Совета СССР 3 мая 1954 г. официально ратифицировал международную Конвенцию от 5 декабря 1948 г. «О предупреждении преступления геноцида и наказания за него» /см. Ведомости Верховного Совета СССР, 1954, № 12, ст. 244/.

Согласно ст. 2 этой Конвенции «под геноцидом понимаются следующие действия, совершаемые с намерением уничтожить, полностью или частично, какую-либо национальную, этническую, расовую или религиозную группу как таковую:

а/ убийство членов этой группы:

в/ причинение серьезных телесных повреждений членам этой группы».

Ст. 3 Конвенции устанавливает, что наказуемыми являются следующие деяния:

« а/ геноцид;

в/ заговор с целью совершения геноцида;

с/ прямое и публичное подстрекательство к совершению геноцида;

д/ покушение на совершение геноцида;

е/ соучастие в геноциде».

Согласно ст. 4 этой Конвенции: «Лица, совершающие геноцид или какие-либо другие из перечисленных в ст. 3 деяний, подлежат

наказанию независимо от того, являются ли они ответственными по конституции правителями, должностными лицами или частными лицами».

Ст. 5 обязывает государства, ратифицировавшие Конвенцию, «провести необходимое законодательство, каждое в соответствии со своей конституционной процедурой, и в частности предусмотреть эффективные меры наказания лиц, виновных в совершении геноцида или других упомянутых в ст. 3 преступлений» /см.: Международное право в документах.- М., Юрид. лит., 1982, с. 336/.

Тот факт, что Президиум Верховного Совета СССР, ратифицируя в 1954 г. эту Конвенцию, не выполнил требование ее 5-ой статьи и не привел наше внутригосударственное законодательство, и в частности уголовное законодательство в соответствие с требованиями этой Конвенции, никак не может служить препятствием для общей политико-правовой оценки сумгаитских злодеяний, совершенных под общим лозунгом «Смерть армянам», в качестве геноцида армян лицами азербайджанской национальности, что полностью соответствует требованиям вышеупомянутой Конвенции. Как видно из текста Конвенции, для этого нет необходимости официального признания факта геноцида со стороны конституционных органов Азербайджана.

Нет сомнений, что в лице массового кровавого злодеяния, совершенного в гор. Сумгаите Аз. ССР 27-29 февраля 1988 г., мы имеем дело с геноцидом армян, который своей целью, методами и способами осуществления совершенно аналогичен геноциду армян, совершенному в Западной Армении турками в 1915 году, а также геноцидов армян, совершенных в 20-е годы в Баку, Нахичеване и Шуше мусаватистами; если и отличается то только своим размахом.

Исходя из требований неуклонного осуществления стратегического курса КПСС на революционную перестройку общественной и государственной жизни нашей страны, необходимо:

1. Осудить искусственное расчленение единого уголовного дела о геноциде армян в азербайджанском городе Сумгаите, совершенного 27-29 февраля 1988 г., и попытку представить государственных преступников в качестве лиц, совершающих убийства, изнасилования

и др. злодеяния из хулиганских побуждений.

2. Аннулировать все судебные приговоры, вынесенные до сих пор по отдельным искусственно расчлененным производствам как Верховным Судом Аз. ССР, так и другими судебными инстанциями и восстановить предварительное расследование этого единого дела.

3. Поставить задачу перед Прокуратурой СССР в ходе предварительного расследования осуществить все следственные меры для полного установления организаторов и всех участников геноцида армян в Сумгаите и разработать действенные меры для выяснения причин совершенного злодеяния.

4. Поднять вопрос перед ЦК КПСС и Президиумом Верховного Совета СССР в полном соответствии с международной Конвенцией о геноциде, ратифицированной СССР в 1954 году, дать общую политико-правовую оценку геноциду армян, совершенному лицами азербайджанской национальности в гор. Сумгаите.

5. Поднять вопрос перед Верховным Судом СССР после завершения предварительного следствия взять в свое производство единое уголовное дело о сумгаитских злодеяниях и обратить особое внимание на выявление его причин, разоблачение и привлечение к справедливому наказанию организаторов и руководителей этого злодеяния.

6. Просить ЦК КПСС и Президиум Верховного Совета СССР принять действенные меры по обеспечению гласности всего судебного процесса по этому делу.

ՀԱՍ. ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 174-180:

Բնագիր: Մեքենագիր:

РЕЗОЛЮЦИЯ

**Конференции первичной партийной организации
Ереванского государственного университета
от 15 ноября 1988 г.**

О необходимости привлечения к партийной и государственной, ответственности бывших соратников Г. Алиева²⁰ и Багирова²¹, входивших в состав руководства Азербайджанской ССР и допустивших крупные ошибки в проведении национальной политики в отношении Нагорного Карабаха, а также лиц армянской национальности, проживающих в других местностях Азербайджана, приведших к трагическим последствиям и обострению межнациональных отношений

В резолюции XIX Всесоюзной партийной конференции «О межнациональных отношениях» отмечается, что «динамизм, присущий начальному этапу формирования многонационального государства Советов, был существенно утрачен и подорван отходом от ленинских принципов национальной политики, нарушениями законности в период культа личности, идеологией и психологией застоя «Материалы XIX Всесоюзной Конференции КПСС. 28 июня-1 июля 1988г. – Политиздат, 1988, с. 134/. В резолюции подчеркивается, что «негативные явления, которые накапливались десятилетиями, долгое время игнорировались, загонялись внутрь, не получали должной партийной оценки. Перестройка, демократизация и гласность обнажили эти явления и в то же время создали необходимые условия для их демократического преодоления» /там же, с.135/.

Во исполнение резолюции XIX Всесоюзной партийной конференции 12 ноября 1988 г. ЦК КПСС рассмотрел вопрос о подготовке к Пленуму ЦК «О совершенствовании межнациональных отношений в СССР», который состоится в середине 1989 г. В этом постановлении «ЦК КПСС считает подготовку к предстоящему Пленуму ЦК важнейшим делом всех партийных комитетов и организаций, каждого коммуниста». Ставится задача, «...извлекая уроки из прошлого, поднять всю работу по совершенствованию

межнациональных отношений на новый уровень, выработать эффективные меры по осуществлению на современном этапе ленинской национальной политики!».

Нет сомнений, в ходе подготовки этого исторического Пленума ЦК КПСС следует в духе перестройки, демократизации и гласности выявить и дать принципиальную оценку всем недостаткам и упущениям, допущенным в области межнациональных отношений.

Одним из острых углов этих отношений является оставшееся наследие от прошлого – проблема Нагорного Карабаха. Как было отмечено в интервью зам. зав. отделом ЦК КПСС В. А. Михайлова корреспонденту еженедельника «Аргументы и факты», в деле обострения проблемы Нагорного Карабаха персональную ответственность несут бывшие руководители ЦК Компартии Azerbaijan и лично Г. Алиев и Багиров.

В постановлении Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г. было отмечено, что в течение десятилетий в сфере национальной политики в отношении этой области были допущены крупные ошибки, которые выразились, в частности, в игнорировании ее конституционных прав. Казалось, что после этого постановления высшего органа государственной власти СССР, руководители Азербайджанской ССР сделают соответствующие выводы и примут конструктивные меры по ликвидации указанных ошибок. Однако, как показал дальнейший ход событий, и нынешнее руководство Азербайджана, в состав которого входят бывшие соратники Г. Алиева и Багирова, продолжает вести ставшую печальной традицией антиармянскую национальную политику в отношении этой области и создает многочисленные препятствия на пути выполнения Постановлений Президиума Верховного Совета СССР от 18 июля 1988 г., ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 24 марта 1988 г. об ускорении социально-экономического развития Нагорного Карабаха и других решений общесоюзных партийных и государственных органов о Нагорном Карабахе. Конкретно это выражается в том, что руководство Азербайджана с целью обострения межнациональных отношений в области, в единственную армянскую национальную область республики переселила тысячи так называемых беженцев-азербайджанцев из Арм. ССР, предоставив им 3 млн. руб. для их благоустройства и этим своим нелепым решением до предела накалив

и так уже обостренную обстановку в Нагорном Карабахе. В этой обстановке разворачивались кровавые события в селе Ходжа-лу, что зарегистрировано членами комиссии Совета национальностей Верховного совета СССР. 28 октября 1988 г., воспользовавшись отсутствием I секретаря обкома партии НКАО Г. А. Погосяна²², руководители Азербайджана, и в частности председатель Совмина Аз. ССР Г. Н. Сейидов²³, грубо нарушив конституционные права НКАО, закрепленные в действующей Конституции Аз. ССР, а также в Законе об НКАО Аз. ССР, в Земельном кодексе Аз. ССР, совершили произвол, предоставляя без ведома областных органов государственной власти земельные участки для строительства жилых домов в селе Ходжа-лу как-бы в подарок за совершенные в этом селе погромы армян. Тем самым еще раз вызвав обострение межнациональных отношений в области.

В настоящее время в Азербайджанской ССР на основе умышленно распространенной ложной информации о якобы историческом значении участка Топхана Аскеранского района, законно отведенного компетентными органами для строительства жилых домов для беженцев из Сумгаита и Шуши, снова накаляется обстановка в республике и в области.

Все эти и другие аналогичные факты свидетельствуют о том, что давно назрела необходимость конкретно разобраться в незаконных действиях и поведении бывших соратников Г. Алиева и Багирова, являющихся виновниками обострения межнациональных отношений между нашими соседними республиками.

Исходя из вышеизложенного, партийная конференция ЕГУ ходатайствует перед ЦК КПСС и Президиумом Верховного Совета СССР о создании компетентной комиссии по исследованию участия бывших соратников Алиева и Багирова в обострении межнациональных отношений, которые и в настоящее время входят в состав нынешнего руководства Азербайджана, и привлечению их к партийной и государственной ответственности за совершенные ими противоправные действия, приведшие к обострению межнациональных отношений между нашими соседними республиками.

ՀԱՍ. ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 181-183:
Բնագիր: Մեքենագիր:

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍՈՒՄ
ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԳԵԿԱՆ Ռ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ
ԿՈՂՄԵՑ ԱՐՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

16 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

Ընկերներ, երեկ ընկ. Նազարյանը կոնֆերանսին ներկայացրեց ֆակուլտետի 2 առաջարկություններ: Ես ցանկանում եմ անել նաև երրորդն ու չորրորդը:

Նախ տամ առաջինի հիմնավորումը:

ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից հավանության արժանացած «Գեոնոցիդի հանցագործության կանխման և նրա համար պատժելու մասին» 1948 թ. դեկտեմբերի 9-ի կոնվենցիան, որը վավերացվել է ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության կողմից 1954 թ. մայիսի 3-ին, նախատեսում է, որ գեոնոցիդը, նախ անկախ նրանից, թե այն իրագործվում է խաղաղ պայմաններում, թե պատերազմական ժամանակաշրջանում, հանդիսանում է հանցագործություն, որի դեմ պետությունները պարտավոր են ձեռք առնել կանխարգելիչ միջոցներ և պատժել դրա կատարման համար: Հասկանալի է, որ միջազգային պայմանագրի դրույթները անմիջապես չեն կարող կիրառվել ներպետական հարաբերությունների կարգավորման համար: Այստեղ անհրաժեշտ է ձևավորության /իմպլեմենտացիայի/ օգնությամբ կոնկրետացնել միջազգային իրավական նորմերը, դրանք արտացոլել ազգային օրենսդրության մեջ:

Օրինակ՝ Մոնրեալի քաղաքացիական ավիացիայի անվտանգության դեմ ուղղված անօրինական ակտերի դեմ պայքարի մասին 1971 թ. սեպտեմբերի 23-ի կոնվենցիայի դրույթները իրենց կոնկրետացումը և պրակտիկ կիրառումը գտան ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության 1973 թ. հունվարի 3-ի՝ օդանավ փախցնելու մասին քրեական պատասխանատվության վերաբերյալ հրամանագրում: Այդ, ինչպես նաև հետագայում ընդունած միութենական հանրապետությունների Գերագույն սովետների նախագահությունների մասնօրինակ հրամանագրերի հիման վրա քրեական օրենսգրքերում մտցվեցին հատուկ

հողվածներ օդանավ փախցնելու համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսելու մասին /ՀՍՍՀ քր. օր. 180¹ հոդ.:/

Մինչդեռ մինչև օրս գործող քրեական օրենսդրությունը հողված չի նախատեսում ցեղասպանության ծանրագույն հանցագործության համար:

Դա, հավանաբար պայմանավորված է մինչև վերջերս իշխող այն կարծիքով, թե մեր իրականության մեջ նման արարք չի կարող տեղ գտնել: Բայց Սումգայիթի և Ադրբեջանի հայաբնակ այլ շրջանների իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ դժբախտաբար կան և կարող են լինել մարդիկ կամ մարդկանց խմբեր, որոնք պատրաստ են բռնություն գործադրել, սպանություն կատարել, իրենց գոհին ընտրելիս ելնելով միայն նրա ազգային պատկանելությունից:

Սովետական քրեական օրենսդրության մեջ ցեղասպանության համար նախատեսվող առանձին նորմի ընդունումը այսօր հրամայական պահանջ է: Այդպիսի նորմեր վաղուց կան Եվրոպայի սոցիալիստական երկրների օրենսդրության մեջ, որը արդյունավետ միջոց է ոչ միայն մարդկության դեմ կատարվող այդ սահավոր հանցանքը ըստ արժանվույն պատժելու, այլև պատժի անխուսափելիությունը, նրա նախականիսիչ նշանակությունը ապահովելու համար:

Այժմ մշակվում է ՍՍՀ Միության և միութենական հանրապետությունների քրեական օրենսդրության հիմունքները, ուստի առաջարկում են, որ կոնֆերանսը դիմի մեր հանրապետության Գերագույն սովետի առաջիկա նստաշրջանին, որպեսզի նա իր հերթին ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նստաշրջանում հանդես գա օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքով և ցեղասպանության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմ ընդունելու առաջարկ անի:

Նման առաջարկ ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նստաշրջանին կարող է անել նաև մեր դեպուտատ Սերգեյ Համբարձումյանը: Նա նույնպես օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունի:

Ցանկանում են անել երկրորդ առաջարկը, որը բխում է ընկեր Խուրշույյանի ելույթից: Ֆրանսիայի պառլամենտում, օրինակ, մշտապես մասնակցում են արտասահմանյան երկրներում բնակվող ֆրանսիացիների 9 ներկայացուցիչներ: Մենք էլ սովերեն պետություն ենք, ինչպես ամրագրված է Սահմանադրության մեջ, ապա Հայկական ՍՍՀ

Գերագույն սովետի նստաշրջաններին այսուհետև կարելի է մասնակից դարձնել սփյուռքահայ խոշորագույն համայնքների ներկայացուցիչներին:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 139-140:
Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 39

**ПРЕДЛОЖЕНИЯ, ВНЕСЕННЫЕ ЗАВЕДУЮЩИМ
КАФЕДРОЙ ФИЗИКИ ТВЕРДОГО ТЕЛА А. А. ДУРГАРЯНОМ,
НА 13-ОЙ КОНФЕРЕНЦИИ ПАРТИЙНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ОБ ИЗМЕНЕНИЯХ И ПОПРАВКАХ КОНСТИТУЦИИ СССР²⁴**

16 ноября 1988 г.
Ереван

В проекте об изменениях и дополнениях в Конституции СССР вводится новый институт (дополнительная инстанция) – съезд народных депутатов, который увеличивает бюрократизм и ничего не даст, а это дополнение противоречит революционному духу перестройки и демократизации.

Я считаю, что из проекта ст. 89 нужно снять слова «съезд народных депутатов», т. е. 89 статью оставить в изложении, принятом 7 октября 1977 г. Соответственно из статьи 91 изъять «съезд народных депутатов» и в первом и во втором абзацах.

Предложенное новое изложение статьи 95 полностью противоречит равенству избирателей, и депутаты избранные конференциями не могут являться народными депутатами. Эту часть статьи нужно изъять, т. к. она ведет не к демократии избирательной системы, а наоборот – это два шага назад. Я удивляюсь юристам МГУ, которые на страницах «Известий» от 5 ноября пишут, что ««простая» демократия еще не значит надежная» и неубедительно защищают статью 95. В ст. 96 изъять последнюю часть, начиная от «право избирать депутатов от общественных организаций»... и дальше.

В ст. 97 изъять последний абзац «Права выборных народных

депутатов от общественных организаций... и дальше. В ст. 98 изъять II часть. В гл. 15 оставить заглавие без изменения, как в Конституции 1977 г. ст. 108 оставить без изменения, или вместо «съезд народных депутатов СССР» отметить Верховный Совет СССР и исключить 6-ой пункт. Несколько слов относительно статьи 109. Расширение числа депутатов не означает народновластия. Народовластие будет тогда, когда депутаты будут четко выполнять свои обязанности. С другой стороны, согласно поправкам, во-первых, с народными депутатами (1500) имеются 750 ненародных депутатов, и, во-вторых, между депутатами Верховного Совета и депутатами съезда народных депутатов получается неравноправие. Это ущемление прав части депутатов, это недемократично. Странно, что КПСС еще считается общественной организацией. Для этого, чтобы все депутаты работали лучше, нужно уменьшить число депутатов. Скажем, в палате национальностей пусть из каждой республики избирается 15-20 депутатов, от автономных республик – 8-10, а из других автономных образований – по 4-5 депутатов. Соответственно уменьшить число депутатов в палате Союзов. Последнюю часть ст. 109 изъять, начиная от «750 депутатов от общественных организаций...» и до конца. Таким образом, общее число депутатов не будет больше тысячи или 600-800, что позволит всем депутатам работать в полную силу, а ненужной инстанции между народом и Верховным Советом не будет. В противном случае депутаты Верховного Совета будут отчитываться перед съездом, а народ окажется изолированным.

С другой стороны, кому будут отчитываться так называемые народные депутаты от общественных организаций, неизвестно. Так как в целом избирательный закон исходный, из поправок Конституции, то предлагаю изменить избирательный закон соответственно с предлагаемыми поправками на изменения в Конституции. В целом предлагаемый проект изменения Конституции и избирательного закона ведет не к демократии, а к уходу от демократии. Я думаю, что создание правового государства не означает уход от демократии, а наоборот – укрепление социалистической законности и демократии. И еще об одном.

На XIX партком конференции предлагалось, чтобы везде во главе

Советов стояли партийные вожаки. это может правильно и как-то применимо в области Областных Советов и выше, но в районных, городских и ниже этого делать нельзя, т.к. это ущемляет права непартийных депутатов, и, во-вторых, может быть такой и организатор (хороший) непартийный, и его выбор более целесообразен. Что касается партии, то пусть линию партии проводят через партийную группу депутатов. Ведь быть партийным, необязательно быть хорошим организатором, а быть безпартийным не значит не быть доверенным, честным, большим организатором, непредавшим нашему обществу.

Сейчас о той части Конституции, в которой изменения не предусмотрены. Не касаясь ст. 69, скажу, что ст. 70 считает право на самоопределение республик, а ст. 72 дает право Союзным республикам на выход из СССР. Если же в республике есть автономные образования, которые не хотят выхода из СССР, то ст. 78 лишает этого права. Поэтому я думаю, чтобы не ущемлять права этих образований, необходимо изменить ст. 78 так, чтобы возможно было добавить в статье 82: Автономная республика, область, край имеет право на внутреннее самоопределение, или чтобы не было двойного подчинения, национальные образования не подчинялись республикам, а имели прямое подчинение центральным органам. Это дает возможность освободить от ущемления малых национальных образований со стороны руководства союзных республик. 76 статья дает свободу действия Союзной республики относительно меньшинства, так как она может препятствовать выходу из своего состава, следовательно, это национальное образование становится колонией данной республики.

А. А. Дургарян, профессор
зав. кафедрой физики твердого тела ЕГУ
чл. КПСС 1943 г. Ветеран войны

ՀԱՍ. ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 147-149:
Բնագիր: Մեքենագիր:

**ПРЕДЛОЖЕНИЯ, ВНЕСЕННЫЕ ЗАВЕДУЮЩИМ
КАФЕДРОЙ ФИЗИКИ ТВЕРДОГО ТЕЛА А. А. ДУРГАРЯНОМ,
НА 13-ОЙ КОНФЕРЕНЦИИ ПАРТИЙНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ОБ УРЕГУЛИРОВАНИИ ВОПРОСА НАГОРНОГО КАРАБАХА²⁵**

16 ноября 1988 г.

Ереван

Исходя из объективных причин, приведших к решению Областного совета НК[А]О о выходе из состава Аз. ССР и воссоединении с Арм. ССР, а также из анализа происходящих вокруг НКАО событий в течение последних девяти месяцев, предлагаю конкретные предложения, выполнение которых, с моей точки зрения, позволит стабилизировать обстановку и создать основу для действительной дружбы народов.

1. Президиум Верховного Совета СССР должен обсудить не решения Верховных Советов Армении и Азербайджана, а решение Областного Совета НКАО, т.к. им был поднят вопрос о выходе НКАО из состава Аз. ССР. Армения не требует от Аз. ССР территории, она лишь согласна принять в свой состав своих братьев, а это вызывает протест у руководства Аз.ССР. Решение Областного Совета НКАО принято согласно закону о праве народов на самоопределение на своей территории, причем внутреннее самоопределение. Он не противоречит ни Конституции СССР, ни Конституции Аз. ССР, где нет статьи о самоопределении народов: а то, что не запрещено – то разрешено, ведь НКАО в своих суверенных границах только подчиняется Аз. ССР. Право на самоопределение народов отмечено также в Хельсинском соглашении и уставе ООН, на основе чего мы и защищаем требование самоопределения народов Палестины, Намибии и др. Ведь в Конституции Израиля также нет статьи о самоопределении народов. Таким образом, при правильной постановке вопроса статья 78 Конституции не действует, следовательно, вопрос НКАО можно решить и при действующей Конституции.

2. Не называя действительно свершившихся фактов, поднимается так называемый азербайджанский фактор. Это обусловлено тем, что

были прикрыты геноцид Сумгаита, отравление 51 женщины в Масисе, провокации в аэропорту «Звартноц», селе Ходжалы и многие другие преступления, оказавшиеся без наказания.

В «Известиях» от 28.9.88 г. сообщается, что в Бразилии начат суд над пятью бандитами, устроившими резню в деревне, где проживают представители индейских племен. В результате погибли три индейца, а преступникам предъявлено обвинение в геноциде, поскольку ими руководили «расовые мотивы». Что же руководит бандитами в Сумгаите?

3. Вы хорошо знаете, что руководство Аз. ССР не выполняет решения ЦК КПСС и Совета министров СССР о НКАО. Гарантий, которые так энергично обещал Везиров на заседании Верховного Совета СССР, не только нет, но наоборот, ускоряется заселение НКАО «беженцами» из Армении, т. е. ускоренно проводится политика, аналогичная проводимой в Нахичеване.

Из всего этого можно сделать вывод, что единственно правильное решение – это вывод НКАО из состава Аз. ССР.

4. Дружба народов должна быть на честной взаимной основе. Для создания такой необходимо:

а) справедливо решить вопрос о НКАО согласно праву народов на самоопределение.

б) немедленно вернуть «беженцев» из Арм. ССР на свои прежние места, ибо покинули они их под диктовку руководства Аз. ССР. Большинство из них при отъезде продали свои дома. В Армении их никто не трогал, не убивал, как это делалось в Сумгаите и других районах Аз. ССР.

Если они действительно беженцы, то почему не заселяются в азербайджанских районах, где нет армян? Значит это организовано для изменения процентного соотношения национальностей.

в) создать комиссию из состава ученых Армении и Азербайджана, а также АН СССР по истории двух народов, и при необходимости включить в нее и зарубежных специалистов, чтобы внести окончательную ясность в вопрос о фальсификации исторических ценностей, и решить в конце концов, кто есть кто. Результат опубликовать для ознакомления общественности в спецлитературах, а также с помощью средств массовой информации.

г) создать аналогичную комиссию ученых для решения спорных вопросов по архитектурным памятникам.

д) создать постоянно действующую комиссию из представителей Арм. ССР, Аз. ССР и НКАО под эгидой представителя ЦК КПСС и Верховного Совета СССР А. Вольского для контроля над выполнением решений центральных органов.

е) поскольку руководство Аз. ССР не выполняет решений вышестоящих органов, передать выделенную для развития НКАО сумму (400 миллион руб.) в полное распоряжение Областного Совета НКАО.

ж) необходимо полностью и правдиво информировать советский народ о причинах, приведших к событиям в НКАО. Фактически, начиная с февраля месяца с.г. центральные источники массовой информации организовали духовный террор армянского народа, а центральные руководящие органы никак не реагировали на наши обращения. Забастовка, конечно не лучший метод борьбы за правду, но народ не находит другого способа обратить внимание на те злодеяния, которые совершились и продолжают совершаться в Азербайджане, чтобы накалить обстановку в нашей республике и не дать новому руководству всерьез заниматься вопросами перестройки в Арм. ССР.

з) дружба народов – это не дружба двух соседей или сослуживцев, как нам пытаются представить.

Это – глубокое понятие, которое включает уважение культуры, языка, истории и других национальных ценностей, чувств другого народа.

Вот коротко те необходимые факторы, которые определяют возможности создания основы истинной дружбы народов.

Я вступил в ряды КПСС в августе 1942 г., когда отправлялся на фронт, и для меня честь партии и Советского государства превыше всего. Потому справедливость и правду я всегда связывал с партией, но к сожалению считаю себя несколько обманутым.

Аршак Акопович Дургарян, ветеран войны, профессор
зав.кафедрой ФТТ физического факультета ЕГУ.

ՀԱՍ. ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 150-152:
Բնագիր: Մեքենագիր:

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 13-ՐԴ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՆՈՅՏԵՄԲԵՐԻ
16-Ի ԵՎ 18-Ի ՆԻՍՏԵՐԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

1988 թ.

Երևան

<....>

Այնուհետև կոնֆերանսը միաձայն որոշում է հանձնարարել մախազահությանը և խմբագրական հանձնաժողովին՝ արված առաջարկությունների ու դիտողությունների հիման վրա մշակել կոնֆերանսի որոշումն ու բանաձևերը և ներկայացնել կոնֆերանսի հաստատմանը: Դրա համար տրվում էր մեկ օր ժամանակ՝ նոյեմբերի 17-ը, և որոշվում է նոյեմբերի 18-ին՝ ցերեկվա ժամը 14-ին, գումարել եզրափակիչ նիստը:

<....>

Նոյեմբերի 18-ին համալսարանի կուսկազմակերպության XIII կոնֆերանսը շարունակում էր իր աշխատանքները:

Նիստում քննարկվեցին որոշման մախազիժն ու բանաձևերը: Եղան մոր առաջարկություններ ու դիտողություններ, որոնք հանձնարարվեցին մտցնել որոշման մեջ:

Կոնֆերանսը միաձայն որոշեց կոնֆերանսի որոշումն ու բանաձևերի տեքստերը ներկայացնել վերադաս մարմիններին, ընդհուպ մինչև ՍՍԿԿ Կենտկոմ:

Օրակարգը սպառված է: Կոնֆերանսը հայտարարվում է փակված:

<....>

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 171-173:

Բնագիր: Ձեռագիր:

№ 42
ԲԱՆԱԶԵՎ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ 13-ԲԴ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ

18 նոյեմբերի 1988 թ.

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԵՎ ԱԳՐԵԶԱՆԱԿԱՆ ՍՍՀ ՄՅՈՒՄ
ՎԱՅՐԵՐՈՒՄ ԱՊՐՈՂ ՀԱՅ ԲՆԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏԱՍՄԲ ԱՅԴ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐԱԾ
ՀԱԿԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱՊԱՐՏԱՆ ԵՎ ԱՅՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՆՈՂ ՊԱՇՏՈՆԱՏԱՐ
ԱՆՁԱՆՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ²⁶

Կասկածից դուրս է, որ ազգային հարցին վերաբերող ՍՍՀԿ Կենտկոմի պլենումի նախապատրաստությունը պետք է ընթանա վերականգնման, դեմոկրատացման և հրապարակայնության պայմաններում, որի ընթացքում պետք է սկզբունքային գնահատական տրվի ազգամիջյան հարաբերությունների բնագավառում տեղ գտած թերություններին և բացթողումներին: Այդ հարաբերությունների ամենացավոտ հանգույցներից մեկը անձի պաշտամունքի ժամանակաշրջանից ժառանգություն մնացած Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմն է:

ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի որոշումից հետո ընկած ժամանակաշրջանում իրադարձությունների ընթացքը ցույց տվեց, որ Ադրբեջանական ՍՍՀ ղեկավարությունը լուրջ խոչընդոտներ է ստեղծում ինչպես այդ որոշման, այնպես էլ Լեռնային Ղարաբաղում կուտակված պրոբլեմների լուծմանն ուղղված կուսակցական և պետական վերադաս մարմինների այլ որոշումների իրականացման ճանապարհին:

Դա արտահայտվում է նրանում, որ ազգամիջյան հարաբերություններում լարվածությունը սրելու նպատակով Ադրբեջանական ՍՍՀ կառավարությունը Շուշիում վերաբնակեցրել է ավելի քան 1500 այսպես կոչված, Հայկական ՍՍՀ-ից փախստական ադրբեջանցիներին և ավելին՝ 3 միլիոն ռուբլի է տրամադրել նրանց բարենպաստ վե-

րաբնակեցման համար: Բնական է, որ նման քայլը մեծապես նպաստել է ինչպես Լեռնային Ղարաբաղում, այնպես էլ Սովետական Հայաստանում ազգամիջյան հարաբերությունների ոլորտում արդեն իսկ գոյություն ունեցող լարվածության շիկացմանը:

Այդ իրադրության պայմաններում ծավալվեց Խոջալուի արյունոտ բարբարոսությունը, իսկ 1988 թ. հոկտեմբերի վերջին Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի ղեկավարությունը, օգտվելով Լեռնային Ղարաբաղի մարզկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Հ. Ա. Պողոսյանի, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղում ՍՄԿԿ Կենտկոմի ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության պաշտոնական ներկայացուցիչ ընկ. Ա. Ի. Վոլսկու²⁷ բացակայությունից, կոպիտ կերպով խախտելով Լեռնային Ղարաբաղի սահմանադրական իրավունքները, որոնք հստակ ամրապնդված են հենց Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի գործող սահմանադրության մեջ, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի մասին Ադրբեջանական ՍՍՀ օրենքում և Ադրբեջանական ՍՍՀ հոդվածներում, համաձայն որոնց բնակարանների կառուցման և այլ կառույցների համար հող տրամադրելու իրավունքը պատկանում է բացառապես պետական իշխանության տեղական մարմիններին, այսինքն՝ տվյալ դեպքում շրջանային կամ մարզային սովետին, Խոջալու գյուղում վարելահողեր է հատկացրել ավելի քան 2 տասնյակ բնակարանների կառուցման համար:

Այս օրերին էլ Ադրբեջանական ՍՍՀ ղեկավարության կողմից ազգամիջյան հարաբերությունները էլ ավելի սրելու ուղղությամբ իրականացվող պրովոկացիոն գործողությունները չեն դադարում: Դա մասնավորապես արտահայտվում է այն բանում, որ Ադրբեջանական ՍՍՀ հանրապետական թերթերում տպագրվում են բազմաթիվ նյութեր, որոնցում որոշակիորեն ժխտվում է Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի արդարացի լուծման ամեն մի հնարավորություն, և փորձ է արվում սունգայիթյան ոճրագործությունները ներկայացնել որպես խուլիգանական դրոշմներով կատարված իրավախախտումներ:

Արդեն երկրորդ շաբաթն է, ինչ Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի հանրապետական թերթերը տպագրում են հորինված մամակներ այն մասին, թե իբր Ասկերանի շրջանի Թոփխանա վայրում հայերը մասսայաբար կտրատում են անտառները և սրբապղծում ադրբեջանական ժողովրդի

համար հսկայական պատմական նշանկություն ունեցող այդ վայրը: Մինչդեռ, ինչպես ցույց տվեց Հայկական ՍՍՀ-ից Լեռնային Ղարաբաղում պաշտոնական ներկայացուցիչ, Հայաստանի Մինիստրների խորհրդի նախագահի տեղակալ ընկ. Վ. Բ. Արծրունու հանդիպումը Ադրբեջանական ՍՍՀ պաշտոնական ներկայացուցիչ, Ադրբեջանի Մինիստրների սովետի նախագահ ընկ. Ջ. Հասանովի հետ, որոնք եղան հենց Թոփխանայում և ապա հանդիպեցին ՍՄԿ Կենտկոմի բաժնի վարիչի տեղակալ ընկ. Վ. Ա. Միխայլովի հետ, հիշյալ վայրում երբևիցե որևէ անտառ չի եղել, և այդ վայրի «պատմական նշանակությունը» տուկ այն է, որ Ռուսաստանին դավաճանած՝ ազգությամբ ադրբեջանցի Իբրահիմ խանը, որը հետագայում սպանվել է ռուսական զորքերի կողմից, համաձայն լեգենդի, երկու դար առաջ կանգնած է եղել այդ բլրի վրա:

Նմանօրինակ կեղծ լուրերի միտումնավոր տարածումը Ադրբեջանում բարձրացրել է ազգայնամոլների մի նոր վիթխարի ալիք:

Կոնֆերանսը գտնում է, որ Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի ներկայիս ղեկավարության հակաօրինական վարքագիծը գալիս է իրենց անպատժելիության մասին նրանց վստահությունից, քանի որ, ինչպես հայտնի է, մինչև օրս արժանի պատիժ չեն ստացել տասնամյակներ շարունակ Լեռնային Ղարաբաղում և Ադրբեջանական ՍՍՀ այլ հայաբնակ վայրերում ազգային խտրականության քաղաքականություն վարողներ Հ. Ալիևը, Բաղդիբովը և նրանց նախկին զինակիցներ Սեիդովը, Տատիևը և մյուսները, որոնց զգալի մասը մնում է Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի ներկայիս ղեկավարության կազմում: Կոնֆերանսը խնդրում է ՍՄԿ Կենտկոմին և ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահությանը կուսակցական և պետական սկզբունքային գնահատական տալ Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի նախկին և ներկայիս ղեկավարության նման հակաօրինական վարքագծին և լենինյան ազգային քաղաքականության սկզբունքները կոպտորեն ոտնահարող անձանց ենթարկել կուսակցական և պետական պատասխանատվության:

Կոնֆերանսը գտնում է, որ նման իրավիճակի ստեղծման հարցում իրենց ուրույն մեղքն ունեն ՍՄԿ Կենտկոմի այն ստորաբաժանումների ղեկավարները, որոնք ժամանակին շուտափույթ և միտումնավոր ձևով ոչ ճիշտ գնահատական են տվել Ղարաբաղյան շարժմանը՝ այն

ներկայացնելով որպես առանձին ծայրահեղականների ինքնագործունեություն:

Կոնֆերանսը գտնում է, որ Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի մասն արումը հետևանք է մաս այն բանի, որ Հայկական ՍՍՀ-ի կուսակցական և պետական նախկին ղեկավարությունը, տնտեսելով ժողովրդի շահերը, հանդես էր գալիս կենտրոնական կուսակցական և պետական բյուրոկրատիայի հակասահմանադրական և հակաօրինական հրամանների լուռ ու մունջ կատարողի դերում և բազմիցս փորձել է իր տրամադրության տակ ունեցած բոլոր միջոցներով ճնշել Ղարաբաղյան շարժումը, մի հանգամանք, որը անանցանելի անդունդ էր ստեղծել նրա և ժողովրդի միջև: Ղարաբաղում, ապա մաս Սումգայիթում տեղի ունեցած դեպքերը մեկ անգամ ևս վկայեցին մեր հանրապետության կուսակցական և պետական նախկին ղեկավարության բյուրոկրատական և հակաժողովրդական բնույթի մասին:

Կոնֆերանսը հույս է հայտնում, որ ազգային հարցի վերաբերյալ ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1989 թ. կայանալիք պլենումը, ինչպես մաս ՍՍՀՄ սահմանադրության ազգային պետական կառուցվածքի բաժնի արմատական վերափոխումը հեղափոխական նորացման և ղեմկրատիայի ուղիով ամուր իրավական հիմքեր կստեղծեն Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի արդարացի լուծման համար, այսինքն՝ Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից դուրս բերելու և Հայկական ՍՍՀ կազմի մեջ մտցնելու համար:

Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոնֆերանսը, արտահայտելով հայ ժողովրդի ցանկությունը, իր ողջ կոլեկտիվի անունից դիմում է Խորհրդային Միության բոլոր բազմազգ ժողովուրդներին, նրանց կուսակցական, պետական ու կառավարական գերագույն մարմիններին՝ ունկնդիր լինելու հայ ժողովրդի տազնապալի ձայնին, օգնության ձեռք մեկնելու նրան ստալինիզմի և ազգային հակալեւինյան քաղաքականության հետևանքով մեր ժողովրդի արհեստականորեն բաժանված երկու հատվածները վերամիավորելու արդար պահանջի իրականացման գործում:

Լցվել է հայ ժողովրդի համբերության բաժակը. նրա ազգային արժանապատվության չընդհատվող վիրավորանքները, Ղարաբաղյան շարժման դեմ հարուցվող պրովոկացիաները, այս ընթացքում կազ-

մակերպված մեծ ու փոքր ջարդերը համբերատար և ինտերնացիո-
նալիստ մեր ժողովրդին մղում են չնախատեսված գործողություննե-
րի, որոնց բռնի ճնշման փորձերը նրան կանգնեցրել են նոր զանգվա-
ծային բնաջնջման վտանգի առջև:

Լսեք ձեր խղճի ձայնին, խորամուխ եղե՛ք հարցի բուն էության մեջ
և սատար եղեք մի հինավուրց ու խաղաղասեր ժողովրդի հետագա գո-
յատևմանը:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1146, ք. 130-134:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 43

ՎԵՐՋ ՏԱԼ ԱՆԱՐԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ՈՒ ՊՐՈՎՈԿԱՅԻՆՆԵՐԻՆ

(բողոքի միտինգ Երևանի պետական համալսարանում)

18 նոյեմբերի 1988 թ.

Երևան

Նոյեմբերի 18-ին համալսարանի կենտրոնական մասնաշենքի
հրապարակում տեղի ունեցավ ուսանողության, պրոֆեսորադասա-
խոսական կազմի և աշխատողների բազմահազարանոց բողոքի մի-
տինգ՝ նվիրված Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի և նրա
շուրջը բորբոքված վերջին շրջանի իրադարձություններին:

Միտինգը բացելով՝ կուսակցական կոմիտեի քարտուղար Յու.
Սկրտումյանը²⁸ նշեց, որ Լեռնային Ղարաբաղում շարունակվում է վի-
ճակը մնալ նույնը: Դեռևս այն չի կայունացել ու կարգավորվել: Երեկ
Հայաստանից ուղարկված շինանյութերով ու այլ անհրաժեշտ պա-
րագաներով բեռնավորված երկու ավտոշարասյուներ չեն հասել Լեռ-
նային Ղարաբաղ: Նրանցից մեկը կանգնեցվել է Իջևանի շրջանում,
իսկ մյուսը՝ Գորիսի մոտերքում, և ստեղծվել է արտակարգ կացու-
թյուն: Այդ իրադրությունը շտկելու նպատակով Գորիս է մեկնել Հայ-
կական ՍՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահ Ֆ. Սարգսյանը²⁹,
իսկ Իջևանի շրջան՝ ՀՍՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահի տե-
ղակալ Վ. Արծրունին³⁰: Նրանք այժմ տեղերում համապատասխան

բանակցություններ են վարում և կազմակերպական միջոցառումներ ձեռնարկում հիշյալ ավտոշարասյունների անվտանգ երթն ապահովելու դեպի Լեռնային Ղարաբաղ:

Իր բացման խոսքում Յու. Սկրտումյանը նշեց նաև, որ համալսարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվին անհանգստացնում է այն կարևոր հանգամանքը, որ Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմը մինչև այսօր խեղաթյուրված ու սխալ է լուսաբանվում և մեկնաբանվում միութենական կենտրոնական մամուլում: Պետք է վերջ տալ մամուլի այդ հակասական, ժողովուրդների բարեկամությունը խարխլող, սաղորչելույթներին:

Մյուս հարցը, որ հուզում է համալսարանի կոլեկտիվին, նշեց նա, Սումգայիթի ոճրագործությունն է: Այդ կազմակերպված, մտածված ոճիրը դեռևս չի արժանացել համաժողովրդական դատապարտման: Սումգայիթյան ոճրագործությունը, որը իսկական ցեղասպանություն էր՝ իրականացված տեղի հայ բնակչության նկատմամբ, դեռևս չի ստացել իր իսկական քաղաքական գնահատականը:

Սխալ է վարվում նաև այդ մեծ ոճիրի դատավարությունը: Սումգայիթյան ոճրագործությունները կազմում են մեկ միասնական քրեական գործ, չնախատեսված ծանր հանցագործություն, ցեղասպանություն՝ կազմակերպված ընդդեմ հայ ժողովրդի: Մենք բողոքում ենք այն բանի դեմ, որ այդ մեծ ոճրագործությունները դիտվում են որպես խուլիգանություն: Մենք պահանջում ենք, որ այդ հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը միավորվեն ու դիտվեն իբրև մեկ միասնական քրեական գործ և ներկայացվեն ՍՍՀՄ Գերագույն դատարանի քննադատությանը: Այնինչ, դրանք կատարվում են ՌՍՖՍՀ տարբեր ժողովրդական դատարաններում: Մենք բողոքում ենք դրա դեմ և պահանջում, որ դադարեցվեն այդ դատավարությունները, և սումգայիթյան ոճրագործություններն ստանան իրենց իսկական գնահատականը՝ ցեղասպանություն, և ՍՍՀՄ օրենքի ամբողջ խստությամբ իրենց արժանի պատիժն ստանան նրա կազմակերպիչներն ու կատարողները:

Այսօր Երևանի պետական համալսարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվը, ողջ ուսանողությունը, պրոֆեսորադասախոսական կազմը վրդովված են այս ամենի համար և իրենց արդարացի բողոքի ձայնն են բարձրացնում ընդդեմ անարդարությունների:

Այնուհետև միտինգում ելույթներ ունեցան ուսումնական աշխատանքների գծով պրոռեկտոր, պրոֆ. Գ. Ղարիբյանը, սովետահայ գրականության ամբիոնի դոցենտ Կ. Աղաբեկյանը, բանասիրական ֆակուլտետի ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղար Հ. Հովակիմյանը, գիտական գրադարանի մեթոդիստ Ս. Ալեքյանը, իրավաբանական ֆակուլտետի 3-րդ կուրսի ուսանող Ս. Կարապետյանը, ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի ուսանողներ Ա. Դադասյանը, Լ. Բաղդասարյանը, բանասիրական ֆակուլտետի ուսանող Վ. Պետրոսյանը և ուրիշներ:

Նրանք դատապարտեցին Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզում ստեղծված բարդ իրավիճակն ստեղծողների գործունեությունը, որը չի բխում ժողովուրդների բարեկամության լեռնյան սկզբունքներից:

Ելույթ ունեցողները նաև կոչ արեցին համախմբվել և միասնական ուժերով պայքարել հանուն արդարության վերականգնման: Նրանք ընդգծեցին, որ, դժբախտաբար, կենտրոնական մամուլի մեղքով սովետական հասարակայնության շրջանում ստեղծվել է թյուր կարծիք ինչպես արցախյան շարժման էության, այնպես էլ սումգայիթյան ցեղասպանության նկատմամբ: Սխալ, հակասական կարծիքներ են ստեղծվում նաև Խորհրդային Հայաստանում այսօր տեղի ունեցող իրադարձությունների շուրջը: Այդ ամենը, որ ստեղծել ու ստեղծում են կենտրոնական մամուլը, հեռուստատեսությունը, խարխլում են ժողովուրդների բարեկամությունը, մթագնում հայ ժողովրդի արդարացի բողոքն ու պահանջը, նշեցին բոլոր ելույթ ունեցողները: Նրանք միաժամանակ կոչ արեցին ուսանողներին, բոլոր համալսարանականներին ամենուր պահպանել կարգապահություն, հանգստություն, զսպվածություն, վերսկսել ընդհատված դասերը, չենթարկվել ոչ մի պրովոկացիայի:

Միտինգի մասնակիցների անունից միաձայն ընդունվեց դիմում՝ ուղղված ՍՍԿԿ Կենտկոմին և ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահությանը:

«Երևանի համալսարան», 19 նոյեմբերի 1988 թ.

№ 44
ԴԻՄՈՒՄ
ՍՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ, ՍՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ
ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆԸ

18 նոյեմբերի 1988 թ.
Երևան

Երևանի Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանակիր պետական համալսարանի կոլեկտիվը, իր ս. թ. նոյեմբերի 18-ին կայացած միտինգում քննարկելով Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզում և նրա շուրջը ստեղծված իրադրությունը, ընդունել է հետևյալ դիմումը՝ ուղղված ՍՄԿԿ Կենտկոմին և ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահությանը.

1. Ինը ամիսների ընթացքում դրությունը ԼՂԻՄ-ում ոչ միայն չի կարգավորվում, այլև շարունակում է սրվել և բարդանալ: Դա չի կարող չհուզել ոչ միայն հայ ժողովրդին, այլև ամբողջ սովետական հասարակությանը, հատկապես կուսակցական և պետական մարմիններին:

2. Մենք պահանջում ենք ԼՂԻՄ-ում և Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի բոլոր հայաբնակ վայրերում հայ ազգաբնակչության կենսագործունեության համար ստեղծել նորմալ պայմաններ, անհապաղ վերջ տալ Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ ադրբեջանցիների կողմից գործադրվող բռնություններին: ԼՂԻՄ-ի բնակչությանն այսօր ադրբեջանականացնելու ձգտումը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի ղեկավարող շրջանների հակահայկական քաղաքականության շարունակությունն է:

3. Մենք պահանջում ենք ԼՂԻՄ-ի պրոբլեմների արդարացի քաղաքական լուծում:

4. Մենք պահանջում ենք սոցիալիստական օրենքի ողջ խստությամբ պատժել Մումգայիթում հայերի ցեղասպանության ակտի կազմակերպիչներին և մասնակիցներին, որը 20-րդ դարավերջի բարբարոսության և վանդալիզմի խորհրդանիշ դարձավ: Մենք պահանջում ենք բոլոր դատական պրոցեսների արագացում և միասնացում, սումգայիթյան ոճրագործությունների՝ որպես մեկ և կազմակերպված քրեական գործի քննարկում:

5. Մենք պահանջում ենք Ադրբեջանական ՍՍՀ տարածքում վե-

րացնել այն բոլոր խոչընդոտները, որոնք արգելակում են Հայկական ՍՍՀ-ի և ԼՂԻՄ-ի միջև իրականացվող բազմակողմանի կապերին, որոնք ծրագրված են ՍՄԿԿ Կենտկոմի և ՍՍՀՄ Սինիստրների խորհրդի որոշումներով:

Պահանջում ենք Հայկական ՍՍՀ-ից ԼՂԻՄ մարդկանց և բեռների տեղափոխումը ապահովել այն զինվորական ստորաբաժանումների կողմից, որոնք ժամանակավոր մտցված են Հայկական ՍՍՀ-ի տարածք:

6. Մենք պահանջում ենք ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի առաջիկա նստաշրջանում քննարկել հայ ազգաբնակչության նկատմամբ իրագործված սումգայիթյան ոճրագործությունները և դրանք որակել որպես հայերի ցեղասպանություն:

7. Խնդրում ենք մոտակա ժամանակաշրջանում Երևանի պետական համալսարանի կոլեկտիվին հաղորդել ձեռնարկվող միջոցների մասին, որոնք հատուկ կիրապարակվեն հերթական միտինգում:

«Երևանի համալսարան», 19 նոյեմբերի 1988 թ.

№ 45

ИЗ СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА

Ереванский государственный университет переживает сейчас бурное время в своей истории.

На этом «фоне» вполне логичным представлялась организованная в университете встреча с журналистом Арменом Оганесяном, историком Лендрушем Хуршудяном, юристами Владимиром Назаряном, Микаэлом Григоряном и Джеммой Мажинян.

Участники встречи вели разговор по трем направлениям единой общей нити.

О происхождении арцахской проблемы подробно рассказал заведующий кафедрой истории армянского народа, профессор Лендруш Хуршудян, сделав достоянием гласности ряд доселе неизвестных исторических фактов, ответив на ряд вопросов собравшихся.

Мы остановимся более подробно на той, что говорили очевидцы судебного процесса по «сумгаиту» в Москве, заместитель декана

юрфака, кандидат юридических наук Микаэл Григорян и журналист Армен Оганесян.

Микаэл Григорян: Ход судебного следствия постепенно, но неумолимо выявил факты, неоспоримо доказывающие, что сумгаитские злодеяния (читай геноцид – З. В.) совершались исключительно на национальной почве. Ни у кого из присутствующих на процессе это обстоятельство уже не вызывает сомнения. Поэтому следует говорить об акте организованного геноцида в отношении армянского населения г. Сумгаита Азербайджанской ССР.

Тем не менее, высшая судебная инстанция нашей страны в приговоре по делу не может и не должна избегать также политической квалификации событий при оценке общественной опасности всей совокупности преступлений.

Однако неведомая, но осязаемая установка на процессе негласно как бы противодействует осуществлению правосудия, суду не дает возможности «перешагнуть» границы этого отнюдь необычного уголовного дела...

По рассматриваемым эпизодам совершенные в Сумгаите преступления официально квалифицированы как умышленные убийства из хулиганских побуждений (в совокупности с массовыми беспорядками). Хулиганские побуждения, конечно, имеются, однако не они определяющие, не характеризуют смысл и содержание совершенных преступных действий. В роли таковых выступают межнациональные отношения. Следует суду понять, что просто так даже кучка хулиганов не станет с остервенением резать и жечь людей, громить имущество, выключать телефоны и т. д. Людей убивали только за то, что они были армяне...

Согласно показаниям свидетелей и потерпевших в квартале 41/А города Сумгаита в погромах участвовали 200-300 человек, из них указанные на суде преступления совершали 15-20 человек, между тем на скамье подсудимых сидят всего трое. Так где же остальные? Все ссылки официальных правоохранительных органов о том, что они возможно, проходят по другим уголовным делам, несостоятельны и не внушают доверия из-за полной неопределенности.

Искусственное разделение дела на ряд самостоятельных чревато

негативными последствиями. Возникшие на межнациональной почве, заранее организованные и запланированные преступления расчленены на отдельные дела, вследствие чего подменена общая квалификация всего содеянного, что в свою очередь, механически снижает их государственную и общественную опасность.

М. Григорян говорил много и подробно и, право же, и его выступление заслуживает отдельного разговора, и выступление Армена Оганесяна также, если бы не небольшая газетная площадь.

Армен Оганесян после рассказа о вновь обострившейся ситуации в Арцахе, нынешнем тяжелом положении в НКАО, без утайки или приукрашивания, стал рассказывать о Сумгаите. Журналист говорил так же откровенно, как и писал в своих статьях, посвященных этому чудовищному преступлению.

– Как могло случиться, что 90 желторотых юнцов в течение трех дней разносили целые кварталы, насиловали, жгли, убивали, грабили и мародерствовали, копируя подобно прилежным ученикам давние и знакомые методы (геноцид армян 1915 года в Османской Турции – З. В.). Даже при очень большом желании определение хулиганские побуждения вызовет снисходительную улыбку (слишком мягко сказано – З. В.) у стороннего человека, а у целого народа, пережившего не одну резню, может возбудить лишь гнев и ярость. Вот строчки из свидетельских показаний, услышанных Л. Оганесяном и другими представителями Армении на московском процессе:

«Громите квартиры, но вещи не берите, и уничтожайте»,
«Мусульмане, укажите квартиры армян» (свидетель М. Ильясов),
«Смерть армянам! Армяне здесь больше жить не будут. То, что мы делаем (в Сумгаите – З. В.) ерунда» (свидетель Н. Теюбова),
«Мусульмане, покажите армян, мы их убьем» (свидетель Ф. Аббасова).
«Да здравствует Азербайджан, долой армян!».

Было не только это, было много чего другого, но... геноцид квалифицируется как «хулиганство». Организаторов тех погромов мы знаем, а вот авторы «сумгаита» остаются в тени, хотя нетрудно предположить, кто они.

Журналист, дрожащим от волнения голосом, произнес: Тот, кто не видел лиц Мелкумянов, тот не может представить себе весь ужас

Сумгаита. Но сейчас самое главное, чтобы геноциду в Сумгаите была дана политическая оценка, а то, расстреляют ли этих варваров или нет, – вопрос сравнительно меньшей важности, хотя, конечно, азербайджанским изуверам не должно быть пощады, всем без исключения: и тем, кто сидит на скамье подсудимых и тем, кого пока там нет...

Истинных организаторов преступления нет на скамье подсудимых, мой сын стал слепым орудием в их руках (мать подсудимого Я. Джафарова Э. Джафарова).

Армен Оганесян прямо и откровенно говорил о том, что сегодня арцахская проблема для армян прежде всего, и что воссоединение Арцаха с Арменией – данная, магистральная задача мощного национального движения, но для этого может потребоваться длительное время, так что необходимо запастись терпением, а не исходить из сиюминутных, пусть даже благих пожеланий, которые затем могут повлечь за собой тяжелое разочарование. А на данном этапе главное – спасти Карабах от нависшей над ним страшной угрозы, чтобы в дальнейшем окончательно решить наболевшую проблему.

– Надо действовать, реальным делом доказать свой патриотизм, а не ограничиваться только словами. Сколько времени мы беззаботно веселились в ресторанах, ели-пили, жили ни о чем не тревожась, а в это время Азербайджан мучал, терзал Карабах, стараясь уничтожить его.

Свыше четырех часов продолжалась эта встреча, и все же это было мало. Мы также считаем, что данный материал далеко не полное отражение её.

3. ВАРТАНЯН

«Երևանի համալսարան», 26 նոյեմբերի 1988 թ.

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 4
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻՅ

8 դեկտեմբերի 1988 թ.
 Երևան

1988 թվականի դեկտեմբերի 8-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստը, որին մասնակցում էին՝ Յու. Սկրտումյանը, Ն. Դավթյանը, Վ. Հարությունյանը, Հ. Սկրտչյանը, Գ. Սահակյանը, Բ. Հարությունյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Ն. Գալստյանը, Ս. Համբարձումյանը, Հ. Հարությունյանը, Ս. Հովհաննիսյանը, Մ. Սարգսյանը, Ս. Կարապետյանը, Ս. Շահազիզյանը:

Նիստին հրավիրված էին համալսարանի ֆակուլտետների դեկաններն ու կուսբյուրոների քարտուղարները:

Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղար՝ Յու. Ի. Սկրտումյանը:

1. – Յու. Սկրտումյան–

1) Սիջոցներ ձեռնարկել Ադրբեջանից եկած փախստականների տեղաբաշխման գործում:

2) Օգտվելով Ադրբեջանի ղեկավարության հայտարարությունից խնդրել Ադրբեջ. ՍՍՀ[-ին] օգնելու փախստականներին տեղավորելու Ղարաբաղի մարզում:

3) Ատոմակայանը անհապաղ կանգնեցնել:

4) Նաիրիտը անհապաղ կանգնեցնել:

5) Ստեղծել օպերատիվ շտաբներ՝ 1) Փախստականների գործերով, 2) Երկրաշարժից տուժածների հարցերով³¹:

6) Վեզիրովի ելույթի մասին:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1147, թ. 147-148:
 Բնագիր: Սեքենագիր:

№ 47
ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО В ЦК КПСС И ЦК КП
АРМЕНИИ ОТ СОБРАНИЯ ПАРТИЙНОГО КОМИТЕТА
ФАКУЛЬТЕТА МАТЕМАТИКИ ЕГУ

23 декабря 1988 г.
Ереван

Страшная беда обрушилась на армянскую землю. Небывалое по силе землетрясение унесло десятки тысяч человеческих жизней, причинило огромный материальный ущерб катастрофическими разрушениями. Более полумиллиона людей остались без крова.

Излечение тяжелых ран, нанесенных республике стихийным бедствием, потребует от нас максимального напряжения духовных и физических сил. Никто не может остаться равнодушным к судьбе сограждан, пострадавших от землетрясения. Не меньшее сострадание вызывает положение многих тысяч беженцев из Азербайджанской ССР, которые непосредственно до и после землетрясения, оставив все имущество, вынуждены были переселиться в Армению и до сих пор не нашли постоянного крова.

Для нас в этой ситуации неоценимы моральная поддержка и бескорыстная помощь, оказываемая Армении в ликвидации последствий землетрясения. Вместе с тем, казалось, можно было проявить немного такта и хотя бы на время прервать беспримерную десятимесячную антиармянскую кампанию по поводу вопроса НКАО. Однако средства массовой информации волной небывалых инсинуаций, лжи и клеветы в адрес карабахского движения с новой силой обрушились на и без того находящийся в глубоком шоке народ. Предвидя в этом подготовку почвы для организации массовых репрессий против активистов движения, считаем своим долгом выразить решительное несогласие с подобной политикой.

Мы не можем согласиться с обвинениями, предъявляемыми членам комитета «Карабах».

Неправда, что «комитетчики» после землетрясения призывали к митингам и забастовкам. С первых минут они занялись организацией спасательных работ и старались координировать действия с

правительственной комиссией. Но, к сожалению, с 10-го декабря начались аресты членов комитета и активистов движения, а газеты продолжают вещать о «противоправных» действиях, производимых от их имени.

Неправда, что комитет «Карабах» распространял слухи для дестабилизации обстановки. Большинство преподносимых слухов, как например, об отправке детей-сирот в Сибирь, ереванцы услышали впервые по ЦТ или прочли на страницах газет, поражаясь их чудовищной нелепости. Впервые мы столкнулись с таким явлением, как фальсификация слухов.

Члены комитета обвиняются также в стремлении к власти. К сожалению, не уточняется, в чем оно проявилось. Не думаем, что желание организовать помощь беженцам или пострадавшим от землетрясения можно считать стремлением к власти. Скорее всего кое-кому не понравилось, что по существу впервые за нашу историю депутатов не назначили, а выбрал народ, что впервые сессия Верховного Совета Арм. ССР не проголосовала за готовые резолюции, а приняла решения, созвучные с наказами избирателей. Но, оказалось, что требования избирателей квалифицируются как «давление на депутатов», но в то же время спешное введение в Ереване именно во время работы сессии ничем другим не обоснованного комендантского часа – таковым не является.

Считаем, что лишено всякого основания обвинение в связях комитета с коррумпированными элементами, дельцами «теневой экономики», «цеховиками», ворюгами и т. п. Где же сейчас эти дельцы? Почему их не арестовали вместе с членами комитета? Или может правоохрнительным органам неизвестны их имена? Но ведь именно члены комитета «Карабах» в своих выступлениях открыто, невзирая на имена, избобличали карьеристов и взяточников, которые, «перестраиваясь» с одной высокой должности на другую, теперь громче всех кричат «держите вора».

Многих членов комитета и активистов движения мы знаем еще со студенческих лет и абсолютно не сомневаемся в их честности и порядочности. Но не только мы, думаем даже те, кто выдвигает подобное обвинение, в него не верят. Просто нужно было в глазах

общественности дискредитировать активистов движения. Что ж, методы знакомы. (Вспомним хотя бы травлю академика А. Д. Сахарова. Неужели перестройка пошла по замкнутому кругу?!).

Неправда, что члены комитета «Карабах» разжигали межнациональную вражду. Конечно, весьма удобно, не признавая собственных ошибок, всю вину за тяжелые последствия провалов и просчетов в политике урегулирования межнациональных отношений свалить на «кучку безответственных экстремистов». Но вина ли комитета «Карабах», что Азербайджан ответил сумгаитской резней на справедливое, конституционное требование населения НКАО о воссоединении с исторической родиной? Вина ли комитета, что процесс над участниками сумгаитских злодеяний был превращен в судебный фарс, где упорно пытались не дать докопаться до истинных организаторов и вдохновителей, представить геноцид как отдельные «убийства из хулиганских побуждений». После такого отношения в Армении никого не удивляет то, что в Баку организуются сборища с портретами убийц как национальных героев и с лозунгами «смерть армянам», да еще вдобавок транслируют по телевидению. Или вспомним массовое отравление в Масисе, события в Ходжалы... Всего не перечислить.

Кто же разжигает межнациональную вражду, если на протяжении десяти месяцев средствами массовой информации дается преднамеренно искаженное и тенденциозное освещение событий, причем наиболее подстрекательские статьи в центральной прессе появляются именно тогда, когда достигается относительное спокойствие в регионе? И до сих пор никто конкретно за это не ответил.

Если же во всем этом вина комитета, то почему их не арестовали раньше, до землетрясения? Может понимали, что именно комитет «Карабах» по возможности сдерживает народ от ответных действий на происходящее в Азербайджане.

Беспардонная ложь, что якобы некоторые лидеры комитета «Карабах» пытаются на народной беде нажить политический капитал. Если внимательно прислушаться к тому, что вещают средства массовой информации, то можно понять, кто именно желает нажить

политический капитал. Не те ли из руководства республики, кто все эти десять месяцев трусливо отсиживались в своих кабинетах? Не те ли, кто сразу же после землетрясения упорно рекламирует «братскую» помощь Азербайджана, в то время как до сих пор не прекращается поток беженцев из Азербайджанской ССР, в которой на беду соседа откликнулись новыми погромами и бесчинствами, праздничными фейерверками и «поздравительными» телеграммами.

Часто говорят, что в застойные годы истинное интернациональное воспитание заменялось лозунгами о дружбе народов. Теперь вроде настал удобный случай для «интернационального воспитания» армянского народа (хотя лозунгов не поубавилось). Но и без этого благодарный армянский народ всегда хранил в своей памяти имена тех, кто протягивал ему руку помощи в трудную минуту. Мы не забудем о той всесторонней помощи, которую оказывают нам грузинские друзья буквально с первых же часов после землетрясения. Мы не забудем имена советских воинов и югославских летчиков, спешивших нам на помощь и отдавших жизни, имена врачей и спасателей из нашей страны и многих зарубежных стран, которые неустанно борются за жизни пострадавших. Мы благодарны всем тем, которые откликнулись на нашу беду и от чистого сердца поддержали нас в этот трудный час.

Считаем своим долгом еще раз подчеркнуть, что комитет «Карабах» является стихийно возникшим руководством общенационального карабахского движения, имеющего целью демократическими, мирными средствами исправить допущенную на заре становления Советского государства историческую несправедливость, политическую ошибку – воссоединить аннексированные армянские земли с матерью-родиной, и как таковой, выражает волю всего армянского народа. Квалифицируя арест членов комитета «Карабах» как акт произвола военных властей, требуем немедленного их освобождения и прекращения травли.

В сознании многих землетрясение, опустошившее северные районы Армении, заслонило карабахский вопрос. Однако мы, сознавая, что неурегулированная политическая проблема может иметь непредсказуемые по масштабам отрицательные последствия, и заранее отвергая всякие лживые инсинуации, заявляем о необходимости

скорейшего, после окончания спасательных работ, справедливого решения проблемы НКАО.

Принято на партийном собрании факультета математики ЕГУ.

Председатель собрания Н. Г. Галстян

Подпись Н. Г. Галстяна заверяю

Зам. декана факультета математики Л. А. Матевосян

ԵՊՀ պատմության քանգարանի արխիվ, ֆ. 34, գ. 87, ք. 1-4:

Պատճեն: Մեքենագիր:

1989

№ 48

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 6
[ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻ]

23 հունվարի 1989 թ.
Երևան

1989 թվականի հունվարի 23-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստը, որին մասնակցում էին կոմիտեի անդամներ ընկ. ընկ. Յու. Սկրտումյանը, Ա. Առուստամյանը, Ս. Աղասարյանը, Ս. Համբարձումյանը, Ն. Դավթյանը, Հ. Սկրտչյանը, Գ. Սահակյանը, Ս. Ամիրյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Ս. Շահագիզյանը, Տ. Բարսեղյանը, Ն. Գալստյանը, Մ. Սիմասյանը, Ս. Հովհաննիսյանը:

Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղարի տեղակալ Ա. Առուստամյանը:

- ՕՐԱԿԱՐԳ՝ 1. Ընդունելություն ՍՄԿԿ շարքերը:
2. Բնութագրերի հաստատում:
3. «Կոմսոմոլսկայա պրավդա» թերթում տպագրված «Հայաստանի դասերը» հոդվածի մասին:
/զեկ.՝ Մ. Սարգսյան/

<....>

[ԼՍԵՑԻՆ] – 3. «ԿՈՍՍՈՍՈՂԼՍԿԱՅԱ ՊՐԱՎԴԱ» թերթում տպագրված «Հայաստանի դասերը» հոդվածի մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Յու. Սկրտումյան[ը], Ս. Համբարձումյան[ը], Տ. Բարսեղյան[ը], Գ. Սահակյան[ը], Ս. Ամիրյան[ը], Լ. Խուրշուդյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Հանձնարարել գաղափարական համձնաժողովին:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԿՈՒՍԿՈՄԻՏԵԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝ 3ml. Ի. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

№ 49
ԱՐՉԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 7
[ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՍՄԵՏԵԻ ՆԻՍՏԻ]

1989 թվականի փետրվարի 18-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի ընդլայնված նիստը, որին մասնակցում էին՝ կուսկոմիտեի անդամները, պրոռեկտորները, ֆակուլտետային սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունների բյուրոների քարտուղարները, ղեկամները, արհկոմիտեի նախագահի տեղակալները, ֆակուլտետային արհբյուրոների նախագահները, ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղարի տեղակալները և սկզբնական կոմերիտական կազմակերպությունների բյուրոների քարտուղարները, ուսանողության ներկայացուցիչները, ՀԿԿ Երևանի քաղկոմի երկրորդ քարտուղար Վ. Բ. Աղայանը, ՀԿԿ Մյասնիկյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Մ. Հ. Ջաքարյանը, ՀՍՍՀ ժողովրդական կրթության մինիստրի տեղակալ Լ. Պ. Ղարիբջանյանը:

[ՕՐԱԿԱՐԳ]՝ Ղարաբաղյան շարժման և Սումգայիթի ոճրագործությունների տարելիցի կապակցությամբ համալսարանի կուսակցական կազմակերպության կազմակերպվելիք միջոցառումների մասին:

/գեկ. կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Մկրտումյան/

 $\langle \dots \rangle$

ՈՐՈՇԵՑԻՆ.

1. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեն գտնում է, որ.

ա) Փետրվարի 28-ը պետք է նշվի որպես սգո օր:

բ) Հնարավորություն ստեղծել, որպեսզի ցանկացողները անխափան ուղևորվեն դեպի Ծիծեռնակաբերդի եղեռնի հուշահամալիր և առանց ավելորդ զգացմունքների հարգեն զոհվածների հիշատակը:

գ) Սումգայիթի ցեղասպանությունը դատապարտված է պետականորեն, և նրա տարելիցը մույնպես պետք է նշվի պետականորեն:

2. Դիմել կոչով համալսարանի ուսանողությանը չձեռնարկել դասադուլ հաջորդ շաբաթվա սկզբին, թույլ տալ և ամեն կերպ աջակցել կուսակցական կոմիտեին բարձրացնելու Հայաստանի կուսակցական վերադաս մարմինների առջև հայ ժողովրդին հուզող հարցերը:

3. Հանձնարարել ֆակուլտետների ղեկաններին, կուսակցական, ԼԿԵՄ բյուրոների քարտուղարներին, արհբյուրոների նախագահներին փետրվարի 20-ի առավոտից բացատրական լայն աշխատանք ծավալել ուսանողության շրջանում դասադուլ չկազմակերպելու ուղղությամբ:

4. Խնդրել ՀԿԿ Երևանի քաղկոմի երկրորդ քարտուղար Վ. Բ. Աղայանին և ՀԿԿ Մյասնիկյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Մ. Հ. Ջաքարյանին կուսկոմիտեի այսօրվա նիստի որոշման մասին զեկուցել ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ս. Գ. Հարությունյանին և ՀԿԿ Կենտկոմի քարտուղար Գ. Ա. Գալոյանին:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 16, 23-24:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 50

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 8

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՄՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻ]**

24 փետրվարի 1989 թ.

Երևան

1989 թվականի փետրվարի 24-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսկոմիտեի ընդլայնված նիստը, որին ներկա

էին՝ կուսկոմիտեի անդամներ, համալսարանի պրոռեկտորներ, ֆակուլտետների ղեկաններ, բոլոր սկզբնական կուսկազմակերպությունների քարտուղարները, կոմերիտական կազմակերպությունների բյուրոների քարտուղարները, արհրբյուրոների նախագահները:

Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Ի. Սկրտումյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ 1. Սումգայիթյան եղեռնագործության տարելիցի կապակցությամբ համալսարանի կոլեկտիվի երթի կազմակերպման միջոցառումների մասին:

2. ԵՊՀ կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ուսանողության ընդհանուր ժողովում փետրվարի 24-ից 28-ը դասադուլ հայտարարելու որոշման մասին:

[ԼՍԵՑԻՆ] – 1. Կուսակցական կոմիտեի քարտուղար Յու. Ի. Սկրտումյանի հաղորդումը սումգայիթյան եղեռնագործության տարելիցի կապակցությամբ համալսարանի կոլեկտիվի սգո երթի կազմակերպման միջոցառումների մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Ընկ. ընկ. Գ. Ղարիբյանը, Ս. Ամիրյանը, Մ. Գրիգորյանը, Հ. Հովհաննիսյանը, Մ. Մինասյանը, Ռ. Մարտիրոսյանը, Լ. Հարությունյանը, Ա. Սիմոնյանը, Վլ. Պապոյանը, Ռ. Էլոյանը, Վ. Ասլանյանը, Ի. Բալյանը, Ա. Թալալյանը, Հ. Հարությունյանը, Մ. Բունիսթյանը, Ռ. Մաթևոսյանը, Հ. Սկրտչյանը, Տ. Բարսեղյանը, Դ. Մարգարյանը, Ռ. Տոնոյանը, Գ. Փիրումյանը, Ա. Սարգսյանը, Ս. Շահազիզյանը, Վ. Հարությունյանը, Հ. Հովակիմյանը, Յու. Սկրտումյանը:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Սումգայիթյան եղեռնագործության զոհերի հիշատակի սգո երթը կազմակերպել ս/ք փետրվարի 28-ին, ժամը 12-ին, անխափան անցկացնելով չորս ժամվա պարապմունքները:

2. Սգո երթը պարետային ժամի պայմաններում անմիջադեպ անցկացնելու նպատակով համալսարանի կուսկոմիտեն համարել սգո երթի կազմակերպման գլխավոր շտաբ /շտաբի պետ՝ Յու. Սկրտումյան/:

3. Համալսարանի ֆակուլտետներում և մյուս սկզբնական կազմակերպություններում սգո երթի կազմակերպման շտաբ համարել կուսբյուրոները քարտուղարների գլխավորությամբ:

4. Սումգայիթյան եղեռնագործությունը դատապարտող տրանս-

պարանոտների ընտրության և պատրաստման ողջ պատասխանատվությունը դնել կուսբյուրոների, ՀԼԿԵՄ բյուրոների վրա:

5. Համալսարանի կուսկոմիտեի ընդլայնված նիստը կոչ է անում համալսարանի բոլոր կուսակցականներին և կոմերիտականներին, ուսանողությանը և պրոֆեսորադասախոսական կազմին, համալսարանի ողջ կոլեկտիվին սգո երթը անցկացնելիս հանդես բերել բարձր կազմակերպվածություն և գիտակցականություն ու կանխել հակահասարակական արարք կատարելու բոլոր փորձերը:

6. Սույն որոշումը հրապարակել համալսարանի բոլոր սկզբնական կուսկազմակերպություններում:

[ԼՍԵՑԻՆ] – 2. ԵՊՀ կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ուսանողության ընդհանուր ժողովում փետրվարի 24-ից 28-ը դասադուլ հայտարարելու որոշման մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Ռ. Տոնոյանը, Ռ. Դավթյանը, Ռ. Սերոբյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Գ. Ղարիբյանը, Բ. Հարությունյանը, Յու. Սկրտումյանը:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Հանձնարարել կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի դեկան Ռ. Տոնոյանին և կուսբյուրոյի քարտուղար Ռ. Դավթյանին փետրվարի 25-ին՝ ժամը 9:30-ին, հրավիրել ֆակուլտետի ուսանողության ընդհանուր ժողով, կուսակցական կոմիտեի քարտուղարին և կուսկոմիտեի մի շարք անդամների հրավիրել մասնակցելու այդ ժողովին և տեղում մշակել կոնկրետ միջոցառումներ՝ դասադուլը կանխելու համար:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԿՈՒՍԿՈՄԻՏԵԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Յու. Ի. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 25-27:

Բնագիր: Մեքենագիր:

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 9
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻՅ

27 փետրվարի 1989 թ.
 Երևան

1989 թվականի փետրվարի 27-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի ընդլայնված նիստը, որին ներկա էին կուսկոմիտեի բոլոր անդամները, ֆակուլտետների ղեկավարները, կուսբյուրոների քարտուղարները, կոմերիտական կազմակերպությունների քարտուղարները:

Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղար՝ Յու. Ի. Սկրտումյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ՝ – Ֆակուլտետային կուսակցական բյուրոների քարտուղարների հաղորդումները Սումգայիթյան եղեռնագործության տարելիցի կապակցությամբ սգո երթի կազմակերպման նախապատրաստական աշխատանքների մասին:

[ԼՍԵՅԻՆ] – Ֆակուլտետային կուսակցական բյուրոների քարտուղարների հաղորդումը սումգայիթյան եղեռնագործության տարելիցի կապակցությամբ սգո երթի կազմակերպման նախապատրաստական աշխատանքների մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – ընկ. Հ. Աբրահամյանը, Գ. Փիրումյանը, Վ. Մարությանը, Վ. Պապոյանը, Ռ. Դավթյանը, Ա. Սիմոնյանը, Վ. Ջարգարյանը, Ռ. Էլոյանը, Հ. Խաչատրյանը, Գ. Սահակյանը, Մ. Գրիգորյանը, Ա. Հովվյանը, Ս. Սինասյանը, Գ. Մելքումյանը, Հ. Մարգարյանը, Ա. Թալալյանը, Մ. Նաղիրյանը, Գ. Անանյանը, Ռ. Պետրոսյանը, Լ. Ղարիբջանյանը, Հ. Սկրտչյանը, Ս. Համբարձումյանը, Յու. Սկրտումյանը:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Կոչ անել համալսարանի բոլոր կուսակցականներին և կոմերիտականներին, ուսանողությանը և պրոֆետորադասախոսական կազմին, համալսարանի ողջ կոլեկտիվին սգո երթը անցկացնելիս հանդես բերել բարձր կազմակերպվածություն և գիտակցականություն ու կանխել հակահասարակական արարք կատարելու բոլոր

վորձերը:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԿՈՒՍԱԿՈՄԻՏԵԻ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Յու. Ի. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 28-29:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 52

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 10

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻ

16 մարտի 1989 թ.

Երևան

1989 թվականի մարտի 16-ին տեղի ունեցավ ԵՊՀ կուսակցական կոմիտեի նիստը, որին ներկա էին՝ Ս. Համբարձումյանը, Գ. Ղարիբյանը, Յու. Մկրտումյանը, Բ. Հարությունյանը, Գ. Սահակյանը, Ս. Ամիրյանը, Հ. Հարությունյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Ս. Հովհաննիսյանը, Ն. Գալստյանը, Ս. Շահագիզյանը, Տ. Բարսեղյանը, Հ. Սկրտչյանը, Ս. Առուստամյանը, Ն. Դավթյանը, Լ. Հարությունյանը, Մ. Մինասյանը:

Նիստին հրավիրված էին ֆակուլտետների կուս. բյուրոների քարտուղարները:

Նիստը վարում էր՝ Յու. Ի. Մկրտումյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ՝ 1. Ընդունելություն ՍՄԿԿ շարքերը:

2. Ղարաբաղի սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային զարգացման գործում համալսարանի և համալսարանականների մասնակցության մասին: /Չեկ. Ն. Գալստյան/

3. Գուգարքի շրջանում և Վահագնի գյուղում վերականգնման աշխատանքներում համալսարանի մասնակցության մասին:

4. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովի նախապատրաստման մասին:

/Չեկ. Յու. Մկրտումյան/

5. «Կոմսոմոլսկայա պրավդա» թերթում տպագրված «Հայաստա-

նի դասերը» և «Արտակարգ գործուղում» /1989 թ. 20 հունվարի և 15 մարտի/ հոդվածների մասին:

/Չեկ. Յու. Սկրտումյան/

6. ՍՍՀՄ-ում ազգամիջյան հարաբերություններին նվիրված կոնֆերանսի նախապատրաստման մասին: /Չեկ. Լ. Խորշուդյան/

7. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի 1989-1990 թթ. աշխատանքային պլանի մասին: /Չեկ. ընկ. Ն. Դավթյան/

8. Կազմակերպական հարցեր:

<....>

9. Ընթացիկ հարցեր:

<....>

2. Աղբբեջ. ԽՍՀ Խանլարի շրջանի Գետաշեն գյուղում կենտրոնացած հայ բնակչությանը դեղորայքով ապահովելու մասին.

[ԼՍԵՑԻՆ] – 2. Ղարաբաղի սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային զարգացման գործում համալսարանի և համալսարանականների մասնակցության մասին:

/զեկ. Ն. Գալստյան/

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Լ. Խորշուդյանը, Գ. Սահակյանը, Մ. Գրիգորյանը, Գ. Մելիքյանը, Գ. Ղարիբյանը, Ս. Ամիրյանը, Ս. Շահազիզյանը, Հ. Սկրտյանը, Բ. Հարությունյանը, Մ. Սինասյանը, Յու. Սկրտումյանը:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Հիմնականում հավանություն տալ դոցենտ Ն. Գալստյանի զեկուցման մեջ առաջադրված դրույթներին և հարցադրումներին:

2. Հանձնարարել կուսկոմիտեի քարտուղարներին՝ Լեռնային Ղարաբաղի հետ Երևանի պետհամալսարանի սոցիալ-տնտեսական և մշակութային կապերի զարգացման ծրագիրը խմբագրել, թարգմանել ռուսերեն և դարձնել ամբողջական ու վերջնական փաստաթուղթ:

3. Կուսակցական կոմիտեի անունից շնորհակալություն հայտնել դոցենտ Գ. Վ. Մելիքյանին³² հայրենանվեր գործերի համար:

4. Մինչև ս. թ. ապրիլի 10-ը Լեռնային Ղարաբաղ ուղարկել պատվիրակություն Ա. Վոլսկու³³ և Լ. Ս. Բաբայանի հետ հանդիպելու, ներկայացնելու ու համաձայնեցնելու նրանց հետ Լ. Ղարաբաղի և Երևանի

պետական համալսարանի համագործակցության ծրագիրը:

[ԼՍԵՑԻՆ] – 3. Գուգարքի շրջանում և Վահագնի գյուղում վերականգնման աշխատանքներին համալսարանի մասնակցության մասին:

/Չեկ. Մ. Գրիգորյան/

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Ս. Սեդրակյան[ը], Լ. Հարությունյան[ը], Ս. Շահազիզյան[ը], Ս. Համբարձումյան[ը], Գ. Ղարիբյան[ը], Բ. Հարությունյան[ը], Յու. Սկրտումյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Կուսակցական կոմիտեի անունից շնորհակալություն հայտնել Մ. Գրիգորյանին և նրա ղեկավարած հետազոտական խմբին երկրաշարժից տուժած վայրերում արժեքավոր ուսումնասիրություններ կատարելու համար:

2. Կուսակցական կոմիտեի անունից շնորհակալություն հայտնել նաև հոգեբանության ամբիոնի դասախոս Ս. Սեդրակյանին և օտար լեզվի ամբիոնի դասախոս Ա. Մարգարյանին Ալմա-Աթայում բացված հայկական դպրոցին օգնություն ցույց տալու համար:

3. Ստեղծել հատուկ հանձնաժողով առաջիկա երկու տարվա ընթացքում աղետից տուժած Գուգարքի շրջանում շեֆական աշխատանքները կազմակերպելու համար:

4. Հանձնարարել հանձնաժողովին կարճ ժամկետում կազմել Գուգարքի շրջանում համալսարանի կողմից շեֆական աշխատանքների ծրագիր և այն ներկայացնել կուսակցական կոմիտեի քննարկմանը:

[ԼՍԵՑԻՆ] – 4. Կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտումյանի հաղորդումը Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովի նախապատրաստման մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Լ. Խուրշուդյան[ը], Ս. Ամիրյան[ը], Գ. Ղարիբյան[ը], Ս. Համբարձումյան[ը], Յու. Սկրտումյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովը հրավիրել ս. ք. ապրիլի 15-ին ժամը 14-ին Ստ. Շահումյանի անվան քաղ. լուս. տան դահլիճում:

2. Հաստատել կուսակցական ընդհանուր ժողովի հետևյալ օրակարգը՝ «Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության առաջիկա խնդիրները»:

3. Հանձնարարել կուսակցական կոմիտեի քարտուղար Յու.

Սկրտումյանին զեկուցումով հանդես գալու կուսակցական ընդհանուր ժողովում:

4. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովին ներկայացվող կուսկոմիտեի զեկուցման քեզիսները տպագրել «Երևանի համալսարան» շաբաթաթերթում մինչև ժողովի հրավիրումը:

[ԼՍԵՑԻՆ] – 5. Կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտումյանի հաղորդումը «Կոմսոմոլսկայա պրավդա» թերթում տպագրված «Հայաստանի դասերը» և «Արտակարգ գործուղում» /1989 թ. 20 հունվարի և 15 մարտի/ հոդվածների մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Գ. Դարիբյան[ը], Լ. Խուրշուդյան[ը], Յու. Սկրտումյան[ը],

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Հիշյալ հոդվածների վերաբերյալ համալսարանի անունից նախապատրաստել երեք փաստաթուղթ և ուղարկել համապատասխանաբար

ա) քաղաքի զինվորական պարետին

բ) ՍՍԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի գաղափարական հանձնաժողովին:

գ) ՀԿԿ Կենտրոնական կոմիտե

[ԼՍԵՑԻՆ] – 6. ՍՍՀՄ-ում ազգամիջյան հարաբերություններին մվիրված կոնֆերանսի նախապատրաստման մասին:

/Զեկ. Լ. Խուրշուդյան/:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Տ. Բարսեղյանը, Ս. Համբարձումյանը, Յու. Սկրտումյանը:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Ս. ք. մայիսին համալսարանում հրավիրել գիտապրակտիկ կոնֆերանս «ՍՍՀՄ-ում ազգամիջյան հարաբերությունները՝ վիճակը և պրոբլեմները» թեմայով:

2. Կոնֆերանսը նախապատրաստելու համար ստեղծել հանձնաժողով հետևյալ կազմով.

- Լ. Խուրշուդյան

- Հ. Հակոբյան

- Բ. Հարությունյան

[ԼՍԵՑԻՆ] – 7. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի 1989-1990 թթ. աշխատանքային պլանի մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Ն. Դավթյան[ը], Յու. Սկրտումյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Հաստատել կուսկոմիտեի 1988-90 թթ. աշխատանքային պլանը:

<....>

[ԼՍԵՑԻՆ] – 1. Ադրբեյջ. ՍՍՀ Խանլարի շրջանի Գետաշեն գյուղում կենտրոնացված հայ բնակչությանը դեղորայքով ապահովելու մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Թ. Թովմասյան[ը], Ն. Գալստյան[ը], Յու. Սկրտումյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Դիմել ՀԽՍՀ առողջապահությանը՝ համապատասխան ֆոնդերից Ադրբեյջ. ՀՍՀ³⁴ շրջանի Գետաշեն գյուղի հայ ազգաբնակչությանը դեղորայքով ապահովելու հարցով, զբաղվել հանձնարարել կուսկոմիտեին կից գործող փախստականների օգնության խմբին /Թ. Ա. Թովմասյան, Հ. Հ. Հակոբյան/

2. Դիմել ՀԽՍՀ առողջապահության մինիստրությանը համապատասխան ֆոնդից Ադրբ. ԽՍՀ Խանլարի շրջանի Գետաշեն գյուղի հայ ազգաբնակչությանը դեղորայքով ապահովելու խնդրանքով, և հարցի դրական լուծման դեպքում հանձնարարել կուսկոմիտեին կից գործող փախստականների օգնության խմբին զբաղվել այդ հարցով:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԿՈՒՍԿՈՄԻՏԵԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Յու. Ի. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 30-31, 41-43, 47:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 53

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 11

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻ]

29 մարտի 1989 թ.

Երևան

1989 թվականի մարտի 29-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի [կուսակցական կոմիտեի] ընդլայնված նիստը, որին ներկա էին կուսկոմիտեի անդամները, համալսարանի պրոռեկտորներ-

րը, ֆակուլտետի ղեկավարները և կուսբյուրոների քարտուղարները:
Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղար՝ Յու. Ի. Սկրտումյանը:
ՕՐԱԿԱՐԳ՝ 1. Դասադուրը կանխելու միջոցառումների մասին:

[ԼՍԵՑԻՆ] – 1. Դասադուրը կանխելու միջոցառումների մասին հարցը:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – ընկ. ընկ. Յու. Սկրտումյանը, Ռ. Տոնոյանը, Ս. Ամիրյանը, Վլ. Սարգսյանը, Յու. Մովսիսյանը, Գ. Սահակյանը, Ա. Թալալյանը, Ռ. Մերոբյանը, Հ. Սկրտչյանը, Լ. Կարապետյանը, Մ. Դավթյանը, Գ. Ղարիբյանը, Ստ. Կարապետյանը, Լ. Հարությունյանը, Յու. Վարդանյանը, Յու. Սկրտումյանը:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Հանձնարարել համալսարանի արհմիութենական կոմիտեին՝

1.1. Համալսարանում դասադուրը կանխելու և մի շարք այլ հարցեր քննարկելու նպատակով ս. ք. ապրիլի 1-ին ժ. 14-ին հրավիրել համալսարանի կոլեկտիվի ներկայացուցիչների կոնֆերանս:

1.2. Համալսարանի կոլեկտիվի ներկայացուցիչների կոնֆերանսի հրավիրման համար առաջարկել հետևյալ ներկայացուցչական մոբնա յուրաքանչյուր ֆակուլտետի կոլեկտիվի 15 անդամներից մեկ պատգամավոր:

2. Հանձնարարել ֆակուլտետային արհբյուրոներին նախագահներին, ղեկավարներին և կուսբյուրոների քարտուղարներին՝ մինչև ս. ք. մարտի 31-ը ներառյալ ֆակուլտետներում հրավիրել կոլեկտիվի ժողովներ և ընտրել համալսարանի կոլեկտիվի կոնֆերանսի պատգամավորներ:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԿՈՒՍԿՈՄԻՏԵԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Յու. Ի. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 48-49:

Բնագիր: Մեքենագիր:

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻՆ
ՆԵՐԿԱՅԱՅՎՈՂ ԿՈՒՄԿՈՄԻՏԵԻ ԶԵԿՈՒՅՄԱՆ ԹԵԶԻՄՆԵՐ**

8 ապրիլի 1989 թ.

<....>

2. Հանրապետությունը գտնվում է ծանր վիճակում: Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության կոնֆերանսից (1988 թ. նոյեմբերի 15-18) հետո ընկած ժամանակաշրջանում տեղի ունեցան խոշոր սոցիալական և քաղաքական իրադարձություններ, անասելի ուժի բնական աղետ:

Սկսվեց Ադրբեջանական ՍՍՀ-ից հայ բնակչության մասսայական բռնագաղթը, մեր հանրապետությունում տեղի ունեցան ընդհարումներ ազգամիջյան հարաբերությունների ոլորտում, Հայկական ՍՍՀ-ում ապրող ադրբեջանական բնակչության զգալի մասն արտագաղթեց Ադրբեջանական ՍՍՀ, Երևան քաղաքում և մի շարք շրջաններում մտցվեցին պարետային ժամ և հատուկ իրադրություն, բնության արհավիրքը կյանքից զրկեց տասնյակ հազարավոր մեր հայրենակիցներին, տասնյակ հազարավոր մարդկանց հաշմանդամ դարձրեց, ավելի քան կես միլիոնի անօթևան թողեց, ձերբակալվեցին «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամները, տարբեր բնույթի խախտումների համար պարբերաբար վարչական կալանքի են ենթարկվում մեր համաքաղաքացիները, սումգայիթյան եղեռնագործության կազմակերպիչների ու մասնակիցների մեծ մասը սոցիալիստական օրինականության ամենայն խստությամբ դեռևս չի պատժվել:

Այս ամենը, անկասկած, չէր կարող չանդադրադադանալ համալսարանի կոլեկտիվի կուսակցական և հասարակական կազմակերպությունների գործունեության վրա: Ուստի կուսակցական ընդհանուր ժողովում պետք է վերլուծվեն այն բոլոր գործոնները, որոնք այսօր մտահոգում են մեր ժողովրդին, բացասաբար անդրադառնում ուսումնական պրոցեսի ռիթմիկ ընթացքի վրա, զգալիորեն կազմալուծում համալսարանական կյանքը: Պետք է մշակվեն առաջարկություններ, որոնք կարագացնեն պրոբլեմների լուծումը, նպատակաուղղված կլինեն գաղափարական-քաղաքական աշխատանքների կատարելագործմանը,

կառողջացնեն մթնոլորտը մեր համրապետությունում:

<....>

«Երևանի համալսարան», 8 ապրիլի 1989 թ.

№ 55

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 14

**ԼԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿԱՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻՂ**

21 ապրիլի 1989 թ.

Երևան

1989 թվականի ապրիլի 21-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստը, որին ներկա էին Յու. Սկրտումյանը, Ս. Համբարձումյանը, Ա. Առուստամյանը, Ն. Դավթյանը, Ս. Աղասարյանը, Տ. Բարսեղյանը, Ն. Գալստյանը, Լ. Հարությունյանը, Գ. Սահակյանը, Ս. Ամիրյանը, Գ. Ղարիբյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Մ. Սինապյանը, Ս. Շահազիզյանը, հրավիրված էին սկզբնական կուսկազմակերպությունների կուսբյուրոների քարտուղարները:

Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Ի. Սկրտումյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ՝

<....>

3. Ապրիլի 24-ին սգո երթի կազմակերպման մասին:

<....>

[ԼՍԵՑԻՆ] – 3. Ապրիլի 24-ին համալսարանի կոլեկտիվի սգո երթի կազմակերպման մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Հ. Սկրտչյան[ը], Մ. Սարգսյան[ը], Յու. Սկրտումյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. 1915 թ. հայերի ցեղասպանության զոհերի հիշատակի սգո երթը կազմակերպել ս. թ. ապրիլի 24-ին ժամը 9-ին:

2. Կոչ անել համալսարանի բոլոր կուսակցականներին և կոմերիտականներին, ուսանողությանը և պրոֆեսորադասախոսական կազմին, համալսարանի ողջ կոլեկտիվին սգո երթը անցկացնելիս հանդես

բերել բարձր կազմակերպվածություն և գիտակցականություն ու կանխել հակահասարակական արարք կատարելու բոլոր փորձերը:

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ
ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Յու. Ի. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 54, 66:
Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 56

ԽՈՐ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹՅԱՄԵ

(միտինգ Երևանի պետական համալսարանում)

27 ապրիլի 1989 թ.
Երևան

Հանրապետության հասարակայնությունն արդեն բանիցս ալեկոծվում է «Գարուն» կարի արտադրական միավորման Մասիսի ֆաբրիկայում, Երևանի տրիկոտաժաճեռնոցային արտադրական միավորման գլխադաս ֆաբրիկայում և Եղեգնաձորի բաժանմունքում, «Անուշ» տրիկոտաժի արտադրական միավորման Երևանի գլխադաս և Աշտարակի ֆաբրիկաներում աշխատավորուհիների տեղի ունեցած զանգվածային թունավորման դեպքերի առթիվ: Հրապարակայնության լիակատար բացակայությունն ու հանրապետության լրատվական միջոցների շարունակվող լռությունը միայն պարարտ հող են ստեղծում զանազան ասեկոսեների տարածման համար: Հասարակայնության արդարացի վրդովմունքն իր զագաթնակետին հասավ, երբ «Անուշ» արտադրական միավորման գլխադաս ֆաբրիկայում մարտի 25-ին թունավորված բանվորներից Աղավմի Աղասու Մաթևոսյանը ապրիլի 25-ին մահացավ թունավորման հետևանքով առաջացած սրտային անբավարարությունից:

Արտահայտելով իրենց համերաշխությունը իր բողոքի ձայնը բարձրացրած «Անուշ» տրիկոտաժի արտադրական միավորման աշխատավորությանը, համալսարանի կոլեկտիվի ներկայացուցիչները ապրիլի 27-ին համալսարանի մեծ դահլիճում կազմակերպեցին մի-

տինգ: Միտինգին հրավիրվել էին ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ Լ. Գ. Սահակյանը, հանրապետության դատախազի առաջին տեղակալ Վ. Ս. Օրելսովը, Առողջապահության մինիստրի տեղակալներ Գ. Մ. Հարությունյանը և Ու. Ղ. Պողոսյանը, սանէպիդ վարչության պետ Ա. Խ. Մայրապետյանը և այլ պաշտոնատար անձինք: Հրավիրված ընկերներին տրվեցին բազմաթիվ հարցեր, կայացավ կրքոտ, բայց մտահոգ երկխոսություն, որի ժամանակ համալսարանականները իրենց դժգոհությունն արտահայտեցին առողջապահության և իրավապահական մարմինների՝ բուժավորումների հետաքննության հարցում ցուցաբերած աններելի դանդաղկոտության, լրատվական միջոցների կողմից կառավարական հանձնաժողովի գործունեության լուսաբանման բացակայության, իրավապահական մարմինների որոշ դեպքերում անհարկի փութաջանության, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ դատապարտելի անվճռականության համար:

Քանի որ բուժավորման բոլոր դեպքերն արդյունք են Աղբբեջանական ԽՍՀ-ից ներմուծված հումքի օգտագործման, վճռական պահանջ առաջադրվեց ներմուծվող հումքի նկատմամբ խստագույն վերահսկողություն սահմանելու հարցում, իսկ առանձին դեպքերում հրաժարվել որոշ տնտեսական կապերից: Մտավախություն հայտնվեց, որ չի բացառվում նմանօրինակ դեպքերի հնարավորությունը Լեռնային Ղարաբաղում, ուստի անհրաժեշտ համարվեց ԼՂԽՄ-ի տնտեսական զարգացման քաղաքականությունը կենսագործելիս նրա կապերը կողմնորոշել դեպի Հայկական ԽՍՀ և այլ հանրապետություններ:

Միտինգի մասնակիցները լիակատար համերաշխություն հայտնեցին «Անուշ» տրիկոտաժի արտադրական միավորման Երևանի գլխադաս ֆաբրիկայի աշխատակիցների առաջ քաշած բոլոր պահանջներին: Քննարկված հարցերի վերաբերյալ համալսարանի կոլեկտիվի ներկայացուցիչները ընդունեցին որոշում:

«Երևանի համալսարան», 6 մայիսի 1989 թ.

№ 57
ՈՐՈՇՈՒՄ
ԵՊՀ ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ՄԵՏԻՆՔԻ ՄԱՄՆԱԿԵՑՆԵՐԻ

27 ապրիլի 1989 թ.
Երևան

Համալսարանի կոլեկտիվի ներկայացուցիչների միտինգը իր վրդովմունքն է հայտնում հանրապետության մի շարք արտադրական ձեռնարկություններում տեղի ունեցած աշխատավորուհիների զանգվածային թունավորման հետաքննության աններելի դանդաղ-կոտորյալ առթիվ և զարմանք է արտահայտում առողջապահության և իրավապահական մարմինների կողմից ցուցաբերված ոչ օպերատիվության և հրապարակայնության բացակայության համար:

1. Համալսարանի կոլեկտիվի ներկայացուցիչների միտինգը իր լիակատար համերաշխությունն է հայտնում «Անուշ» տրիկոտաժի արտադրական միավորման կոլեկտիվի առաջադրած պահանջներին:

2. Միտինգը գտնում է, որ զանգվածային թունավորումների կապակցությամբ ստեղծված կառավարական հանձնաժողովի գործունեության մեջ բացակայում է անհրաժեշտ հրապարակայնությունը, ուստի միտինգի մասնակիցները պահանջում են ապահովել հանրապետության լրատվական միջոցների կողմից հանձնաժողովի աշխատանքի համակողմանի լուսաբանումը և ցայսօր կատարված հետաքննության արդյունքները հրապարակել շուտափույթ:

3. Միտինգը հանձնարարում է համալսարանի արհկոմիտեին և ԼԿԵՄ կոմիտեին՝ համալսարանականներից ստեղծել հասարակական հանձնաժողով և միջնորդում է ՀԿԿ Կենտկոմին և կառավարությանը ապահովելու նրա գործուն մասնակցությունը կառավարական հանձնաժողովի հետաքննությանը:

4. Քանի որ թունավորման բոլոր դեպքերը արդյունք են Աղբբեջանական ԽՍՀ-ից ներմուծված հումքի օգտագործման, վճռականորեն պահանջել հանրապետության համապատասխան մարմիններից սահմանել ներմուծվող հումքի նկատմամբ խստագույն վերահսկողություն, իսկ առանձին դեպքերում հրաժարվել որոշ տնտեսական կապերից: Չբացառելով նմանօրինակ դեպքերի հնարավորությունը նաև Լեռնային Ղարաբաղում, անհրաժեշտ համարել ԼՂԻՄ-ի տնտեսա-

կան զարգացման քաղաքականությունը կենսագործելիս նրա կապելը կողմնորոշել դեպի Հայկական ԽՍՀ և այլ հանրապետություններ:

5. Միջնորդել ՀԿԿ Կենտկոմին և Հայկական ԽՍՀ կառավարությանը՝ ապահովելու «Անուշ» տրիկոտաժի արտադրական միավորման գործադուլային կոմիտեի անդամների անձեռնմխելիությունը:

6. Պահանջել, որպեսզի հանրապետությանը ղեկավարությունը և իրավապահական մարմինները պարբերաբար հանդես գան մամուլում, հեռուստատեսությամբ, ռադիոյով և մանրամասն ինֆորմացիա տան աշխատավորությանը հուզող խնդիրների մասին:

7. Սույն որոշումը հրատարակել «Երևանի համալսարան» թերթում:

«Երևանի համալսարան», 6 մայիսի 1989 թ.

№ 58

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒՄ ԳԵՊՈՒՏԱՏԻ ՀԵՏ

12 մայիսի 1989 թ.

Երևան

Մայիսի 12-ին բանասիրական ֆակուլտետի 220 լսարանում տեղի ունեցավ համալսարանի տարբեր ֆակուլտետների ուսանողների հանդիպումը ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի դեպուտատ, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Էդ. Աղայանի հետ: Ուսանողները դեպուտատին պատվիրան տվեցին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահություն ներկայացնել անհապաղ նստաշրջան հրավիրելու մասին պահանջ՝ առաջարկելով նստաշրջանի հետևյալ օրակարգը՝

ա. Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի ինքնորոշման խնդիրը.

բ. «Ղարաբաղ» կոմիտեի ձեռքակալված անդամների ազատ արձակման հետ կապված հարցերը.

գ. Աղետյալ վայրերի վերականգնման և կառուցման վիճակը և ընթացքը:

Հանդիպումից անմիջապես հետո դեպուտատ Էդ. Աղայանը կազմեց պատվիրանին համապատասխան միջնորդագիր և այն հանձնեց

ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդ:

Դեպուտատ Էդ. Աղայանի և ուսանողների հանդիպումն անցավ փոխադարձ հարգանքի ու փոխըմբռնման մթնոլորտում: Դեպուտատ Էդ. Աղայանը հանդիպման ընթացքում պատասխանեց ուսանողներին հետաքրքրող բազմաթիվ հարցերի, խոսեց նաև իր՝ որպես դեպուտատի ապագա ծրագրերի և անելիքների մասին:

«Երևանի համալսարան», 13 մայիսի 1989 թ.

№ 59

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 15

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻ]**

17 մայիսի 1989 թ.

Երևան

1989 թվականի մայիսի 17-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստը, որին մասնակցում էին՝ Յու. Մկրտումյանը, Ս. Համբարձումյանը, Հ. Մկրտչյանը, Ս. Աղասարյանը, Լ. Խոսրոսյանը, Հ. Հարությունյանը, Մ. Սարգսյանը, Ն. Դավթյանը, Ա. Առուստամյանը, Տ. Բարսեղյանը, Մ. Սիմապյանը, Ն. Գալստյանը, Ս. Շահազիզյանը, Ս. Կարապետյանը:

Նիստին ներկա էին ՀԿԿ Մյասնիկյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Մ. Հ. Ջաքարյանը և ՀԿԿ Երևանի քաղկոմի երկրորդ քարտուղար՝ Վ. Բ. Աղայանը:

Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Ի. Մկրտումյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ՝

<....>

2. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական ընդհանուր ժողովի հրավիրման մասին:

<....>

[ԼՍԵՑԻՆ] – 2. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովի հրավիրման մասին:

/Ձեկ. Յու. Սկրտումյան/

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Լ. Խուրշուդյան[ը], Հ. Սկրտչյան[ը], Ս. Համբարձումյան[ը], Հ. Աբրահամյան[ը], Լ. Հարությունյան[ը], Յու. Սկրտումյան[ը]:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – 1. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովը հրավիրել ա. թ. մայիսի 18-ին ժ. 15-ին, համալսարանի մեծ դահլիճում:

2. Հաստատել ժողովի հետևյալ օրակարգը՝ «Համալսարանում, հանրապետությունում և Արցախում տիրող իրավիճակը և Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության խնդիրները»:

3. Հանձնարարել կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտումյանին զեկուցումով հանդես գալ կուսակցական ժողովում:

4. Հանձնարարել սկզբնական կուսկազմակերպությունների քարտուղարներին ապահովել ԽՍՀՄ անդամների և անդամության թեկնածուների մասնակցությունը ժողովին:

5. Հաշվառումը սկսել մայիսի 18-ին ժ. 14-ից, մուտքը կուսակցական տոմսերով:

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 67, 71:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 60

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԿՈՒՍԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎԸ**

18 մայիսի 1989 թ.

Երևան

Մայիսի 18-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի սկզբնական կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովը, որը քննարկեց «Երևանի պետական համալսարանում, հանրապետությունում և Արցախում տիրող իրավիճակը և համալսարանի կուսակցական կազմակերպության խնդիրները» հարցը: Այդ հարցի առթիվ զեկուցումով հանդես եկավ կուսակցական կոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտումյանը:

Ձեկուցողը նշեց, որ համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովների ավանդույթի վերականգնումը խոշոր իրադարձություն է համալսարանական կյանքում: Այն մեծապես կնպաստի կոլեկտիվի գործունեության դեմոկրատացմանը, կմղի նրան ավելի հստակ, ավելի բովանդակալից, ավելի նպատակաալաց աշխատանքի:

Այսօրվա ժողովում մենք քննարկում ենք մեկ կարևորագույն հարց՝ համալսարանում, հանրապետությունում ու Արցախում տիրող իրավիճակը և մեր կազմակերպության խնդիրները: Վերջին ժամանակներս ուսումնական պրոցեսը հաճախակի է խափանվում, տեղի են ունենում դասադուլներ, կուսակցական և հասարակական կազմակերպությունների գործունեությունը էական բեկում չի մտցնում համալսարանական կյանքի նորմալ ռիթմի ապահովման գործում: Ուստի, կուսակցական ընդհանուր ժողովում պետք է վերլուծվեն այն բոլոր պատճառներն ու գործոնները, որոնք առաջացրել են նման իրավիճակ, պետք է մշակվեն առաջարկներ, որոնք կարագացնեն գոյություն ունեցող պրոբլեմների լուծումը:

Միանշանակ կարելի է ասել, որ ուսումնական պրոցեսի խափանումները, կուսակցական և հասարակական կազմակերպությունների գործունեության քիչ արդյունավետությունը կապված չեն ներհամալսարանական պրոբլեմների ու իրադարձությունների հետ, այլ նախ և առաջ հանրապետությունում և Արցախում տիրող իրավիճակի հետ, ուստի, կցանկանալի ձեր ուշադրությունը հրավիրել կարևոր հարցերի վրա, ասաց զեկուցողը:

Առաջին կարևոր հարցը արցախահայության պրոբլեմն է: Այս օրերին Լեռնային Ղարաբաղում սկսվել է երկարատև գործադուլ: Չնայած ընդունված բազմաթիվ որոշումների, արցախահայության պրոբլեմը լուծում չի ստանում, որովհետև նրա հիմնական պահանջը մերժվում է, իսկ 1989 թվականի հունվար ամսից մարզում գործող Հատուկ կառավարման կոմիտեն ի վիճակի չեղավ իրականացնելու միութենական կուսակցական ու պետական մարմինների որոշումները: Ինչպես նախկինում, այնպես էլ այսօր Լեռնային Ղարաբաղի աղբբեջանացման վտանգը առկա է, ավելին, այն արագորեն իրագործվում է, որը չի կարող չառաջացնել ամբողջ հայության բողոքը, չդիտվել որպես լենինյան ազգային քաղաքականության կոպիտ խախտում:

Ելնելով այն իրողությունից, որ մենք դեռևս գտնվում ենք վերակառուցման սկզբնական փուլում, դեռևս ի վիճակի չենք ազգային հարցերը լուծելու բուն լենինյան ազգային քաղաքականության սկզբունքներով, նպատակահարմար ենք համարում ԼՂԻՄ-ը լիովին դուրս բերել Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի ենթակայությունից, ենթարկելով այն Միության կուսակցական, պետական ու տնտեսական մարմիններին: Երկրորդը՝ վերականգնել մարզային կուսակցական և խորհրդային մարմինները իրենց նախկին լիազորություններով: Մեր խորին համոզմամբ, այդ օրգանների վերացումը միանգամայն բացասաբար անդրադարձավ իրադրության բարելավման վրա և հակասում է երկրում ընթացող դեմոկրատացման պրոցեսին:

Երկրորդ պրոբլեմը, որը լարվածություն է առաջացնում հանրապետությունում, սումգայիթյան եղեռնագործության քաղաքական գնահատականի բացակայությունն է միութենական կուսակցական և պետական մարմինների կողմից: Այն ցնցեց մեր ժողովրդին, բազմազգ Խորհրդային Միությունը լայն արձագանք գտավ մոլորակի բոլոր երկրներում: Եվ, չնայած դրան սումգայիթը մինչև այժմ քաղաքական գնահատական չի ստացել: Ետսումգայիթյան իրադարձությունները, որոնք չափազանց սրեցին առանց այն էլ լարված իրավիճակը, ցույց տվեցին, որ քաղաքական գնահատականի բացակայությունը նպաստեց ազգամիջյան հարաբերությունների վատթարացմանը, նոր զոհեր բերեց: Մենք պահանջում ենք տալ քաղաքական գնահատական սումգայիթյան եղեռնագործություններին, մենք պահանջում ենք բացահայտել սումգայիթյան եղեռնագործությունների հովանավորողներին, կազմակերպողներին և իրագործողներին: Մենք պահանջում ենք այն որակել որպես մարդկության, հումանիզմի դեմ ուղղված գործողություն: Խորապես համոզված ենք, որ եթե նման մոտեցում ցուցաբերվեր ժամանակին, Ադրբեջանում և Հայաստանում տեղի չէին ունենա հետագա ողբերգական իրադարձություններ, որոնք նոր զոհեր պատճառեցին, որոնք մույնպես դատապարտելի են, և հանցավորները պետք է պատժվեն սոցիալիստական օրինականության ամենայն խստությամբ:

Երրորդ պրոբլեմը՝ «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների անհապաղ ազատումն է, որոնց թվում են նաև համալսարանի երեք դասախոսներ: Արդեն երկար ամիսներ նրանք գտնվում են ձերբակալության մեջ, և

մենք ոչ մի ինֆորմացիա չունենք նրանց առողջության մասին, նրանց կողմից կատարված հանցանքների մասին: Կարծում եմ, համալսարանի կուսակցական ժողովը մեկ անգամ ևս կպահանջի «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների անհապաղ ազատումը, և միայն դատը ցույց կտա՝ կա՞ն արդյոք հանցավոր երևույթներ նրանց գործողությունների մեջ: Հանրապետությունում լարվածություն է առաջանում նաև այն պատճառով, որ տարբեր բնույթի խախտումների համար պարբերաբար վարչական կալանքի են ենթարկվում մեր համաքաղաքացիները, Երևանում և հանրապետության մի շարք շրջաններում արդեն երկար ամիսներ գործում են հատուկ դրությունը և պարետային ժամը: Այսօրվա ժողովում մենք մեկ անգամ ևս դիմում ենք վերադաս մարմիններին՝ հանելու այն, դրանով իսկ ստեղծելով Երևան քաղաքում և հանրապետության շրջաններում բարենպաստ պայմաններ վերակառուցման պրոցեսների զարգացման ու խորացման համար:

Չորրորդ պրոբլեմը, որը հուզում է համալսարանի կոլեկտիվին, այն է, որ մեզ խորապես անհանգստացնում է այն իրողությունը, որ աղետի շրջաններում դանդաղ են ընթանում վերականգնման աշխատանքները, շատ դեպքերում անարդյունավետ է ստացված օգնությունը տուժածներին հասցնելու կոնկրետ գործունեությունը, վատ են օգտագործվում հանրապետության և մասնավորապես բռնազաղթված հայ բնակչության աշխատանքային ռեզերվները: Ծանր և չլուծված հոգսերից մեկն է բռնազաղթվածների խնդիրը, որոնց թիվը այսօր 200.000-ի շրջանակներում է: Մի բան պարզ է, որ նրանց մեծ մասը հետադարձի հնարավորություն չունի, ուստի պետք է ամեն ինչ ձեռնարկվի նրանց անցավագին տեղավորման և աստիճանական աղապտացիայի ուղղությամբ: Դրան էապես կնպաստի նաև բռնազաղթվածների լայնորեն ներգրավումը աղետի գոտում վերականգնման աշխատանքներում:

Մեծ նշանակություն ունի այսօր աղետի շրջաններում տնտեսական զարգացման ազատ գոտի ստեղծելու խնդիրը, որի լուծումը դեռևս անբավարար է ընթանում:

Կան նաև բազմաթիվ այլ պրոբլեմներ, բայց վերոհիշյալ խնդիրների ճիշտ, արդարացի լուծումը մեծապես կառողջացնի բարոյահոգեբանական մթնոլորտը հանրապետությունում և կստեղծի նախադրյալներ համալսարանական կյանքը նորմալացնելու և համալսարանականների ուժերն ակտիվորեն օգտագործելու կարևորագույն

խնդիրների իրագործման ուղղությամբ:

Ձեկուցման շուրջը ծավալված մտքերի փոխանակությամբ մասնակցեցին ընդհանուր ֆիզիկայի ամբիոնի ուսումնական լաբորատորիայի վարիչ Մ. Մարտիրոսյանը, իրավաբանական ֆակուլտետի դեկան, դոց. Ռ. Պետրոսյանը, պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնի դոցենտ Ա. Գևորգյանը, տնտեսագիտական կիրառական ֆակուլտետի դեկան, պրոֆ. Յու. Մովսիսյանը, պինդ մարմնի ֆիզիկայի ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Ա. Դուրգարյանը, կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի դեկան, դոց. Ռ. Տոնոյանը, ԽՍՀՄ պատմության ամբիոնի դոցենտ Հ. Հակոբյանը, հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Լ. Խորշուդյանը, Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը:

Ժողովը քննարկված հարցի առթիվ ընդունեց համապատասխան որոշումներ, որոնք տպագրվում են մեր թերթի սույն համարում:

«Երևանի համալսարան», 3 հունիսի 1989 թ.

№ 61

ՈՐՈՇՈՒՄ

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ**

18 մայիսի 1989 թ.

Երևան

Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովը, լսելով և քննարկելով «Երևանի պետական համալսարանում, հանրապետությունում և Արցախում տիրող իրավիճակը և համալսարանի կուսակցական կազմակերպության խնդիրները» հարցը (զեկ.՝ կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Ի. Սկրտովյան), նշում է, որ համալսարանի կուսակցական կազմակերպության կոնֆերանսից հետո ընկած ժամանակաշրջանում տեղի ունեցան խոշոր սոցիալական և քաղաքական իրադարձություններ, անասելի ուժի բնական աղետ: Սկսվեց Ադրբեջանական ԽՍՀ-ից հայ բնակչության մասսայական բռնագաղթ, Երևան քաղաքում և հանրապետության

մի շարք շրջաններում մտցվեցին պարետային ժամ և հատուկ դրությոն, բնության արհավիրքին զոհ դարձան տասնյակ հազարավոր քաղաքացիներ, հազարավոր մարդիկ հաշմանդամ դարձան, ավելի քան կես միլիոն մարդ մնաց անօթևան, ձերբակալվեցին «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամները, տարբեր բնույթի խախտումների պատրվակով պարբերաբար վարչական կալանքի են ենթարկվում մեր համաքաղաքացիները, սումգայիթյան եղեռնագործության, Հայաստանի արդյունաբերական ձեռնարկություններում մասսայական բռնավորման դեպքերի կազմակերպիչների ու իրագործողների մեծ մասը սոցիալիստական օրինականության ամենայն խստությամբ դեռևս չի պատժվել: Վերջին ժամանակներս խիստ սրվել է իրադրությունը Լեռնային Ղարաբաղում, որի պատճառները նշված են ԼՂԻՄ-ի հայ բնակչության ներկայացուցիչների՝ Մ. Ս. Գորբաչովին հասցեագրված բաց նամակում: Այս ամենը, անկասկած, իր ազդեցությունն ունեցավ համալսարանի կոլեկտիվի, կուսակցական և հասարակական կազմակերպությունների գործունեության վրա, հանգեցրեց ուսումնական պրոցեսի և ընդհանրապես կարգապահության խափանումների՝ դասադուլների ձևով:

Անդրադառնալով այս և մի շարք այլ քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, ազգային, ինչպես նաև ներհամալսարանական պրոբլեմներին կուսակցական ընդհանուր ժողովը գտնում է.

1. հանրապետությունում դարաբաղյան իրադարձությունների հետևանքով առաջացել է արտակարգ բարդ քաղաքական ու գաղափարաբարոյական կացություն, որը չի կարող շտկվել առանց դարաբաղյան հայության և ամբողջ հայ ժողովրդի արդարացի պահանջը բավարարելու: Ղարաբաղյան շարժումը վերակառուցման դեմոկրատացման արդյունք հանդիսացող համազգային շարժում է, որը ԽՍՀՄ Կենտկոմի 1988 թ. փետրվարի 21-ի որոշման մեջ և մասսայական լրատվության միջոցների կողմից անարդարացիորեն որակավորվեց որպես ազգայնականություն և ծայրահեղականություն: Այսպիսով, վերակառուցման ծնունդը հանդիսացող համաժողովրդական շարժմանը հապճեպորեն փակցվեցին ստալինյան զինանոցից վերցված քաղաքական պիտակներ: Իրադարձության ընթացքը ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հուլիսի 18-ի ԽՍՀՄ Կենտկոմի և ԽՍՀՄ Սինիստրների խորհրդի ընդունած հայտնի որոշումներից

հետո ընկած ժամանակաշրջանում ցույց տվեց, որ Ադրբեջանական ԽՍՀ ղեկավարությունը, ԼՂԻՄ-ի Հատուկ կառավարման կոմիտեի թողտվությամբ լուրջ խոչընդոտներ է ստեղծում Լեռնային Ղարաբաղում կուտակված պրոբլեմների լուծմանն ուղղված այդ որոշումների կենսագործման ճանապարհին: Մինչև օրս էլ չեն դադարում Ադրբեջանական ԽՍՀ ղեկավարության կողմից ազգամիջյան հարաբերությունները էլ ավելի սրելու ուղղությամբ իրականացվող սադրիչ գործողությունները: Ադրբեջանական ԽՍՀ հանրապետական թերթերում տպագրվում են բազմաթիվ նյութեր, որոնցում որոշակիորեն ժխտվում է Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի արդարացի լուծման ամեն մի հնարավորություն: Ադրբեջանական ԽՍՀ ներկայիս ղեկավարության հակաօրինական վարքագիծը գալիս է անպատժելիության վստահությունից: Այս միտքը ընդգծված է նաև ԼՂԻՄ-ի հայ բնակչության ներկայացուցիչների՝ Մ. Ս. Գորբաչովին հասցեագրված բաց նամակում, որտեղ արդարացի և օբյեկտիվորեն ներկայացվում են Լեռնային Ղարաբաղում իրադրության սրման պատճառները:

Ժողովը պահանջում է ԽՍՀԿ Կենտկոմից, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունից, ինչպես նաև ՀԿԿ Կենտկոմից և ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությունից կուսակցական և պետական սկզբունքային գնահատական տալ Ադրբեջանական ԽՍՀ ներկայիս ղեկավարության ման հակաօրինական վարքագծին: Միաժամանակ կուսակցական ընդհանուր ժողովը պահանջում է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությունից մինչև ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների առաջիկա համագումարը, մինչև մայիսի 21-ը, հրավիրել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան և քննարկել Լեռնային Ղարաբաղում ստեղծված բարդ սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակի հարցը:

2. Աշխատավորության, ինչպես նաև համալսարանի կոլեկտիվի և հատկապես ուսանողության շրջանում տարվող գաղափարաքաղաքական աշխատանքներին լուրջ հարված հասցրեց դարաբաղյան իրադարձությունների առնչությամբ հանրապետությունում և Արցախում տիրող իրավիճակի խեղաթյուրված լուսաբանումը լրատվության մասսայական միջոցների կողմից:

Ժողովը պահանջում է դադարեցնել լրատվության մասսայական միջոցների ման վերաբերմունքը, որը խորապես ոտնահարում

է հանրապետության սուվերենությունը, վիրավորում մեր ժողովրդի ազգային արժանապատվությունը: Այդ ամենն ուսանող երիտասարդության շրջանում ծնում է իրավացի դժգոհություններ, առաջ բերում լրատվության միջոցների հանդեպ անվստահություն ու թերահավատություն:

3. Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական ընդհանուր ժողովը միանում է ԼՂԻՄ-ի հայ բնակչության ներկայացուցիչների՝ Մ. Ս. Գորբաչովին հասցեագրված բաց նամակում ներկայացվող արդարացի պահանջներին և գտնում է, որ ԼՂԻՄ-ի Հատուկ կառավարման կոմիտեն իրեն չի արդարացնում և ի վիճակի չէ իրականացնելու Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ կուսակցական, պետական, խորհրդային բարձրագույն մարմինների ընդունած որոշումները, և պահանջում է վերականգնել կուսակցության մարզային կոմիտեն և մարզային խորհրդի գործադիր կոմիտեն:

4. Հանրապետության ծանր հոգսերից մեկն է բռնագաղթվածների խնդիրը: Պաշտոնական վիճակագրության համաձայն հանրապետություն մուտք է գործել 190 հազար բռնագաղթված: Անշուշտ, բռնագաղթվածները մեծ պորբլեմներ են ստեղծել հանրապետության ղեկավարության համար: Սակայն, պարզ է նաև այն, որ ԽՍՀՄ և հանրապետության կառավարությունները դեռևս արմատական միջոցառումներ չեն ձեռնարկել բռնագաղթվածների սոցիալ-տնտեսական և բարոյական խնդիրները լուծելու ուղղությամբ: Պետք է ամեն ինչ ձեռնարկվի նրանց անցավագին տեղավորման և աստիճանական աղապտացիայի ուղղությամբ: Դրան էապես կնպաստի նաև նրանց ըստ ամենայնի ներգրավումը աղետի գոտու վերականգնման աշխատանքներին:

5. Համալսարանի ողջ կոլեկտիվին և կուսակցական կազմակերպությանը խորապես անհանգստացնում է այն իրողությունը, որ դանդաղ են ընթանում վերականգնման աշխատանքները աղետից տուժած վայրերում:

Շատ դեպքերում անարդյունավետ է ստացված օգնությունը տուժածներին հասցնելու կոնկրետ գործունեությունը, վատ են օգտագործվում հանրապետության և մասնավորապես բռնագաղթված բնակչության աշխատանքային ռեզերվները:

Ժողովը պահանջում է աղետի գոտում արագացնել վերա-

կանգնման աշխատանքները, շինարարական աշխատանքներում առաջին հերթին օգտագործել հանրապետության աշխատուժը և բռնագաղթված բնակչությանը: Ձայրույթ է առաջացնում այն հանգամանքը, որ մինչև օրս վերջնականապես չի լուծվել անհատական շինարարության համար հողամասեր հատկացնելու հարցը, որը խիստ կերպով կարագացներ երկրաշարժից տուժած բնակչությանն այս տարվա ընթացքում բնակարանով ապահովելու գործը: Անհրաժեշտ է երկրաշարժից տուժած քաղաքներն ու շրջանները դարձնել սթափության գոտի:

Հայկական սփյուռքի խոշոր և մանր կապիտալը, առաջավոր տեխնիկան ու տեխնոլոգիան ներգրավելու նպատակով ժողովը նպատակահարմար է համարում Հայաստանում ստեղծել ձեռնարկատիրական գործունեության ազատ տնտեսական գոտի, ինչպես նյութական արտադրության, այնպես էլ կենցաղային ձեռնարկության, արտասահմանյան տուրիզմի և առողջապահության ոլորտներում: Բացի հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացմանն աջակցելուց, դա կնվազեցնի կամ լրիվ կդադարեցնի հայ ազգաբնակչության անցանկալի արտագաղթը հանրապետությունից և ԽՍՀՄ-ից:

6. Դժգոհության տեղիք է տալիս մաս կուսակցական ղեկավար մարմինների առ այսօր վարած կադրային քաղաքականությունը և հատկապես այն արատավոր պրակտիկան, որ հին նոմենկլատուրային, իրենց չարդարացրած շատ աշխատողներ ենթարկվում են հորիզոնական տեղաշարժերի, իսկ երբեմն էլ՝ առաջ քաշվում ավելի բարձր պաշտոնների: Այդ ամենը խիստ բացասաբար է անդրադառնում հանրապետության աշխատավորության և ամենից առաջ երիտասարդության գաղափարաքաղաքական դաստիարակության վրա:

7. Ինչպես աշխատավորության, այնպես էլ ուսանողության շրջանում տարվող գաղափարական աշխատանքը մեզանում առայժմ կտրված է իրական կյանքից, չեն գտնվում գաղափարական ներգործության մոր, արդյունավետ ձևեր, դեռ չարունակվում է խոսքի և գործի, տեսության ու պրակտիկայի կտրվածությունը, մասամբ և նրանց հակադրությունը: Չկա հրապարակայնություն, բաց երկխոսություն ու կարծիքների պլյուրալիզմ:

Ժողովը գտնում է, որ գաղափարաքաղաքական աշխատանքը մեր

կյանքի ներկա պահանջներին համապատասխանեցնելու համար անհրաժեշտ է կազմակերպել հրապարակային բանավեճեր, գիտատեսական կոնֆերանսներ ու «կլոր սեղաններ», նրանց մասնակից դարձնելով կուսակցական ու պետական ղեկավար մարմինների, համալսարանի և մյուս բուհերի, ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի, ստեղծագործական միությունների, ոչ ֆորմալ կազմակերպությունների, Դարաբաղյան շարժման ակտիվիստների և աշխատավորության լայն զանգվածների պատվիրակներին:

8. Ժողովը գտնում է, որ անհրաժեշտ է նորովի, գիտական դիրքերից վերագնահատել մեր պատմության մինչև այժմ սխալ գնահատված ու աղավաղված էջերը, դեպքերն ու դեմքերը, լրացնել բաց մնացած «սպիտակ բծերը»: Իբրև առաջնահերթ քայլ, հարկավոր է գոնե գիտնականների առջև բացել ՀԽՍՀ պետական արխիվներում փականքի տակ գտնվող ֆոնդերը, գիտական գրադարանների հատուկ բաժիններում պահվող արգելված գրականությունն ու պարբերական մամուլը, հրատարակել անհատի պաշտամունքի տարիներին գոհվածների ու հանիրավի պատժվածների, ինչպես նաև նրանց զրպարտիչների ու մատնիչների ցուցակները:

9. Հայ ժողովրդի ամենաեական խնդիրներից մեկը արտաքին և ներքին սփյուռքի գոյությունն է: Համալսարանի կուսակցական ընդհանուր ժողովը գտնում է, որ անհրաժեշտ է արմատապես վերակառուցել արտաքին և ներքին սփյուռքի հետ տարվող աշխատանքները և համագործակցության ձևերը: Անհրաժեշտ է, որ արտաքին սփյուռքի հետ մշակութային կապերի հետ մեկտեղ հաստատվեն գործարար տնտեսական կապեր, որոնք էապես կնպաստեն մեր հանրապետության զարգացմանը և ազգապահպանության գործին սփյուռքում: Իր հերթին սփյուռքն էլ կարող է դառնալ Խորհրդային Հայաստանի և ԽՍՀՄ-ի պրոպագանդման հզոր միջոց արտասահմանում: Վաղուց ի վեր հասունացել է հայկական գաղթօջախ ունեցող արտասահմանյան երկրներում սահմանադրությամբ նախատեսված դեսպանությունների ու հյուպատոսությունների ստեղծումը, ինչպես նաև Հայաստանի հանրապետական մամուլի, ռադիոյի և հեռուստատեսության ներկայացուցիչներ հաստատելու հարցը, որը էապես կնպաստեր մայր հայրենիք-սփյուռք կապերի ամրապնդմանը:

Ինչ վերաբերում է ներքին սփյուռքին, ապա անհրաժեշտ է, որ մեր

հանրապետությունը իր ներկայացուցչություններն ունենա միութենական մյուս հանրապետություններում: Վերջիններիս ստեղծումը ավելի գործնական կդարձնի կապը ներքին սփյուռքի հետ:

10. Գտնելով, որ «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամները ձերբակալված են ապօրինաբար, որ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը նույնքան ապօրինաբար պատգամավորական անձեռնմխելիությունից զրկել է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի դեպուտատներ Խ. Ստամբուլցյանին և Ա. Մանուչարյանին (որոշումն ընդունվել է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի պաշտոնապես չավարտված հերթական նստաշրջանի միջոցին, երբ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը չուներ լիազորություններ), ժողովը պահանջում է անհապաղ ազատ արձակել «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամներին և Ղարաբաղյան շարժման մյուս ակտիվիստներին, իսկ մինչև նրանց ազատելը թույլատրել համալսարանի կոլեկտիվից կազմված համձնաժողովին հանդիպելու նրանց հետ և ծանոթանալու նրանց վիճակին:

11. Անհապաղ վերացնել հատուկ դրությունը և պարետային ժամը Երևանում և հանրապետության շրջաններում:

12. Երևանի պետական համալսարանի հիմնադրման տարեթիվը համարել 1919 թ. մայիսի 16-ը և 1989 թ. աշնանը լայնորեն տոնել նրա հիմնադրման 70-ամյակը:

13. Հարց հարուցել ՀԿԿ Կենտկոմի և ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի առջև Հայաստանի Հանրապետության ստեղծման օրը՝ 1918 թ. մայիսի 28-ը, համարել հայկական պետականության վերականգնման տարեթիվ և այսուհետև նշել այն որպես ազգային տոն: Եռագույն դրոշը ճանաչել որպես հայկական պետականության ազգային խորհրդանիշ:

«Երևանի համալսարան», 3 հունիսի 1989 թ.

№ 62
ТЕЛЕГРАММА

Генеральному секретарю ЦК КПСС,
Председателю Верховного Совета СССР
тов. М. С. ГОРБАЧЕВУ,
Председателю Совета Министров СССР
тов. Н. И. РЫЖКОВУ

Партийная организация Ереванского государственного университета, озабоченная сложившейся в Нагорном Карабахе тяжелой ситуацией, обращается к Вам с просьбой принять безотлагательные меры по урегулированию чрезмерно напряженного положения в области и вокруг нее. С февраля 1988 года по сей день не были найдены правильные пути разрешения конфликта. Обстановка осложняется с каждым днем и чревата непредсказуемыми последствиями.

Как известно, нынешнее справедливое движение за воссоединение Нагорного Карабаха с матерью-родиной – Советской Арменией – является детищем политики перестройки и демократизации. Оно направлено на ликвидацию исторической несправедливости, против попрания национальных прав армянского населения НКАО, против политики азербайджанизации области, которую в свое время применили к армянскому населению Нахичеванской АССР. Но, к сожалению, карабахское движение не удостоилось правильной оценки.

Ситуация резко обострилась после геноцида армян в Сумгаите. Были предприняты попытки скрыть от общественности истинную сущность кровавого преступления, не получившего до сих пор политической оценки.

Армянское население Нагорного Карабаха и весь армянский народ с пониманием восприняли решение Президиума Верховного Совета СССР о введении особого управления в Нагорном Карабахе как первый шаг на пути вывода НКАО из состава Азербайджанской ССР и окончательного решения карабахской проблемы. Развитие событий показывает, что деятельность Комитета не оправдывает надежды населения НКАО. На деле руководство Азербайджана продолжает свою

прежнюю политику в отношении автономной области. Открытое письмо партийных и советских руководителей, ряда избранных от области народных депутатов СССР и двух членов Комитета особого управления товарищу М. С. Горбачеву объективно оценивает тревожное положение, возникшее в НКАО.

В свете всего этого мы выражаем свое возмущение по поводу продолжающейся безудержной провокационной антиармянской кампании в Азербайджане, которая направлена против политики перестройки в национальном вопросе. Одним из наглядных проявлений этого является адресованное тов. М. С. Горбачеву письмо от 14 мая 1989г., подписанное, в числе других, также и идеологами антиармянского движения З. Буниятовым и Б. Вахабзаде. События последних дней еще раз подтвердили, что единственным путем решения карабахской проблемы является ее политическое решение.

Поэтому мы считаем необходимым:

а) руководствуясь ленинскими принципами самоопределения, вывести Нагорный Карабах из состава Азербайджанской ССР:

б) вывести партийную организацию НКАО из азербайджанской республиканской парторганизации и подчинить непосредственно ЦК КПСС:

в) восстановить областной комитет партии и областной Совет народных депутатов НКАО со всеми полномочиями.

Принято единогласно на общем собрании парторганизации Ереванского государственного университета 18 мая 1989 года.

«Երևանի համալսարան», 3 հունիսի 1989 թ.

№ 63

ТЕЛЕГРАММА

ПЕРВОМУ СЪЕЗДУ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ СССР

18 мая 1989 г.

Ереван

Коллектив Ереванского государственного университета поздравляет депутатов впервые избранного на демократической основе

народного форума с открытием первого Съезда народных депутатов СССР.

Выражаем уверенность, что работа Съезда ознаменует решительный отказ от авторитарных и волюнтаристских методов руководства и станет поворотным в становлении подлинно правового социалистического государства. Надеемся, что Съезд станет прологом торжества идей демократии во всех сферах социально-экономической, общественно-политической жизни.

Считая насущной необходимостью скорейшее политическое решение проблем, связанных с межнациональными отношениями, коллектив университета выражает надежду, что Съезд народных депутатов заложит основы возврата к ленинской национальной политике и провозгласит ее краеугольным камнем неотъемлемое право наций на свободное волеизъявление и самоопределение.

Надеемся, что в духе такого подхода получит свое справедливое политическое решение проблема НКАО, и насильственно разъединенный армянский народ получит возможность воссоединения.

Желаем Съезду успехов в его многотрудной деятельности. Уверены, что работа Съезда станет важным шагом по очищению социализма от всего чуждого, наносного и будет способствовать возрождению власти Советов в ее ленинском понимании.

По поручению коллектива Ереванского государственного университета.

Проректор М. А. ДАВТЯН

Секретарь парткомитета Ю. И. МКРТУМЯН

Председатель объединенного профкомитета

О. В. МКРТЧЯН

Секретарь комитета комсомола М. П. САРКИСЯН

«Երևանի համալսարան», 3 հունիսի 1989 թ.

№ 64
РЕШЕНИЕ
ОБЩЕГО ПАРТИЙНОГО СОБРАНИЯ ЕРЕВАНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА ОТ 18 МАЯ 1989 г.
О СУМГАЙТСКОМ ГЕНОЦИДЕ АРМЯН

Общее собрание партийной организации Ереванского государственного университета выражает свое возмущение по поводу того, что руководящие органы КПСС и высших государственных и правительственных инстанций до сих пор не дали правильную политическую оценку сумгаитской трагедии. Руководство Прокуратуры СССР, еще до начала расследования сумгаитских преступлений, определило состав преступлений – запланированного и организованного погрома армян в Сумгаите 27-29 февраля 1988 г., квалифицировав их как «массовые беспорядки и убийства, совершенные из хулиганских побуждений». Кровавые события в Сумгаите не получили должной оценки и со стороны высшей судебной инстанции страны – Верховного суда СССР. Дальнейшее расследование и судебное рассмотрение дел удивительным образом ничего не прибавили к вышеприведенной квалификации состава преступления и не стали лейтмотивом как для следствия и обвинительных заключений, так и для судебных процессов и приговоров.

Таким образом, «хулиганскими действиями» были квалифицированы акты геноцида, совершенного против армян на почве национальной и религиозной нетерпимости.

Между тем сумгаитские злодеяния прямо подпадают под действие первых трех пунктов 2-й статьи Конвенции ООН от 9 декабря 1948 г. «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него», считающей геноцидом действия, совершаемые с намерением уничтожить, полностью или частично, какую-либо национальную, этническую, расовую или религиозную группу.

Согласно Конвенции, участником которой является СССР, (она ратифицирована Президиумом Верховного Совета СССР 18 марта 1954 г.) виновные за геноцид должны быть привлечены к ответственности за участие в заговоре с целью совершения геноцида,

за подстрекательство к его совершению, за покушение или соучастие в геноциде, независимо от того, являются ли они избранными конституционным путем правителями, общественными деятелями или отдельными лицами.

Конвенция вместе с тем подчеркивает, что вопрос о геноциде не может быть объектом лишь внутригосударственной юрисдикции и является предметом международной озабоченности.

Собрание требует на основании Конвенции ООН от 9 декабря 1948 г. дать правильную политическую и правовую оценку трагедии в Сумгаите и со всей строгостью закона наказать виновников – организаторов, подстрекателей, исполнителей акта геноцида.

Затягивание принятия данного решения может привести к непредсказуемым последствиям не только для взаимоотношений армянского и азербайджанского народов, но и для межнациональных отношений в СССР в целом.

«Երևանի համալսարան», 3 հունիսի 1989 թ.

№ 65

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈ. 16

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻ

31 մայիսի 1989 թ.

Երևան

1989 թվականի մայիսի 31-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի նիստը, որին ներկա էին՝ Յու. Սկրտումյանը, Ն. Դավթյանը, Ա. Առուստամյանը, Մ. Սարգսյանը, Հ. Սկրտչյանը, Գ. Վարիբյանը, Ն. Գալստյանը, Բ. Հարությունյանը, Հ. Հարությունյանը, Ս. Հովհաննիսյանը, Վ. Հարությունյանը, Մ. Սինասյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Տ. Բարսեղյանը, Ս. Շահազիզյանը:

Նիստը վարում էր կուսկոմիտեի քարտուղար՝ Յու. Ի. Սկրտումյանը:

ՕՐԱԿԱՐԳ՝ 1. «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների նկատմամբ

խափանման ձևը փոխելու համար ՀԽՍՀ դատախազություն միջնորդագիր ներկայացնելու մասին:

[ԼՍԵՅԻՆ] – 1. «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների նկատմամբ խափանման ձևը փոխելու համար ՀԽՍՀ դատախազություն միջնորդագիր ներկայացնելու մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Ն. Գալստյանը, Մ. Սարգսյանը, Բ. Հարությունյանը, Հ. Սկրտչյանը, Յու. Սկրտումյանը:

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Համալսարանի կուսկոմիտեն, ելնելով հանրապետությունում ստեղծված բարդ քաղաքական իրադրությունից և ժողովրդական լայն զանգվածների ձգտումներից ու տրամադրություններից, գտնում է, որ «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների նկատմամբ խափանման ձևը պետք է փոխել և մինչև նրանց դատը, որը միայն կարող է որոշել նրանց անմեղ կամ մեղավոր լինելը, ազատ արձակել: Համալսարանի կուսկոմիտեն միջնորդում է ՀԽՍՀ դատախազությանը «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների նկատմամբ խափանման ձևը փոխելու և մինչև դատը անհապաղ արձակելու համար, քանի որ հանրապետությունում ստեղծված պայթյունավտանգ կացությունը հղի է անկանխատեսելի հետևանքներով:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԿՈՒՍԿՈՄԻՏԵԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

Յու. Ի. ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1148, ք. 76-77:

Բնագիր: Մեքենագիր:

№ 66

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական
կազմակերպության ժողովի մասին

14 սեպտեմբերի 1989 թ.

Երևան

Սեպտեմբերի 14-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի սկզբնական կուսակցական կազմակերպության դռնբաց ժողովը, որը քննարկեց «Կուսակցության ազգային քաղաքականությունը

արդի պայմաններում» և «Ռեգիոնում իրադրության սրման և ԼՂԻՄ-ի պրոբլեմի լուծման ուղղությամբ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդին ներկայացվող Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության առաջարկությունների մասին» հարցերը:

Այդ հարցերի առթիվ ժողովը լսեց կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտունյանի գեկուցումը:

Ժողովի ցանկությամբ լավեցին նաև քննարկման ներկայացված հարցերի առթիվ որոշման նախագծերը, որից հետո նոր միայն ժողովը անցավ գեկուցման և որոշման նախագծերի դրույթների քննարկմանն ու մտքերի փոխանակությանը:

Ժողովում ելույթներով ու առաջարկություններով հանդես եկան հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Լ. Խուրշուդյանը, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս, տեսական ֆիզիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր Գ. Սահակյանը, հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի պրոֆեսոր Ստ. Մելիք-Բախշյանը, տնտեսագիտական կիրառական կապիտալիզմի դեպարտմենտի պրոֆ. Յու. Մովսիսյանը, պետական, վարչական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Ն. Այվազյանը, հայոց լեզվի ամբիոնի պրոֆ. Մ. Ասատրյանը, բնական գիտություններում հաշվողական տեխնիկայի միջոցների կիրառման ամբիոնի դոցենտ Բ. Արարքյանը, ԽՍՀՄ պատմության ամբիոնի դոցենտ Ռ. Մովսիսյանը, պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Ա. Հովսեփյանը, քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ դոցենտ Տ. Բարսեղյանը, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս, ընդհանուր լեզվաբանության ամբիոնի պրոֆ. Էդ. Աղայանը և հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնին կից Հայաստանի պատմական աշխարհագրության և քարտեզագրության լաբորատորիայի վարիչ, դոց. Բ. Հարությունյանը:

Ժողովը կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտունյանի գեկուցման դրույթների և ելույթների ու առաջարկությունների հիման վրա ընդունեց համապատասխան որոշումներ, որոնք հրատարակվում են մեր թերթի այս համարում:

Ժողովի աշխատանքներին մասնակցում էր և ելույթով հանդես եկավ ՀԿԿ Երևանի քաղկոմի առաջին քարտուղար Գ. Ասատրյանը:

«Երևանի համալսարան», 30 սեպտեմբերի 1989 թ.

№ 67
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ
1989 Թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 14-Ի ԴՌՆԲԱՅ ԺՈՂՈՎԻ

ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ԽՍՀՄ Կենտկոմի «Կուսակցության ազգային քաղաքականությունը
արդի պայմաններում»
ծրագրի նախագծի վերաբերյալ

Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության դռնբաց ժողովը, քննարկելով ԽՍՀՄ Կենտկոմի՝ «Կուսակցության ազգային քաղաքականությունը արդի պայմաններում» ծրագրի նախագիծը, նշում է, որ նրանում ճիշտ չեն բացահայտված ազգային հարցում լուրջ պրոբլեմների ծագման և ազգամիջյան հարաբերություններում լարվածության ու կոնֆլիկտների պատճառները, քանզի դրանք հիմնականում հանգեցված են սոցիալ-տնտեսական թերությունների: Ամբողջությամբ անընդունելի են խորհրդային ֆեդերացիան նորոգելու, կատարելագործելու համար առաջարկվող ուղիներն ու միջոցները, ազգային կազմավորումների իրավավիճակի փոփոխման տարբերակը: Կիսատ-պռատ են միութենական հանրապետությունների տնտեսական ու քաղաքական ինքնիշխանությունն ընդլայնելու ու ամրապնդելու համար առաջարկվող միջոցառումները: Ծրագրի նախագծում շատ հարցադրումներ չափից ավելի ընդհանուր են, գուրկ կոնկրետությունից, պարզությունից ու հստակությունից: Ընդ որում, առաջին բաժինը՝ «Ինչ ժառանգություն է մեզ բաժին ընկել», գրված է ջատագովական ոճով, ցույց չի տրված աղաղակող հակասությունը, որը եղել է ազգային հարցում տեսական մոտեցումների, դեկլարատիվ բնույթի որոշումների, պրոպագանդիստական ամպագորգոռության և իրական վիճակի միջև: Եթե հետևենք նախագծի տրամաբանությանը, ապա կստացվի, որ ազգային հարցում բոլոր խեղաթյուրումները և թույլ տրված կոպիտ սխալներն ու հանցագործ քայլերը եղել են հետստալինյան շրջանում: Նախագծում ասված է, որ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո ազգային հարցում սոցիալիստական ծրագրի առանցքը եղել են «ազգային ինքնորոշման և

աշխատավորների ինտերնացիոնալ համագործակցության Վ. Ի. Լենինի առաջադրած լոգունգները», որը, ինչպես նշված է ծրագրի նախագծում, թույլ է տվել շատ ազգերի վերածնել կամ առաջին անգամ ստեղծել ռեալ պետականություն ազգային-տարածքային ինքնավարության տարբեր ձևերով: Նշվում է, որ միութենական սոցիալիստական պետության կազմավորումը հնարավորություն է տվել համատեղ ջանքերով անցկացնելու երկրի ինդուստրացում, գյուղի սոցիալիստական վերափոխում, հավասարեցնելու ժողովուրդների տնտեսական զարգացման և նյութական ապահովման մակարդակները, ստեղծելու ամբողջական ժողովրդատնտեսական համալիր: Ասված է, որ ինքնատիպության պահպանման ու զարգացման կողքին ծնունդ առան պրոցեսներ, որոնք օբյեկտիվորեն տանում էին դեպի նոր սոցիալական ընդհանրության՝ խորհրդային ժողովրդի ձևավորման: Դրանից հետո ծրագրում արվում է այն պնդումը, թե «Այս ամենը հիմք ծառայեց ժողովուրդների երբեմնի երկպառակության ու անվստահության աստիճանական հաղթահարման, նրանց բարեկամության ձևավորման համար»: Սա ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ նախակառուցողական տրամադրությունների ռեցիդիվ, որից հետո անհասկանալի է մնում նախագծի այն դրույթը, թե «Վ. Ի. Լենինից անմիջապես հետո սկսված հասարակական զարգացման ձևախեղումները կործանարար անդրադարձան ազգամիջյան հարաբերությունների վրա»: Ծրագրի նախագծի ամենաընդհանուր թերություններից մեկն այն է, որ մեթոդոլոգիական տեսակետից այն կառուցված է սուբյեկտիվիստական, ոչ մարքս-լենինյան տեսությունից բխող հիմքի վրա: Մի կողմից իրավամբ շեշտվում է, որ ազգամիջյան հարաբերությունների ներկա պրոբլեմները զգալի չափով կապված են հասարակական օբյեկտիվ պրոցեսների թերագնահատման հետ, որ «Ազգերի զարգացման և նրանց մերձեցման միջև, ինքնուրույնության ձգտման և միասնացման կապերի խորացման պահանջմունքի միջև 20-րդ դարի երկրորդ կեսին ամբողջ աշխարհին հատուկ հակասությունն իրեն զգալ տվեց նաև մեր բազմազգ երկրում», որը, սակայն, «ըստ պատշաճին չվերլուծվեց և քաղաքականության մեջ հաշվի չառնվեց», իսկ մյուս կողմից ազգային հարցի զարգացման դինամիկան չի դիտվում իբրև բնապատմական պրոցես, որը չի ենթարկվում վարչաիրամայական կանոնակարգման: Ընդհակառակը, ազգային հարցում և ազգամիջյան հարաբերություններում

ծագած պրոբլեմների լուծման համար նախագծի առաջարկած մեխանիզմները ամեն ինչ դնում են կախման մեջ վերադաս կուսակցական-պետական մարմինների և նրանց ղեկավարների սուբյեկտիվ կամքից, շրջանցելով դեմոկրատական եղանակներն ու միջոցները:

Այդ մեխանիզմների միջոցով լուծվելու դեպքում ազգային հարցն անխուսափելիորեն կբաժանի վերակառուցման մյուս կարևոր խնդիրների ճակատագիրը, որոնց սպառնում է լիակատար ձախողում վերևների կիսատ-պռատ, երկչոտ, հեղափոխական վճռականությունից գուրկ և հակասական քաղաքականության պատճառով:

Բավական է ասել, որ նախագիծը ազգային հարցի լուծման կարևորագույն ելակետի՝ ազգի ինքնորոշման սկզբունքի մասին հիշատակում է միայն երկու անգամ, հարևանցիորեն, չդարձնելով այն առանցք ու ելակետ պրոբլեմների լուծման համար: Այդ իմաստով նախագիծը երբեմն ամենալուրջ սկզբունքային հարցերում մահանջում է մինչև իսկ գործող, բայց հենց ազգային հարցի տեսանկյունից խիստ անկատար սահմանադրության դիրքերից: Այսպես, թերևս կանխամտածված շրջանցվել է միութենական հանրապետությունների՝ ֆեդերացիայից դուրս գալու իրավունքը, որը գրանցված է սահմանադրության 72-րդ հոդվածում և բխում է 1922 թ. դեկտեմբերի 30-ին ստորագրված ԽՍՀՄ կազմավորման պայմանագրից և միավորման կամավորության սկզբունքից: Մինչդեռ, առանց Միությունից դուրս գալու իրավունքի ճանաչման, միավորվելու կամավորության սկզբունքը դառնում է անիմաստ, կեղծ ղեկլարացիա:

Հին ստերեոտիպով ազգային հարցն ըստ էության հանգեցվում է սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմների, որը ոչ միայն չի արտահայտում ազգային և ազգային պրոցեսների զարգացման օրինաչափությունները, այլև վտանգավոր է, քանզի սխալ ախտորոշումը չի կարող հիվանդության բուժման ճիշտ ելակետ լինել:

Թվում է, թե կանխամտածված ձևով շրջանցված է մաս հանրաքվեի հարցը, թեև իբրև կարևորագույն պետական հարցեր լուծելու համար հանրաքվեն ճանաչված է իբրև միջոց գործող սահմանադրության 5-րդ հոդվածում: Նախագծում ասված է, որ ազգամիջյան պրոբլեմները լուծելիս հաշվի է առնվում մաս միջազգային փորձը: Սակայն ոչինչ չի ասված մաս այն մասին, որ անհրաժեշտ է հաշվի առնել մաս միջազգային կոնվենցիաներով, պայմանագրերով, համաձայնու-

թյուններով, ղեկավարացիաներով ԽՍՀՄ-ի ստանձնած պարտավորությունները, որոնք վերաբերում են ազգի ինքնորոշման իրավունքին, ազգերի իրավահավասարությանը և ազգային փոքրամասնությունների իրավունքներին:

Բոլոր սկզբունքային և լուծման համար հեղափոխական վճռակա-նություն պահանջող հարցերում մախագիծը երկչուտ է, անհետևողա-կան: Այսպես, ազգերի և ազգությունների իրավահավասարության տեսանկյունից բոլոր ազգային կազմավորումներին ընդհանուր միու-թենական ենթակայության իրավիճակ տալու փոխարեն, առաջարկ-վում է սոսկ ՌԽՖՍՀ ազգային կազմավորումներին ցանկության դեպքում դուրս գալ մարզերի ու երկրամասերի ենթակայությունից և ուղղակի ենթարկվել ֆեդերատիվ հանրապետության իշխանություն-ներին: Դա նշանակում է պահպանել ազգային կազմավորումների ներկայիս քառաստիճան հիերարխիական համակարգը և ինքնավա-րության իրեն վաղուց սպառած ըմբռնումը:

Նախագծում լիովին անտեսված է բաժանված ազգերի վերամի-ավորման հարցը, որը նոր քաղաքական մտածողության տեսան-կյունից անհրաժեշտ է համարվում միջազգային ասպարեզում, բայց չգիտես ինչու չի կիրառվում երկրի ներսում: Նախագծում չի խոսվում ցեղասպանության գործողությունների մասին Սումգայիթում, Ֆեր-գանայում, Նոր Ուզենում, և չի տրված դրանց քաղաքական գնահա-տականը: Հանրապետական կոմկուսները չեն ճանաչվում իբրև ինք-նուրույն, ինքնիշխան կոմկուսներ՝ ազգային խնդիրներ պարունակող ինքնուրույն ծրագրերով:

ԼՂԻՄ-ի և ազգային այլ պրոբլեմների լուծման վերաբերյալ մա-խագծի դրույթի երկրորդ պարբերությունը ըստ էության ի չիք է դարձ-նում առաջին պարբերության հարցադրումը, քանզի հարցերի լուծու-մը կապում է «տվյալ իրադրության մեջ ներգրավված բոլոր ազգերի շահերի, գոյություն ունեցող իրողությունների, մարդկանց կյանքի համար հավանական հետևանքների» պարտադիր հաշվառման հետ: Ազգային պրոբլեմները պետք է լուծվեն բացառապես պատմական ճշմարտության և արդարության հաշվառումով: Ածանցյալ երևույթնե-րի բացառումը պետական իշխանության պարտքն է:

Ազգային պրոբլեմների լուծման պրոցեսում կուսակցական-պե-տական մարմինները պետք է հաշվի առնեն ոչ միայն միջազգային

փորձը, ինչպես նշված է ծրագրում, այլև միջազգային իրավունքի նորմերը, որոնք բխում են ազգի ինքնորոշման իրավունքի և ազգերի իրավահավասարության, իբրև միջազգային իրավունքի պաշտպանության տակ առնված համամարդկային արժեքների վերաբերյալ կոնվենցիաներից, պայմանագրերից, համաձայնություններից և դեկլարացիաներից: ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանությունները պարտավոր են ըստ ամենայնի հարգել իրենց վավերացրած փաստաթղթերից բխող պարտավորությունները:

Ժողովը գտնում է, որ նախագիծը իր առաջադրած դրույթներով չի կարող հիմք ծառայել ազգային հարցի լուծման գործում արդյունավետ քաղաքականություն մշակելու համար:

Ծրագրի նախագիծը լուրջ փոփոխություններից ու լրացումներից հետո միայն կարող է ներկայացվել ԽՄԿԿ Կենտկոմի պլենումին՝ իբրև քննարկման համար ընդունելի փաստաթուղթ:

«Երևանի համալսարան», 30 սեպտեմբերի 1989 թ.

№ 68

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ 1989 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 14-Ի ԳՈՆՔԱՅ ԺՈՂՈՎԻ

ՈՐՈՇՈՒՄԸ

Ռեզիոնում իրադրության սրման և ԼՂԻՄ-ի պրոբլեմի լուծման ուղղությամբ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդ ներկայացվող Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության առաջարկությունների մասին

Ելնելով համընդհանուր ճանաչում գտած այն կանխադրույթից, որ բոլոր ժողովուրդները իրավահավասար են և ունեն իրենց քաղաքական իրավիճակը որոշելու անկապտելի և անժամկետ իրավունք,

ելնելով նրանից, որ պետության տարածքային ամբողջականությունը պետք է հիմնվի ժողովուրդների կամքի ազատ արտահայտության վրա և չի կարող հիմնվել ուրիշ ազգերի տարածքների

անեքսիայի և ժողովուրդների տարածքային ամբողջականության խախտման վրա,

հաշվի առնելով նաև, որ ազգամիջյան հարաբերությունների վերականգնման իմաստը, նոր մտածողությունը և խորհրդային իրավական պետության գաղափարն անհամատեղելի են պետության սահմանների մեջ որևէ ժողովրդի կամ նրա մի հատվածին բռնությամբ պահելու հետ, նկատի ունենալով նաև ռեգիոնում ազգամիջյան հարաբերությունների լարվածության աճը, օրավուր ահագնացող առճակատումը, Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կողմից Հայկական ԽՍՀ-ի և ԼՂԻՄ-ի նկատմամբ իրականացվող շրջափակման քաղաքականությունը, ինչպես նաև չհայտարարված պատերազմի վիճակը երկու հանրապետությունների միջև ու Ադրբեջանական ԽՍՀ հայ ազգաբնակչության նկատմամբ կիրառվող վայրագ հալածանքի քաղաքականությունը և խորապես մտահոգված ստեղծված իրադրությամբ, Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության ժողովը, քննարկելով կացությունը, որոշում է.

1. Ճանաչել ԼՂԻՄ-ի Ազգային խորհուրդը որպես մարզի խորապես դեմոկրատական ճանապարհով ընտրված միակ օրինական իշխանություն մինչև ժողովրդական պատգամավորների մարզային խորհրդի և կուսակցության մարզային կոմիտեի գործունեության վերականգնումը:

2. Ելնելով Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թվականի հունիսի 15-ի արտահերթ նստաշրջանի որոշումից և այն իրողությունից, որ արցախահայությունը, իրականացնելով ինքնորոշման իր իրավունքը, ԼՂԻՄ-ը հռչակել է անկախ խորհրդային տարածք, ժողովը պահանջում է վավերացնել ԼՂԻՄ-ի Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից դուրս գալը:

3. Միաժամանակ ժողովը հայտարարում է, որ Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմի արդարացի և վերջնական լուծումը պահանջում է մարզի միավորումը մայր հայրենիքին և գտնում է, որ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի 1988 թ. հունիսի 15-ի պատմական որոշումն արտահայտում է ողջ հայ ժողովրդի, այդ թվում նաև ԼՂԻՄ-ի հայության կամքը:

4. Պահանջել ԽՄԿԿ ԿԿ-ից, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդից և կառավարությունից շուտափույթ գործուն միջոցներ ձեռք առնել Լեռ-

նային Ղարաբաղի և Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի տարածքում բնակվող հայ ազգաբնակչության կյանքի և գույքի անվտանգությունն ապահովելու, ինչպես նաև մարզի ու ՀԽՍՀ-ի շրջափակումը վերացնելու համար:

5. Ժողովը գտնում է, որ ԼՂԻՄ-ի արմատական հայ բնակչության շարժումը մայր հայրենիքին վերամիավորվելու համար ազգային-ազատագրական շարժում է, քանզի Արցախի հարցը հայկական հարցի անբաժան մասն է, իսկ հայկական հարցի լուծման համար մղված պայքարը մշտապես եղել է և մնում է ազգային-ազատագրական:

6. Ղարաբաղյան շարժումը ազգային-ազատագրական է, քանզի արտացոլում է 20-րդ դարի 2-րդ կեսին հատուկ ազատագրական պայքարի ոգին, որը հասցրեց գաղութատիրության կործանմանը: Ադրբեջանական կողմի թշնամական վերաբերմունքը արցախահայության արդարացի պահանջի նկատմամբ սոսկ ընդգծում է դարաբաղյան շարժման ազգային-ազատագրական բնույթն իբրև շարժում՝ ուղղված ադրբեջանական գաղութատիրական կայսերապետական քաղաքականության դեմ, որը վայելում է ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանությունների պաշտպանությունը:

7. Իբրև ազգային-ազատագրական շարժում, որն ունի իր դեկլարությունը, հանձին լիազոր ներկայացուցիչների համագումարի վերջերս ընտրած Ազգային խորհրդի, Ղարաբաղյան շարժումն իրավասու է օգնություն խնդրել համաշխարհային հանրությունից: Ուստի ժողովը գտնում է, որ ԼՂԻՄ-ի դիմումը ՄԱԿ-ին իրավազոր է և միանում է այդ դիմումին՝ պահանջելով դրա շուտափույթ քննարկում ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդում:

8. Ժողովը գտնում է, որ եթե ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանություններն անհրաժեշտ միջոցներ չձեռնարկեն ԼՂԻՄ-ի և Հայաստանի շրջափակումը 24 ժամում վերացնելու համար, սկսած 1989 թ. սեպտեմբերի 17-ի տեղական ժամանակով 00 ժամից, ապա այդ դեպքում ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությունից և կառավարությունից պահանջել, իբրև ԽՍՀՄ սահմանադրության 76-րդ հոդվածի համաձայն ինքնիշխան պետության մարմիններ և հետևաբար միջազգային իրավունքի սուբյեկտ, դիմել ՄԱԿ-ին, բոլոր երկրների պառլամենտներին ու կառավարություններին, խնդրելով՝ Անվտանգության խորհրդում անհապաղ քննարկել ԼՂԻՄ-ի և Հայաստանի շր-

ջափակումը վերացնելու հարցը իբրև միջազգային իրավունքի նորմերի կոպիտ խախտում և ագրեսիայի գործողություն, և ԼՂԻՄ-ի հարցը մտցնել Գլխավոր ասամբլեայի առաջիկա նստաշրջանի օրակարգի մեջ:

«Երևանի համալսարան», 30 սեպտեմբերի 1989 թ.

№ 69

ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՀԱՎԱՔ

15 սեպտեմբերի 1989 թ.

Երևան

Սեպտեմբերի 15-ին համալսարանի մերձակա հրապարակում տեղի ունեցավ ուսանողական հանրահավաք: Ելույթ ունեցողները խոսեցին Արցախում, ինչպես նաև մեր հանրապետության սահմանամերձ շրջաններում ստեղծված լարված իրադրության մասին, արդարացիորեն դժգոհեցին ԽՍՀՄ կենտրոնական կառավարության պասիվությունից՝ հարևան հանրապետության կողմից ԼՂԻՄ-ը, ինչպես նաև Խորհրդային Հայաստանը տնտեսական շրջափակման մեջ առնելու դեմ կոնկրետ միջոցներ չձեռնարկելու համար: Քննարկվեցին ներկա իրավիճակում հանրապետության ուսանողության անելիքները, ծրագրերը:

Ելույթ ունենալով համալսարանի կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտումյանը նշեց, որ ինչպես ողջ հայ ժողովուրդը, այնպես էլ համալսարանականները մեծ սպասելիքներ ունեն ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի՝ հաջորդ օրը կայանալիք նստաշրջանից, որը քննարկելու է մեր ազգի համար հույժ կենսական հարցեր: Նա հայտնեց, որ նստաշրջանի աշխատանքներից հետո համալսարանականները կրկին կհավաքվեն, կտան նրա գնահատականը, կարտահայտեն իրենց վերաբերմունքը այս կամ այն հարցի քննարկման նկատմամբ: Ապա Յու. Սկրտումյանը ողջունեց հանրապետության երիտասարդական տարբեր ոչ ֆորմալ կազմակերպությունների աստիճանաբար համագործակցման իրողությունը:

Վերջում կազմվեց առաջարկությունների ծրար, որը պետք է ներ-

կայացվեր ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանին:

«Երևանի համալսարան», 7 հոկտեմբերի 1989 թ.

№ 70

**ТЕЛЕГРАММА
МОСКВА, КРЕМЛЬ
ПЛЕНУМУ ЦК КПСС**

Коллектив Ереванского государственного университета протестует против выступления первого секретаря ЦК Компартии Азербайджана Везирова по программе «Время» 17 сентября сего года, вводящего в глубокое заблуждение советскую общественность насчет причин и сущности поистине критического, взрывоопасного положения в регионе, способного в каждую минуту перерасти в межнациональную войну. В весьма экспрессивной форме, без тени серьезности, присущей политическому деятелю, тов. Везиров постарался убедить телезрителей, что ныне межнациональными называют фактически конфликты, которые раньше были известны как бытовые. Не упоминая о блокаде, которой подверг Азербайджан НКАО и Армению, в результате чего уже второй месяц по Азербайджанской железной дороге не поступают грузы в Армению, а по ней республика получает около 87 процентов грузов, когда почти иссякли резервы сырья, топлива и продовольствия, в республике свертывается производство, разрушается инфраструктура и почти полностью приостановлены восстановительные работы в зоне бедствия, первый секретарь компартии Азербайджана фарисейски ратовал за нормальные взаимоотношения между республиками, в частности между Азербайджаном и Арменией.

Мы протестуем также против сообщения в программе «120 минут» о внеочередной сессии Верховного Совета Армянской ССР, где дело представлялось таким образом, что в нарушении нормального ритма работы, в том числе и в зоне бедствия, виноваты сами армяне, ибо в нем совершенно не упоминалось о блокаде.

Мы думаем, что Пленум ЦК КПСС, посвященный межна-

циональным проблемам, не может построить свою работу на подобных лживых и дезинформирующих страну и ее партийное руководство свидетельствах. Даже если они исходят от таких ответственных источников, как члена ЦК КПСС, первого секретаря компартии республики и Всесоюзного телевидения.

Повторяя свой протест, мы настоятельно требуем огласить настоящее письмо на пленуме ЦК КПСС.

От имени коллектива Ереванского госуниверситета

Исполняющий обязанности ректора
профессор Г. А. Гарибян
Секретарь парткомитета Ю. И. Мкртумян
Председатель профкомитета О. В. Мкртчян
Секретарь комитета ЛКСМ А. П. Енгоян

18.IX.1989 г.

«Երևանի համալսարան», 30 սեպտեմբերի 1989 թ.

№ 71
ТЕЛЕГРАММА
ПЛЕНУМУ ЦК КПСС

21 сентября 1989 г.
Ереван

17 сентября с. г. по Центральному телевидению состоялось интервью первого секретаря ЦК КП Азербайджана А. Х. Везирова. Неискушенному телезрителю вновь преподнесли очередное фарисейство об «интернационализме» и стремлении азербайджанского руководства к «добрососедским отношениям со всеми, особенно с Арменией». Между тем, на том же заседании сессии Верховного Совета Азербайджанской ССР, о котором корреспондент ЦТ в течение трех дней передавал информацию по программе «Время», выступающие депутаты, при полном одобрении всех участников, в

том числе и от бюро ЦК КП Азербайджана, призывали к ужесточению блокады НКАО и Армении, а некоторые из них бряцали оружием. Тем не менее, Везиров ни словом не обмолвился об этом, особенно о том, что руководимая им республика ведет необъявленную войну с НКАО и соседней республикой. Будто бы он не знает, что в результате организованной ими блокады десятки тысяч вагонов со строительными материалами, топливом, продовольствием и другими жизненно важными грузами не пропускаются через территорию Азербайджана. Будто он не знает, что в результате этой блокады создавалась крайне критическая обстановка как в НКАО, так и в Армении, особенно в зоне землетрясения. Ведь для него не секрет, что в Баку и в других местах Азербайджана начался новый раунд насилия над армянским населением и погромов их жилищ с одновременным препятствием безопасному выезду в другие районы страны. Не является секретом и то, что в приграничных районах азербайджанские боевики ежедневно совершают набеги, убивают и калечат людей, угоняют скот.

Вместо выражения тревоги по этим вопросам, руководитель партийной организации Азербайджана совершенно спокойно, положив руку на сердце и без зазрения элементарной гражданской совести вводил в заблуждение общественность всей страны. Трудно найти оценку проявления такой безнравственности.

Практика давно показала, что полное несоответствие между словом и делом стало традиционным в деятельности лидеров азербайджанского руководства.

Вызывает недоумение заинтересованная последовательность Центрального телевидения в пропаганде политического лицемерия, которое не задумывается над тем, что тем самым оно принимает активное участие в подогревании межнациональной розни, в дальнейшей эскалации создавшейся взрывоопасной обстановки между соседними народами.

Широкие слои армянского народа возмущены тем, что интенсивно развивающаяся агрессивно-националистическая необузданность определенных кругов Азербайджана и их покровителей в средствах массовой информации не осуждается высшим партийным и государственным руководством страны, чем и подрывается его

авторитет.

Просьба огласить текст телеграммы на Пленуме ЦК КПСС.

От имени профессуры Ереванского государственного университета:

Аветисян А. А., Мовсисян Ю. Т., Агаян Э. Б., Овсепян А. А., Амирян С. С., Осипян Л. Л., Ананян Г. Г., Паносян Г. А., Арутюнян В. М., Саакян Г. С., Атаян Э. Р., Саркисян В. С., Вартамян Ю. Л., Талалян А. А., Гарибян Г. А., Тамразян Г. С., Карапетян Л. М., Хуршудян Л. А., Мкртчян Л. М., Чилингарян Ю. С..

«Երևանի համալսարան», 30 սեպտեմբերի 1989 թ.

№ 72

ТЕЛЕГРАММА

**ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР**

ГОРБАЧЕВУ М. С.

21 сентября 1989 г.

Ереван

Беспрецедентная акция блокады Армянской ССР со стороны Азербайджана, осуществляемая определенными кругами Азербайджанской ССР при попустительстве республиканских и центральных органов власти, привела к расстройству всех сфер жизнеобеспечения Армянской ССР, к полному прекращению восстановительных работ в зоне бедствия.

Сложившаяся чрезвычайная ситуация требует принятия решительных, действенных мер по восстановлению нормальных условий в деле обеспечения экономической жизни Армянской ССР и ее связей с остальной территорией Союза. Коммунистическая мораль, авторитет партии и союзного правительства страдают от непринятия мер уже в течение нескольких месяцев. Дальнейшее промедление будет чревато катастрофическими последствиями. Вызывает крайнее удивление, что это позорное для нашего общества явление не получило должной

политической оценки со стороны прошедшего Пленума ЦК КПСС.

Справедливость требует срочного возмещения ущерба, нанесенного республике блокадой и, в особенности, районам, пострадавшим от землетрясения, выявления и наказания лиц и организаций, ответственных за создание блокадной ситуации.

По поручению партийного комитета
Ереванского госуниверситета секретарь парткомитета
Ю. И. МКРТУМЯН

«Երևանի համալսարան», 30 սեպտեմբերի 1989 թ.

№ 73

ՀԱՆԳԻՊՈՒՄ ՌԵԿՏՈՐԻ ՀԵՏ

12 հոկտեմբերի 1989 թ.
Երևան

Հոկտեմբերի 12-ին համալսարանի խորհրդի նիստերի դահլիճում տեղի ունեցավ պրոֆեսորադասախոսական կազմի և ուսանողության ներկայացուցիչների հանդիպումը ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատ, համալսարանի ռեկտոր, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանի հետ:

Ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը ներկաներին պատմեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի ընթացիկ մատաչրջանի աշխատանքների մասին, ներկայացրեց Հայաստանից և ԼՂԻՄ-ից ընտրված ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների գործունեությունը՝ ուղղված Խորհրդային Հայաստանը և Արցախը Ադրբեջանի կողմից տնտեսական շրջափակման ենթարկելու արտառոց երևույթին քաղաքական գնահատական տալուն, ինչպես նաև ԼՂԻՄ-ի հարցի քննարկման արագացմանը: Նա նշեց նաև, որ Հայկական ԽՍՀ-ի և ԼՂԻՄ-ի ժողովրդական դեպուտատները հեռացան ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նիստերի դահլիճից՝ չհամաձայնելով այն բանին, որ շրջափակման հարցի քննարկումը չմտցվեց օրակարգ:

Այնուհետև ակադ. Ս. Համբարձումյանը պատասխանեց ներկանե-

րի բազմաթիվ հարցերին:

«Երևանի համալսարան», 14 հոկտեմբերի 1989 թ.

№ 74

**ՀԱՅՈՑ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ
ՄԻԱՎՈՐԵԼՈՒ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

(Երևանի պետական համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական
կազմի ընդհանուր ժողովը)

17, 20, 24 նոյեմբերի 1989 թ.

Երևան

Նոյեմբերի 17-ին սկսվեց և երեք օր (20-ին ու 24-ին) տևեց Երևանի պետական համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական կազմի ընդհանուր ժողովը, որին մասնակցում էին նաև ուսումնաօժանդակ կազմի ու վարչատնտեսական մասի ներկայացուցիչները: Ժողովը հրավիրվել էր համալսարանի ռեկտորատի, կուսկոմիտեի և արհկոմիտեի նախաձեռնությամբ: Այն քննարկեց «Մոցիալ-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակը հանրապետությունում և համալսարանի մտավորականության խնդիրները» հարցը, որի շուրջ բացման խոսքով հանդես եկավ կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Մկրտումյանը:

Նա ընդգծեց, որ մայր բուհի վերջին հինգ տասնամյակների պատմության մեջ առաջին անգամ է հրավիրվում համալսարանի դասախոսների ընդհանուր ժողով, և դա թելադրված է հանրապետությունում ստեղծված իրավիճակով: Մեր օրերում, երբ շատ ոչ ֆորմալ կազմակերպություններ արդեն ունեն իրենց ծրագրերը և ազգօգուտ գործ են կատարում, համալսարանի կուլեկտիվը ևս պետք է լրջորեն մտածի մեր ազգի կարող ուժերը համախմբելու մասին, իր մոտեցումն ունենա մեր ժողովրդին հուզող հարցերի նկատմամբ: Դա հնարավոր է անել ոչ թե պառակտվելու ու միմյանց քննադատելու, այլ միայն միավորման շնորհիվ: «Եվ ես ցանկանում եմ, որ մեր գրույցը լինի հենց միավորման տարբերակների շուրջը», - ասաց Յու. Մկրտումյանը:

Այնուհետև տեղի ունեցավ մտքերի փոխանակություն, որին մաս-

նակցեցին և հայոց համազգային շարժման վերաբերյալ իրենց կարծիքներն ու վիճահարույց տեսակետները արտահայտեցին հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Լ. Խուրշուդյանը, տնտեսագիտական կիրեռնետիկայի ֆակուլտետի դոցենտ Մ. Սահակյանը, խորհրդահայ գրականության ամբիոնի դոցենտ Ա. Ավագյանը, ԽՍԿԿ պատմության ամբիոնի դոցենտ Ա. Մկրտչյանը, արտասահմանյան ուսանողների և ասպիրանտների համար ռուսաց լեզվի ամբիոնի վարիչ, դոց. Ս. Ջուլյանը, ֆիզիկայի ֆակուլտետի դոցենտ Դ. Վարդանյանը, պետական, վարչական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ Վ. Հովհաննիսյանը, գիտական աշխատանքների գծով պրոռեկտոր, պրոֆ. Լ. Կարապետյանը, տնտեսագիտական կիրեռնետիկայի ֆակուլտետի դեկան, պրոֆ. Յու. Մովսիսյանը, փիլիսոփայության պատմության ամբիոնի պրոֆեսոր Հր. Միրզոյանը, պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնի դոցենտ Ա. Գևորգյանը, մեխանիկայի ֆակուլտետի դոցենտ Գ. Բաբաջանյանը, ինժեներական հոգեբանության լաբորատորիայի ավագ գիտաշխատող Ա. Սաղոյանը, համակարգերի տեսության ամբիոնի վարիչ, դոց. Ա. Չուբարյանը և ուրիշներ:

Մտքերի փոխանակությանը մասնակցեցին նաև ժողովում ներկա գտնվող այլ բուհերի դասախոսներ ու ոչ ֆորմալ կազմակերպությունների անդամներ՝ պրոֆ. Ֆ. Սաֆարյանը, Ի. Մուրադյանը, Էդ. Սարգսյանը և ուրիշներ:

Ելույթ ունեցողները, խոսելով մեր հանրապետությունում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակի շուրջ, քանիցս անդրադարձան հայ ժողովրդին հուզող ամենակենսական հարցերին: Նրանք լուրջ մտահոգություն հայտնեցին Լեռնային Ղարաբաղի հայ ազգաբնակչության հետագա ճակատագրի և մայր բուհի կոլեկտիվի ձեռնարկելիք միջոցառումներին կշռադատված ուղղություն տալու հետ կապված դժվարությունների կապակցությամբ: Այն միահամուռ կարծիքը հայտնվեց, որ ամեն գնով պետք է խոչընդոտել Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզում թուրք ազգաբնակչության տեսակարար կշիռը արհեստականորեն մեծացնելու աղբբեջանական իշխանությունների կամայականություններին և, դեռ ավելին, մշակել պետական միջոցառումների պլան, որով հնարավորություն կտրվի Հայաստանում բնակվող նախկին արցախցիներին և Ադրբեջանից

բռնագաղթած շատ հայ ընտանիքների տեղափոխելու և բնակություն հաստատելու Լեռնային Ղարաբաղում:

Ելույթ ունեցողները խոսեցին նաև աղետի գոտու պրոբլեմների, Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի դեպուտատների առաջիկա ընտրությունները լրիվ դեմոկրատիայի, հրապարակայնության պայմաններում անցկացնելու, հանրապետությունն ազատ ձեռներեցության գոտի դարձնելու մեխանիզմների մշակման անհրաժեշտության և շատ այլ հարցերի մասին:

Լուրջ ու համակողմանի քննարկման առարկա դարձան Հայոց համագլխային շարժման առաջին համագումարի արդյունքները: Այս հարցի կապակցությամբ ելույթ ունեցողները, նշելով համագումարի աշխատանքներում և նրա ընդունած որոշման մեջ տեղ գտած որոշ թերություններ, այն հիմնական կարծիքն արտահայտեցին, որ ՀՀՀ համագումարը առաջին փորձն էր միավորելու հայկական տարբեր կուսակցությունները, շուրջ 60 հասարակական ու ոչ ֆորմալ կազմակերպությունները: Համալսարանը, ուր հայ մտավորականության մեծ պոտենցիալ է կուտակված, պետք է ողջունի ՀՀՀ-ի ստեղծումն ու ամեն կերպ աջակցի նրա աշխատանքներին:

Ժողովը քննության առավ նաև համալսարանում ներքին կարգապահության մի շարք հարցեր: Մայր բուհի պրոֆեսորադասախոսական կազմին կոչ արեց միավորելու ուժերը ինչպես մեր ուսանողներից իսկական հայրենանվեր մասնագետներ պատրաստելու, այնպես էլ հանրապետության կյանքում վճռորոշ նշանակություն ունեցող պրոբլեմների լուծման գործում:

Բուռն ու բանավիճային մթնոլորտում անցավ որոշման նախագծի քննարկումը, որը տևեց երկու օր: Որոշման նախագծի վերաբերյալ իրենց դիտողություններն ու առաջարկություններն արեցին բազմաթիվ համալսարանականներ: Դրանք խմբագրական հանձնաժողովի կողմից խմբավորվեցին ու մտցվեցին որոշման նախագծի մեջ: Եվ այդ ամենից հետո նոր միայն քննարկվեց և ժողովի կողմից ընդունվեց ընդարձակ որոշում:

«Երևանի համալսարան», 9 դեկտեմբերի 1989 թ.

**ԽՍՀՄ ԱՐՏԳՈՐԾՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԹԻՎ
ԲՈՂՈՔՈՒՄ ԵՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ**

Նոյեմբերի 19-ին կենտրոնական հեռուստատեսության «Ժամանակ» ծրագրով, իսկ հաջորդ օրը «Պրավդա» օրաթերթում հրատարակվեց ԽՍՀՄ արտաքին գործերի մինիստրի առաջին տեղակալ Ա. Ա. Բեսսմերտնիխի³⁵ ԽՍՀՄ-ում ԱՄՆ-ի արտակարգ և լիազոր դեսպան Ջ. Մեթլիկին³⁶ արված հայտարարությունը ԱՄՆ-ի սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի Լեռնային Ղարաբաղի հարցի վերաբերյալ ընդունած բանաձևի կապակցությամբ: Այդ հայտարարությունը բողոքի մի նոր ալիք բարձրացրեց մեր հանրապետությունում: Մենք, փաստորեն, նորից կանգնեցինք մի առեղծվածի առջև: Ի՞նչ բանաձև են ընդունել ԱՄՆ-ի օրենսդիրները, ինչպե՞ս են փորձել միջամտել ԽՍՀՄ-ի ներքին գործերին, որ այդպես բոլորքել են մեր երկրի սուվերեն ժողովուրդների գայրույթը: Անմիջապես առաջացած այս հարցերի պատասխանները գտնելու ահնույս փորձերը հանգեցրին եթե ոչ բոլոր ժողովուրդների, ապա գոնե հայ ժողովրդի շահերի ոտնահարմանն ու անտեսմանը:

ԽՍՀՄ արտգործմինիստրության այդ հայտարարությամբ չէին կարող անտարբերությամբ վերաբերվել նաև մայր կրթօջախի պրոֆեսորադասախոսական կազմն ու ուսանողությունը:

Մ. Հովհաննիսյան (Պատմության ֆակուլտետի դեկան, պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ) – Մեր արտգործմինիստրության նոյեմբերի 19-ի հայտարարությունը առաջին հերթին զարմանք առաջացրեց: Պարզ դարձավ, որ մենք՝ հայերս, խորհրդային մյուս ժողովուրդների հետ միասին բողոքում ենք մի անհասկանալի, անորոշ ու անիմանալի իրողության դեմ: Հարց է առաջանում. բանական արարածը, եթե նա հոգեպես խելոված չէ, ինչպե՞ս կարող է առանց պատճառի գայրանալ կամ հրճվել: Ժողովուրդների անունից նման խայտառակ հայտարարությունը մեկ անգամ ևս ցույց տվեց, որ ԽՍՀՄ արտգործմինիստրությունում դեռևս ղեկավարվում են պատմությունից հայտնի հին մեթոդներով, այսինքն՝ ամեն ինչ որոշում և իրականացնում են առանց ժողովրդի կարծիքը հաշվի առնելու: Ճիշտ

այդ մեթոդներով դեռևս 1921 թ. Հայաստանը բաժանեցին Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև, այլ կերպ 1953-ին առանց հայ ժողովրդի կարծիքը հաշվի առնելու հայտարարեցին, թե Հայաստանը հրաժարվում է իր արևմտյան մասի տարածքներից:

Դե ինչ, մնում է եզրակացնել, որ այս անգամ արդեն մի նոր շղարշի տակ փորձ է արվում բզկտել Հայաստանն ու վիրավորել մեր ժողովրդին, և դա այն դեպքում, երբ նրան սկսել են հավատացնել, թե իրավական պետություն են ստեղծում:

Փորձենք հարցին մոտենալ մաս մեկ այլ տեսանկյունից: Ընդունենք, որ ԱՄՆ-ի սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի հիշյալ բանաձևը իրոք միջամտություն է (թեև ամեն ինչ չէ, որ կոպիտ միջամտություն կարելի է համարել ու սառը պատերազմի հեռանկարով սպառնալ) մեր ներքին գործերին: Այդ դեպքում էլ անհրաժեշտ էր հրապարակել մաս ԱՄՆ-ի օրենսդիրների ընդունած որոշումը: Եվ եթե այնտեղ որևէ խոսք լիներ Լեռնային Ղարաբաղի հարցը ձգձգելու վերաբերյալ, մենք ստիպված կլինենք միայն ընդունել և ողջունել նման որոշումը:

Վերջում ցանկանում են ընդգծել, որ մեր ժողովուրդը պայքարում է և կշարունակի պայքարել Լեռնային Ղարաբաղի հայ ազգաբնակչության պահանջին արդարացի լուծում տալու համար, անկախ այն բանից, թե ինչ կորոշի ԱՄՆ-ի սենատը, կամ թե ինչ պատասխան կտա ԽՍՀՄ արտաքին գործերի մինիստրությունը:

Ռ. Պետրոսյան (Իրավաբանական ֆակուլտետի դեկան, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ) – Ցավով պետք է նշեմ, որ մեր արտգործմինիստրության հայտարարության մեջ ոչինչ չկա նշված ԱՄՆ-ի սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի բանաձևի մասին, և ես ստիպված եմ խոսել ենթադրություններով: Նախ և առաջ վրդովմունք է առաջացնում մեր կառավարության փորձը՝ խոսելու բազմազգ երկրի ժողովուրդների անունից, այն դեպքում, երբ միայն իրեն է հայտնի խնդրո առարկա բանաձևի բովանդակությունը: Անելով այդ հայտարարությունը, մեր կառավարությունը անտեսում է մի հանգամանք ևս: Բանն այն է, որ եթե ՄԱԿ-ի կանոնադրությունն ընդունած և միջազգային բոլոր իրավական ակտերը ստորագրած երկու երկրներից մեկը առաջարկություն է անում մյուսին այս կամ այն հարցը տվյալ երկրի ներսում լուծելու ուղիների վերաբերյալ, դա իրա-

վական տեսակետից ներքին գործերին միջամտելու փորձ համարել հնարավոր չէ: Այնպես որ այս երկու հանգամանքներն էլ հենց ավելի շատ բողոք են առաջացնում ոչ թե ԱՄՆ-ի սենատի որոշման, այլ ԽՍՀՄ արտգործմինիստրության հայտարարության դեմ:

Ի. Բալյան (Սոցիալիզմի տեսության ամբիոնի վարիչ, դոցենտ) – Ինձ հայտնի չէ ԱՄՆ-ի սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի ընդունած բանաձևի բովանդակությունը, և այն միջազգային իրավական նորմերի խախտում համարել չեմ կարող:

Կարդալով ԽՍՀՄ արտգործմինիստրության հայտարարությունը՝ անմիջապես զգում եմ հին ձևակերպումների ողջ զինանոցը, որի օգնությամբ ոչ միայն թաքցվում է ճշմարտությունը, այլև ոտնահարվում են մարդու (տվյալ դեպքում՝ ԽՍՀՄ ժողովուրդների) իրավունքները, որոնց պաշտպանությունը համարվում է մեր երկրի քաղաքականության հիմնաքարը: Ես այն կարծիքին եմ, որ նման հայտարարությունը հանգիստ խղճով կարելի է համարել միջազգային իրավական նորմերի խախտում, այն կարելի է համարել նաև քայլ, որ լուրջ հարված է հասցնում մեր ֆեդերացիայում նոր-նոր վերականգնվող ազգամիջյան նորմալ, մարդկային հարաբերություններին:

Նման հայտարարությունը այն իրողության վառ ապացույցն է, որ մեր երկրում դեռևս չի վերացված ժողովուրդների ինֆորմացիոն բլոկադան, որն ավելի վտանգավոր է, քան տնտեսականը, ավելի ճիշտ՝ դեռևս գոյություն ունի դեզինֆորմացիան, որն անորոշ վիճակի մեջ է պահում ժողովուրդներին:

Ա. Ղուկասյան (Քիմիական ֆակուլտետի դեկանի տեղակալ, քիմիական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ) – 1988 թ. փետրվարից այս կողմ ես առաջին անգամ իմացա, որ կենտրոնական իշխանությունները ջանք ու եռանդ չեն խնայում Լեոնային Ղարաբաղի հայ ազգաբնակչության պրոբլեմը լուծելու համար: Եվ դա շնորհիվ ԽՍՀՄ արտգործմինիստրության նոյեմբերի 19-ի հայտարարության: Ինչո՞վ ուրեմն բացատրել Արցախի հարցի այս ձգձգումը, եթե ոչ ռեգիոնում լարվածությունը պահելու մեջ շահագրգիռ կողմերի առկայությամբ:

Բացի այս, հիշյալ հայտարարության մեջ խոսվում է նաև այն մասին, որ Լեոնային Ղարաբաղի հարցն առանձնապես նրբանկատ ու պատասխանատու մոտեցում է պահանջում: Ի՞նչ նրբանկատ մոտեցման մասին է խոսքը, երբ հայ ժողովրդի երեսին մինչև օրս միայն Մումգալիթ, Խոջալու և շրջափակում են շարտել ու հոգ էլ չեն տանում

այդ արտառոց իրողությունների մեղավորներին պատժելու մասին:

Այս հայտարարության մեջ ի լուր աշխարհի խոսվում է մաս այն մասին, թե հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել բազմաթիվ գործոններ: Պարզապես ապշել կարելի է: Նման հարց լուծելու պատմական փաստաթղթերից ու ժողովրդի կամքից բացի, ուրիշ ի՞նչ գործոններ են պահանջվում:

Ցանկանում եմ մաս ավստսանք հայտնել այն առիթով, որ այս հայտարարությամբ խորհրդա-ամերիկյան հարաբերությունների հետագա լավացումն ու խորացումը բերվում կապվում է արցախահայության պրոբլեմին: Նման քայլը շատ ավելի ցցուն է դարձնում պրոբլեմը և վատ վիճակի մեջ դնում հայ ժողովրդին՝ մեր երկրի մյուս ժողովուրդների առջև:

Ցավալի է, որ ԽՍՀՄ արտգործմինիստրության այս հայտարարությունը նորից ապակայունացրեց առանց այն էլ ոչ հաստատուն իրավիճակը ուսումնական գործընթացում և բացասական ազդակ կարող է հանդիսանալ քննաշրջանից առաջ:

4. Մարգարյան (Ֆիզիկայի ֆակուլտետի ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղար) – Մեր ուսանողությունը զայրույթով ընդունեց ԽՍՀՄ արտաքին գործերի մինիստրության ս. ք. նոյեմբերի 19-ի հայտարարությունը՝ ուղղված ԱՄՆ-ի սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովին ԽՍՀՄ ժողովուրդների անունից: Կոմերիտականների խորին համոզմամբ հարկ չկար ԱՄՆ-ի կոնգրեսի կոմպետենտ օրգանի առջև բացելու լճացման ժամանակների պիտակների ողջ զինամուցը, երբ այդ պիտակներից շատերը կարելի է օգտագործել բնութագրելու համար Արցախի հարցում ԽՍՀՄ իշխանությունների անվճռական ու կաշկանդված քայլերը:

Ինքնորոշման բնագավառում ԽՍՀՄ ժողովուրդների ղեմկրատական տարրական իրավունքներ չապահովելու պայմաններում մեր երիտասարդությունը և հատկապես ուսանողությունը հակված են հույս դնելու համայն աշխարհի առաջադեմ ուժերի, այդ թվում մասն՝ ԱՄՆ-ի կոնգրեսի վրա:

Նյութը պատրաստեց Էդ. Անդրեասյանը

«Երևանի համալսարան», 25 նոյեմբերի 1989 թ.

№ 76
ՄԻԱԿՈՂՄԱՆԻ, ԱՆՔՆԳՈՒՆԵԼԻ ՈՐՈՇՈՒՄ

(բողոքի միտինգ Երևանի պետական համալսարանում)

29 նոյեմբերի 1989 թ.
Երևան

Նոյեմբերի 29-ին տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի բազմահազարանոց կոլեկտիվի բողոքի միտինգը, որը նվիրված էր «Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի իրադրությունը նորմալացնելու միջոցառումների մասին» ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի որոշման քննարկմանը:

Միտինգը բացելով, կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Մկրտումյանը նշեց, որ երեկ՝ նոյեմբերի 28-ին, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանը որոշում է ընդունել Արցախի մասին, որը միակողմանի է, չի բխում հայ ժողովրդի շահերից, կրում է հակահայկական, հակա-ժողովրդական բնույթ:

«Պրավդայի» նույն օրվա համարում տպագրված այդ որոշումը միտինգի մասնակիցներին ներկայացրեց պատմության ֆակուլտետի կուսբյուրոյի քարտուղար Ա. Սիմոնյանը:

Այնուհետև, շարունակելով իր խոսքը, Յու. Մկրտումյանը ասաց, որ հայ ժողովուրդը արդեն երկու տարի է, ինչ պայքարում է իր արդարացի պահանջների իրականացման համար: Եվ ահա այդ ամենից հետո ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանը ընդունում է այսպիսի խայտառակ որոշում: Երևանի պետական համալսարանի կոլեկտիվը բողոքում է այդ որոշման դեմ, պահանջում այն բեկանել: Այդ որոշումը ոտնահարում է ոչ միայն Ղարաբաղի հայկական մարզի հայ ազգաբնակչության, այլև ողջ հայ ժողովրդի շահերը:

Այնուհետև ձայնը արվում է հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Լ. Խուրշուդյանին:

- Ժողովուրդների կյանքում լինում են պահեր,- ասաց նա,- որոնք բախտորոշ ու ճակատագրական նշանակություն են ունենում: Այսօր հայ ժողովրդի համար այդպիսի պահերից մեկն է: Մեր ժողովուրդն արդեն քսան ամսից ավելի պայքարում, իր արդարացի բողոքն է քարձրացնում յոթանասուն տարի տևած անարդարության դեմ: Եվ

մենք այսօր, ի պատասխան մեր ազգային պահանջների, մեր երկրի բարձրագույն մարմնից ստանում ենք այսպիսի հակաազգային, հակահայկական որոշում, որը չի բխում ազգային հարցի լուծման դեմոկրատական հիմունքներից: Մենք որևէ ակնկալիք այլևս չունենք, կամ պետք է հրաժարվենք Լեռնային Ղարաբաղից, կամ պետք է միակամ, մեկ մարմին դարձած պայքարենք մինչև վերջ ու հաղթանակենք: Մենք պետք է չընդունենք երեկվա որոշումը, մենք պետք է մեր անվատահոռությունը հայտնենք երկրի ղեկավարությանը և չճանաչենք նրա թելադրանքով ընդունած որոշումը:

Հայ ժողովուրդը արդարացի է, նրա պահանջը՝ օրինական: Մենք պետք է ունենանք մեր հստակ ծրագիրը, որով կարելի կլինի մեր ժողովրդին հանել այս ճգնաժամային վիճակից, իր ելույթի վերջում ասաց պրոֆ. Լ. Խուրշուդյանը:

Միտինգում ելույթ ունեցան նաև կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ղեկան, դոց. Ռ. Տոնոյանը, սոցիալիզմի տեսության ամբիոնի վարիչ, դոց. Ի. Բալյանը, պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Ա. Հովսեփյանը, պետական, վարչական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ Վ. Հովհաննիսյանը և ուրիշներ:

Նրանք միահամուռ կերպով դատապարտեցին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանի որոշումը, իրենց գոհունակությունը հայտնեցին և հավանություն տվեցին Հայաստանից և Լեռնային Ղարաբաղից ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների կողմից, ի նշան բողոքի, ս. թ. նոյեմբերի 28-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանից հեռանալու ակտին:

Ելույթ ունեցողները ասացին, որ պետք է անհապաղ հրավիրել Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի արտահերթ պլենում և ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջան: Նրանք միաժամանակ կոչ արեցին հայ ժողովրդին միավորել բոլոր ուժերը և մինչև վերջ պայքարել իր ոտնահարված իրավունքների վերականգնման, Լեռնային Ղարաբաղի հարցի արդարացի լուծման համար:

Միտինգում նշվեց, որ ռեգիոնում դրությունը կարելի է կարգավորել միայն մայր հայրենիքից անջատված Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Հայկական ԽՍՀ-ի հետ վերամիավորելով:

Միտինգում կոչ արվեց դիմել միջազգային կազմակերպություններ-

րին, ներքին և արտաքին սփյուռքի ամբողջ հայությանը՝ համախմբվել և միահամուռ ուժերով օգնել, օժանդակել Խորհրդային Հայաստանին ու հայ ժողովրդին՝ ներկա ծանր վիճակից դուրս գալու համար:

Միտինգը ընդունեց համապատասխան որոշում:

«Երևանի համալսարան», 2 դեկտեմբերի 1989 թ.

№ 77

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆՔ ՊԱՀԱՆՁՈՒՄ ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Մ. Ս. ԳՈՐԲԱՉՈՎԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ ԵՎ ԼՂԻՄ-ԻՑ ԽՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԴԵՊՈՒՏԱՏՆԵՐԻՆ

23 դեկտեմբերի 1989 թ.

Հենց այս կամ այն պրոբլեմը փակ դռների հետևում քննարկելու գաղափարը ինքնըստինքյան արատավոր է և հակասում է վերակառուցման ճարտարապետների կողմից հռչակվող հրապարակայնությանը:

Մենք չենք կարողանում հասկանալ և ընդունել այս անգամ էլ Լեռնային Ղարաբաղի արյունալի պրոբլեմը փակ նիստում քննարկելու համագումարի ղեկավարության որոշումը: Փորձը ցույց է տալիս, որ փակ դռների հետևում, որպես կանոն, արդարացի որոշումներ չեն ընդունվում: Ասենք մաս ինչու պետք է հայ ու ադրբեջանական ժողովուրդներից և երկրի ամբողջ հասարակայնությունից թաքցնել արհեստականորեն բարդացված պրոբլեմի լուծումը: Չէ՞ որ ԼՂԻՄ-ի պրոբլեմը ոչ միայն երկու հակադիր ժողովուրդների, այլև հակասություններով բզկտվող մեր ամբողջ երկրի պրոբլեմն է: Հրապարակայնությունը բեղմնավոր է հենց այն պատճառով, որ ենթադրում է ազնվություն: Ոչ մի բարձր քաղաքական նկատառումներ չկան և չեն կարող լինել հոգուտ դռնփակ գաղտնի որոշումների: Ցավոք սրտի, արդեն նորմա է դառնում, որ ղարաբաղյան հարցի քննարկման ժամանակ դահլիճից հեռացվում են լրագրողները, իսկ նրանց հետ միասին մասն` հրապարակայնությունը:

Երևանի պետական համալսարանի կոլեկտիվը Հայաստանի դե-

պուտատներից պահանջում է հասնել այն բանին, որ դարաբաղյան պրոբլեմը քննարկվի բացահայտ: Չէ՞ որ առանց այն էլ քիչ չեն արյունահեղությունները կեղծ լուրերի և չստուգված տեղեկությունների պատճառով: Պետք է վերջ տալ ժողովուրդների ճակատագիրը գաղտնի վճռելու՝ հոգատարությամբ պահպանվող ստալինյան սիստեմին:

Սիայն հրապարակայնությունը և բացախոսությունը կարող է[են] նպաստել հարցի արդարացի լուծմանը: Ուստի մենք ճիշտ չենք համարում ԼՂԻՄ-ից և Հայաստանից ընտրված պատգամավորների մասնակցությունը գաղտնի, դժնվակ նիստերին: Մենք մութ, գաղտնի հարցեր չունենք:

Երևանի պետական
համալսարանի կոլեկտիվ

«Երևանի համալսարան», 23 դեկտեմբերի 1989 թ.

1990

№ 78

[ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ] N 24

**[ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻՍԻ ՕՐԱԿԱՐԳ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԻՍԻ]**

5 հունվարի 1990 թ.

Երևան

[ՕՐԱԿԱՐԳ]

<....>

3. ԼՂԻՄ-ի կուսակցական կազմակերպությունը ՀԿԿ-ի մեջ ընդունելու մասին:

<....>

3. [ԼԵՍՑԻՆ] – ԼՂԻՄ-ի կուսակցական կազմակերպության մասին:

[ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ] – Յու. Սկրտունյան – предстоящий пленум ЦК должен обсудить вопрос о принятии НКАО (парт.) в Арм. ком. партию.

В. Оганесян – нельзя включить, как акт – а нужно оформить их как членов Арм. ССР.

Р. Тоноян – т. к. нет Армянской ком. партии, мы не можем принять НКАО.

С. Амирян – есть Арм. ком. партия (ՀԿԿ) и их можно принять в Арм. [ком. партию]

Б. Арутюнян – нужно собрать пленум ЦК и они должны решить.

М. Григорян – какого мнения секретарь ЦК КП Армении.

Л. Хуршудян – не нужно обсуждать, все понятно.

[ՈՐՈՇԵՑԻՆ] – Դիմել ՀԿԿ, որպեսզի առաջիկա պլենումում քննարկել ԼՂԻՄ-ի կուսակցական կազմակերպությունը ընդունել

ՀԿԿ կազմի մեջ:

ՀԱԱ, ֆ.166, ց. 1, գ. 1149, ք. 1-2:
Բնագիր: Մեքենագիր և ձեռագիր:

№ 79

ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՈՒՄ

5 հունվարի 1990 թ.
Երևան

Տեղի ունեցավ Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կոմիտեի հերթական նիստը, որը նվիրված էր համալսարանի կուսակցական կազմակերպության և կոլեկտիվի անդամների անհետաձգելի անելիքներին:

Առաջինը քննարկվեց «ԼՂԻՄ-ի կուսակցական կազմակերպությունը ՀԿԿ-ի մեջ ընդունելու մասին» հարցը, որի շուրջ ելույթներ ունեցան կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Մկրտումյանը, պետական, վարչական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ Վ. Հովհաննիսյանը, կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի դեկան, դոց. Ռ. Տոնոյանը, XX դարի քաղաքական պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Ս. Ամիրյանը, հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Լ. Խուրշուդյանը, նույն ամբիոնին կից Հայաստանի պատմական աշխարհագրության և քարտեզագրության լաբորատորիայի վարիչ, դոց. Բ. Հարությունյանը:

Արտահայտելով հայ ժողովրդի արհեստականորեն տրոհված երկու հատվածների կամքը՝ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի և ԼՂԻՄ-ի Ազգային խորհրդի միացյալ նստաշրջանը 1989 թ. դեկտեմբերի 1-ին հռչակեց ՀԽՍՀ-ի և ԼՂԻՄ-ի վերամիավորումը, նշեցին նրանք: Պատմական որոշմանը հաջորդած շրջանում անհրաժեշտ գործնական քայլեր են կատարվել վերամիավորման փաստացի իրականացման ուղղությամբ: Այսօր ԼՂԻՄ-ի շատ հիմնարկներ և ձեռնարկություններ արդեն սերտաճել են իրենց բնագավառում գործող Հայկական ԽՍՀ-ի համապատասխան հիմնարկների հետ: ԼՂԻՄ-ի կոմերիտական և արհմիութենական կազմակերպությունները միավորվել են ՀԼԿԵՄ-ին

և ՀԱՄԽ-ին, տեղի է ունեցել ստեղծագործական միությունների միավորում: Նման պայմաններում տրամաբանական և օրինական է հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի հազարավոր կուսակցականների առաջարկը արագ կերպով լուծելու ԼՂԻՄ-ի ԽՍԿԿ մարզային կուսակցական կազմակերպության և Հայաստանի կուսակցական կազմակերպության միավորման հարցը: Ելնելով ստեղծված վիճակից՝ ելույթ ունեցողները նշեցին, որ ՀԿԿ-ի և ԼՂԻՄ-ի կուսակցական կազմակերպությունների միավորման հետագա հապաղումը էապես խանգարում է հանրապետության երկու հատվածների սերտաճման գործընթացին, ուստի միավորումն իրականացնելու համար նպատակահարմար է հրավիրել ՀԿԿ Կենտկոմի և ԼՂԻՄ-ի կուսակցական կազմակերպության արտահերթ միացյալ պլենում:

Երկրորդ հարցը նվիրված էր Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության խնդիրներին՝ կապված ՀԿԿ XXIX համագումարի նախապատրաստության և կուսակցության առաջիկա վերակառուցման ու նորացման հետ: Ելույթներ ունեցան բանասիրական ֆակուլտետի դեկան, պրոֆ. Գ. Անանյանը, ուսումնական աշխատանքների գծով պրոռեկտոր, պրոֆ. Գ. Ղարիբյանը, տնտեսագիտական կիրեռնետիկայի ֆակուլտետի դեկան, պրոֆ. Յու. Մովսիսյանը և ուրիշներ:

Նրանք նշեցին, որ Հայաստանի կոմկուսը ԽՍԿԿ-ի անբաժան մասն է, նրա մեջ մտնող հանրապետական կազմակերպություն, որը չունի իր կանոնադրությունն ու ազգային ծրագիրը, իր առանձին անդամատոմսը: Այնինչ հանրապետության կոմկուսի ինքնուրույնությունը, ասացին նրանք, առաջին հերթին պետք է փաստվի իր ազգային ծրագրով ու ինքնուրույն կանոնադրությամբ: Սրանք լուրջ խնդիրներ են, ընդգծեցին ելույթ ունեցողները, որոնք պետք է քննարկվեն առաջիկայում տեղի ունենալիք ՀԿԿ XXIX համագումարում: Այդ կապակցությամբ առաջարկվեց համալսարանի 26 սկզբնական կուսակազմակերպություններում անցկացնել ժողովներ ու քննարկել այդ հարցերը, դրանից հետո հրավիրել Երևանի պետական համալսարանի կուսկազմակերպության ընդհանուր ժողով և ժողովի որոշումներն ու նյութերը ներկայացնել Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմ՝ համագումարում քննարկելու համար:

Քննարկվեց նաև «Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի ժո-

դովրդական դեպուտատների առաջիկա ընտրությունները և համալսարանի կոլեկտիվի ու կուսակցական կազմակերպության խնդիրները» հարցը:

Նիստում ԽՍՀՄ բուհերի կուսակցական կոմիտեների քարտուղարների համամիութենական խորհրդակցություն հրավիրելու մասին հաղորդում տվեց կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտովյանը:

Կուսակցական կոմիտեի քննարկած բոլոր հարցերի առթիվ ընդունվեցին համապատասխան որոշումներ՝ ուղղված հանրապետական կուսակցական ու պետական վերադաս մարմիններին:

«Երևանի համալսարան», 20 հունվարի 1990 թ.

№ 80

ՆԱՄԱԿ ԱՐՑԱԽԻՑ³⁷

Արցախի հայությունը դժվարին օրեր է ապրում: Շրջափակումը և ոտնձգությունները ծանր վիճակի են հասցրել շատ գյուղերի: Մայր Հայաստանը շարունակում է հնարավորին չափ օգնություն ցույց տալ իր զավակին: Այդ գործում իր[ենց] մասնակցությունն ունեն համալսարանի կոլեկտիվը, նրա առանձին օղակները:

Արցախահայությանը սննդամթերքով օգնելու նախաձեռնության հեղինակներ են մաս աշխարհագրական ֆակուլտետի ուսանողները, որոնք ֆակուլտետի ողջ կոլեկտիվի կամավոր հանգանակությամբ հավաքած գումարով գնել և [1989 թ.] մոյեմբերի սկզբին ԼՂԽՄ-ի Մարտունու շրջանի Հաղորտի գյուղ են տեղափոխել 1 տոննա ալյուր և 1 տոննա շաքարավազ:

Վերջերս ֆակուլտետի ուսանողները [«Երևանի համալսարան» թերթի] խմբագրություն բերեցին գյուղի ղեկավարությունից ստացված մի նամակ, որտեղ արցախցիներն իրենց շնորհակալական խոսքն են հղել համալսարանականներին՝ ցույց տրված օգնության համար:

Տպագրում ենք այդ նամակը:

«Հաղորտի գյուղի աշխատավորները հայ ժողովրդի, արցախահայության հետ միասին ապրում են տագնապի, հույսի, հավատի, շրջափակման, չհայտարարված պատերազմի ժամանակներ: Մեկ անգամ չէ, որ հայ ժողովուրդը, արցախահայությունը դիմակայել են դաժան

փորձություններին: Մենք կարծում էինք, որ դարասկզբի փորձությունները չեն կրկնվի դարավերջին: Ինչևէ: Եղան դաժան իրողություններ՝ Սումգայիթի, Կիրովաբադի, Խոջալուի ոճրագործություններ, արդարության համար պայքարի ժամանակներում՝ անարդարություններ, հրապարակայնության պայմաններում՝ ոչ հրապարակայնություն: Մեր օրերի իրողությունները ճակատագրական իրողություններ են: Վերակառուցման, դեմոկրատիայի, հրապարակայնության ենթադրյալ արդար ֆոնի վրա համայն աշխարհին արցախահայությունն իր արդար վճիռն է ներկայացրել՝ վերամիավորվել մայր ժողովրդի հետ, ապրել կապանքներից ազատ, ապագայի նկատմամբ հավատով: Դա հաստատված է ԼՂԽՄ-ի մարգային խորհրդի՝ 1988 թ. փետրվարի 20-ի նստաշրջանի հայտնի որոշմամբ: Մենք կղիմանանք կացության փորձություններին: Մեզ համար հեշտ չէ ընդարձակ աղետի գոտի ունեցող, բազմահազարանոց փախստականների հոգսերի ժամանակներում Մայր Հայաստանից սննդամթերք ընդունելը: Այստեղ արցունքն ու ժպիտը միախառնվում են: Խորապես շնորհակալ ենք ուշադրության համար: Գյուղին ուղարկված մեկ տոննա շաքարավազը և մեկ տոննա ալյուրը ամբողջապես բաշխվել է գյուղի բնակիչներին հանձնաժողովի միջոցով: Դա եղավ այն բանի ապացույցը, որ մենք բռնուցք ենք, որ արցախյան արդար պայքարում են մի ամբողջ ազգ, արդար ուժեր: Շեշտում ենք, որ նյութապես կղիմանանք: Մեզ մտահոգում է արցախյան պրոբլեմի քաղաքական լուծման հնարավորության արագ իրականացումը:

Մենք ցանկանում ենք, որ ձեր ամբողջ հոգևոր ջանքերը նպատակամղեք հենց այդ խնդրին, որից կախված է ոչ միայն մեր ապրելակերպը, այլև գոյատևումը: Նորից խնդրում ենք չմտածել մեր առօրյա ապրելակերպի նյութական կողմի մասին: Կրկին շնորհակալություն: Մենք նույնիսկ հնարավորություն ունենք մման կարգի օգնության ձեռք պարզել մեր հայրենակիցներին, որոնք անչափ մտահոգված են արցախահայության ճակատագրով»:

«Երևանի համալսարան», 6 հունվարի 1990 թ.

**ՎԵՐՋ ՏԱԼ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆՆ
ՈՒ ՈՃՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ**

(Երևանի պետական համալսարանի ակտիվի ժողովում)

18 հունվարի 1990 թ.
Երևան

Հունվարի 18-ին խորհրդի նիստերի դահլիճում տեղի ունեցավ համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական կազմի և ուսանողության, ինչպես նաև կուսակցական ու հասարակական կազմակերպությունների ակտիվի ժողովը: Այն ներածական խոսքով բացեց կուսկոմիտեի քարտուղար Յու. Սկրտումյանը: Նա ներկաներին ծանոթացրեց նիստի օրակարգին, այն է՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ մի շարք շրջաններում ու Բաքվում ստեղծված ծանր իրավիճակի և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության՝ ս. թ. հունվարի 15-ի՝ ԼՂԻՄ-ում և նրան հարող մի քանի այլ շրջաններում արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին հրամանագրի քննարկումը:

Ելույթ ունեցողը ներկայացրեց ստեղծված տագնապալի իրադրությունը, նա խոսեց Բաքվում մինչև այսօր շարունակվող ջարդերի ու սպանությունների, հայ ազգաբնակչության անելանելի վիճակի մասին, տվեց որոշ նոր տեղեկություններ: Հակիրճ ներկայացնելով համալսարանի կիրառական մաթեմատիկայի և աշխարհագրական ֆակուլտետների ուսանողների կազմակերպված գործունեությունը ռեզիդնում. ելույթ ունեցողը այն կարծիքը հայտնեց, որ ուսանողական, երիտասարդական մման ջոկատների աշխատանքը պետք է լինի կոորդինացված համապատասխան մարմինների կողմից: Նա մտահոգություն հայտնեց որոշ շրջանների ՆԳ բաժիններում զենքի հետ կապված անօրեն գործողությունների մասին, միաժամանակ նշելով այս երևույթի պատճառները:

Այնուհետև տեղի ունեցավ մտքերի, կարծիքների ու առաջարկությունների ակտիվ փոխանակություն, որին մասնակցեցին քաղաքական պատմության ամբիոնի դոցենտ Հ. Հակոբյանը, մույն ամբիոնի պրոֆեսոր Էդ. Չոհրաբեյանը, իրավաբանական ֆակուլտետի դեկան, դոց. Ռ. Պետրոսյանը, սոցիալիզմի տեսության ամբիոնի վարիչ, դոց. Ի. Բալյանը, հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Լ.

Խուրշուղյանը, նույն ամբիոնի պրոֆեսոր Ստ. Մելիք-Բախշյանը, ռուսաց լեզվի և գրականության ֆակուլտետի ղեկան, պրոֆ. Լ. Մկրտչյանը, կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի ղեկան, դոց. Ռ. Տոնոյանը, ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի ղեկան, պրոֆ. Յու. Վարդանյանը, բանասիրական ֆակուլտետի ղեկան, պրոֆ. Գ. Անանյանը, ընդհանուր պատմության ամբիոնի վարիչ, պրոֆ. Վ. Դիլոյանը, պատմական մատերիալիզմի և բարոյագիտության ամբիոնի ավագ դասախոս Հ. Գաբրիելյանը, ուսումնական աշխատանքների գծով պրոռեկտոր, պրոֆ. Գ. Ղարիբյանը, տնտեսագիտական կիբեռնետիկայի ֆակուլտետի դոցենտ Մ. Սահակյանը, արհկոմիտեի նախագահի տեղակալ Լ. Ղարիբյանը, դոցենտներ Ռ. Մովսիսյանը, Բ. Հարությունյանը և ուրիշներ:

Բոլոր ելույթ ունեցողները նշեցին, որ այն, ինչ ներկայումս տեղի է ունենում Ադրբեջանում ու նրա մայրաքաղաքում, մարդկային երևակայությունից դուրս մի բան է: Թուրք ելուգակները խոշտանգում են հայ ժողովրդին, սպանում, թալանում անմեղ մարդկանց, ավերում ու կործանում ամեն ինչ: Նրանք խստագույնս դատապարտեցին Ադրբեջանի կոմկուսի ու կառավարության ղեկավարների վարած հակահայկական քաղաքականությունը, որի հետևանքով հարևան հանրապետությունում ստեղծվել է այդ վիճակը: Ժողովը դատապարտեց նաև կենտրոնական կառավարության անտարբերությունն ու թողոքությունը, նրա անկարողությունը՝ կասեցնելու հայերի ցեղասպանությունը Բաքվում ու Ադրբեջանի մյուս հայաբնակ շրջաններում:

Վերջում ընդունվեց հայտարարություն, որով ակտիվի ժողովն իր վերաբերմունքն արտահայտեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1990 թվականի հունվարի 15-ի հայտնի հրամանագրի վերաբերյալ, նշելով, որ այն չի բխում գոյություն ունեցող իրողություններից, կազմված է կողմերի միջև հավասարակշռություն պահպանելու միտումով, ինչպես նաև հավասարապես մեղադրում է Հայաստանի և Ադրբեջանի ղեկավարներին ռեգիոնում լարվածության սրման համար:

Ժողովը վճռականորեն մերժեց հրամանագրի այն դրույթը, թե իբրև ազգամիջյան հարաբերությունների ծայրաստիճան լարվածության ծավալմանը նպաստել են ԼՂԻՄ-ի վերաբերյալ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի ընդունած՝ ԽՍՀՄ սահմանադրությանը չհամապա-

տասխանող ակտերը: Ժողովն իր խոր զայրույթն արտահայտեց այն առթիվ, որ արտակարգ դրություն է մտցվել ոչ թե Բաքվում, ուր Ադրբեյջանի ժողովրդական ճակատը հունվարի 13-ից զբաղված է անարգել հայասպանությամբ, այլ ԼՂԻՄ-ում և ՀԽՍՀ Գորիսի շրջանում: Այն պահանջեց տալ Բաքվի իրադարձությունների գնահատականը իբրև Սումգայիթի շարունակություն, հայերի նոր ցեղասպանություն՝ միաժամանակ հայերի բռնազաղթը, շրջափակումը և հայասպանությունը որակելով իբրև Ադրբեյջանի իշխանությունների վարած կանխատեսված քաղաքականության հաջորդող օղակներ, որոնց նպատակն է ուժասպառ անել հայ ժողովրդին, ընկճել նրա պայքարելու կամքը և ստիպել հրաժարվել իր արդարացի պահանջներից:

Ընդունված հայտարարության մեջ մասնավորապես պահանջվում է անհապաղ արտակարգ դրություն հայտարարել և պարետային ժամ մտցնել Բաքվում, Գանձակում, լարվածության մյուս թեժ կետերում, ինչպես նաև հրավիրել Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի արտահերթ նստաշրջան՝ քննարկելու ստեղծված արտակարգ իրադրությունը և Հայաստանի պառլամենտի անունից դիմելու աշխարհի բոլոր դեմոկրատական երկրների կառավարություններին ու պառլամենտներին, ՄԱԿ-ին, ոչ կառավարական միջազգային կազմակերպություններին և Հաագայի դատարանին, խնդրելով քննարկել Ադրբեյջանում հայերի դեմ կազմակերպված ցեղասպանության հարցը և գորավիզ լինել հայ ժողովրդի արդար գործին:

«Երևանի համալսարան», 20 հունվարի 1990 թ.

№ 82

ՀԻԱՍԹԱՓՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀՈՒՅՍ

Ադրբեյջանից նորից ցավալի լուրեր են գալիս տեղի հայերի նկատմամբ կիրառվող վայրագությունների մասին: Ի տարբերություն Սումգայիթի նախճիրի, որի կազմակերպիչներն այդպես էլ մնացին ստվերում, այս անգամ ամեն ինչ կատարվում է բացեղիբաց, օրը ցերեկով «Ադրբեյջանի ժողովրդական ճակատ» հորջորջվող ավագակային կազմակերպության միջոցով: Այդ կազմակերպության ղեկավարությամբ ոչնչացվեցին խորհրդա-իրանական սահմանային կառույց-

վածքները, դրանից առաջ իրականացվեց Հայաստանի շրջափակումը, որը, դեռ լիովին չվերացված, նորից սկսվեց առավել սաստկությամբ: Այս բոլորը կատարվում է Ադրբեջանի խորհրդային իշխանությունների աչքի առջև, և, անկախ այն բանից, այդ իշխանությունները դրանց հավանություն են տալիս, թե ոչ, նրանք լիակատար պատասխանատվություն են կրում տեղի ունեցածի համար:

Այն, ինչ այսօր կատարվում է Ադրբեջանում՝ Բաքվում, Շահումյանի շրջանում, Գետաշենում, հիշեցնում է քարե դարի քարանձավային նիստուկացը, և հարկ չկա, իհարկե, այսքանից հետո խոսելու բարոյականության մասին, որովհետև մեր հարևանների և նրանց ամեն տեսակ, այսպես կոչված, ղեկավարների ականջներին դա, անշուշտ, չիմարեն կինչի:

Ցավալիկն այն է, որ նույնիսկ այս պայմաններում կենտրոնական իշխանությունները հարկ չեն համարում կամ կրկին «մոռանում են» ցավակցություն հայտնել մեր ժողովրդին՝ տասնյակ (տասնյալ) զոհերի համար. արդյոք դա պատահականություն է: Տարօրինակ է և այն, որ մոսկովյան ղեկավարները հանցագործի ձեռքը բռնելու և նրան պատժելու փոխարեն օկուպացիոն խիստ ռեժիմ են հաստատում Արցախի՝ արդեն երկու տարի հալածանքի, բարոյական ու ֆիզիկական շրջափակման ենթարկված հայ ազգաբնակչության համար:

Համընդհանուր հիասթափություն և խորհրդային կարգերի հանդեպ հավատի լիակատար կորուստ. ահա այն ամենը, ինչը բնորոշ էր մեր ժողովրդին սրանից ընդամենը երկու տարի առաջ, ահա այն ամենը, ինչը արդյունք է կենտրոնական իշխանությունների կողմից մեր ժողովրդի արդար պահանջների և օրինական իրավունքների ոտնահարման:

Այո՛, հայ ժողովուրդը հիասթափված է, բայց ոչ հուսալքված: Նա մի բան է գիտակցում միայն, այն, որ իր պայքարն արդար է, հաղթանակը՝ անխուսափելի:

Մառլեն Հովհաննիսյան,
Պատմության ֆակուլտետի ղեկան, դոցենտ
«Երևանի համալսարան», 20 հունվարի 1990 թ.

№ 83
ТЕЛЕГРАММА

Председателю Верховного совета СССР
товарищу ГОРБАЧЕВУ М. С.

февраль 1990 г.
Ереван

Слова бессильны передать наше гневное возмущение в связи с беспрецедентным актом варварского насилия со стороны азербайджанских экстремистов, совершивших свое очередное чудовищное преступление.

12 безвинных армян, проживающих в доме престарелых в г. Гяндже (Кировабад), были зверски убиты и тайно захоронены фашиствующими молодчиками XX века.

Неужели у этих оголтелых садистов, потерявших всякий человеческий облик, нет ни матерей, ни отцов, неужели их «милосердный» аллах отнял у них душу, совесть и разум, вложив в их сердца кровожадные инстинкты хищников-шакалов, утоляющих неумную жажду свою кровью и слезами ни в чем не повинных людей.

История не простит им этих чудовищных злодеяний, однако мы требуем, чтобы сегодня Верховный совет СССР решительно осудил этих распоясавшихся палачей, растаптывающих все самое святое и священное на этой земле, и принял неотложные меры для прекращения разнузданной антиармянской истерии, искусственно нагнетаемой по всей нашей стране провокаторами из так называемого народного фронта Азербайджана.

Просим Вас и всех народных депутатов СССР положить конец этому варварству и насилию, обогряющих кровью и слезами безвинных жертв демократические устои нашего общества.

Одновременно просим обсуждения вопроса о положении в Армении и Азербайджане провести на открытом заседании, чтобы советская и мировая общественность получила наконец возможность услышать голос правды и справедливости.

Нашему народу нечего скрывать перед лицом цивилизованного мира.

Просим телеграмму огласить на сессии.

От имени коллектива Ереванского госуниверситета

И. о. ректора Г. А. Гарибян

Секретарь парткомитета Ю. И. Мкртумян

Председатель профкома О. В. Мкртчян

Секретарь комитета ЛКСМ А. П. Енгоян

«Երևանի համալսարան», 24 փետրվարի 1990 թ.

№ 84

ТЕЛЕГРАММА

Председателю Верховного Совета СССР

товарищу ГОРБАЧЕВУ М. С.

Народному депутату СССР, первому секретарю

ЦК КП Армении товарищу АРУТЮНЯНУ С. Г.

февраль 1990 г.

Ереван

Считаем недопустимым, что рассмотрение вопроса о положении в Армении и Азербайджане было отложено по причине ухода с заседания сессии азербайджанской делегации сразу же после выступления Министра обороны СССР товарища Язова Д. Т..

Ведь при аналогичной ситуации, когда в ноябре прошлого года армянская делегация депутатов в знак протеста в связи с процедурными нарушениями покинула зал заседания Верховного Совета, сессия продолжила свою работу и даже, несмотря на ее отсутствие, приняла соответствующие постановления, что не могло не вызвать законного возмущения со стороны армянского народа.

Просим справедливого и равноценного отношения к аналогичным

проблемам всех народов и республик нашей страны.

От имени коллектива Ереванского госуниверситета

И. о. ректора Г. А. Гарибян
Секретарь парткомитета Ю. И. Мкртумян
Председатель профкома О. В. Мкртчян
Секретарь комитета ЛКСМ А. П. Енгоян

«Երևանի համալսարան», 24 փետրվարի 1990 թ.

№ 85 **ТЕЛЕГРАММА**

Сессии Верховного Совета СССР
Народному депутату СССР, первому секретарю
ЦК КП Армении товарищу АРУТЮНЯНУ С. Г.

февраль 1990 г.
Ереван

За последние два года в результате варварских преступных, действий со стороны бесчинствующих азербайджанских экстремистов почти все четырехсоттысячное армянское население Азербайджана вынуждено было покинуть пределы республики.

Жестокие расправы над армянами, зверские убийства, изнасилования, погромы, огромное количество беженцев – все это мы расцениваем как явный геноцид в отношении нашего народа.

В этих условиях мы считаем глубоко аморальным и бесчеловечным оставление 160-тысячного населения НКАО в составе 7 миллионного Азербайджана.

Просим незамедлительного и справедливого решения этого вопроса, который является судьбоносным для всего армянского народа, находящегося сегодня на грани физического и духовного уничтожения.

От имени коллектива Ереванского госуниверситета

И. о. ректора Г. А. Гарибян
Секретарь парткомитета Ю. И. Мкртумян
Председатель профкома О. В. Мкртчян
Секретарь комитета ЛКСМ А. П. Енгоян

«Երևանի համալսարան», 24 փետրվարի 1990 թ.

№ 86

[ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ] N 25
[ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԻՍՏԵԻ]

26 փետրվարի 1990 թ.
Երևան

1990 թ. թվականի փետրվարի 26-ին տեղի ունեցավ համալսարանի կուսկոմիտեի նիստը, որին ներկա էին Յու. Սկրտունյանը, Ն. Դավթյանը, Ա. Առուստամյանը, Տ. Բարսեղյանը, Ն. Գալստյանը, Ա. Ենգոյանը, Ն. Հարությունյանը, Գ. Սահակյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Հ. Սկրտչյանը, Գ. Ղարիբյանը:

Հրավիրված էին ֆակուլտետների կուս. բյուրոների քարտուղարները:

Նիստը վարում էր՝ Յու. Սկրտունյանը:

Օրակարգ՝

<....>

2. Սումգայիթյան եղեռնագործության երկրորդ տարելիցի կապակցությամբ ԵՊՀ միջոցառումների մասին:

<....>

2. Կազմակերպել բողոքի միտինգ, որտեղ կընդունվի բանաձև՝ ուղղված վերադաս օրգաններին և կհանձնվի հանրապետական թերթերին:

3. Կազմակերպել բողոքի երթ դեպի Սումգայիթյան զոհերի և Եղեռնի հուշակոթողը:

4. Ընդունել որոշում հայերի ցեղասպանության օրը կատարել տարեկան մեկ անգամ՝ ապրիլի 24-ին:

Գ. Ղարիբյան – предлагаю занятия проводить до 12 ч. и в 12 начать митинг.

В. Паносян, Р. Давтян, Л. Хуршудян – не превращать дни скорби в массовые мероприятия, в этом году отменить, а затем связать, с апрельским днем Եղեռն-а.

<....>

ՀԱԱ, ֆ. 166, ց. 1, գ. 1149, ք. 12-13:

Բնագիր: Ձեռագիր:

№ 87

ՉԿԱ ԱՎԵԼԻ ՍՈՒՐԲ ՆՊԱՏԱԿ, ՔԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՓՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ադրբեջանի կողմից մեր հանրապետության և Արցախի շրջափակումը, սահմանամերձ հայկական բնակավայրերի վրա չդադարող զինված հարձակումները, հայ ազգաբնակչության նկատմամբ գազանարարո գործողությունները մեծ ցասում ու վրդովմունք են առաջացնում մեր ժողովրդի մեջ: Այլևս «վերևներից» դրանց դեմն առնող միջոցներ չակնկալելով (մանավանդ որ ժամանակն ու դեպքերի ընթացքը ապացուցեցին դրանց անիրական լինելը), հայ ժողովրդի գավակները ոտքի ելան պաշտպանելու պապենական հողը, հայրենի օջախը:

Համալսարանականները, որ արցախյան շարժման սկզբից և եթե մեր առաջամարտիկների շարքերում են, ակտիվորեն հանդես եկան նաև մեր ժողովրդի համար օրհասական պահերին: Ստեղծելով կամավորական ջոկատներ, մի շարք ֆակուլտետների ուսանողներ մեկնեցին Արցախ, ինչպես նաև Հայաստանի սահմանամերձ շրջաններ՝ բարոյական ու նյութական աջակցություն ցույց տալու տեղի բնակչու-

թյանը, օժանդակելու նրա ինքնապաշտպանությանը:

– Հունվարյան դեպքերից հետո իրադրության թելադրանքով համալսարանում ստեղծվեց արտակարգ իրադրության շտաբ,- պատմում է շտաբի անդամ, համալսարանի ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղար Ա. Ենգոյանը:

– Մինչ այդ, [1989 թ.] սեպտեմբերից սկսած, ֆակուլտետներում ստեղծվել էին կամավորական ջոկատներ, որոնք մեր աջակցությամբ ու նաև ինքնուրույն տարբեր ժամանակահատվածներով եղել են Արցախում: Միաժամանակ համալսարանականները, իրենց վրա վերցնելով բոլոր ծախսերը, կազմակերպել և իրականացրել են հագուստով, սննդամթերքով և առաջին անհրաժեշտության ապրանքներով բեռնավորված 10-ից ավելի ուղղաթիռների թռիչքը ԼՂԻՄ: Սակայն պետք է ասել, որ այդ ամենն արվում էր ոչ կենտրոնացված ձևով: Շտաբի ստեղծումից հետո համախմբվեցին բոլոր ուժերը, ավելացավ կամավորական ջոկատների թիվը:

...Դեռևս [1989 թ.] նոյեմբերին մաթեմատիկայի ֆակուլտետից մի խումբ ուսանողներ դիմեցին ֆակուլտետի ղեկավարությանը, ինչպես նաև համալսարանի ԼԿԵՄ կոմիտե՝ հնարավորություն տալու մեկնել Արցախի որևէ գյուղ, որը տնտեսական աշխատանքներում կարիք ունի օգնող ձեռքի: Հնարավորությունը տրվեց, և ահա 12 հոգանոց մի ջոկատ (ջոկատի կազմում ընդգրկվել էին նաև մեկական ուսանողներ մեխանիկայի և կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետներից) [1989 թ.] նոյեմբերի 10-ին մեկնեց ԼՂԻՄ-ի Ասկերանի շրջանի Շոշ գյուղ: Գյուղը դժվարին օրեր էր ապրում: Սահմանակից լինելով ադրբեջանական մի քանի գյուղերի, այն վերջիններիս կողմից հաճախակի հարձակումների վտանգի տակ էր: Միանալով գյուղի երիտասարդների կամավորական ջոկատներին, համալսարանականները ուժեղացրին նրանց ինքնապաշտպանությունը՝ օժանդակելով բնակիչների կյանքի ապահովագրմանը: Հիմնականում գիշերները հերթապահելով գյուղի սահմանային տարածքում, տղաները ցերեկները մասնակցում էին տնտեսական աշխատանքներին: Կարճ ժամանակաընթացքում նրանք հողակույտերից մաքրեցին Շոշի մոտ գտնվող եկեղեցու շրջակայքը, օգնեցին գյուղացիներին՝ հարևան գյուղից բերելու և պահեստավորելու զարմանացանի սերմացուն, հյուր եղան մանկապարտե-

գում, դպրոցում: Ի դեպ, նրանց անչափ դուր է եկել դպրոցականների անցկացրած «Ուրախների և հնարամիտների» ակումբի մրցույթը: 20 օր մնացին ապագա մաթեմատիկոսները Արցախ աշխարհում, և այդ ընթացքում քիչ չէ նրանց արածը: Սակայն իրենց իսկ վկայությամբ, գյուղը դեռևս օգնության կարիք ունի: Այն տնտեսապես բավականին վատ վիճակում է: Տղաները որոշել են ամռանը կրկին շինջոկատային աշխատանքի մեկնել Շոշ, հիմնականում նպատակ ունենալով գյուղի մոտ կառուցել անասնապահական ֆերմա, քանի որ ներկայիս ֆերման շատ հեռու է բնակավայրից, և «հարևանները» բազմիցս փորձեր են արել անասուններ գողանալու:

Հրաժեշտ տալով արդեն հարազատացած տեղացիներին, ուսանողները վերադարձան Երևան՝ շարունակելու ուսումը: Սակայն նրանք իրենց միսիան ավարտված չեն համարում. որոշակի ծրագրած անելիքներ ունեն, որը, կարծում ենք, կիրականացնեն մույնքան պատասխանատվությամբ ու հետևողականությամբ:

Կամավորական ջոկատի կազմում կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետի մի խումբ ուսանողներ մեկնեցին Բերդաձոր, որտեղ մույնպես ինքնապաշտպանությունն ուժեղացնելու անհրաժեշտություն կար: Իրենց հովանավորության տակ առնելով Հին Շեն, Մեծ Շեն, Եղծահող և Ծաղկաձոր գյուղերի բնակիչների անվտանգությունը, տղաները պատվով կատարեցին սեփական նախաձեռնությունը, հասկացնելով գող գազանի կերպ ունեցող «հարևաններին», որ հայոց հողը սուրբ է ամեն հայի համար, և այն երբեք չի տրվի օտարին:

«Բերդաձորն անառիկ կմնա, դա հաստատ է,- մեր գրույցի ժամանակ ասում են այնտեղ մեկնած տղաները,- և նրա ամբողջությունը սեփական ուժով պիտի լինի, իսկ այնտեղ մենք լքված շատ տներ գտանք: Որտե՞ր են նրանց բնակիչները, որ հիմա կոչվում են «նախկին»:

Ցավով են խոսում տղաները փոքրացած գյուղերի մասին, ապա, ավելացնում, որ եթե նրանց բնակիչները ապահովված լինեին համապատասխան աշխատանքով, եթե գյուղերը երկար ժամանակ անտեսված չմնային, հավանաբար ոչ մի բնակիչ չէր լքի իր պապենական օջախը: Եվ այնուամենայնիվ այսօր հարկավոր է դրանք վերականգնել, վերաշինել ու հզորացնել: Տղաները մեծ ցանկություն ունեն անմիջականորեն մասնակցելու այդ խիստ կարևոր գործին, որոշել են

ամառը աշխատանքային քննաշրջանն անցկացնել այդ գյուղերում, վերաբնակիչների համար տնակներ հավաքել, այլ շինարարական աշխատանքներ կատարել:

Արցախյան և ոչ մի սահմանամերձ շրջան ապահովված չէ անվտանգությամբ: Ուստի ինքնապաշտպանության պատրաստ լինելն անհրաժեշտ է: Հունվարի 6-21-ը Ասկերանի շրջանի Փիրջամալ, Ադրուլաղ և Դահրազ գյուղերում հերթապահություններ անցկացրին աշխարհագրական ֆակուլտետի կամավորները: Նշված գյուղերը սահմանակից են Ադրանի շրջանի Ավդալ և Գյուլափլու աղբբեջանական գյուղերին: Վերջիններիս կողմից ևս կրկին կիրառության մեջ է դրվել նախնիներից ավանդված և միայն իրենց ցեղին հատուկ սովորույթը՝ հարձակվել, գողանալ, ավերել... Տղաները պատմում են, որ իրենց գալուց առաջ «հարևանները» բազմիցս անասուններ գողանալու փորձեր են արել:

Տղաների ժամանակավոր հանգրվանումը բարոյական մեծ լիցք հաղորդեց տեղի բնակիչներին: Ուսանողները կապ հաստատեցին նաև դպրոցականների հետ: Դասերից հետո նրանք հաճախ էին միասին գրուցում հայաստանյան կյանքի, համալսարանական առօրյայի մասին, ֆիդայական երգեր սովորեցնում:

Փիրջամալ գյուղում երևանցի ուսանողները հանդիպեցին իրենց ֆակուլտետի շրջանավարտ Ալբերտ Բաղդասարյանին, որը գյուղի դպրոցում ուսուցիչ է աշխատում: Ու իրենք էլ որոշեցին ավարտելուց հետո մեկնել որևէ գյուղ, աշխատել այնտեղ:

Կամավորների շարքերում առաջիններից էին իրավաբանական ֆակուլտետի այն ուսանողները, ովքեր զինվորական ծառայությունն անց էին կացրել Աֆղանստանում: Օտար հողում «ինտերնացիոնալիստական պարտք» կատարած հայորդիները չէին կարող հանգիստ մտել, երբ վտանգ էր սպառնում հարազատ, հայրենի աշխարհին: Նախ Գորիսում, ապա և Արցախում նախկին զինվորները այժմ աշխարհագրոյալիների ջոկատի կազմում մեր ժողովրդի այդ հատվածների ինքնապաշտպանությանն էին մասնակցում: Մարտակերտի շրջանի Կիչան և Քոլատակ գյուղերը, որ Արցախ աշխարհի հրաշք անկյուններից են, անգուգական իրենց բնությամբ, տեղանքով, հիրավի պետք է ամուր լինեն, որ «հարևանի» մտքով անգամ չանցնի նրա մի թիզ հողն իրենը դարձնել:

Հայ ժողովրդի համար դժվարին օրերին շատ համալսարանականներ աշխարհագորայինների կազմում եղան մաս մեր հանրապետության սահմանամերձ շրջաններում, ուր մույնպես դրությունը չափազանց լարված է: Արժվասիրտ տղաների փոքրաթիվ մի ջոկատ (տարբեր ֆակուլտետների ուսանողներից կազմված) մասնակցեց հայտնի Արժվաշեն³⁸ գյուղի ինքնապաշտպանությանը: Նոյեմբերյանի շրջանի Բարեկամավան գյուղ արևելագետ ուսանողների մեկնումը պատահական չէր, ոչ էլ ինքնանպատակ: Սահմանամերձ հայկական այս բնակավայրը ևս կարող էր փորձության ենթարկվել, եթե քաջարի տեղացիների և նրանց օգնության գնացած արիասիրտ հայորդիների վճռական կամքը տեղի տար:

Ասում են՝ մարդուն ավելի լավ ճանաչում են փորձության պահերին: Չհիշատակելով ոչ մի անուն (դա իրենց՝ տղաների ցանկությունն է)՝ այդուհանդերձ ուզում ենք, որ նրանց՝ նորօրյա քաջ ֆիդայիներին, ճանաչեն բոլորը: Հիրավի մենք պետք է հարգալից գլուխ խոնարհենք բոլոր նրանց դեմ, ովքեր, վտանգելով իրենց կյանքը, ավելի սուրբ նպատակ չունենալով, քան հայրենիքի փրկությունն է, կամովին, միայն մայր հողի կանչը անսալով ոտքի ելան՝ այն պաշտպանելու, սեփական ժողովրդի ճակատագրին տեր կանգնելու:

Անահիտ Բրուտյան

«Երևանի համալսարան», 10 մարտի 1990 թ.

№ 88

ՀԱՆԳԻՊՈՒՄ ՌԵԿՏՈՐԻ ՀԵՏ

մարտ 1990 թ.

Երևան

Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր, ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատ, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանից վերադառնալով, օրերս հանդիպում ունեցավ համալսարանի ակտիվի հետ:

Նա ներկաներին մանրամասն ներկայացրեց ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի հերթական նստաշրջանի ընթացքը, խոսեց այն հարցերի

շուրջը, որոնք բարձրացվել են նստաշրջանում: Ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը հատկապես կանգ առավ հայ դեպուտատների գործունեության վրա: Նա ասաց, որ Հայաստանից և Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզից ընտրված ժողովրդական դեպուտատները դժվարին պայքար են մղում Արցախի հայ ազգաբնակչության բարձրացրած հարցերի լուծման, նրանց օրինական իրավունքների ճանաչման համար: Հայ դեպուտատները նստաշրջանում, իրենց ելույթներում անում են լուրջ հարցադրումներ, միասնական ուժերով պաշտպանում հայ ժողովրդի շահերը: Նրանց ջանքերի շնորհիվ երկրի հասարակայնությունը և, մասնավորապես, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի անդամները ներկայումս ավելի լավ են պատկերացնում Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի հոգսերն ու պրոբլեմները, ինչպես նաև Ադրբեջանի կողմից Հայաստանի տնտեսական շրջափակումը: Դա իր հերթին լավ նախադրյալներ է ստեղծում հարցի արդարացի լուծման հնարավոր ուղիների որոնման համար:

ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատ Ս. Համբարձումյանը միաժամանակ ընդգծեց, որ այսօր, քան երբևէ, հայ ժողովրդին պետք է համախմբվածություն, միասնականություն և աշխատանքային ամուր կարգապահություն: Միայն աշխատանքով, ուսմամբ ու կարգապահությամբ կարող ենք դուրս գալ ստեղծված ճգնաժամային իրավիճակից,- վերջում ասաց նա:

Այնուհետև ակադեմիկոս Ս. Համբարձումյանը պատասխանեց մի շարք հարցերի:

«Երևանի համալսարան», 17 մարտի 1990 թ.

№ 89

ԳԻՄՈՒՄ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԵՐԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

2 հունիսի 1990 թ.

Երևան

Սիրելի հայրենակիցներ, քույրեր և եղբայրներ:

Մեր հանրապետությունը կանգնած է համազգային ճգնաժամի եզ-

րին, եզր, որից մեկ քայլ է մնում մինչև կործանում, եզր, որից այն կողմ հարցական է դառնում մեր ժողովրդի գոյատևումը:

Վերջին օրերին ծայրաստիճան սրվել է իրադրությունը, մերթընդմերթ (ամենուրեք) ընդհարումներ են տեղի ունենում ռազմական ուժերի և ինքնապաշտպանական ջոկատների միջև, որի պատճառով զոհ են դառնում և վիրավորվում տասնյակ անմեղ հայեր, տասնյակ մայրեր դառնում են այրի, տասնյակ մանուկներ՝ որբ: Եվ այս ամենը հիմնականում սադրիչ տարրերի գործունեության արդյունք է:

Եթե վերջին երկու տարիների ընթացքում սադրանքների մեջ մենք մեղադրում էինք կենտրոնական կառավարությանը և մամուլին, ապա այսօր պետք է սրափ նայել իրականությանը և ասել, որ մեզանում ևս կան անխոհեմ մարդիկ, որոնք, վարկաբեկելով ֆիդայու սուրբ կոչումը, իրենց անպատասխանատու և անվայել արարքներով էլ ավելի վատթարացնում են իրավիճակը:

Ոչ մի բացատրություն չունեն իրագեղով զբոսանքները Երևան քաղաքում, հարձակումները տարբեր կազմակերպությունների շենքերի վրա և նրանց «գրավումը», այդ թվում նաև վերջերս տեղի ունեցած հարձակումը Հայաստանի կոմերիտմիության կենտկոմի շենքի վրա:

Մենք խստորեն դատապարտում ենք նման ապակողմնորոշող գործողությունները, որոնք խուճապ և ծայրահեղ անհանգստություն են առաջացնում մեր, առանց այդ էլ նյարդայնացած ժողովրդի մոտ, անվստահություն և անեղանդություն առաջացնում վաղվա օրվա նկատմամբ:

Մենք կոչ ենք անում Հայաստանի կոմերիտականներին, բոլոր երիտասարդներին՝ ողջամտության և խոհեմության, համախմբված գործողությունների ընդդեմ սադրիչ տարրերի և ամենակարևորը՝ միասնության:

Մեր ժողովրդին այս իրավիճակից դուրս բերելու միակ ուղին միասնությունն է և համախմբվածությունը:

Մենք ուրիշ ճանապարհ չունենք:

Վաղը ուշ կլինի:

ՀԱՍՏԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼԿԵՄԿՈՄԻՏԵ

Քարտուղար Ա. Փ. Ենգոյան

«Երևանի համալսարան», 2 հունիսի 1990 թ.

№ 90
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒՄԼԿԵՄ ԿՈՄԻՏԵՈՒՄ

12 հունիսի 1990 թ.

Երևան

Վերջերս Հայաստանում էր ՀամԼԿԵՄ Կենտկոմի քարտուղար, ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատ, ազգամիջյան հանձնաժողովի նախագահ Դ. Պ. Բրազիշը: Հունիսի 12-ին նա եղավ համալսարանում և հանդիպեց ԼԿԵՄ կոմիտեի անդամների հետ: Դ. Պ. Բրազիշը ներկաներին տեղեկացրեց իր այցելության նպատակի մասին, մասնավորապես նշեց, որ ցանկանում է առավել հանգամանորեն ծանոթանալ Արցախյան պրոբլեմին, նրա հետ կապված բոլոր հարցերին: Ասաց նաև, որ նպատակ ունի լինել Բաքվում և Ստեփանակերտում՝ իրավիճակին խորությամբ ծանոթանալու համար: Դ. Բրազիշը հայտնեց, որ ստեղծված ազգամիջյան հանձնաժողովը նպատակադրվել է զբաղվելու Արցախի ֆինանսական, ուսանողական ջոկատների, ուղեգրերի և նման բազմաթիվ այլ հարցերով:

Հանդիպման ընթացքում նա ներկայացրեց Արցախյան պրոբլեմի լուծման իր տարբերակը, որն էր՝ բանակցություններ վարել աղբյուրանցիների հետ և հարցերը լուծել խաղաղ ճանապարհով:

Իհարկե, մեծան դիտքորոշում միայն Բրազիշը չէ, որ ունի: Այն շրջանառության մեջ է շուրջ երկու տարի և, թեև բացարձակապես չի արդարացրել իրեն, սակայն, ինչպես տեսնում ենք, դեռևս չի կորցրել իր ուժը: Մասնակիցների այն հարցին, թե զորքն ինչու դուրս չի բերվում Արցախից, ՀամԼԿԵՄ Կենտկոմի քարտուղարը պատասխանեց, որ զորքը հավանաբար կմնա Արցախում և հատկապես Ստեփանակերտում այնքան ժամանակ, քանի դեռ մեծան բանակցություններ չեն սկսվել, և չի նկատվել դրական որոշակի տեղաշարժեր:

Վերջում Դ. Պ. Բրազիշը պատասխանեց ներկաների բազմաթիվ հարցերի, որոնք առնչվում էին հիմնականում Արցախյան պրոբլեմին՝ սկսած 1988 թվականի փետրվարյան դեպքերից մինչև այսօր ներառյալ սումգայիթ, կիրովաբադ, խոջալու, բաքու, շրջափակում և այլն: Նա ներկաներին հավաստիացրեց, որ, լինելով նշված բոլոր վայրերում, ավելի մոտիկից ծանոթանալով ազգամիջյան բարդ ու խճճված

հարցերին, ավելի օբյեկտիվ մոտեցում ցույց կտա Արցախյան պրոբլեմին և համապատասխան օղակներում այն անաչառ ձևով կներկայացնի:

Հանդիպմանը մասնակցում էին ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Հ. Հակոբյանը, ՀԼԿԵՄ Մյասնիկյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Ս. Փայասլյանը, համալսարանի ԼԿԵՄ կոմիտեի քարտուղար Ա. Ենգոյանը և ուրիշներ:

«Երևանի համալսարան», 16 հունիսի 1990 թ.

1991

№ 91

ԵՐԲ ՇՂԹԱՅՎԱԾ Է ՀՈՂԴ

Իմ սերունդը իր կյանքի փոքր ու մեծ իրողություններին անդրադառնալիս միշտ ասելու է՝ մինչ 88-ի փետրվարը և՛ 88-ի փետրվարից հետո:

Այսպես քրիստոնյա աշխարհին է իր ապրած ու չապրած տարիները կիսում Հիսուս Նազովրեցու ծնունդով, այդպես մարդկությունն է իր երկրորդ ծնունդը կապում աշխարհակործան ջրհեղեղի անսուտ առասպելին: Ահա այդպես փետրվարյան հայտնի յոթ օրերի լեգենդն է հյուսվել մեր կենսագրությանը և ստիպում է, որ գոնե տարին մեկ հիշենք իր դասերը:

Արցախյան շարժումը, ինչպես ամեն մի համագգային շարժում, նախ երիտասարդական էր, ավելի ճիշտ՝ ուսանողական: Հետո պիտի դառնար համաժողովրդական, պիտի իր մեջ ներառեր հայրենիք ու սփյուռք. հասկացնելով մեր բարեկամին ու թշնամուն, որ Հայաստան կոչվածը միայն այն չէ, որ բլուկադայի կարող են ենթարկել, որ Հայաստանի սահմանները շատ ավելի լայն են, քանի որ ուր մի հայ է ապրում, հայաստանոտ է ու գրեթե Հայաստան: Ասացի, որ շարժումը սկսվեց որպես ուսանողական, ուստի այս օրերին, երբ լրանում է արցախյան ընդվզումի երրորդ տարին, ես ցանկացա հանդիպել, զրուցել համալսարանական այն ուսանողների հետ, որոնք ի սկզբանե հավատացել են և հիմա էլ հավատում են, որ Արցախը մի օր դառնալու է Հայաստանի անբաժան մասը, որ Արցախն էլ Հայաստան է:

Խոսքն իրենցն է:

Էդուարդ Դարբինյան (ֆիզիկայի ֆակուլտետի 5-րդ կուրս) – 88-ի փետրվարի 20-ին Թատերական հրապարակ էինք գնում, և մեր ձեռքին փոքրիկ մի պաստառ էր՝ «Ղարաբաղը մերն է»: Առաջինը մենք՝ համալսարանականներս, հրապարակ մտանք, հետո՝ մյուս բուհերի

ուսանողները: Ժողովուրդը խմբվեց մեր շուրջ: Ոմանց ձեռքերին Գորբաչովի նկարն էր, իսկ բոլորիս մեջ այն հավատը, թե ինքն է սատարելու մեր արդար պահանջատիրությունը: Միամիտ էինք ու դյուրահավատ: Բայց որքան հեռացանք փետրվարյան պայծառ օրերից, հասկացանք, որ ամեն ժողովուրդ ինքն է լուծում իր փոքր ու մեծ խնդիրները: Չգիտեմ, գուցե ուշ հասկացանք, չնայած հիմա էլ կան մարդիկ, որ դեռ շարունակում են նամակներ հղել այս ու այն կողմ, կուրծք ծեծել, լաց լինել, ապացուցել, որ մենք լավն ենք, իսկ... Իզուր է: Ելքը (առայծմ գուցե միակ) Արցախի լքված գյուղերի շտապ վերաբնակեցումն է, արցախցիների վերադարձը և Հայաստան-Արցախ տնտեսական, մշակութային ու մյուս կապերի ամրապնդումը:

Միքայել Թադևոսյան (ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի 5-րդ կուրս) – Արցախյան շարժումը մեկ անգամ ևս ապացուցեց, որ սուտ է մեր ազգային անմիաբանության մասին հորինվածքը, որ եթե դրված է ժողովրդի ու երկրի գոյության հարցը, մենք մի բռնուցք ենք, մի հոգի և մի մարմին: Երանի միշտ այդպես լինեինք: Շուտ ենք թևաթափ լինում: Հիմա ես երագում եմ փետրվարյան մեր միասնությունը, ուսանողական մեր հուժկու շարժումը: Հոգնեցի՞նք, բարձր դռնից պատասխանը շա՞տ ուշացավ... Օրերով այս մասին եմ մտածում, և ինձ մեկ-մեկ թվում է, թե Արցախը մեր գոյապայքարի վերջին լինել-չլինելն է, պարտությունը կհուշի միայն մեկ միտք՝ այլևս կռիվ ու հաղթանակ չունենք:

Անահիտ Ավագյան (բանասիրական ֆակուլտետի 5-րդ կուրս) – Ոմանց թվում է, թե մեր պայքարը անկում է ապրում: Այդպես մտածելն արդեն իսկ վտանագավոր է: Թե այդպես ես մտածում, ուրեմն քեզ դուրս ես դնում մեր ազգային պայքարից, որը շարունակվում է և դադարել է միտինգային լինելուց: Ուղղակի ասեմ, անցել է գեղեցիկ ճառերի ժամանակը, հիմա Արցախը գեղեցիկ խոսքերի կարիք չունի: Օգնելու հնար ունե՞ս, օգնիր, ելք փնտրիր: Հիմա գործ անող է պետք, որը իր հոգու խորքում հավատում է, որ արցախյան խնդիրը վաղուց լուծվել է, և միայն նվաճումը պահել է պետք:

Սամսոն Մխիթարյան (փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և հոգեբանության ֆակուլտետի 4-րդ կուրս) – Ասում են՝ կորուստներ ունեցանք, ու թվում են՝ Կամո, Ազատ, Չարդախլու... Իսկ ես պատասխանում եմ այնպես, ինչպես Չորի Միրոն իր Հարութ որդուն՝ հողի կորուս-

տը անդարձ չէ, մարդու կորուստն է անդարձ: Կուզեի թվել արցախյան շարժման բոլոր նահատակներին անուն առ անուն: Խոնարհվում եմ իրենց հիշատակի առաջ: Ինձ համար, մեզ համար իրենք սրբացած անուններ են: Իրենց գործը եկող սերունդների պայքարի դաս և ուղեցույց պիտի լինի, մեզ համար՝ նույնպես: Արցախն իրենց համար լոկ պատմաաշխարհագրական տեղանուն չէր, այլ կյանքի իմաստ ու նպատակ, կապանքված հայրենիք, որի շղթաները մաս իրենցն էին: Նրանց կենդանի հոգիները մեզ միշտ այդ շղթաների մասին են հուշելու և թույլ չեն տալու, որ մի պահ անգամ մոռանանք այդ մասին:

Գուրգեն Միքայելյան (Ժուռնալիստիկայի բաժնի 5-րդ կուրս) – Վերջերս կրկին Արցախում էի: Առաջին անգամ այնտեղ եղել եմ 1988 թ. ամռանը, որպես «Արցախ-88» ուսանողական շինջոկատի անդամ: Այդ օրերին Մոսկվայից սպասելիք ունեինք ու զարմանում էինք, որ ոչ մի արցախցի այդպես էլ չի հարցնում՝ Մոսկվայից ի՞նչ լուր: Իրենց սպասածը Երևանից էր: Այս անգամ նույնպես՝ Երևանում ի՞նչ են ասում, վերջն ի՞նչ է լինելու:

Ստեփանակերտի օդանավակայանում, երբ փաստաթղթերս էին ստուգում, նկատեցի, որ զինվորականներից մեկը թուրք է և գազազած աչքեր ունի: Հասկացել էր, որ ինչ էլ լինի, Արցախն իր ժողովրդով Հայաստան[ին] է մնալու:

Ես շատերին հանդիպեցի, զրուցեցի, բայց ընտրեցի միայն այս հինգ խոսքը: Ուրախ եմ, որ իմ սերնդակիցների մեջ այսպես կենդանի էփետրվարյան օրերի շունչը, անընկճելի ոգին: Մեր դժվար ճանապարհին այն դեռ մեզ շատ է սատարելու:

Ժուռնալիստիկայի բաժնի
5-րդ կուրսի ուսանող Նադաշ Մարտիրոսյան
«Երևանի համալսարան», 2 փետրվարի 1991 թ.

№ 92

ԵՐԲ ԵՆ ՊԱՏԺՎԵԼՈՒ ՄԵՂԱՎՈՐՆԵՐԸ

Հայաստանի սահմանամերձ շրջաններում պատերազմական իրադրություն է: Կենտրոնի հովանավորությամբ խորհրդային բա-

նակի ստորաբաժանումները և աղբբեջանական ելուզակները բացահայտ ագրեսիա են իրագործում հայ ազգաբնակչության նկատմամբ: Բռնի տեղահանվել է Գետաշենի և Մարտունաշենի բնակչությունը, հիմնահատակ ոչնչացվել է Նոյեմբերյանի շրջանի Ոսկեպար գյուղը: Կան բազմաթիվ սպանվածներ, վիրավորներ, գնդակոծվում են սահմանամերձ հայկական բնակավայրերը:

Այսօր արդեն ակնհայտ է կենտրոնական իշխանությունների նենգ դիրքորոշումը անկախ, ժողովրդավարական, իր պետությունը հիմնել ցանկացող հայ ժողովրդի նկատմամբ: Վերջին օրերի բացահայտ ռազմական գործողություններն արդեն որերորդ անգամ հավաստեցին դա:

Ողջ հայ ժողովրդի համար վրդովեցուցիչ ու զայրացնող այդ դիրքորոշման կապակցությամբ իրենց կարծիքները հայտնելու համար դիմեցինք մի շարք համալսարանականներին:

Լ. Օհանյան (քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարիչ, դոցենտ) – Ես հավատում եմ մեր կառավարությանը և համամիտ եմ նրա այն կարծիքին, որ կենտրոնը վրեժ է լուծում մեզնից՝ անկախության ճանապարհն ընտրելու համար, և, օգտվելով մեր ներկա վիճակից (մեծ աշխարհի հետ կապ չունենք), «պատժում է» մեզ՝ ձգտելով բռնությամբ պահել Միությունը: Սակայն դա նրան ոչինչ չի տա, քանի որ ժողովուրդն ինքն արդեն համոզվել է, որ 70 տարի բռնությամբ պահվող Միության մեջ ոչինչ լավի չի հասել: Կենտրոնի կողմից բռնությունն այլևս սահման չունի: Անդրկովկասում միակ հենարան ունենալով Աղբբեջանը (որը ստորագրել է միութենական պայմանագիրը) նա ամեն կերպ աջակցում է վերջինիս՝ հայատյաց քաղաքականություն վարելու մեջ: Բացի այդ, Աղբբեջանի թիկունքին կանգնած է մուսուլմանական աշխարհը, որից իր օգուտն ունի նաև կենտրոնը, և այս առումով նա համեմայնդեպս չէր ուզենա վնաս կրել: Եվ այդուհանդերձ, օրհասական այս վիճակից դուրս գալու համար, ըստ երևույթին, ժամանակավոր կոմպրոմիսի պետք է գնալ նրա հետ, չնայած դժվարանում եմ ասել, թե դա ինչով պետք է արտահայտվի: Միաժամանակ անհրաժեշտ է սեփական, ազգային բանակ ստեղծել՝ ամեն տեսակ ռոնդգություններից մեր ժողովրդին ու հայրենիքը պաշտպանելու համար:

Այսօր նորից հեղվում է մեր ժողովրդի արյունը: Եվ եթե Սիո-թյան մեջ իսկապես կա գործող օրենք, ապա պետք է խստագույնս պատժվեն մեղավորները՝ ինչպես հանցագործությունների հանձնարարողները, ղեկավարները, այնպես էլ կատարողները: Հանցագործություն է նաև երկրի բնակչությանը և միջազգային հասարակայնությանը մոլորության մեջ գցելը, ապակողմնորոշելը, քայլ, որին անվարան դիմում են կենտրոնական իշխանավորները:

Եվ վերջում պետք է կրկնեմ, որ, բացի համբերությունից, մեզ այսօր նաև զինվել է պետք՝ պաշտպանվելու և անկախության համար պայքարը շարունակելու:

Հ. Շաքարյան (փիլիսոփայության և տրամաբանության ամբիոնի վարիչ, պրոֆեսոր) – Ես միշտ խաղաղության և ստեղծված բոլոր իրավիճակները քաղաքակիրթ միջոցներով հարթելու կողմնակից եմ:

Այսօր մեր ժողովրդի նկատմամբ ամենավայրագ գործողություններն են կիրառվում. Բայց մենք չպետք է մոռանվենք նրանց, չենք կարող մոռանալ մեր քաղաքակիրթ ավանդույթները, մեր գործելու ավանդական լեզուն: Պետք է կարողանանք ստիպել նրանց՝ երկխոսություն ծավալել քաղաքակիրթ ձևով և ոչ թե ռազմական լեզվով:

Կենտրոնը միշտ էլ վայրագ է եղել, տոտալիտար և այդպիսին է նաև այսօր: Սակայն պետք է նրա հետ էլ դիվանագիտական ճանապարհի որոնել, չզնալ առճակատման: Մեր ուժը մեր մտքի մեջ պետք է լինի: Սկզբունքային սխալներ չպետք է կատարել: Իսկ մեր հսկայական մշակույթի մեջ մենք ամենաշատը աղքատ ենք եղել դիվանագիտությունից:

Մենք մեր խոսքը միշտ գործից առաջ ենք գցել, նախապես լոգունգներ ստեղծել, իսկ հետևած գործողությունները չեն համապատասխանել դրանց, կամ չենք հասցրել դրանք իրագործել: Մինչդեռ այդպես չպետք է լինի:

Ա. Վարդումյան (նույն ամբիոնի դասախոս, փիլ. գիտ. թեկ.) – Ես համամիտ եմ պարոն Շաքարյանի ասած երկխոսությանը, բայց համոզված եմ, որ ուժի դեմ ուժը կարող է երկխոսություն ծնել: Յանկացած դեպքում, եթե ուժերն անհավասար են, դու մենախոսության մեջ ես մնում և արդյունք չես ունենա: Ես բնավ էլ կողմնակից չեմ Հայաստան-Ռուսաստան պատերազմին, բայց եթե խորհրդային բանակն է

միջամտում, պետք է նրան դիմադրել:

Որքան էլ ցավալի լինի մտքի, հոգևորի արժեքը գնահատող մարդու համար, այնուամենայնիվ ողջ պատմությունը ցույց է տալիս, որ լինի անհատ, սոցիալական խումբ թե ազգ, նրա հետ հաշվի են նստում միայն այն դեպքում, երբ նրա կողմից ուժ է ցուցադրվում, կամ շահ է չափարկվում: Մենք պետք է օգտվենք, որից կարող ենք:

Մ. Բալյան (պինդ մարմնի ֆիզիկայի ամբիոնի ավագ լաբորանտ)

– Այս ամենը փաստորեն շարունակությունն է մեզ ստրուկ պահելու քաղաքականության: Այսօր մենք ավելի պարզ ենք հասկանում, որ մեր հիմնական թշնամին կայսրությունն է, և մենք պետք է կռվենք կայսերական բանակի դեմ: Կենտրոնն ամեն ինչ անում է ամբողջատիրության պահպանման համար և այդ գործընթացում մեր դեմ օգտագործում բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ ազգամիջյան պատերազմի բորբոքումը: Սեպտեմբերի 21-ին մենք պետք է մեր խոսքն ասենք անկախությունն ընտրելու մասին: Կենտրոնին դա դուր չի գալիս, և նա փորձում է խոչընդոտել այդ ուղին: Ուստի անհրաժեշտ է որքան հնարավոր է շուտ անցկացնել հանրաքվեն, քանի որ միայն անկախ լինելու դեպքում կկարողանանք գոյատևել: Կոմպրոմիսի մասին խոսք լինել չի կարող: Մենք կամ պիտի կռվենք, պայքարենք հանուն մեր նպատակների և իրականացնենք դրանք, կամ պիտի գլուխներս խոնարհենք իբրև ստրուկ: Այլընտրանք չկա:

Պատրաստեց Անահիտ Բրուտյանը

«Երևանի համալսարան», 11 մայիսի 1991 թ.

№ 93

ՀԱՆԳԻՊՈՒՄ ՎԱԶԳԵՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԻ³⁹ ՀԵՏ

5 դեկտեմբերի 1991 թ.

Երևան

Դեկտեմբերի 5-ին Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետում ուսանողությունը հանդիպում էր կազմակերպել ՀՀ նախկին վարչապետ Վազգեն Մանուկյանի հետ: Զրույցը Հա-

յաստանում ստեղծված իրավիճակի, անցած ուղիու և հետագա անելիքների մասին էր: Անդրադառնալով պատմությանը, Վ. Մանուկյանը նշեց, որ թույլ են տրվել մի շարք սխալներ: Ըստ նրա, այդ շարժումը ինքնաբույս երևույթ էր, որն ուղղակիորեն չէր կառավարվում դրսից, սակայն կարող էր ենթարկվել ամենատարբեր ազդեցությունների: Օրինակ, «Պրավդայի» որևէ հոդվածով կարելի է ցանկալի ուղղվածություն առաջացնել:

Պատասխանելով պահանջատիրության մասին հարցերին, Վ. Մանուկյանն ընդգծեց, որ պետական քաղաքականությունը պետք է տարբերել ազգային քաղաքականությունից: Անկախացող Հայաստանը որպես պետություն, հիմա չի կարող սահմանային փոփոխությունների հարց դնել, սակայն ազգը, նրա հասարակական կազմակերպությունները պետք է միանշանակ կանգնեն պահանջատիրության դիրքերում, մատաղ սերունդը պիտի դաստիարակվի միացյալ Հայաստանի տեսլականով: «ՀՀԸ մի շարք անդամներ, որոնք ազգային քաղաքական հարցերում սկսնակ են,- ասաց նա,- պահանջատիրության հարցում սխալվեցին»: Ըստ Վ. Մանուկյանի, Արցախը մեզ համար ռազմավարական կարևորություն ունի ոչ միայն տարածքային առումով, այլև հոգեբանական իմաստով: Այն պետք է պահել բոլոր միջոցներով: «Թեև մենք սխալվեցինք՝ ընդունելով Արցախի և Հայաստանի վերամիավորման մասին դեկտեմբերի 1-ի որոշումը, սակայն հիմա ավելի մեծ սխալ կլիներ այդ որոշումից հրաժարվելը»: Անկախացող Հայաստանը պիտի օգնի Արցախին որպես ազգային-ազատագրական պայքար մղող առանձին միավորի:

Խոսելով ազգային ավանդական կուսակցությունների մասին՝ նա նշեց, որ երազում էր դաշնակցական լինել, սակայն հիմա մի շարք հարցերում սկզբունքային տարաձայնություններ ունի: Մասնավորապես նա չի ընդունում ՀՅԴ ընկերային գաղափարախոսությունը և իր հայացքներին ավելի մոտ է համարում Ռամկավար ազատական կուսակցության սոցիալական դոկտրինան: Վ. Մանուկյանը գտնում է, որ Հայաստանում մասնավոր սեփականության հիմքի վրա պետք է հաստատել դրամատիրական (կապիտալիստական) հարաբերություններ, որը, սակայն, նախկինը չէ և սոցիալական պաշտպանվածություն կարող է ապահովել:

Կառավարման համակարգը վերլուծելով նա ասաց, որ նշանակումների պրակտիկան իրեն չարդարացրեց, և, իր կարծիքով, ճիշտը լայն լիազորություններով օժտված տեղական իշխանությունների ձևավորումն է, որոնք պետք է ընձեռվեն ժողովրդի կողմից:

Վերջում Վ. Մանուկյանը խոր մտահոգությամբ արտահայտվեց ժողովրդի բարոյա-հոգեբանական վիճակի մասին՝ ամփոփելով «Շարժում եղավ, բայց ազգային զարթոնք չեմ տեսնում»:

«Երևանի համալսարան», 7 դեկտեմբերի 1991 թ.

1992

№ 94

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒՄ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՈՒՄ

21 հունվարի 1992 թ.
Երևան

Հունվարի 21-ին Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի նախագահ Բաբկեն Արարքյանը⁴⁰ Երևանի պետական համալսարանի գիտխորհրդի ընդլայնված նիստում հանդիպում ունեցավ համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական կազմի ներկայացուցիչների հետ:

Հանդիպման սկզբում ներկաները հոտնկայս հարգեցին երկու օր առաջ Ստեփանակերտի ռմբակոծության ժամանակ զոհված Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի պատգամավոր Վիգեն Շիրինյանի⁴¹ հիշատակը:

Համառոտ ելույթներից հետո խորհրդարանի նախագահը, պատասխանելով մասնակիցների բազմաթիվ հարցերին, հանգամանորեն ներկայացրեց Լեռնային Ղարաբաղում իրադրության կայունացման ու բնակչության կենսապահովմանն ուղղված Հայաստանի իշխանությունների կողմից իրականացվող միջոցառումները, շարադրեց հիմնահարցի կարգավորման քաղաքական ուղիների վերաբերյալ պաշտոնական տեսակետը:

Բարձրացվեցին նաև շուկայական հարաբերությունների ձևավորման պայմաններում սոցիալապես անապահով խավերի սոցիալական պաշտպանվածության, կրթական համակարգի կատարելագործման հարցերը:

Վերջում Բաբկեն Արարքյանը ցանկություն հայտնեց, որ հանրապետության մտավորական կենտրոնները և առաջին հերթին պետական համալսարանը առավել սերտորեն համագործակցեն իշխանության համապատասխան մարմինների հետ, օժանդակելով կյանքի

տարբեր ոլորտներին առնչվող պետական ծրագրերի մշակման, օրինաստեղծ գործունեության արդյունավետության բարձրացման աշխատանքներին:

Հույս հայտնեց, որ երկուստեք օգտակար նման հանդիպումներն ու կարծիքների անկաշկանդ փոխանակությունը հետայսու կանոնավոր բնույթ կկրեն:

«Երևանի համալսարան», 25 հունվարի 1992 թ.

№ 95

«ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՀԱՆՈՒՆ ԱՐՑԱԽԻ»

24 մարտի 1992 թ.

Երևան

Մարտի 24-ին՝ ժամը 12.00-ին, Երևանի պետական համալսարանի հրապարակում ՀՅԴ «Նիկոլ Աղբալյան» ուսանողական միության նախաձեռնությամբ տեղի ունեցավ «Ուսանողությունը հանուն Արցախի» համաուսանողական հանրահավաք: Նրանք հրապարակ էին եկել «Հայ ուսանողություն, Արցախը սպասում է մեզ», «Այսօրվա Ավարայրը Արցախի լեռներն են», «Մեր միասնությամբ պատմե՞նք աղբյուրեջանցի-թուրք գործակցությունը», «Արցախը յուրաքանչյուրիս օգնության կարիքն ունի», «Հայ ուսանողությունը պահանջում է վերաբացել ռազմական ամբիոնները» և այլ կարգախոսներով:

Հանրահավաքի բացումը կատարեց ՀՅԴ «Նիկոլ Աղբալյան» ուսանողական միության ներկայացուցիչը, որը խոսքը փոխանցեց ՀՅԴ Հայաստանի Կենտրոնական կոմիտեի անդամ Խաժակ Մկրտչյանին: Վերջինս մասնավորապես շեշտեց ուսանողությանը վերապահված դերը Արցախի ազգային-ազատագրական պայքարում: Նա ուսանողությանը որակեց որպես Հայաստանի քաղաքական կյանքին գաղափարական լիցք տվող ամենավստահելի ուժ և անհանդուրժելի համարեց ուսանողության կրավորական դիրքը պատմականորեն իրեն վերապահված այս դերում:

Ապա ելույթ ունեցավ ՀՅԴ խորհրդարանական ֆրակցիայի անդամ Ռուբեն Հակոբյանը, որը քաղաքական վերլուծության ենթարկեց

1991⁴² թվականի մարտի 16-ի ռուս-թուրքական համաձայնագիրը չեղյալ հայտարարելու նպատակով ՀՅԴ «Նիկոլ Աղբալյան» ուսանողական միության նախաձեռնությամբ տեղի ունեցած բողոքի նստացույցից մինչև օրս երկարող ժամանակաշրջանը՝ մերկացնելով Թուրքիայի հակահայ դիրքորոշումը:

Այնուհետև եկավ համալսարանի պատմության ֆակուլտետի հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ, ՀԳԱ թղթակից անդամ Լ. Խուրշուդյանը, որը շեշտեց, թե այսօր Արցախի դատից հրաժարվելով՝ մենք կործանած կլինենք Հայաստանը: Այս իմաստով նա կոչ արեց ամբողջ ուսանողությանն ու հայությանը համախմբվելու Արցախյան պահանջատիրության շուրջ:

ՀՅԴ «Նիկոլ Աղբալյան» ուսանողական միությունը խոսքը փոխանցեց Արտաշես Տոռոգյանը: Նա, անդրադառնալով Արցախում նահատակված Թաթուլի, Արթուրի, Գագիկի ու Վարդանի հիշատակին, կոչ արեց ուսանողությանը հետևելու նրանց օրինակին:

Վերջում խոսքը տրվեց ԱԻՄ-ի միջբուհական մասնաճյուղի ներկայացուցչին:

Հանրահավաքի ավարտին ՀՅԴ «Նիկոլ Աղբալյան» ուսանողական միության ներկայացուցիչը հաղորդեց, որ միության ընկերները մտադիր են բուհերում կազմակերպել հանգանակություն՝ ի նպաստ Արցախի, և ուսանողությանը կոչ արեց մասնակցելու այդ միջոցառմանը:

Հանրահավաքի անունից ընթերցվեցին երկու դիմում՝ ուղղված աշխարհի և սփյուռքահայ ուսանողությանն ու երիտասարդությանը:

Նշենք, որ հանրահավաքի առիթով ՀՅԴ «Նիկոլ Աղբալյան» ուսանողական միությունը պատրաստել էր «Ուսանողությունը՝ հանուն Արցախի» հատուկ թռուցիկներ, ինչպես նաև որմնագրեր: Իսկ միության պաշտոնաթերթ «Ուսանող»-ը այս առիթով լույս էր տեսել բացառիկ համարով, որը ամբողջությամբ նվիրված էր Արցախին, նրա ուսանող նահատակներին և իր խմբագրականով անդրադառնում էր այս գործում հայ ուսանողության անմիջական պարտավորություններին:

* * *

Հանրահավաքն անցավ կազմակերպված ու բարձր մակարդակով: Սակայն, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ համալսարանում

ցրտի պատճառով բավականին երկար ժամանակ ընդհատվել էին դասերը, ավելի լավ կլիներ այն անցկացնել դասերի ավարտից անմիջապես հետո, որպեսզի առանց այն էլ տուժած ուսումնական գործընթացը կրկին չտուժեր:

«Երևանի համալսարան», 28 մարտի 1992 թ.

№ 96

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐՑԱԽԻՆ

Պատերազմը ծանր վնաս է հասցրել Արցախի ժողովրդին ու նրա տնտեսությանը: Բայց, չնայած դրան, Արցախի նորաստեղծ հանրապետությունը կամաց-կամաց սկսում է բուժել իր վերքերը: Օգնության նպատակով մայր Հայաստանից և աշխարհասփյուռ հայության կողմից ուղարկվում են զանազան մթերքներ, դեղորայք, անց են կացվում դրամական հանգանակություններ:

Արցախին ցույց տրվող օգնությունից անմասն չի մնացել նաև Երևանի պետական համալսարանը:

Քիմիական ֆակուլտետում Արցախի օգնության ֆոնդի համար հանգանակությունը անցկացվեց կազմակերպված՝ ըստ ամբիոնների:

Յուրաքանչյուր դասախոս հանգանակության ժամանակ տրամադրեց 100-ական ռուբլի, ուսանողները՝ 10-ական, օժանդակ կազմի աշխատողները՝ 25-ական:

Արցախին ցույց տրվող օգնության հայրենանվեր գործում իրենց համեստ ներդրումն ունեցան նաև ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի ուսանողները: Նրանք հանգանակել են 11 հազար ռուբլի, որը Արցախի մեր հայրենակիցներին սատար կանգնելու ուսանողության ազնիվ մղումների արդյունքն է:

«Երևանի համալսարան», 30 մայիսի 1992 թ.

№ 97

«ԱՅՍՕՐ ՄԵՆՔ ԿՕԳՆԵՆՔ, ԻՍԿ ՎԱՂԸ՝ ԴՈՒՔ»

Քարեգործական առաքելությամբ Հայաստանում գտնվող Հեսենի մշակութային միության նախագահ Արթին Քեհեհյան Օքյուզը համալսարանում հանդիպում ունեցավ Ժուռնալիստիկայի բաժնի ուսանողների հետ և պատասխանեց նրանց հետաքրքրող մի շարք հարցերի.

<....>

Իսկ գերմանական թերթերը անդրադառնո՞ւմ են հայկական համայնքին և Հայաստանում կատարվող իրադարձություններին:

– Գերմանիայի լրատվական միջոցները միշտ էլ անդրադարձել են Հայաստանի իրադարձություններին՝ փորձելով օրյեկտիվ գնահատական տալ: Միայն Խոջալուի դեպքերին նրանք սուբյեկտիվ մոտեցում ցուցաբերեցին մեղադրելով հայերին: Իմ այստեղ գալու նպատակներից մեկն էլ հենց դա է ճշտել այդ ամենը և տալ քաղաքական ճիշտ գնահատական:

<....>

Ալվարո Թադևոսյան
Նուրե Հայրապետյան
Ժուռնալիստիկայի բաժնի
4-րդ կուրսի ուսանողուհիներ

«Երևանի համալսարան», 30 մայիսի 1992 թ.

№ 98

ՆԱՄԱԿ, ՈՐԸ ՔՆԱՎ ԷԼ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՉԷ

Հարգելի պարոն Ռաֆայել Մաթևոսյան.

Ձերն ողջույններս Ձեզ բոլորին Երևանում: Ամերիկայում այսպիսի մի ասացվածք կա. «Երբ մի դուռը փակվում է քո կյանքում, մյուս դուռը կբացվի»: Վերջին այս մի քանի տարվա ընթացքում դռները փակվել են Հայաստանում, բայց նոր դռներ են բացվում: Նոր հեռանկարներ, նոր ձգտումներ են ի հայտ գալիս՝ ստեղծելու ավելի լավ կյանք և ավելի ուժեղ, միասնական ազգ, և ավելի լավ ամեն առումով: Չեր տրամադրությունները բարձր պահեք: Երբեք ետ մի նայեք: Ամենը

գորշ է մինչև արևածագը: Ես գիտեմ, որ հայերի տված մեծ քանակությամբ զոհերը անպարզ և են մնա: Կարևորը՝ հետևեք պրեզիդենտին: Մի հավատացե՛ք արագ պատասխանի և հիմար խոստումների: Լևոն Տեր-Պետրոսյանը օրինական հիմքերի վրա հիմնվելով է շարունակում իր պայքարը Հայաստանում ավելի լավ կյանքի համար: Եվ դա միակ ուղին է մշտապես նպատակներին հասնելու: Որպես համալսարանի ղեկավարող մարմին ուսանողներին զբաղեցրե՛ք՝ ներգրավելով երաժշտական խմբերում, հնագիտական արշավախմբերում: Կազմակերպե՛ք կենսաբանական արշավներ՝ լուսանկարելու և հետազոտելու ծաղիկներ, և՛ կազմելու գրքեր, և՛ մաս լուսանկարելու Հայաստանի կենդանական աշխարհը: Բացի այս, ֆուտբոլը և մյուս մարզաձևերը պետք է խրախուսվեն: Ես գիտեմ, որ այսպիսի գործունեությունները Ամերիկայում համալսարանական կյանքի մի մասն են կազմում և պետք է կազմակերպվեն մաս Երևանի պետական համալսարանում: Սա շատ առավելություններ ունի և ուսանողությանը պահում է արդյունավետ զբաղվածության մեջ:

Ինչպե՞ս են գործերը այժմ համալսարանում: Նորություններ կա՞ն:

Ես հույս ունեմ, որ Ամերիկայից Ձեզ այցելող բոլոր պրոֆեսորներին կտեղեկացնե՛ք իմ գրադարանի մասին, և դա նրանց համար հարազատ մթնոլորտ կստեղծի (մման գրքեր ձեռքի տակ ունենալը):

Ես պատվիրել էի անգլերեն լեզվով մի քանի հոլովակներ, սակայն սրանք ժամանակին տեղ չհասան, և ես չկարողացա դրանք հիմա ուղարկել, կուղարկեմ մյուս անգամ:

Հեռուստացույցով ես դիտեցի մի հաղորդում՝ «Փլուզված կայսրությունը» Սթիվ Հըրաստի կողմից, որը CNN Մոսկովյան Բյուրոյի ղեկավարն է: Նա այցելել էր Բաքու, ինչպես մաս հարցազրույց էր ունեցել պրեզիդենտ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հետ: Այնուամենայնիվ, քաղաքականությունը Կովկասում նրա համար դեռևս մնում է անհասկանալի: Ադրբեջանի մասին խոսելիս նա ասաց, որ ադրբեջանցիները տնտեսական դժվարություններ են կրում Ադրբեջանի և Հայաստանի միջև պատերազմի հետևանքով: Ես չեմ հավատում, որ դա ճիշտ է: Ես հավատացած եմ, որ Ադրբեջանի տնտեսական դժվարությունները կապված են նախկին խորհրդային բոլոր հանրապետությունների ընդհանուր տնտեսական դժվարությունների հետ, և որ ցանկացած ֆինանսական դժվարություն, որ Ադրբեջանը կրում է Լեռնային Ղա-

րաբաղի պատերազմում, հետևանք է այն բանի, որ աղբբեջանցիները նախընտրում են իրենց միջոցները սպառել սպառազինության վրա՝ լուծելու խնդիրներ, որոնք պետք է իրենց լուծումը ստանալին բանակ-ցությունների և օրինական ուղիների միջոցով: CNN-ը չի գիտակցում այս կարևոր հանգամանքը: Բացի այդ, բախումը դիտվում է որպես «պատերազմ Հայաստանի և Աղբբեջանի միջև»: Ես կարդացել եմ, որ Հայաստանի պրեզիդենտը մշտապես բացելիքաց ասել է, որ Հայաստանը պատերազմի մեջ չէ: Ես այսպես եմ հասկանում, որ որոշ հայեր որոշել են գնալ Լեռնային Ղարաբաղ օգնելու Լեռնային Ղարաբաղի հայերին: Ինձ թվում է, որ Աղբբեջանի կառավարությունը պատերազմում է աղբբեջանա-հայկական փոքրամասնության դեմ: Սա մույնպես կարևոր հանգամանք է, որ պետք է հասկանա CNN-ը: Հայաստանի տնտեսական դժվարությունները ներկայացվում են այսպես. «Հայերը նախընտրում են քայքայել իրենց սեփական տնտեսությունը՝ պատերազմելով Աղբբեջանի հետ Լեռնային Ղարաբաղի համար, որին երկուսն էլ հավասարապես հավակնում են»: Սրանք այն հիմնական հարցերն են, որոնք պետք է պարզաբանվեն գրավոր պաշտոնական առարկությամբ կամ CNN-ի Մոսկովյան բյուրո պատվիրակություն ուղարկելով: Չնայած պրեզիդենտի հետ անցկացրած հարցազրույցում շատ բաներ են կրճատվել, և մնացել է պրեզիդենտի այն մի հայտարարությունը, որ Հայաստանը ունեցել է տխուր պատմություն, որ նրանք ետ չեն նայում, այլ լավատես են իրենց ապագայի նկատմամբ, ես զգում եմ, որ սկզբնապես շատ ավելին է ասվել, և հետագայում շատ բան է կրճատվել:

CNN-ը շատ մեծ ազդեցություն ունեցող կազմակերպություն է, և պետք է ամեն գնով այնպես անել, որ հայկական պրոպագանդան հասնի դիտորդներին, որոնք համաշխարհային ազդեցություն ունեցող առաջնորդներ են: Ընդունված է մաս, որ նախքան հարցազրույցը պետք է խորհրդակցել՝ թե ինչ է ասվելու, և ինչն է եթեր տրվելու, և ինչն է կրճատվելու: Այս բոլորն անհրաժեշտ է անել նախապես, որպեսզի ներկայացված լրատվությունը յուրովի չընկալվի:

Ես խորապես համոզված եմ, որ Սթիվ Հըրստի հետ պետք է կապ պահպանել և նրան քաղաքավարի ձևով հարցնել, թե ինչու է նա կարծում, որ Հայաստանը ագրեսոր է: Եվ ինչո՞ւ է նա ներկայացնում Խոջալուի արյունահեղությունը մույնիսկ այսքան ժամանակ անց, որպես

մի կարևորագույն փաստ, մինչդեռ այն ժամանակ իսկույն ապացուցվել էր, որ այն ոչ այլ ինչ է, քան ադրբեջանցիների կողմից տարվող պրոպագանդա:

Ես կգրեմ և կբողոքեմ CNN-ին այս հարցերի շուրջ: Սակայն այնտեղ շատ ավելի ծանրակշիռ կլինի մտքերի պաշտոնական փոխանակումը:

Այսպիսով, ես մեկ անգամ ևս Ձեզ խաղաղություն եմ մաղթում և բարգավաճման նոր օր:

Սրտանց՝ Հելեն Թաքեսյան

1992 թ., նոյեմբեր,

քաղ. Թաքսն

«Երևանի համալսարան», 15 հուլիսի 1993 թ.

1993

№ 99

ՄԱՐՏԱԿԵՐՏ. ԱՆՀՆԱՐԻՆԸ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԴԱՐՁՆԵԼՈՎ

(«Երկիր» թերթի թղթակից Գրիգոր Բաբայանի զրույցը գումարտակի փոխհրամանատար Պետրոս Դևոնդյանի հետ)

Պ. Ղ. Ղարաբաղյան այս պատերազմում, որքան ես կարող եմ հասկանալ ու գնահատել որպես զինվոր, անդադար արվում է անհնարինը, և այդ անհնարինն արվում է անընդհատ: Անհնարինը բոլոր առումներով ու կանոններով, որովհետև այս կռիվը ոչ մի կանոնով չի պայմանավորված: Դիրքերն անդադար պահում են մույն մարդիկ և պահում են գերմարդկային ուժերի գնով: Հոգնած ու զիջերը չքնած մարդը քայլում է 40 կիլոմետր, կատարում է մարտական գործողությունը և, փոխարինող չունենալով, մորից հոգնած ու անքուն նստում է՝ իր գրաված դիրքը պահելու: Ես չեմ կասկածում, որ այս կռվի վրա նաև քաղաքական գործոններ են ազդում, բայց այն, որ այս կռվի սահմանները պետք է քաղաքական գործոններն ու շարժառիթները գծագրեն ու որոշեն, երբեք չեմ կարող ընդունել ու չեմ ընդունի: Եթե մույնիսկ համոզված լինեմ, որ մեր կռվի արդյունքները քաղաքական ոլորտներում պետք է շահագործվեն կամ չարաշահվեն, մեկ է, ինձ համար այլընտրանք չկա. պետք է կռվենք:

Գ. Բ. **Ծայրահեղ հոգնածության ժամանակ պահ է գալիս, ինձ հետ զոհե եղել է, երբ սկսում ես մտածել՝ արդյոք անիմաստ չէ՞ այս ամենը:**

Պ. Ղ. Երբ խոսում են այն մասին, որ անիմաստ են մեր զոհերն ու չարչարանքը, որովհետև այս երկրի սահմանները գծագրվում են ամերիկացիներում, մոսկվացիներում կամ չգիտես ինչ եվրապաշտամենտում, խոսում են՝ մոռանալով, որ եթե այս սահմանը պահող չլինեք, թուրքը կգար ու վերջնականապես կբռնաբարեր այս հողը, և ամեն մի սահ-

մանի մասին ամեն մի խոսակցություն իսկապես կդառնար անիմաստ: Միևնույն ժամանակ՝ կազմակերպված ուժերը կարող են փոխել ցանկացած քաղաքականության ընթացք, անկախ նրանից, թե այդ քաղաքականությունն ինչ ուժեր են որոշում. այդ ուժերը, լինեն ամերիկյան, ռուսական թե թուրքական, կազմակերպված ուժեր են, որոնց կարելի է հակադրել մեկ այլ կազմակերպված ուժ:

Գ. Բ. Քո կարծիքով, որտե՞ղ է վճռվում Ղարաբաղի բախտը՝ Մոսկվայո՞ւմ, Անկարայո՞ւմ, Վաշինգտոնում, Բաքվում, Երևանում, մեր այս դիրքերում...

Պ. Ղ. Չգիտեմ՝ որտեղ է վճռվում, բայց գիտեմ, որ հայերը կարող են իրենց բախտը վճռել: Կարող են իրենց զենքի և իրենց պետության միջոցով որոշել իրենց սահմանները, իրենց քաղաքականությունը, իրենց անելիքը:

Գ. Բ. Ո՞ր հայերը: Վերջին ժամանակներում, որքան էլ դա տարօրինակ է, հայի երկու տեսակ տարբերակվեց՝ ղարաբաղյի ու հայաստանցի: Ո՞ր տեսակն է վճռելու Ղարաբաղի բախտը:

Պ. Ղ. Երկուսը միասին: Մեկը մյուսից անկախ ոչինչ չեն կարող որոշել:

Գ. Բ. Վերջին ամսին մեր դիրքում 8 զոհ ենք տվել: Թշնամու զոհե՞րը քանիսն են:

Պ. Ղ. Շատ: Շատ, բայց դա ինձ բոլորովին չի մխիթարում: Խնդիրը մեր ունեցածը պահպանելն է, ոչ թե թուրքի կորուստ հաշվելը: Հարյուրներով նրանց սատկելը հետ չի բերի մեր այն տղերքին, որ այս դիրքում զոհվեցին:

Գ. Բ. Այնուամենայնիվ, ինչպե՞ս ես բացատրում այդ անհամամասնությունը:

Պ. Ղ. Ինձ համար, նորից ասեմ, մխիթարություն չէ, որ նրանք ավելի վատ են կազմակերպված, ավելի ապուշ են, քան թե մենք: Վաղը կարող են և կազմակերպվել, քանի որ նրանց սխալների վրա իրենց պետությունն է աշխատում: Եթե բանակի դիմաց բանակ չլինի, հնարավոր չէ այս հողը պահել: Շատ երկար ժամանակ ղարաբաղցիները պահում են իրենց հողը: Բայց միայն իրենց ուժերով հավերժորեն չեն կարող:

Գ. Բ. Վե՞րջը:

Պ. Ղ. Եթե ամեն ինչ բողոքենք զարգանա այս ընթացքով, վերջը կա-

րող է շատ տխուր լինել: Ուղղակի նրանք, ովքեր ուզում են իրենց հողը պաշտպանել, վերջանալու են, և մեզ համար լավագույն ելքի մասին երկար ժամանակ ստիպված ենք լինելու լռել, որովհետև հաջորդ սերունդը, որ գալիս է, ուղղակի չի հասցնում մտնել այս մթնոլորտի մեջ: Կռվողները կվերջանան, և կռիվն էլ այդպես կվերջանա: Նաև շատ վատ կլինի, եթե դարաբաղյան կռիվը տարբեր քաղաքական ուժերի ձեռքին շարունակի մնալ խաղաթուղք:

Գ. Բ. Կարո՞ղ է Ղարաբաղը միայնակ դիմադրել Ադրբեջանին առանց Հայաստանի Հանրապետության օգնության:

Պ. Ղ. Կարող է: Բայց կարճ ժամանակ: Ղարաբաղն ինչպե՞ս պետք է փամփուշտ կամ այս պատերազմական պայմաններում հաց արտադրի:

Գ. Բ. Իսկ գինամթերքից ու սննդից բացի:

Պ. Ղ. Մարդուժի խիստ պակաս կա: Սկզբից էլ ասացի այդ մասին: Ղարաբաղցիներն անում են անհնարինը, իսկ անհնարինը, որ դարձրել են հնարավոր և անում են, երկար շարունակվել չի կարող: Բայց պետք է ոչ թե անհնարինը շարունակել, այլ գտնել հնարավոր լուծումներ: Իսկ դրանք կան. ես տեսնում եմ: Եվ գիտեմ, որ շատերն են տեսնում: Եվ այդ հնարավորը, որի մասին ասում եմ, թե տեսնում եմ, մի վերացական բան չէ: Մեր հաղթանակն է, որը գոնե ինձ համար շատ իրական է: Եվ պարտադիր:

«Երկիր», 20 փետրվարի 1993 թ.

№ 100

ԲՈՂՈՔԻ ՀԱՆՐԱՀԱՎԱՔ

19 մայիսի 1993 թ.

Երևան

Մայիսի 19-ին համալսարանի դիմացի հրապարակը կրկին մարդաշատ էր. «Նիկոլ Աղբալյան» ուսանողական միության նախաձեռնությամբ կազմակերպվել էր բողոքի ու պահանջի հանրահավաք՝ ընդդեմ Թուրքիա-ԱՄՆ-Ռուսաստան «միջնորդական ծրագրի», որով Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությանը և Հայաստանին առանց

համապատասխան երաշխիքների պարտադրվում է թողնել Քելբա-
ջարի շրջանը:

Հանրահավաքին հրավիրված էր և ելույթ ունեցավ Հայաստանի
Հանրապետության Գերագույն խորհրդի Արցախի հարցերի հատուկ
հանձնաժողովի նախագահ Մեյրան Բաղդասարյանը: Այնուհետև
ձայնը տրվեց ՀՅԴ Հայաստանի Կենտրոնական կոմիտեի անդամ
Լևոն Մկրտչյանին: Երկու հռետորներն էլ ընդգծեցին, որ թե՛ Հայաս-
տանը և թե՛ Լեռնային Ղարաբաղը միշտ էլ պատրաստ են ընդունել
ցանկացած միջնորդական նախաձեռնություն, որը կբխի հարցի լուծ-
ման ցանկությունից և ոչ թե սեփական շահերի հետապնդման նպա-
տակով կառաջարկվի վաղուց արդեն իր հակումները դրսևորած այն-
պիսի մի երկրի կողմից, ինչպիսին Թուրքիան է:

Հանրահավաքի մասնակիցների անունից հուշագիր է հանձնվել
Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդին, որի մեջ աս-
վում է.

Մեծարգո պատգամավորներ.

Հերթական անգամ արցախահայությունը կանգնել է միջազգային
դավադրության փաստի առջև: Ընդամենը մի քանի օր հետո լրանում է
ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի և Թուրքիայի կողմից վերջնագրային կարգով
ներկայացված և ԼՂՀ անվտանգության միջազգային որևէ գործուն
երաշխիք չապահովող ու նրա համար անընդունելի դրույթներ պարու-
նակող եռակողմ առաջարկության ժամկետը: Առաջարկություն, որով
առանց որևէ նախապայմանի պահանջվում է զիջել ազատագրված
Քելբաջարը: Սա արցախյան պատերազմում Թուրքիայի միջնորդա-
կան առաքելության տրամաբանական արդյունքն է:

Ցեղասպան Թուրքիան այսօր ոչ մի բարոյական իրավունք չունի
հանդես գալու խաղաղարարի դերով, առավել ևս, որ ծայրահեղ կողմ-
նակալ դիրքորոշում ունի: Հետևաբար պետք է հրաժարվել նման միջ-
նորդի ծառայություններից:

Ուսանողության անունից դիմում ենք Ձեզ՝ մերժելու Թուրքիայի
միջնորդությունը և ներագդելու Հայաստանի կառավարության վրա,
որպեսզի Արցախի հարցով բանակցություններում չանտեսվի Լեռ-
նային Ղարաբաղի Հանրապետության վճռորոշ դերը:

Հայ ազատամարտիկների և արցախահայության նվաճումներ-
ը որևէ մեկը իրավունք չունի նրանց թիկունքում առևտրի առարկա

դարձնել:

«Երևանի համալսարան», 31 մայիսի 1993 թ.

№ 101
ՆԱՄԱԿ ԱՐՑԱԽԻՑ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՌԵԿՏՈՐ ՊԱՐՈՆ Ն. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆԻՆ

ԼՂՀ Մարտունու շրջանի Մաճկալաշենի միջնակարգ դպրոցի
տնօրինությունից

Արդեն մեկ տարին լրացել է, ինչ Մաճկալաշենի միջնակարգ դպրոցում ուսումնական պարապմունքներ չեն անցկացվել, որովհետև գյուղը սահմանամերձ է, և դպրոցի շենքը ծառայում է որպես ինքնապաշտպանության ուժերի շտաբ: Այդ ընթացքում փչացել է դպրոցական գույքի զգալի մասը, հատկապես նստարանները: Այս ուսումնական տարվա նախօրյակին ձեր համալսարանի կողմից ստացանք մեզ այնքան անհրաժեշտ 30 նստարան, 1600 տետր և 300 գրիչ, որի շնորհիվ էլ սեպտեմբերի 1-ին մեր դպրոցը վերսկսեց իր աշխատանքը: Այս նվերները մեծ ուրախությամբ ընդունեցին մեր աշակերտները: Այդ առթիվ մեր դպրոցի ուսուցչական և աշակերտական կոլեկտիվներն իրենց խոր երախտագիտությունն են հայտնում Ձեզ և ձեր համալսարանի դասախոս, մեր գյուղի պատվավոր քաղաքացի և մեր բուլոլիս սիրելի պարոն Գ. Մելիքյանին, որի անունն իսկ ուրախությամբ է լցնում յուրաքանչյուր մաճկալաշենցու սիրտը:

Վերջին հինգ տարիների ընթացքում Դուք անընդհատ ջերմացնում էիք մեր հոգիները: Տա Աստված, որ կյանքում Ձեզ միշտ ուղեկցեն հաջողությունն ու ուրախությունը:

Ս. ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ

Մաճկալաշենի միջնակարգ դպրոցի տնօրեն

12.09.93 թ.

«Երևանի համալսարան», 15 հոկտեմբերի 1993 թ.

№ 102
ՀՅՈՒՐ ԷԻՆ ՄԵՃ ԲՐԻՏԱՆԻԱՅԻ
ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

17 սեպտեմբերի 1993 թ.
Երևան

Վերջերս պաշտոնական այցով Հայաստանում էր գտնվում Մեծ Բրիտանիայի խորհրդարանական խումբը՝ պերերի պալատի անդամ, «Բրտանիա-Հայաստան» խորհրդարանական խմբի նախագահ լորդ Ռիչարդ Շենոնի գլխավորությամբ: Պատվիրակության կազմում էին նաև ներկայացուցիչների պալատի անդամ Պեթի Թիփինգը, փոխ-խոսնակ բարոնուհի Քերոլայն Քոքսը, Բրիտանիայի հայ համայնքի ներկայացուցիչներ և ուրիշներ:

Սեպտեմբերի 17-ին բրիտանական խորհրդարանականները այցելեցին Երևանի պետական համալսարան: Ողջունելով հյուրերին, համալսարանի ռեկտոր, ակադեմիկոս Ն. Առաքելյանը նրանց ծանոթացրեց հայոց մայր բուհի կառուցվածքին, գործունեությանը: Հյուրերը որոշակի հարցադրումներ արեցին՝ պարզելու համար, թե ինչ աջակցություն կարող են հանդես բերել համալսարանի առջև ծառացած խնդիրների լուծման գործում, անդրադարձան Երևանի պետհամալսարանի ու անգլիական որոշ բուհերի, մասնավորապես Վեսթմիսթերի համալսարանի միջև փոխհամագործակցություն ծավալելու հարցին:

Հանդիպման ընթացքում խոսակցություն ծավալվեց նաև դարաբաղյան հիմնահարցի շուրջ: Նշվեց դարաբաղյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման խնդրում միջազգային հանրության ճիշտ դիրքորոշման կարևորությունը: Ապա լեդի Ք. Քոքսը Ն. Առաքելյանին հանձնեց հիմնահարցի վերաբերյալ իր կողմից Անգլիայում կազմված ու հրատարակված աշխատությունը, որը կոչվում է «Ազգային մաքրումը ընթացքի մեջ է. պատերազմ Լեռնային Ղարաբաղում»: Ն. Առաքելյանը այն փոխանցեց համալսարանի գրադարանին:

Այնուհետև բրիտանական պատվիրակությանը հյուրընկալեցին ուսանողական «Բայրոնյան սկումբ»-ի անդամները, ուսանողներ, դասախոսներ: Բարեկամական ջերմ ու անմիջական մթնոլորտում համալսարանականների և հյուրերի միջև անգլերեն լեզվով զրույց

ծավալվեց հայ ուսանողությանը հետաքրքրող ու հուզող մի շարք հարցերի շուրջ: Բրիտանացի հյուրերի վրա մեծ տպավորություն թողեցին մեծ հայասեր անգլիացու՝ Բայրոնի կյանքի գրական ու հասարակական գործունեության մասին հայ ուսանողների քաջատեղյակությունը, նրա ստեղծագործությունների հրաշալի ներկայացումը:

Հանդիպման ավարտին հյուրերն իրենց տպավորություններն ու բարեմաղթանքները գրանցեցին ակումբականների հուշամատյանում:

Հանդիպմանը մասնակցում էր ՀՀ ԳԽ հանձնաժողովի նախագահ Ռ. Ղազարյանը:

«Երևանի համալսարան», 15 հոկտեմբերի 1993 թ.

1994

№ 103

ԴԵՍՊԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՀԵՏ

27 ապրիլի 1994 թ.

Երևան

Ապրիլի 27-ին Երևանի պետական համալսարանում էր գտնվում Հայաստանում ԱՄՆ-ի արտակարգ և լիազոր դեսպան Հարրի Գիլմորը, որը վաղօրոք ցանկություն էր հայտնել հանդիպել և անհատական զրույց ունենալ ուսանողության հետ: Նրա հետ համալսարան էր այցելել նաև դեսպանատան մամլո և մշակութային կցորդ Դեմիլո Սիֆկինը: Հյուրերին համալսարանում ուղեկցում էր միջազգային կապերի գծով պրոռեկտոր Ռ. Մաթևոսյանը:

Հանդիպումներ տեղի ունեցան իրավաբանական, ռոմանագերմանական բանասիրության ֆակուլտետների և պատմության ֆակուլտետի միջազգային հարաբերությունների բաժնի ուսանողների հետ: Հանդիպումների ընթացքում Հարրի Գիլմորը հակիրճ ներկայացրեց ԱՄՆ-ի կառավարության դիրքորոշումը Հայաստանի Հանրապետությանը օգնություն ցուցաբերելու խնդիրների շուրջ, ինչպես նաև Հայաստանում ժողովրդավարական գործընթացի դրական արդյունքների և շուկայական էկոնոմիկային անցնելու հաջողությունների մասին: Դեսպանը կանգ առավ նաև Ղարաբաղյան առճակատման հարցի վրա, ներկայացրեց ԱՄՆ-ի կառավարության տեսակետը այդ խնդրի կարգավորման համար:

Հարրի Գիլմորը անդրադարձավ նաև ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ Բիլ Կլինթոնի հայտարարությանը և մի շարք սենատորների ապրիլի 24-ի առթիվ ունեցած ելույթներին և դրանք մեկնաբանեց որպես պատմական ակտ ցեղասպանության դատապարտման և հայ դատի պաշտպանության գործում:

Հարրի Գիլմորը հանդիպումների ընթացքում պատասխանեց նաև

ուսանողների բազմաթիվ հարցերին: Վերջում նա շեշտեց, որ ԱՄՆ-ն Հայաստանը դիտում է որպես բարեկամ պետություն, և որ ինքը Հայաստանում դիվանագիտական գործունեությունն ավարտելուց հետո մտադիր է Հայաստանի մասին իր տպավորությունները շարադրել առանձին գրքով:

«Երևանի համալսարան», 30 ապրիլի 1994 թ.

№ 104

ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ

Հայաստանի հանրապետության բուհերը, այդ թվում և Երևանի պետական համալսարանը, լուրջ օգնություն են ցույց տալիս Ստեփանակերտում հիմնադրված համալսարանին: Պարբերաբար կազմակերպվում են անվանի գիտնականների այցելությունները, որոնց ընթացքում նրանք կարողում են դասախոսություններ, վարում գործնական ու տեսական պարապմունքներ: Վերջերս, արձագանքելով ԼՂՀ պետհամալսարանի ռեկտորատի կոչին, Երևանի պետական բժշկական ինստիտուտի երեք ճանաչված պրոֆեսորներ՝ Դ. Խուդավերդյանը, Ա. Սաֆարյանը և Է. Թումանյանը, ուսումնական պլանի շրջանակներում դասախոսություններ կարդացին Ստեփանակերտի պետական համալսարանի բժշկագիտական ֆակուլտետի ուսանողների համար: Նրանց դասախոսությունները լավեցին մեն հետաքրքրությամբ:

«Երևանի համալսարան», 15 հունիսի 1994 թ.

№ 105

ՈՂՋՈՒՅՆԻ ՈՒՂԵՐՁ ԼՂՀ-ԻՑ

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը և ՊՊԿ-ն⁴³ ողջույնի ուղերձ են հղել Երևանի պետական համալսարանի հիմնադրման 75-ամյակի առթիվ: Այնտեղ մասնավորապես ասվում է. «Սեզ՝ արցախցիներիս համար ԵՊՀ միշտ եղել է գիտության իսկական կաճառ և լույսի ու հույսի չխամրող աստղ: Համալսարանի

բազում շրջանավարտներ հաջողությամբ կիրառում են իրենց գիտելիքները ԼՂՀ ժողտնտեսության-գիտության, մշակույթի ասպարեզում: Նրանցից շատերը հերոսական էջեր են գրել Արցախյան շարժման տարեգրքում, իրենց կյանքը տվել հանուն հայրենի հողի ազատության»:

Երևանի պետական համալսարանի 75-ամյակին նվիրված հոբելյանական հանդիսություններին մասնակցելու համար Երևան է մեկնել ԼՂՀ կառավարական պատվիրակությունը:

«Երևանի համալսարան», 31 հոկտեմբերի 1994 թ.

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ
ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ
ՀՈՒՇԵՐԸ

ԵՊՀ հանրահաշվի և երկրաչափության ամբիոնի դոցենտ

Մինչև Արցախյան շարժումն արդեն պատմության ֆակուլտետը իր կուսակցական կազմակերպության ժողովում քննարկել և որոշում էր ընդունել Արցախի վերաբերյալ և նամակով դիմել էր ԽՍՀՄ Կենտկոմ՝ կոնկրետ հասցեագրված Մ. Գորբաչովին: Փաստորեն, նա բարձրացրել էր Արցախը Հայաստանի հետ վերամիավորելու հարցը: Եվ պատմաբանները այն հիմնավորել էին գիտական փաստարկներով: Այդ գործում ակտիվ դերակատարում ունեին նաև Յուրի Սկրտումյանը և Լենդրուշ Խորշուդյանը: Դա տեղի ունեցավ 1987 թ. հունիսի վերջերին:

Այնուհետև, երբ սկսվեց շարժումը, երկրորդ օրը ԵՊՀ մեծ դահլիճում տեղի ունեցավ համալսարանի կոլեկտիվի ընդհանուր ժողով, որը կազմակերպել էին մաթեմատիկոսները: Բավականին լուրջ ժողով էր, Կենտկոմից վագեցին եկան: Ժողովը նախագահում էր Ֆրիկ Մելիք-Աղամյանը: Ամբողջ դահլիճը լեփ-լեցուն էր: Ժողովում ընդունվեց որոշում, խմբագրվեց և ուղարկվեց ԽՍՀՄ Կենտկոմ: Դրանից հետո սկսվեց շատ ակտիվ շարժում: Ընդ որում, այդ շարժման մեջ իր ուրույն տեղն ունեցավ համալսարանը: Դա հայրենասիրական շարժում էր: Իհարկե, հետո ՀՀԸ-ն պոտորեց այդ շարժումը՝ հենց իր առաջին համագումարից սկսած: 1988 թ. նոյեմբերի 24-ին, երբ Մոսկվայից եկան և հատուկ դրություն հայտարարեցին, հաջորդ օրն ամբողջ թափորը Օպերայի բակ գնալու փոխարեն եկավ համալսարան: Ամբողջ բակը, դահլիճը լեփ-լեցուն էին: Երբ խորհրդային զորքերի հրամանատարը եկավ և ուզում էր ժողովը ցրել, Սկրտումյան Յուրին թույլ չտվեց: Նա շատ համարձակ մարդ էր: ԵՊՀ-ում շատ ձեռքակալություններ նա կանխեց (նա մեծ աշխատանք կատարեց, որպեսզի չկրկնվեն 1937 թ. ձերբակալությունները):

ԵՊՀ կուսակցական կոմիտեն փաստորեն դարձել էր շարժման կենտրոն: Կուսակցական կոմիտեն օգնում էր նաև Սպիտակի երկրաշարժի տուժածներին. ջոկատներ էր ուղարկում, որոնք տեղում մասնակցում էին փրկարարական աշխատանքներին:

1989 թ. կեսերից սկսվեցին զինված բախումները, որոնք հետագայում վերածվեցին պատերազմի: Ինչքան էլ «Ղարաբաղ» կոմիտեն ցանկանում էր սահմանադրական ճանապարհով լուծել հարցը, բոլորս գիտակցում էինք, որ դա հնարավոր չէ: Սումգայիթից հետո ամեն ինչ պարզ էր: Սումգայիթից հետո արդեն համալսարանականները՝ Ֆրիկ Մելիք-Ադամյանը, ես և ուրիշներ, հավաքվեցինք և սկսեցինք քննարկել, թե ինչով կարող ենք օգնել զինված պայքարին: 1989 թ. կեսերին համալսարանում կազմավորվեց հատուկ հանձնաժողով, որտեղ ընդգրկված էին Սերգեյ Ալեքսանդրի Համբարձումյանը (ակադեմիկոս, ԵՊՀ ռեկտոր), Լենդրուշ Խուրշույանը (հայ ժողովրդի պատմության ամբիոնի վարիչ), Յուրի Սկրտումյանը (ազգագրագետ, դոցենտ, ԵՊՀ կուսկոմիտեի քարտուղար), Գարեգին Փանոսյանը (պրոֆեսոր, գեներալիայի ամբիոնի վարիչ), Ռաֆիկ Տոնոյանը (կիրառական մաթեմատիկայի և ինֆորմատիկայի ֆակուլտետի ղեկան), Ֆրիկ Մելիք-Ադամյանը (դոցենտ) և ես՝ Նորիկ Գալստյանս (հանձնաժողովի նախագահ): Հանձնաժողովը հիմնականում զբաղվում էր մարտական ջոկատներին օգնություն ցուցաբերելու կազմակերպական հարցերով՝ սկսած հագուստից, վերջացրած գենք-զինամթերքով: Մարտակերտի ազատագրական բանակի (գլխավոր հրամանատար՝ Լ. Ազգալոյան) սպասարկման հարցերը իր վրա էր վերցրել համալսարանի կոլեկտիվը: Չկար մեկ այլ կազմակերպություն Հայաստանում, որը կարող էր համալսարանի հետ մրցել այդ հարցում: Համալսարանականները շատ լուրջ ներդրում ունեն Արցախյան պատերազմում տարած հաղթանակում: Մենք օգնություն ենք ուղարկել Արցախ, Հայաստանի շրջաններ: Պաշտպանության կոմիտեին օգնել ենք զինամթերքի բավականին մեծ պաշարով: Օգնության չափի մասին պատկերացում կազմելու համար բավական է նշել, որ համալսարանը հայթայթել է 1200 ձեռք զինվորական հագուստ, որի մեջ մտնում էին բաճկոն, տաբատ, զինվորական կոշիկներ և գլխարկ: Իսկ այնուհետև համալսարանում կազմակերպեցինք և Միսակ Մարտիրոսյանի ջանքերով կարեցինք մոտ 8000 անձրևանոց: Արցախ ենք ուղարկել նաև քնապարկեր, վրաններ: Այդ հարցում համալսարանին շատ է օգնել «Անդրնավթագազին» տրեստը, որի ղեկավարն էր Սենիկ Վազգենի Գևորգյանը: Նա բազմաթիվ անգամ օգնել է սննդով, հագուստով, վրաններով, քնապարկերով, և այդ ամենը «Կամազ» մեքենաներով տեղափոխվում էր Արցախ: Մենք շատ ենք օգնել Գետաշենին: Գե-

տաշենը ստացել է օգնություն ըստ պահանջի:

Հանրապետական կուսակցության կազմում ստեղծվեց «Անկախության բանակ» ռազմական միավորումը, որի հրամանատարն էր համալսարանական Լեոնիդ Ազգալոյանը: 1990 թ. աշնանը Գերագույն խորհրդի նիստում դրվեց հետևյալ հարցը՝ արգելել կուսակցություններին զինված ջոկատներ պահել: Եվ հանրապետական կուսակցության նախագահ Աշոտ Նավասարդյանը Գերագույն խորհրդի նիստում հրաժարվեց զինված ջոկատ պահելուց և հայտարարեց ջոկատի լուծարումը: Այդ ժամանակվանից ջոկատի ղեկավարությունը իր վրա վերցրեց ԵՊՀ կոլեկտիվը:

Ազատագրական բանակը սկզբում գտնվում էր Վարդենիսում, Շահումյանում, հետո անցավ Մարտակերտ: Մարտակերտի տարածքը Արցախի 40 տոկոսն է կազմում, երեք կողմից շրջապատված էր թուրքերով: Եվ քանի Լեոնիդ Ազգալոյանն էր ղեկավարում այդ տարածքի պաշտպանությունը, թշնամու նույնիսկ մի տանկ չի հատել Մարտակերտի սահմանները:

Ակտիվ էին մաս քիմիական ֆակուլտետի դասախոսները, օրինակ՝ դոցենտ Հելրիկ Հակոբյանը և Կարապետ Դավթյանը միասին քիմիական ֆակուլտետում Հայաստանում առաջինը սինթեզեցին հրթիռային վառելանյութ: Հետո Կարապետ Դավթյանը ուզում էր գերհզոր ռումբ ստեղծել, չկարողացանք գտնել բենզին, որին խառնված չլինեին ծանր նյութեր: Պարզվում է, որ բենզինին արճիճ են խառնում, որպեսզի չպոլիմերացվի:

Այդ տարիներին համալսարանի ուսանողությունը նույնպես շատ ակտիվ էր՝ նվիրված հայրենիքի ազատագրման գաղափարին:

ԵՊՀ պինդ մարմնի ֆիզիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր

Ես, իրոք, այդ ժամանակների ականատեսն եմ: Կարող եմ ասել, որ համալսարանը նախապատրաստված էր այդ դեպքերին: Ազգային հարցերի տեսանկյունից համալսարանը տարբերվել է մյուս բուհերից, քանի որ այստեղ կենտրոնացած են եղել մտավորականներ, ովքեր հիմնականում ունեցել են ազգային մտածելակերպ: Համալսարանում դեռևս 1980-ական թվականներից գործել է հայ մշակույթի ակումբ, որի շատ անդամներ հետագայում դարձան Արցախյան շարժման ականավոր ներկայացուցիչներ (Լևոն Տեր-Պետրոսյան, Վազգեն Մանուկյան, Բաբկեն Արարքյան, Դավիթ Վարդանյան և ուրիշներ), ուստի պատահական չէ, որ համալսարանականները միշտ մի քայլ առաջ են եղել, քան մյուս բուհերի ուսանողները և աշխատակիցները: Իհարկե, հնարավոր է, որ այս հարցում ես փոքր-ինչ սուբյեկտիվ եմ: Ասվածը հիմնավորելու համար նշեմ, որ, օրինակ, Բժշկական ինստիտուտը շարժման սկզբնական փուլում ավելի քիչ ակտիվ էր: Օպերայի հրապարակում առաջին միտինգի օրը պատմում էին, որ Բժշկական ինստիտուտի ղեկավարությունը փակել է դռները, որ ուսանողները չգնան միտինգի:

Շատ լավ եմ հիշում 1988 թ. փետրվարի 20-ը: Լուր տարածվեց, որ Օպերայի բակում հավաք է կազմակերպվել «կանաչների», ատոմակայանի, կաուչուկի գործարանի վերաբերյալ, բացի դրանցից, Ղարաբաղի հարցն էլ էր քննարկվելու: Հիշում եմ այդ օրը կուսակցական և կոմերիտական կոմիտեների աշխատողների վարքը. շատ զարմացած էին և շփոթված: Վազգևում էին միջանցքներով՝ ուսանողներին հայտնելով, որ ժամը երկուսին ԵՊՀ մեծ դահլիճում ցուցադրվելու է «Окно в спальню» գեղարվեստական կինոնկարը (այդ նույն ժամին միտինգն էր նշանակված): Նրանց կարծիքով, այդ կինոնկարը պետք է ուսանողներին հետաքրքրեր և հետ պահեր միտինգից: Սակայն ուսանողները մեծ խմբերով դուրս էին գալիս համալսարանից և գնում Օպերայի հրապարակ:

Մեր ուսանողները հենց սկզբից էլ մասնակցել են մատացույցներին,

որոնք տարերայնորեն կազմակերպվել էին Օպերայի բակում. այն-տեղ կային նաև ուսանողներ մանկավարժական ինստիտուտից: Շուտով բոլորիս համար սովորություն դարձավ գործի գնալիս կամ գալիս անպայման օպերայի հրապարակով անցնել և նորություններ իմանալ:

Հիշում եմ, որ ԼՂՀՄ մարզային խորհրդի որոշումից հետո սկսվել էր հայկական ավտոբուսների ջարդոխությունը: Այդ ավտոբուսները միշտ գալիս էին օպերայի բակ. քարերով խփված-ջարդված «Իկա-բուս»-ներ էին:

Ամմոռանալի է Խորհրդային Միության իշխանությունների՝ այն ժամանակվա վարքը. ինչպես էին վերաբերվում Հայաստանում տեղի ունեցող դեպքերին, Մ. Գորբաչովի հայտարարությունները «խուլիգանների», «հայ էքստրեմիստների մասին»: Մի բան էինք տեսնում մեր աչքով, նույն օրը Մոսկվայից հեռուստատեսությամբ լրիվ այլ բան էինք լսում և տեսնում: Ռուսական թերթերը գրում էին, խորհուրդներ տալիս «մեծ եղբոր» կողմից:

Մեծ էր ուսանողների ոգևորությունը, բայց դասախոսներն էլ պակաս ոգևորված չէին: Համալսարանի ֆակուլտետներում անընդհատ նիստեր էին տեղի ունենում, անընդհատ որոշումներ էին կայացվում, որոնք ուղարկվում էին ամենատարբեր հասցեներով, հիմնականում՝ կենտրոնական թերթերին: Դասախոսները երբեք չեն արգելել ուսանողներին գնալ ցույցերի: Սակայն, եթե նույնիսկ արգելեին, ուսանողները, միևնույնն է, գնալու էին: Դա այնպիսի հարց էր, որ ամբողջ ազգին էր վերաբերում, և տարբերություն չկար ուսանողի և դասախոսի միջև:

Եթե չեմ սխալվում, 1988 թ. նոյեմբերի 24-ին խորհրդային իշխանությունները զորք մտցրին Երևան, հայտարարվեց հատուկ դրություն, և իշխանության փաստացի տերը դարձավ զինվորականությունը: Երևանի զինվորական պարետ նշանակվեց գեներալ Մակաշովը⁴⁶:

Բոլոր միտինգներն ու հավաքներն արգելվեցին: Դեկտեմբերին ձերբակալվեց «Դարաբաղ» կոմիտեի անդամների մեծ մասը, մյուսները ձերբակալվեցին 1989 թ. հունվարի սկզբներին: Օբյեկտիվ տեղեկատվություն ստանալը չափազանց դժվարացավ: Այս պայմաններում համալսարանը փաստորեն դարձավ շարժման ոգին պահպանող կենտրոններից մեկը: Այդ օրերին մարդիկ գալիս էին համալսարան՝ տեղեկանալու Արցախում կատարվող իրադարձությունների մասին:

Նրանք հավատում էին համալսարանին: Կցանկանայի հատուկ նշել համալսարանի կուսկոմիտեի առաջին քարտուղար Յուրի Սկրտովյանի մեծ աշխատանքն այդ ծանր շրջանում, ում հաջողվեց զինվորական դրությամբ պայմաններում պահպանել համալսարանի հարաբերական ազատությունը:

Իմ կարծիքով, համալսարանի մտավորականությունը իրոք զգալի դեր կատարեց և՛ ժողովրդի լուսավորման, և՛ պրակտիկ գործում: Հիշում եմ, որ համալսարանում կազմակերպվել էր 15 հոգանոց խորհուրդ, որն զբաղվում էր ամեն տեսակի հարցերով՝ սկսած դրամահավաքից և վերջացրած գեներ հայթայթելով: Ղեկավարն էր պրոֆեսոր Գ. Փանոսյանը՝ կենսաբանության ֆակուլտետից, անդամներն էին՝ Գ. Մելիքյանը, Ն. Գալստյանը, Ֆրիկ Մելիք-Աղամյանը, Ռ. Տոնոյանը, Վ. Պետրոսյանը (ԵՊՀ գլխավոր հաշվապահ), Յու. Սկրտովյանը և էլի ուրիշներ: Մի անգամ Գ. Փանոսյանը որոշակի գումար տվեց, որ մի քանի հոգով գնանք ինքնաձիգ գնելու: Ընդ որում, ինքնաձիգ վաճառողներն էլ կոմերիտիության կենտրոնական կոմիտեից էին: Մեզ ասացին, որ ինչ-որ մեկի հետ պայմանավորվել են, որն ինքնաձիգ պետք է բերեր 40 քն 50 հազար ռուբլով: Պարզվեց, որ խաբել են:

Ֆակուլտետներում բոլորն ինչ-որ բան անում էին: Օրինակ՝ մեր ֆակուլտետում՝ տարբեր սենյակներում, հրացանների համար կոտորակ էին պատրաստում, քանի որ այն ժամանակ հիմնական գեներ որսորդական հրացանն էր: Կապարե գնդակներ էինք ձուլում Արցախի համար: Հատկապես ուզում եմ հիշատակել ընդհանուր ֆիզիկայի ամբիոնի աշխատակից, հանգուցյալ Միսակ Մարտիրոսյանին և մեր ամբիոնի աշխատակից, վաղամեռիկ Արմանդ Ռոստովյանին, ովքեր ֆակուլտետի աշխատակիցների հետ պատրաստել էին հատուկ կադապարներ և միաժամանակ շատ գնդակներ էին ձուլում, որոնք այնուհետև տոպրակներով, հատուկ մարդկանց միջոցով ուղարկվում էին Արցախ: Յու. Սկրտովյանի ջանքերով Եղեգնաձորից քիկնոցներ (յափնջիներ) բերվեցին: Մեր ամբիոնում պատրաստած կադապարներով դրանցից որսորդական հրացանների համար խից (*мышь*) էինք կտրում: Հագուստ էլ էինք հավաքում և ուղարկում Արցախ: Օգնության հիմնական հոսքը սկսվեց երկրաշարժից հետո՝ հագուստ, սնունդ և այլն: Այդ ժամանակ համալսարանի ղեկավարության ձեռքերը մի քիչ «կապված» էին, և չէր կարող ամեն ինչով մեզ օգնել, բայց չէր էլ խանգարում: Որքան ինձ հայտնի է, քիմիական ֆակուլտետում էլ վառողի

արտադրության հետ կապված գործեր էին արվում:

Շարժման առաջին օրերին և շաբաթներին մտածում էինք, որ մի քանի ամիս հետո, մի քանի տարի անց Արցախի հարցը վերջնականապես և արդարացիորեն լուծված կլինի: Եղան դժվարագույն տարիներ, հազարավոր զոհեր և փայլուն հաղթանակներ: Ստեղծվեց Հայաստանի Հանրապետությունը՝ մեր երազանքների մարմնացումը: Սակայն շարժման սկզբից տարներ են անցել դեռևս Արցախի հարցը շարունակում է մնալ մեծ տերությունների աշխարհաքաղաքական խաղերի առարկա:

**ԵՊՀ տնտեսագիտության և միջազգային տնտեսական
հարաբերությունների ամբիոնի պրոֆեսոր**

Հայկական հարցը, այդ թվում և Արցախի ազատագրման խնդիրը միշտ էլ անբաժան են եղել Երևանի համալսարանի կենսագործունեությունից, նրա մտավոր ու հոգևոր աշխարհից: Հիշում եմ՝ 1953 թ. վերջերին (Ստալինի մահից հետո) Երևանի պետական համալսարանի՝ շուրջ չորս ժամ տևած կուսակցական կազմակերպության ընդհանուր ժողովում ինչ գայլուքի ու պայքարի ոգի պոռթկաց դահլիճում հայոց ցեղասպանության և Արցախը Ադրբեջանին բռնակցելու դեմ: Ելույթ ունեցան ակադեմիկոսներ Ա. Շահինյանը, Էդ. Աղայանը, դոցենտներ Հ. Աղամյանը, Ռ. Հովհաննիսյանը, Գ. Բաբաջանյանը և շատ ուրիշներ: Հայկական հարցի և մասնավորապես Արցախի բռնազավթման ու ազատագրման այդպիսի քննարկում և դիրքորոշում Հայաստանում առաջին անգամ էին կատարվում, և այն էլ՝ Երևանի պետական համալսարանում: Դա Հայ դատի և Արցախի ազատագրման պայքարի ձևավորման սկիզբ կարելի էր համարել: Ամենուրեք իշխում էր ցեղասպանության դատապարտման և Արցախի ազատագրման մթնոլորտը ձևավորող հոգեբանությունը:

Ցեղասպանությունը դատապարտելու և Արցախը ազատագրելու շարժման հաջորդ փուլը 1965 թ. հայոց եղեռնի 50-ամյակը համապետական մակարդակով նշելու արարողություններն էին: Երևանի պետական համալսարանում առաջին անգամ գիտական լուրջ, բազմակողմանի հետազոտություններ կատարվեցին ցեղասպանության շուրջ: Մի քանի ամիս շարունակ տեղ էին ունենում գիտական նստաշրջաններ, որտեղ քննարկվում էին և հիմնավորվում ցեղասպանության պետականորեն կազմակերպված լինելը, դրսևորման ձևերը: Ցեղասպանության 50-ամյա տարելիցը համալսարանից դուրս եկավ և անգամ Հայաստանի ԿԿ-ի և կառավարության ուշադրությանն արժանացավ: Մասնավորապես դրանում մեծ դեր խաղաց ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Յակով Չարոբյանը, որի ջանքերով կառուցվեց Ծիծեռնակաբերդի՝ ցեղասպանությունը դատապարտող խորհրդա-

նիշ-հուշահամալիրը: Ընդ որում, ցեղասպանությունը դատապարտող քննարկումներն ընթանում էին Արցախի ազատագրման պահանջատիրությամբ: ԵՊՀ-ից շարժման ամենակտիվ առաջամարտիկը լուսահոգի Լևոն Հրաչյայի Ներսիսյանն էր:

Հայոց ցեղասպանության դատապարտումը և միջազգային ճանաչումն ու Արցախի ազատագրումը միշտ էլ գտնվել են Երևանի պետական համալսարանի ուշադրության կենտրոնում: Այսպես, մինչև 1988 թ. Ղարաբաղյան շարժման ակտիվ պայքարի փուլը՝ դեռևս 1985 թ. ապրիլի 24-ին, «Правда» թերթում լույս տեսավ Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր, ակադեմիկոս Սերգեյ Համբարձումյանի «Մարդկության կողմից դատապարտված» հոդվածը՝ Մեծ եղեռնի 70-ամյակին նվիրված, որը մեծ արձագանք գտավ: 1985 թ. ապրիլի 26-ին թուրքական կառավարությունը բողոքի նոտա ուղարկեց խորհրդային կառավարությանը սույն հոդվածը «Правда» թերթում տպագրելու համար:

Արցախյան շարժումը նոր թափ ստացավ ԼՂԻՄ մարզկոմի՝ 1988 թ. փետրվարի 20-ի պատմական որոշումով, որը պահանջում էր Արցախը դուրս բերել Ադրբեջանի կազմից և միացնել մայր հայրենիքին՝ Հայաստանին: Այդ պատմական որոշումը Արցախում, Հայաստանում և մասնավորապես Երևանի պետական համալսարանում մեծ ոգևորության և բուռն քննարկումների ալիք բերեց: Հայաստանում շարժումը դարձավ ընդհանրական և անկասելի: Անշուշտ, դրան նպաստում էին 1980 թ. վերջերից սկսված գորբաչովյան վերակառուցումները:

Արցախյան շարժման կենտրոնը համալսարանն էր ոչ միայն այն առումով, որ «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամները հիմնականում համալսարանի շրջանավարտներն էին, այլև այն պատճառով, որ հանրապետությունն ուշիուշով հետևում էր Երևանի պետական համալսարանի վարքագծին: Ի տարբերություն նախորդ շրջանների, որտեղ շարժումը դրսևորվում էր համալսարանի այս կամ այն օղակում, այս անգամ այն ծավալվում էր ողջ համալսարանում, նրա բոլոր ստորաբաժանումներում՝ ռեկտորատում, կուսակցական կոմիտեում, դեկանատներում, ամբիոններում և ուսանողական լսարաններում:

Շուտով Արցախյան գոյամարտը փոխադրվեց Հայաստանի և Ադրբեջանի սահմանամերձ շրջանների ընդհարումների և ուղղակի պատերազմական գործողությունների փուլը: Համալսարանն ամբողջությամբ սատար կանգնեց այդ պայքարին: 1989 թ. կեսերին ռեկտորի

հրամանով՝ համալսարանում կազմակերպվեց հատուկ խորհուրդ, որտեղ ընդգրկված էին ռեկտոր Սերգեյ Համբարձումյանը (նախագահ), պրոֆ. Լ. Խուրշուդյանը (հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ), Յու. Մկրտումյանը՝ ԵՊՀ կուսկոմիտեի քարտուղարը, և ուրիշները: Հանձնաժողովը զբաղված էր մարտական ջոկատներին ամեն ինչով (մինչ անգամ զինամթերք) օգնություն ապահովելու հարցերով: Մարտակերտի ազատագրական բանակի (գլխավոր հրամանատար՝ Լ. Ազգալոյյան) սպասարկման բոլոր հարցերը հիմնականում իրականացնում էր համալսարանը: Համալսարանն աշխատանքներ էր տանում տեղում արտադրելու զենք ու զինամթերք: Քիմիական ֆակուլտետի դասախոսներ Հ. Հակոբյանը և Կ. Դավթյանը սինթեզեցին հրթիռային վառելանյութ: Առաջին «Ալազան» հրթիռը փորձարկվեց Սյունիքի Սիսիանի՝ իմ Ծղուկ գյուղին կից ձորում Ֆ. Մելիք-Աղամյանի, Ն. Գալստյանի, մի քանի մասնակիցների և իմ ներկայությամբ: Փորձարկումն անցավ հաջող: Ընդհանրապես Լ. Ազգալոյյանի գորաջոկատին բոլոր տեսակի օգնությունն ապահովելու գործում անգնահատելի ներդրում ունեցան պրոֆ. Գ. Մելիքյանը, դոցենտներ Ֆրիկ Մելիք-Աղամյանը և Նորիկ Գալստյանը, ինչպես նաև մասամբ՝ իմ որդին՝ Ալեքսանդր Դաիրյանը:

Արցախի ազատագրման հերոսամարտը չի կայացել ու ծավալվել միայն ազատամարտի դաշտում: Այն ամենուրեք էր: Ավելին՝ 1980-ական թվականների վերջերին «Ղարաբաղյան հակամարտությունների» պրոբլեմի քննարկումները և լուծումները տեղափոխվեցին Մոսկվա, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նստաշրջան: Այնտեղ պրոբլեմը դրական լուծելու գործում մենք աշխատանքներ ծավալեցին ակադեմիկոսներ, ՀԳԱԱ նախագահ Վիկտոր Համբարձումյանը, ԵՊՀ ռեկտոր Սերգեյ Համբարձումյանը, Հայաստանի գրողների միության նախագահ Վ. Պետրոսյանը, ԵՊՀ սոցիոլոգիայի ամբիոնի վարիչ պրոֆ. Լ. Հարությունյանը, Սոցիալիստական աշխատանքի հերոս, գրող Ս. Խանգաղյանը և ուրիշներ:

Դա իրոք դաժան գոտեմարտ էր, որի կիզակետը դարձավ դարաբաղյան հիմնախնդրին նվիրված ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության և ԽՍԿԿ քաղբյուրոյի համատեղ պատմական նիստում ԽՍԿԿ քաղբյուրոյի նախագահ Մ. Գորբաչովի և ԵՊՀ ռեկտոր Ս. Համբարձումյանի առճակատումը: Աշխարհի առաջադեմ մարդկությունն իր գոհունակությունը և համերաշխությունը հայտնեց Հայաս-

տանի անվանի հայրենասեր մտավորականներին, մասնավորապես՝ ԵՊՀ ռեկտոր Ս. Համբարձումյանի արժանապատիվ և հերոսական պահվածքին: Այդպես Ռուսաստանի խիղճը հանդիսացող ակադեմիկոս Ա. Դ. Սախարովը, անդրադառնալով հուլիսին տեղի ունեցած այդ նիստին, գրեց. «Գորբաչովի դիրքորոշումը բացահայտորեն կանխակալ էր, պարզ էր, որ որոշումը նրա կողմից (հենց նրա) արդեն ընդունված էր և կրում էր բացահայտորեն աղյրբեջանամետ բնույթ: Նա նիստը վարում էր բռնակալորեն, հակաժողովրդական եղանակով՝ քամահրանքով, հաճախ ուղղակի անհարգալից վերաբերմունքով նախագահության մյուս անդամների, հատկապես հայերի կարծիքներին: Նախագահության անդամներից մեկին՝ Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր Սերգեյ Համբարձումյանին, նա ընդհատեց և հարցրեց. «Ո՞վ է Ձեզ իրավունք տվել խոսել ժողովրդի անունից»: Համբարձումյանը գունատվեց, բայց արժանապատվությամբ պատասխանեց՝ իմ ընտրողները, և շարունակեց ելույթը:

Արցախյան շարժման սկզբից համալսարանը եռում էր: Ես սիրահարված եմ արցախահայությանը. երբ տեսա նրա վերաբերմունքը հողի ու մարդու նկատմամբ, հիրավի, անկեղծորեն սիրահարվեցի: Կարծում եմ՝ դա նրանից է, որ Արցախի մեղիքները պետականության կրողներ էին, և պետականության նշույլներ կային այդ հողում: Բոլոր դեպքերում շատ ավանդապահ, ավանդապաշտ, հայրենիքը սիրող, նվիրական մարդիկ են արցախահայերը: Ապացույց, երբ շարժումը գաղափարական պայքարից վերաճեց պատերազմի, որի հրահրողն էլ, անշուշտ, Ադրբեջանն էր, արցախցիները ոտքի կանգնեցին և չլքեցին իրենց հողը. սա շատ կարևոր է: Ինչևէ, այդ ժամանակ՝ 1988 թ., համալսարանում եռուզեռ էր: Եվ մեր ֆակուլտետը առաջատար էր: Ես հիշում եմ. 1988 թ. մայիսն էր, թվում էր՝ արդեն շարժումը դեպի վայրէջք է գնում: Ժաննա Գալստյանը⁴⁹ Ղարաբաղից եկավ, ելույթ ունեցավ Չարենցի անվան դահլիճում: Հենց այդտեղից մենք գնացինք մատացույցի՝ Օպերայի բակ, և մատցցինք աստիճանների վրա: Նախարարների խորհրդի նախագահը Ֆադեյ Սարգսյանն էր, տեղակալը՝ Վլադիմիր Մովսիսյանը: Ֆ. Սարգսյանի համձնարարությամբ Վ. Մովսիսյանը ընդունեց մեզ: Մենք այդ ժամանակ պահանջ էինք դնում, որ հեռուստատեսությունը և նաև մյուս լրատվամիջոցները խոսեն Արցախի մասին, ճշմարիտ տեղեկություններ տան: Բայց Արցախի մասին չէին ուզում խոսել: Այնուհետև վերադարձանք, մատացույցը շարունակվեց մինչև լույս, առավոտյան բանասերներին միացան նաև համալսարանի ֆիզիկոսներն ու մաթեմատիկոսները, որոնք շատ ակտիվ էին: Եվ, իմ կարծիքով, սկսվեց շարժման երկրորդ փուլը, որն արդեն վերելք էր: Ես որոշ օգնություն էի տանում մատացույցի մասնակիցներին՝ հաց, պանիր, երշիկ և այլն: Ասում են, թե այն ժամանակ ինձ շատ են նկարել Պետանվտանգության կոմիտեից: Բոլորը գիտեին, որ ես կոմունիստ եմ, ես Իրանից եմ կոմունիստ եկել, կուսակցության անդամ եմ եղել Իրանում, ընդհատակ եմ տեսել, դատապարտվել եմ, բայց ինձ համար Հայրենիքը ուրիշ հասկացություն էր: Ես այստեղ

արդեն լրիվ ուրիշ դաստիարակություն էի ստացել: Այդ ժամանակ էլ մեր ֆակուլտետի կուսկազմակերպության քարտուղարն էի: Կարծում եմ, որ համալսարանականներն իրենց շատ բարձր պահեցին այդ ժամանակ: Հետո եկավ արդեն 1990 թվականը: Ասեմ նաև, որ մինչ այդ մենք 1600 ծառ տարանք Արցախ, «Լազ» մեքենայով Կիրովաբադով գնացինք դեպի Մաճկալաշեն: Խորհրդանշական է, որ առաջին դպրոցը Մեսրոպ Մաշտոցը հիմնադրել է Ամարասի ձորակում: Ես այդ ժամանակ ընտրվել էի «Ամարաս» բարեգործական կազմակերպության վարչության անդամ, որի անդամներն էին նաև Արմեն Հովհաննիսյանը, Ռոբերտ Ամիրխանյանը և ուրիշներ: Եվ այդտեղ ծանոթացել էի Մաճկալաշենի գյուղապետ Արմիկ Մելքումյանի հետ, որը հետագայում դարձավ շտաբի պետ. մի հրաշալի անձնավորություն: Գնացինք, ծառատունկ կազմակերպեցինք: Առաջին համալսարանականները, որ Ղարաբաղում ծառ են տնկել, մենք ենք եղել: Նաև համերգներով հանդես եկանք: Եվ այդպես կապվեցինք այդ հողին: Հետո ավելի ծանր ժամանակներ եկան: Ես ունեի մի գերազանցիկ ուսանող՝ Սարգիս Գալստյանը, թուրքագիտության բաժնում: Նրան առաջարկեցի, որ ասպիրանտուրա ընդունվի, քանի որ պակաս կարևոր չէ լավ լեզու իմանալը, հատկապես՝ թուրքերեն: Չհամաձայնեց և ասաց, որ պիտի գնա ու կռվի: Եվ գնաց, կռվեց՝ ի պատիվ իրեն: Ջենքը ձեռքին պաշտպանեց այդ հողը: Այսօր դեկավարում է մի կենտրոն, որը օգնում է հղի կանանց. Նաջարյաններն են ստեղծել... դե, ստեղծել եմ ես, բայց ֆինանսավորել են նրանք: Այդ կենտրոնի պատմությունը շատ հետաքրքիր է: Մենք ուղղաթիռով գնում էինք Ղարաբաղ. այն շրջափակման մեջ էր, հաղորդակցվելու միակ ճանապարհն ուղղաթիռն էր: Մենք մեզ հետ տանում էինք սնունդ և վառելանյութ: Ես երկու անգամ նաև ինքնաթիռով եմ վառելանյութ տարել: Օգնություն տվեցի մի կնոջ, ասացի՝ խնդրում եմ, ստացեք, ասաց, որ իրենք այդքան էլ օգնության կարիք չունեն, չանհանգստանանք. իր ամուսնու հայրը կռվում է, ամուսինը ֆիդայի է, իսկ երկու երեխաները, որ իր կողքին են, ֆիդայի են դառնալու, իսկ հետո ավելացրեց. «Մեկն էլ փորումս ունեն»: Ահա թե որն է հզոր մարդը՝ հզոր հայ կինը՝ ազգը պահող կինը: Իմ մեջ միտք հղացավ, թե ինչ կարելի է անել, որ հղիներին օգնենք: Եվ այդ կենտրոնը բացեցինք: Ավելի լավ մարդ, ավելի ճիշտ մարդ, որը կդեկավարեր այդ կենտրոնը, քան Սարգիսը, չկար:

Կարծում եմ՝ բուն պատերազմը Գետաշենից հետո սկսվեց:

1991 թ. մայիսի կեսերն էին: Ես անընդհատ կապի մեջ էի Արցախի հետ: Այդ ժամանակ Սերժ Սարգսյանը պաշտպանության նախարար էր: Հաղորդակցության առաջին միջոցները ես եմ բերել: Այսօր շատ մարդիկ կխոսեն, բայց փաստաթղթեր կան: Շատ մարդիկ կասեն... դե հնարավոր է մեկ-երկու... տասը հատ բերել են. փափք իրենց: Բայց մասշտաբային չափերով մենք ենք բերել: Դա այնքան անհրաժեշտ էր, այնքան կարևոր, որ Մոնթեն ինձ ասում էր՝ մեկ հատ «Ալենկո» տուր, երկու հատ տանկ կտամ քեզ: Մոնթեն, որ խելագարվում էր ռազմատեխնիկայի համար... Մոնթեն իմ պաշտելի մարդն է: Շարժման սկզբին մենք Արցախից բերում էինք չոր թուր, մասուր, ուրց, թփի օղի և աճուրդի էինք հանում: Մարդիկ մեծ ոգևորությամբ մասնակցում էին աճուրդին: Ասում էի՝ Արցախի ձագուկների մուրբ մատիկներով է հավաքված այս մասուրը, այս թուրը իրենք են չորացրել: Եվ գնում էին մեծ գումարներով: Եվ այդ ամբողջ գումարը գնում էր, անշուշտ, շատ կարևոր տեղ, ծախսվում էր շատ սուրբ ու նվիրական գործի համար: Մարդկանց մեջ մաքրությունը շատ բարձր էր: Դա, իրոք, հայերիս համար շատ սուրբ գործ էր: Համալսարանականները ինձ ոգևորում էին: Պատերազմի ընթացքում մենք բոլոր թելեր ունեինք, իմ նախաձեռնությամբ սկսեցինք զինվորների համար գործել գուլպաներ և գլխարկներ... Եվ դա անում էին ԵՊՀ ուսանողները: Հազարավոր գույգ գուլպա, նաև գլխարկ էին գործվում: Այդ ժամանակ կամավոր զինվորներ էին, բանակ չկար, իսկ կամավորական ջոկատները առավել ևս օգնության կարիք ունեին, քանի որ պետական հոգածություն դեռևս չկար:

Համալսարանում շատերն էին այս գործին նվիրված: Ես լրիվ ուրիշ ճակատով էի մասնակցում, բայց բոլորի հետ էի: Հետո սկսվեցին արդեն զենքի մատակարարումը, արկերի տեղափոխումը: Ուսանողները կանգնած էին մեր մեջքին, մենք՝ նրանց, նրանք հանդուրժում էին նաև մեր կողմից դասերի բացթողումները: Նրանք մեզ հասկանում էին: Մենք իրավունք չունեինք նրանց դասերի փոխարեն ուրիշ բան անել, սակայն նրանք մեզ հասկանում էին: Իսկ դա նշանակում է, որ իրենք մեր մեջքին կանգնած էին: Մինչև այսօր էլ այդպես է: Մի քանի փոքրիկ հայտարարություն էր արվում, և ուսանողները հավաքվում էին: Այսօր էլ ծառատունկի գնալիս այդպես ենք անում, և ուսանողները հերթագրվում են, որպեսզի գնան Արցախ՝ ծառատունկի:

ՊԱՆՈՍՏԱԿԱՆ ՎԱՆԵՐԻՆ⁵⁰
ԵՊՀ օպտիկայի ամբիոնի դոցենտ

1965 թիվ, ապրիլի 24: Օպերայի հրապարակում հավաքված ժողովուրդ: Դահլիճում նիստ է՝ ի հիշատակ 1915 թ. հայ ազգի զանգվածային ոչնչացման և հայաթափման Թուրքիայի կողմից: Լուրեր հասան, որ ոչ մի դրական որոշում չի սպասվում: Ժողովրդի վրդովմունքը մեզ մոտ մի փոքր խմբով ներխուժել օպերայի շենք՝ նիստի պահին դահլիճ մտնելու նպատակով: Մեր ուղղությամբ լավեցին կրակոցներ, իսկ դրսի ժողովրդին փորձում էին ցրել ջրի շիթերի միջոցով: Դուրս պրծա շենքից և, բավականին վախեցած, փախա (այդ ժամանակ ԵՊՀ-ի 5-րդ կուրսի ուսանող էի): Երկար ժամանակ վախենում էի տուն գնալ՝ ձեռքակալումից խուսափելով: Դա իմ առաջին փորձությունն էր՝ կապված ազատագրական գաղափարախոսության զարգացման հետ:

Անցան տարիներ: Սկսվեց Ղարաբաղյան շարժումը: 1992 թ. մի օր պատահաբար հանդիպեցի համադասարանցի և համակուրսեցի, ֆիզիկայի ինստիտուտի գիտաշխատող մտերիմ ընկերոջս՝ Ալեքսանդր Թամանյանին (Շուրիկ)՝ մեծն ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանի թոռանը: Նա մտահոգված էր շարժմանն ավելի անմիջական մասնակցություն ցուցաբերելու խնդրով և առաջարկեց մասնակցել ուսումնական ռազմական որոշ պատրաստությունների, օրինակ, մայրաքաղաքային ռազմական գնդում: Այդ օրերին հեռուստատեսությամբ ելույթ ունեցավ այն ժամանակվա պաշտպանության նախարար Վազգեն Սարգսյանը՝ դիմելով ժողովրդին մահապարտների 500 հոգանոց կամավորական ջոկատ⁵¹ հավաքելու խնդրանքով: Ես զինվորագրվեցի նրանց շարքերում: Մեր ջոկատը կոչվում էր հատուկ նշանակության գաղտնի՝ «X» (իբր) ջոկատ: Այն կազմված էր հիմնականում ֆիզիկոսներից՝ Ալեքսանդր (Շուրիկ) Թամանյանը, Արամ Կոժինյանը, Գագիկ Գինոսյանը, դիպուկահար Ռոբերտ Հովհաննիսյանն ու իր որդի Արմենը, իսկ որպես բժիշկ՝ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի նախկին առաջին քարտուղար Անտոն Քոչինյանի որդի Գագիկ Քոչինյանը և ես («դեղ»-պապիկ մականունով)՝ ԵՊՀ ֆիզի-

կայի ֆակուլտետի օպտիկայի ամբիոնի դոցենտ, լազերների գծով մասնագետ Վալերի Պախալովս (Բաղկալյան): Մեզ (ինձ և Գ. Գինոյանին) սովորեցրին օգտվել հակատանկային հրթիռային զենքից (ֆագոտ) և նշանակեցին այդ սարքերի գծով հրահանգիչ:

Ղարաբաղ մեկնելու նախօրյակին՝ ուշ երեկոյան, Եռաբլուրում՝ նահատակված զինվորների գերեզմանների մոտ, Վազգեն Սարգսյանի ղեկավարությամբ մենք (մոտ 400 հոգի) երովեցինք շարունակել նրանց սկսած գործը և 1992 թ. օգոստոսի 31-ին երեկոյան մեկնեցինք Ղարաբաղ: Այդ երեկո Վ. Սարգսյանը տղաներին և ներկաներին ոգևորելու նպատակով հայտարարեց, որ մենք ունենք գաղտնի զենք (որը մեր «X» ջոկատը պետք է փորձարկեր այն ռազմական իրավիճակում):

Գիշերը հասանք Վանք գյուղը (Գանձասար եկեղեցու հարևանությամբ): Համարյա չհանգստացած մոտ 80 հոգանոց մի մեծ խումբ հաջորդ երեկո մեկնեց Չլդրան գյուղը, որտեղ վիճակը շատ ծանր էր: Մարտակերտը թշնամին արդեն գրավել էր և, Չլդրանը գրավելով, հեշտությամբ կմտներ Վանք և Ստեփանակերտ:

Երբ ինձ հարցնում են, թե վախ կա՞ր այդ օրերին, պատասխանում եմ.

- Այո՛, առաջին օրը վախը կար. մի՞թե կմեռնեմ հենց առաջին օրը, և վերջին օրը, երբ մենք գիտեինք, որ վաղը վերադառնում եմք. մի՞թե կմեռնեմ հենց վերջին օրը: Իսկ ընթացքում վախ չկար. դառնում է սովորական, ինչ պատահում է, պատահի. մեր պայքարն արդար է:

Պատմեմ մի քանի դրվագներ այդ օրերից:

Օր առաջին

Արցախ մեկնելու առաջին գիշերը մեր ամբողջ գումարտակը (մոտ 30 մեքենաներից բաղկացած շարասյուն) առջևի մեքենայի վարորդի անուշադրության պատճառով թյուրիմացաբար ընթանում էր Ադդամի ուղղությամբ: Հանկարծ մեր վարորդը նկատեց սխալը և ռադիոկապով տեղեկացրեց առջևից գնացողներին, և ետևից եկող շարասյունը գնաց ճիշտ ուղղությամբ: Այդ գգուշացումը մեզ փրկեց աղբյուրանակալան պահակակետերի հետ հանկարծակի ընդհարումից:

Դա, կարելի է ասել, մեր առաջին օրվա փորձությունն էր ռազմաճակատում:

Հաջորդ օրը Վանքից դեպի Չլդրան ճանապարհի մի մասն ան-

ցանք բեռնատար մեքենաներով, իսկ մեծ մասը՝ ոտքով, քանի որ թշնամին հավանաբար նկատել էր մեքենաների լույսերը և սկսել էր ռմբակոծել: Այդ պահերին պառկում էինք գետնին և չէինք պատասխանում, քանի որ նպատակադրված էր Չլդրան մտնել հանկարծակի: Որոշ ժամանակ անց վախը վերջնականապես և ընդմիջտ հաղթահարեցի ու դադարեցի կրակոցների պահին գետնին ընկնել: Մի պահ զգացի, որ ջոկատի մի երկու երիտասարդ զինվոր իրենց շատ վատ են զգում և արտասվում են, հավանաբար՝ վախից: Մոտեցա նրանց և սկսեցի հանգստացնել՝ բացատրելով որ ոչ մի վտանգ չկա: Կարևորն այն է, որ, գալով դարաբաղցիներին օգնության, մենք շատ մեծ և հայրենամկեր գործ ենք անում: Տեղին ասված խոսքեր էին, և նրանք հանգստացան:

Առաջին տանկը

Գիշերը, հասնելով Չլդրան, դիրքավորվեցինք: Համարյա գյուղ մտնող ճանապարհին զինվոր Ղազարի հետ խրամատ փորեցինք մեր և ֆազոտի համար: Այդ ճանապարհով կարող էին մտնել թշնամու տանկերը: Այդ տարածքի հրամանատարն էր 26-ի Յուրան (ավարտել էր ԵՊՀ ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետը): Մյուս տղաները նախապես դիրքավորվեցին մոտակայքում, հետո, սակայն, նպատակահարմար գտան տեղափոխվել մի քիչ ավելի բարձր և հեռու՝ լայն տեսադաշտ ապահովելու համար: Նրանց կազմում էին Թամանյան Շուրիկը և մեկ հրահանգիչ-ֆազոտահար՝ Գինոսյան Գագիկը: Ներքևի դիրքում մնացինք ես և զինվոր Ղազարը:

Պարզ է, որ առաջին գիշերը շատ ծանր էր մեզ համար: Ծառերի տերևների խշխշոցը ընդունելով որպես թշնամու խոսակցություն՝ մի քանի անգամ զգուշությամբ առաջ գնացի՝ պարզելու համար՝ մարդ կա՞, թե՞ ոչ:

Լույսը բացվեց տանկի շարժիչի հանկարծակի հռնդյունով: Ամմի-ջապես լիցքավորելով հրթիռով՝ ֆազոտի հեռադիտակի միջոցով սկսեցի փնտրել տանկը: Այն հանկարծակի դուրս պրծավ դիմացի մի բլրի ետևից՝ մոտ 300 մետր հեռավորությամբ: Հավանաբար թաքնված էր եղել այնտեղ նախորդ օրվանից: Մեր ֆազոտի ղեկավարվող կրակոցի նվազագույն հեռավորությունը 400 մետր էր: Ավելի փոքր հեռավորության դեպքում հրթիռի ղեկավարումն անհնար էր, քանի որ այդքան կարճ ժամանակում (1-2 վրկ) հնարավոր չէր ուղղորդել նրա հետա-

գիծը: Մտածելու ժամանակ չկար: Հրթիռն ուղղելով արագ շարժվող տանկի վրա՝ կրակեցի: Հրթիռը հարվածեց և պայթեց տանկի առջևի թրթուրներից մեկի տակ: Տանկը կանգ առավ ինչ-որ շինությունից ոչ հեռու: Դա գյուղական տրակտորների «գարաժ» էր: Տանկից դուրս եկած մարդիկ տրակտորներից մեկի օգնությամբ ետ քաշեցին այն և քաքցրին այդ շինության ետնամասում: Իմ դիրքից տանկն այլևս չէր երևում: Փոխարենը տանկը լավ էր երևում մեզանից վերև և ավելի հեռավոր գտնվող Գագիկի դիրքից, որն անմիջապես հարվածեց տանկին և լիովին ոչնչացրեց այն: Դա ահռելի ոգևորություն առաջացրեց մեր շարքերում և հավանաբար մենք խուճապ՝ թշնամու մոտ: Թշնամու համար դա շատ անսպասելի էր, քանի որ համոզված էին, որ դիմադրող ուժերը սպառված են, և հակատանկային զենք մեր մոտ գոյություն չունի: Դրանով իսկ հենց առաջին օրը կատարեցինք մեր առջև դրված խնդիրը՝ կանգնեցնել թշնամու առաջխաղացումը:

Օր երկրորդ

Հաջորդ օրը սպասվող հարձակումը մեր դիրքերի վրա տեղի չունեցավ, բայց կրակոցները չէին դադարում, և անընդիստ լսվում էր «Գրադ» հրթիռների թռիչքի ձայնը: Ես և զինվոր Ղազարը գտնվում էինք նույն դիրքերում: Հանկարծ նկատեցի, որ հեռվից՝ մոտ 3-4 կմ հեռավորությունից, ճանապարհով դեպի մեր կողմն է գալիս թշնամու տանկը: Դճանապարհն անցնում էր ծառատունկ տարածքով և մի քանի բացատներով: Չմայած ֆագոտով կրակելու առավելագույն հեռավորությունը 3-4 կմ է, որոշեցի ոչնչացնել անմիջապես՝ առանց սպասելու նրա մոտենալուն: Լիցքավորեցի ֆագոտը և սկսեցի նրա դիտակով հետևել տանկին՝ կրակելու համար հարմար պահի սպասելով: Պետք է նշել, որ ֆագոտի հրթիռը թռիչքի ընթացքում ուժեղ ձայն է արձակում, որը կարող է լսել հակառակորդը և բացահայտել այն տեղը, որտեղից հրթիռն արձակվել է: Կրակ, և հրթիռը թռավ: Նրա արագությունը մոտ 200 մ/վ է, այսինքն՝ թռիչքի տևողությունը՝ մոտ 20 վայրկյան:

Թռիչքից մի քանի վայրկյան անց լսվեց կրակոցի և պայթյունի ձայն, և ես ոտքի ցավից կորցրեցի գիտակցությունս, բայց ձեռքերս շարունակում էին պահել ուղղորդող բռնակը: Ենթագիտակցաբար հասկանալով, որ հրթիռ եմ դեկավարում, կամքի գերագույն լարումով ինձ ուշքի բերեցի (երիտասարդ տարիներին զբաղվել եմ յոգայով) և շարունակեցի ուղղորդել հրթիռը: Տանկում գտնվողները կա՛ն լսեցին

հրթիռի ձայնը, կա՛մ էլ նկատեցին այն, քանի որ փոխեցին շարժման ուղղությունը և փորձեցին փախչել:

Պետք է ասել, որ հրթիռի ղեկավարումը կատարվում է շատ ամուր, բարակ պողպատյա լարի և դրա միջով անցնող երկրորդ ղեկավարող լարի միջոցով, որով հենց գնում է ուղղորդող ազդանշանը: Հրթիռի՝ նպատակակետին հասնելու վերջին պահին տանկը փոխեց շարժման ուղղությունը և անցավ ծառերի հետևը: Լարը կպավ ծառերին, և հրթիռը պայթեց՝ հավանաբար չվնասելով արդեն չերևացող տանկը:

Հետագայում պարզվեց, որ վիրավորվել է ձախ ոտքիս սրունքը մեծաքանակ մանր բեկորներով: Ոտքս ուռել էր այնքան, որ նույնիսկ կոշիկս հանել հնարավոր չէր: Տղամներն ինձ բժշկական փաթեթ տվեցին, որից, սակայն, ես չօգտվեցի՝ ասելով, որ գուցե ուրիշներին ավելի շատ պետք կգա:

Մի երկու օր ես շարժվում էի ձեռնափայտով: Օրեր անց, երբ հետո մեջքից վիրավորվեց Շուրիկը, այդ բժշկական փաթեթն իսկապես պետք եկավ: Նկարագրված իրադարձություններից օրեր անց Գազիկը կարողացավ ոչնչացնել ևս մի տանկ, որից հետո թշնամին երկար ժամանակով կորցրեց հարձակման ցանկությունը:

Գիպուկահար

Այդ օրերին, երբ դեռ շարժվում էի հենափայտով, լսեցի ավտոմատի անկանոն կրակահերթ: Նկատեցի, որ իմ դիրքից քիչ աջ մի երիտասարդ զինվոր անընդհատ կրակում է ինչ-որ ուղղությամբ:

- Ի՞նչ է պատահել,- գոռացի նրան:

- Սնայպեր,- պատասխանեց նա:

Փայտը ձեռքիս վազեցի նրա կողմը և հանգստացրի: Նա ինձ բացատրեց, թե որ կողմից է լավել կրակոցի ձայնը: Հեռվում՝ հագիվ նկատվող մի տան պատուհանում, նկատեցի շարժվող մարդու գլուխ: Հեռավորությունը մոտ 1 կմ էր: Ես սկսեցի առանձին մեկական կրակոցներ արձակել այդ պատուհանի ուղղությամբ: Նշելով 2-3 կրակոցից հետո պատի վրա փամփուշտից առաջացած հետքերը՝ ավտոմատն ուղղեցի դեպի բաց պատուհանը: Այն պահին, երբ նորից հայտնվեց նրա գլուխը, ես կրակեցի: Այլևս նա չհայտնվեց:

Մեղրը, Ղարաբաղյան պատերազմը և Արամի ճակատագիրը

Լինելով միառժամանակ Չլդրանի դիրքերում՝ մեկ-մեկ գնում էինք

մոտակա տներից մեկի այգին և օգտվում նրա բարիքներից, նույնիսկ այնտեղ վազվզող հավերով ճաշ ենք պատրաստել: Այգում կային փեթակներ: Մեղրի միակ մասնագետը մեր Գինոսյան Գազիկն էր: Դեռևս Ախալցխայում նա իր պապիկից սովորել էր մեղրի շրջանակները փեթակից հանելու հմտությունը: Շուրիկի վիրավորվելու օրն էր: Վիրակապ դնելու նպատակով մեր բլինդած էր եկել մի բուժբույր: Ներկա էր համարյա ողջ «X» ջոկատը՝ Շուրիկը, Գազոն, Կոծինյան Արամը, ես և, իհարկե, բուժբույրը: Վիրակապման ընթացքում Գազոն անհետացավ տեսադաշտից: Որոշ ժամանակ անց փամփուշտների պղնձյա ամանի մեջ նա բերեց մեղրամոմով մեղր: Մի փոքր փորձելուց հետո այդ ամանը դրեցինք բլինդածի պատի մեջ փորված փոսիկի մեջ: Գետնին նստած Արամը հենվել էր հենց այդ պատին:

Հանկարծ լավեց Արամի ճիչը: Պարզվեց, որ մեր մեղրից հյուրասիրվող մի մեղու կծեւ էր նրա վզի երակային հատվածը: Մի քանի վայրկյան անց Արամը թուլացավ և լրիվ կորցրեց շարժունակությունը: Պարզվեց, որ նա ալերգիա ունի մեղվի խայթոցի նկատմամբ: Նրա բախտը բերեց, քանի որ այնտեղ ներկա էր բուժբույրը: Նա անմիջապես հակաալերգիկ պատվաստում արեց (կարծեմ դեմիդրոլ): Բուժբույրն ասաց, որ այդ խայթոցից Արամը կարող էր իր մահկանացուն կնքել: Մի կերպ Արամին բլինդածից մաքուր օդ հանեցինք, քանի որ նրա ոտքերը լրիվ թմբել էին: Այդ միջադեպը թե՛ ցավալի, թե՛ զվարճալի էր: Մասնակցել Ղարաբաղյան պատերազմին և գոհվել մեղվի խայթոցից: Ներկայումս Արամն աշխատում է Շվեյցարիայում, ֆիզիկայի բնագավառի խոշոր մասնագետ է: Կլինե՞ր նա այդպիսին, եթե մեղուն չխայթեր:

Ճակատագրական մի պահ

Հանգիստ պահերին մենք պարբերաբար դիրքերից գնում էինք իմ այդ նկարագրած տնակը թշնամու դիպուկահարների կրակոցների ու դեկցությամբ: Մի անգամ միայնակ վազելով անցնում էի այդ ճանապարհը: Հանկարծ դեմ առա հասած մոշի թփի:

- Կրակում եք, կրակե՛ք,- ասացի ինքս ինձ,- պիտի մոշ ուտեմ:

Կրակոցների տակ մի քիչ կերա և շարունակեցի ճանապարհը: Այդ տնից ոչ շատ հեռու մի գյուղական գուգարան կար: Կարճ ժամանակով մտա այնտեղ և, դուրս գալով, ուղղվեցի դեպի տունը: Հույս ունեի, որ տղաները ուտելու որևէ բան պատրաստած կլինեն: Դա տեսեց մի

քանի լուսն: Վերադարձին նկատեցի, որ գուգարանն արդեն չկար իր տեղում: Այն պայթեցվել էր թնդանոթի զարկով: Երևի նպատակ ունեցին մի ֆիզիկոսով պակասեցնել ԵՊՀ ֆիզիկայի ֆակուլտետի դասախոսների թիվը: Այս անգամ չստացվեց:

Ուղղաթիռը

1993 թ. մեր մասնակցությունը պատերազմին սկսվեց Քելբաջարի գրավումից: Ես և Գագոն ուղղաթիռով Վարդենիսից մեկնեցինք մեր դիրքերը: Ամենատպալորիչն այդ թռիչքից այն էր, որ ուղղաթիռով, բացի զինվորներից, տեղափոխվում էին սննդամթերք (այդ թվում՝ հաց) և դագաղներ: Գեղարվեստական կինոնկարներում այդպիսի դրվագի առկայությունը սուտ և իրականությունից կտրված կթվա:

Անձանոթ շան հավատարմությունը

Այդ օրերին Քելբաջարի բնակչությանը տրամադրվել էր միջանցք՝ դուրս գալու համար: Բայց մենք, համեմայն դեպս զգուշության համար, տանկով բարձրանում էինք սարերում գտնվող գյուղերը: Այնտեղ տեսանք, որ գյուղերի կենդանիները մի 4-5 օր չեն սնվել և սոված սատկում են: Որոշեցինք շներին գոնե կապած վիճակից ազատել: Ես և Շուրիկը մոտեցանք մի կապած գամփո շան, և Շուրիկն անշտապ դանակով կտրեց չղիմադրող շան վզի կապը: Շունը մույնիսկ չհաչեց և վազեց մեր հետևից: Կողքի տանը ես մոտեցա մի այդպիսի կապած շան: Նա հարձակվեց ինձ վրա: Մեր օգնությամբ ազատված և մեզ ուղեկցող գամփոն հարձակվեց և մահացու բռնվածքով բռնեց նրա վզից: Մի քանի անգամ ավտոմատով հարվածեցի շանը: Թեկուզ և բացթողեց, բայց անմիջապես բռնեց «անհյուրընկալ» շան փորից: Հետդարձի ճանապարհին այդ շունը դեռ երկար վազում էր մեր հետևից:

Գուրգեն Մելիքյան

Մշովի բարձունքի գրավմանը մասնակցելուց հետո մեր ջոկատը տեղափոխվեց դեպի Սարսանգի ջրամբարի հյուսիսային կողմը: Գյուղերից մեկի մոտ պատահաբար հանդիպեցինք բեռնատար մեքենայով այդ տարածքով անցնող արևելագետ Գուրգեն Մելիքյանին: Նա այդ տարիներին շատ մեծ աշխատանք էր տանում՝ Ղարաբաղի բնակչությանն օգնելու նպատակով: Դժվար է նկարագրել այդ համդիպմամբ պայմանավորված մեր ուրախության չափը: Գուրգենը

մեզ այնտեղ նկարեց: Հետագայում, սակայն, այդ նկարներն ինչ-ինչ պատճառներով մեզ չհասան: Խառը տարիներ էին:

Թուրքի թաղումը

Քելբաջարի մոտակա գյուղի տարածքում փոխհրաձգության ժամանակ պատահաբար գոհվեց գյուղի անգեմ մեծահասակ մի պապիկ, որը իր կնոջ և աղջկա հետ չէր հեռացել գյուղից: Ամբողջ գիշեր մեր դիրքերում լսվում էր այդ կնոջ լացի ձայնը: Արարողություններ կատարելու և թաղելու հնարավորություն մրանք իհարկե չունեին: Հաջորդ օրը ես և մեր զինվորներից մեկը գերեզման փորեցինք և թաղեցինք այդ թուրքին: Մեր մեջ խոսում էին խիղճը և մարդկային զգացմունքը: Սումգայիթի և Բաքվի դաժանությունների ֆոնին անգամ չեմ փորձել մտածել՝ ճիշտ էինք, թե՞ սխալ:

Քոչարին դիրքերում

Շրջանցելով Սարսանգի ջրամբարը՝ հասել էինք Մարտակերտի մոտակա գյուղերը: Բացի ռազմական գործողություններից, տեղի էին ունենում նաև տարբեր հետաքրքիր դիպվածներ: Այսպես, օրինակ, օրերից մի օր ժամանել էր ֆրանսահայ մի աղջիկ լրագրող: Ջարմանալին ռազմաճակատի գծում մրա կողմից արված մի քանի լուսանկարներն էին խաղաղ պայմաններում, օրինակ՝ երբ նռնակը պայթեցնելով ձուկ էինք բռնում և լճի ափին հանգստանում:

Ջոկատով ջրամբարի հյուսիսային կողմի անտառով անցնելիս հետաքրքիր հայտնագործություն արեցի: Նկատեցի ծառերի մեջ պատսպարված մի շինություն: Անջատվելով ջոկատից՝ մոտեցա ծառերով, բարձր խոտով ու թփերով շրջապատված այդ շինությանը: Պարզվեց՝ քանդված հայկական եկեղեցի էր: Իմ այդ տեղագնումը կարող էր վատ ավարտ ունենալ, քանի որ գտնվում էի թշնամու տարածքում, իսկ մերոնք շատ առաջ էին գնացել: Կրակոցներով կողմնորոշվեցի և հասա մերոնց: Մի օր էլ բարձունքներից մեկում Գագոն սկսեց ինձ պարել սովորեցնել (հիմնականում՝ քոչարի և յարխուշտա), քանի որ ինքը մինչ այդ օրերը պարել էր Հայրիկ Մուրադյանի խմբում: Այդ ուսուցման արդյունքում ես և Գագոն պար բռնեցինք բարձունքում՝ թուրքերի դիրքերից ոչ հեռու՝ մրանց դեմ առ դեմ:

Օր վերջին

Մի գիշեր հանկարծակի արթնացրին բոլորիս, շտապ նստեցրին բեռնատար մեքենա և տեղափոխեցին դեպի հարավ: Հիշողությամս մեջ մնաց այն պահը, երբ մեր գյուղերից մեկով անցնելիս տղաներից մեկը բացականչեց.

- Վա՛յ հաց:

Իսկ մյուսը.

- Վա՛յ աղջիկ,- կարծեմ դա ես էի:

Այդ դիրքերից մեր շտապ հեռանալու պատճառը պարզվեց հետո: Դա միջազգային դիտորդների ներկայացուցիչների ենթադրվող այցն էր: Չե՞ր Հայաստանը պաշտոնապես չէր մասնակցում այդ պատերազմին, և մենք հաշվետու էինք նրանց առջև՝ ի տարբերություն մեր ջարդերը կազմակերպող թուրքերի և ադրբեջանցիների:

Տարիների հեռվից այս ամենը երագային է թվում: Երբեմն նույնիսկ այն զգացողությունն է, թե ֆիլմ ես դիտում, այլ ոչ թե անձամբ ես մասնակցել այդ պատմական իրադարձություններին: Սակայն կողքիս մարտական ընկերները և զոհվածների հիշատակը վերադարձնում են իրականություն:

Ցա՞վ, կարո՞տ, ավստսա՞նք, թե՞ հպարտություն: Ջգացնունքների խառնաշփոթ: Համոզված եմ՝ գլուխ չեմ համելու, դեռ ավելին՝ չեմ էլ ուզում հստակեցնել, քանի որ դա եղել է իմ ընտրությունը:

ՄԱՍ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՐՑԱԽՅԱՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒՄ ԶՈՀՎԱԾ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

ԱԶԳԱԼԴՅԱՆ ԼԵՈՆԻԴ ՌՈՒԲԵՆԻ

(1942-1992)

Ծնվել է 1942 թ. նոյեմբերի 22-ին Վրացական ԽՍՀ, քաղաք Թբիլիսիում (այժմ՝ Վրաստան): 1947-1959 թթ. սովորել է Երևանի Ա. Մռավյանի անվան թիվ 25 դպրոցում:

1960 թ. ընդունվել է Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանի ֆիզիկայի ֆակուլտետը, հետագայում տեղափոխվել է Երևանի պետական համալսարանի համապատասխան ֆակուլտետը, որն ավարտել է 1966 թ.՝ ստանալով ռադիոֆիզիկոսի մասնագիտություն:

1966-1968 թթ. աշխատել է ՀԽՍՀ Պետպլանի լազերային տեխնիկայի հաշվողական կենտրոնում, «Էներգիա» գիտաարտադրական միավորումում և Ատոմային էլեկտրակայանների համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտի Երևանի մասնաճյուղում, ԵՊՀ «Լազերային տեխնիկա» գիտաարտադրական միավորումում՝ որպես համակարգչային ծրագրավորման և հաշվողական տեխնիկայի բաժնի վարիչ:

Արցախյան շարժման առաջին օրից Լ. Ազգալոյանը պայքարի առաջամարտիկներից էր:

1989 թ. «Անկախության բանակ»-ի հրամանատարն էր: Կազմակերպել է Վարդենիսի և Մեղրու շրջանների ինքնապաշտպանությունը: Մասնակցել է Նյուվադիի առաջին գրոհին:

1990 թ. վերջերից Լ. Ազգալոյանը մասնակցել է Գետաշենի, Շահումյանի, այնուհետև՝ Մարտակերտի շրջանների ինքնապաշտպանական և ազատագրական մարտերին:

1991 թ. հունիսին համախոհների հետ ստեղծել է «Ազատագրական բանակ» ռազմական կազմակերպությունը և մինչև կյանքի վերջը եղել նրա գլխավոր հրամանատարը:

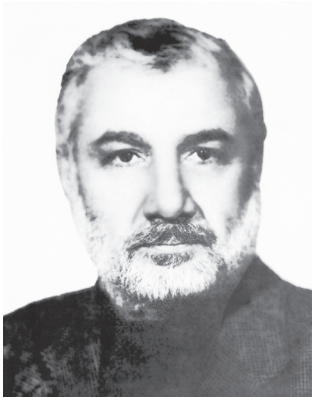
Լ. Ազգալոյյանը զոհվել է 1992 թ. հունիսի 21-ին ԼՂՀ Մարտակերտի շրջանի Տոնաշեն գյուղի մերձակայքում թշնամու դավադիր գնդակից: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի քաղաքային գերեզմանատանը (Թոխմախ)՝ իր ծնողների աճյունների մոտ:

ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1994 թ. թիվ 380-1 որոշմամբ՝ Լ. Ազգալոյյանը հետմահու պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի շքանշանով:

ՀՀ նախագահի 1996 թ. սեպտեմբերի 20-ի թիվ 20 հրամանագրով պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի շքանշանով:

2007 թ. նոյեմբերի 23-ին ԵՊՀ ֆիզիկայի ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Լ. Ազգալոյյանի անվամբ: Նրա անվամբ են կոչվում նաև Բերդաձորի ենթաշրջանի Արտաշավան և Արարատի մարզի Վերին Դվին գյուղերի միջնակարգ դպրոցները:

ԱԶԻԲԳՅՈՉՅԱՆ ՄԻՄՈՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ (ԳԵԳ)

(1939-1991)

Ծնվել է 1939 թ. փետրվարի 6-ին Ռումինիայի Գալաց քաղաքում: 1946 թ. ընտանիքով հայրենադարձվել է Խորհրդային Հայաստան: Սովորել է Երևանի թիվ 24 միջնակարգ դպրոցում: 1955 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի երկրաբանական ֆակուլտետը, որն ավարտել է 1960 թ. ինժեներ-երկրաբանի որակավորմամբ: Ս. Աշիբգյոզյանը 1970 թ. Մոսկվայում պաշտպանել է քեկնածուական ատենախոսություն: 1984 թ. նրան շնորհվել է ավագ գիտաշխատողի կոչում: 1960-1991 թթ. աշխատել է ՀԽՍՀ ԳԱ երկրաբանական գիտությունների ինստիտու-

տում, հեղինակել է 70-ից ավելի գիտական աշխատություններ, զբաղվել թարգմանություններով: Շուրջ 11 տարի դասախոսել է Երևանի պետական համալսարանում: Զբաղվել է հանրապետության գունավոր և ազնիվ մետաղների հանքավայրերի հեռանկարային ուսումնասիրությամբ: 1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժից հետո աղետի գոտում ղեկավարել է երկրաշարժաբանների միջազգային ջոկատը: Գիտության անխոնջ մշակ լինելուց բացի՝ նա զբաղվել է արվեստով և սպորտով, երկար տարիներ երգել է Խոր Վիրապի վանքի «Նարեկ» արական երգչախմբում:

1989 թ. ՀՀԸ առաջին համագումարում Ս. Աշիբգյոզյանն ընտրվել է արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի անդամ:

1989 թ. անդամագրվել է «Արաբո» կամավորական ջոկատին և մասնակցել Եղեգնաձորի շրջանի Գնեշիկ, Երասխ, Արենի, Խաչիկ, Նոյեմբերյանում՝ Ոսկեպար և այլ սահմանամերձ գյուղերի ինքնապաշտպանական մարտերին, ապա՝ մեկնել Արցախ՝ ստանձնելով Մարտունաշենի պաշտպանության ջոկատի հրամանատարությունը:

1990 թ. Ս. Աշիքյոզյանն ընտրվել է Երևանի քաղխորհրդի պատգամավոր, մասնակցել ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի աշխատանքներին:

Ս. Աշիքյոզյանը գոհվել է 1991 թ. ապրիլի 30-ին Մարտունաշենի ինքնապաշտպանության ժամանակ Արցախը հայաթափելու «Կոլ-ցո» (Օղակ)⁵² գործողությունը կանխելիս: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևան քաղաքի Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական տարածքի գերեզմանատանը:

ՀՀ նախագահի 1996 թ. սեպտեմբերի 20-ի ՆՀ-640 հրամանագրով՝ Ս. Աշիքյոզյանը հետմահու պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի շքանշանով:

Ամուսնացած էր, ունի երկու զավակ:

2011 թ. ապրիլի 29-ին ԵՊՀ աշխարհագրության և երկրաբանության ֆակուլտետի միներալոգիայի և պետրոգրաֆիայի կաբինետը անվանակոչվել է Ս. Աշիքյոզյանի անվամբ:

ԱՍԱՏՐՅԱՆ ԱԼԵՔՍԱՆ ՖԵԼԻՔՍԻ

(1964-1992)

Ծնվել է 1964 թ. սեպտեմբերի 2-ին ՀԽՍՀ Հոկտեմբերյանի շրջանի (այժմ՝ ՀՀ Արմավիրի մարզ) Նոր Արմավիր գյուղում: 1971-1981 թթ. սովորել է Նոր Արմավիրի միջնակարգ դպրոցում: 1982-1984 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում (Խաբարովսկում): Ջորացրվելուց հետո 1984 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի մաթսապատրաստական բաժինը: 1988-1989 թթ. Ալ. Ասատրյանը ընդհատում է ուսումը (տարկետում)՝ ընտանիքին օգնելու համար:

1990 թ. Ալ. Ասատրյանը վերականգնում է ընդհատած ուսումը՝ համատեղելով աշխատանքը և կրթությունը, սակայն հայրենիքը զինվորի կարիք ուներ:

1992 թ. ապրիլի 30-ին մեկնել է Արցախ և մասնակցել ինքնապաշտպանական մարտերին: Նույն թվականի հունիսի 13-ին ԼՂՀ Շահումյանի շրջանի Բուզլուխ գյուղի պաշտպանական մարտերի ժամանակ Ալ. Ասատրյանը անհայտ կորել է:

ԼՂՀ նախագահի 2007 թ. թիվ 17 հրամանագրով՝ Ալ. Ասատրյանը պարգևատրվել է «Արիության համար» մեդալով:

ԱՎԱԳԻՄՅԱՆ ՎԱՉԱԳԱՆ ՌԱՖԱՅԵԼԻ

(1969-1992)

Ծնվել է 1969 թ. օգոստոսի 27-ին ԼՂԻՄ (այժմ՝ Արցախի Հանրապետություն) Մարտակերտ քաղաքում: 1986 թ. ավարտել է Մարտակերտի թիվ 1 միջնակարգ դպրոցը ոսկե մեդալով: 1987 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտական կիբեռնետիկայի ֆակուլտետի կիբեռնետիկայի բաժինը:

1988-1989 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում (Բաշկիրիայում):

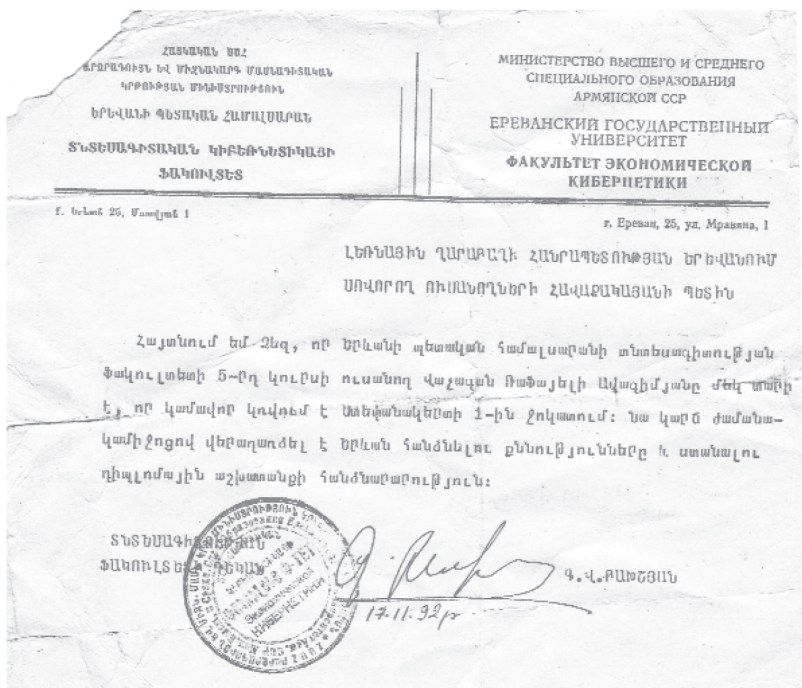
1990 թ. սկսած՝ ծառայել է Շուշիի շրջանի պաշտպանական ստորաբաժանումներում, որոնց կազմում մասնակցել է Մարտակերտի շրջանի ինքնապաշտպանական մարտերին:

1992 թ. նա Բեկոր Աշոտի (Աշոտ Դուլյան)⁵³ առաջին վաշտի զինվոր էր:

Վ. Ավագիմյանը զոհվել է 1992 թ. նոյեմբերի 22-ին Բաշ-Գյունե-խայյայի համար մղված մարտում: Նրա աճյունն ամփոփված է Ստեփանակերտի հուշահամալիրում՝ 1992 թ. սեպտեմբերի 2-ին Չլդրանի անտառում հերոսաբար զոհված հարազատ եղբոր՝ Սամվել Ավագիմյանի աճյունի կողքին:

ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի 1994 թ. մայիսի 6-ի թիվ 0334-1 որոշմամբ՝ Վ. Ավագիմյանը հետմահու պարգևատրվել է Շուշիի ազատագրման մեդալով, նույն թվականի դեկտեմբերի 30-ին ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության ՆՀ-4 որոշմամբ՝ «Մարտական խաչ» 2-րդ աստիճանի շքանշանով:

2007 թ. նոյեմբերի 16-ին Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Վ. Ավագիմյանի անվամբ:

**Տնտեսագիտության ֆակուլտետի դեկանի գործընդհանուր՝
Երևանում սովորող ԼՂՀ ուսանողների հավաքակապանի պետին**

ԱՎԱԳՅԱՆ ԷԴՈՒԱՐԴ ԼՎՈՎԻ

(1969-1991)

Ծնվել է 1969 թ. հուլիսի 26-ին Ուկրաինական ԽՍՀ (այժմ՝ Ուկրաինա) Դոնեցկ քաղաքում: Նախնական կրթությունն ստացել է տեղում:

1981 թ. Ավագյանների ընտանիքը տեղափոխվել է Հայաստան և բնակություն հաստատել Երևանում: Էդ. Ավագյանը 6-րդ դասարանից ուսումը շարունակել է Երևանի թիվ 171 միջնակարգ դպրոցում:

1986 թ. Էդ. Ավագյանն ավարտել է դպրոցը և նույն թվականին ընդունվել Օրջոնիկիձեի բարձրագույն հրամանատարական ուսումնարանը:

1987 թ. Էդ. Ավագյանը գորակոչվել է խորհրդային բանակ: Առաջին վեց ամիսներին ծառայել է Չիրչիկում (Ուզբեկստան), որտեղ լեռնային բարդ և անբարենպաստ կլիմայական պայմաններում խորհրդային զինվորական ստորաբաժանումները պատրաստություն էին անցնում Աֆղանստան մեկնելուց առաջ:

1988 թ. մինչև 1989 թ. փետրվարի 15-ը Էդ. Ավագյանը ծառայությունը շարունակում է Աֆղանստանի Քաբուլ քաղաքում, որտեղից դուրս է գալիս խորհրդային բանակի վերջին հրասայլով: Նույն թվականին, Մուրմանսկում ավարտելով իր ծառայությունը, գորացրվում է:

Խորհրդային բանակում Էդ. Ավագյանը արժանացել է մի շարք մեդալների. Աֆղանստանի նախագահի 1988 թ. մայիսի 10-ի հրամանագրով պարգևատրվել է «Воину-интернационалисту от благодарного афганского народа» (Ինտերնացիոնալիստ-մարտիկին՝ երախտապարտ աֆղան ժողովրդից) մեդալով, ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1989 թ. մայիսի 25-ի հրամանագրով՝ «За отвагу» («Արիության համար»), իսկ սեպտեմբերի 11-ին՝ «За боевые заслуги» («Մարտական ծառայությունների համար») մեդալներով:

1990 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը: Ուսմանը զուգահեռ սովորել է կասկադիորական դպրոցում:

1990 թ. Էդ. Ավագյանը ընդգրկվել է աֆղանական պատերազմի մասնակիցներից կազմված հատուկ ինքնապաշտպանական գումարտակ և մեկնել է Գորիս, Մեղրի:

Էդ. Ավագյանը զոհվել է 1991 թ. ապրիլի 6-ին Մեղրիում: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանում՝ Նոր Նորքի 1-ին զանգվածի Թաթուլ Կրպեյանի անվան զբոսայգում:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի թիվ 1106 հրամանագրով՝ Էդ. Ավագյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

ԱՊՀ մասնակից պետությունների կառավարությունների ղեկավարների խորհրդին առընթեր մարտիկ-ինտերնացիոնալիստների գործերով կոմիտեի որոշմամբ՝ 2005 թ. փետրվարի 19-ին պարգևատրվել է «Ветеран боевых действий» («Մարտական գործողությունների վետերան») մեդալով:

2012 թ. նոյեմբերի 16-ին ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Էդուարդ Ավագյանի անվամբ:

ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ ԱՐԱ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԻ

(1968-1992)

Ծնվել է 1968 թ. դեկտեմբերի 26-ին ԼՂԻՄ (այժմ՝ Արցախի Հանրապետություն) Մարտունու շրջանի Ճարտար գյուղում: 1986 թ. ավարտել է Դուգե Կալերի (1992 թ. հունվարից՝ Ա. Ավանեսյանի անվան) միջնակարգ դպրոցը և ընդունվել Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը:

1987-1989 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում, ինչից հետո շարունակել է ուսումնառությունը ԵՊՀ-ում: Ա. Ավանեսյանը չէր կարող անտարբեր մնալ Արցախում օրեցօր թեժացող մարտերի նկատմամբ: 1991 թ. դեկտեմբերի վերջերին նա մեկնել է Արցախ՝ մաս-

նակցելու հայրենիքի պաշտպանությանը:

Ա. Ավանեսյանը զոհվել է 1992 թ. հունվարի 7-ին՝ Մարտունու շրջանի Ճարտար գյուղի ինքնապաշտպանության ժամանակ: Նրա աճյունն ամփոփված է Ճարտար գյուղի գերեզմանատանը:

2012 թ. նոյեմբերի 16-ին ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Արա Ավանեսյանի անվամբ:

22

Հայաստանի Հանրապետություն
«ՀԱՅ ՇԻՆԱԿԱՆ»
Բարեգործական միություն

Republic of Armenia
ARMENIAN PEASANT
Charity union

375086
Երևան
Շերեթյի փող. 88-16
հեռ. 422679

09.12.1991թ.

375086
Tseretely st. 88-16
Yerevan, Armenia
Tel. 422679

ք. Երևան Yerevan

Ձեռք բերեցի պ. Մկրտչյանի
«Հայ շինական» բարեգործական
միությունը բերանով և քրտնաբերելով
և հրապարակելով իմ օգնություններս
միջոցներ հանձնելով և օգնություններ
և օգնություններ հանձնելով

Հայ շինական
Մկրտչյան
09.12.91թ.
Կ. Գևորգյան

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

«Հայ շինական» բարեգործական միության գրությունը՝ իրավաբանական
ֆակուլտետի դեկան Ռ. Պետրոսյանին

ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ ԶԱՔԱՐ ՍԱՎԻԿԻ

(1970-1992)

Ծնվել է 1970 թ. մայիսի 13-ին ԼՂԻՄ (այժմ՝ Արցախի Հանրապետություն) ԼՂՀ Հաղբուք քաղաքում: Շուտով նրանց ընտանիքը տեղափոխվում է Երևան:

1987 թ. ավարտել է Երևանի Նար-Դոսի անվան միջնակարգ դպրոցը: 1988-1990 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում: Ձորացրվելուց հետո Չ. Ավանեսյանն ընդունվել է Ստավրոպոլի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը: Այդ ժամանակ Արցախում արդեն սկսվել էր ազգային-ազատագրական պայքարը, և հայրենասեր երիտասարդը չէր կարող անտար-

բեր մնալ: Բուհ ընդունվելուց ընդամենը մեկ ամիս անց, կիսատ թողնելով ուսումը, նա զինվորագրվել է Արցախի ազատագրման գործին: Մինչ այդ Չ. Ավանեսյանը իր մի քանի ընկերների հետ կարողացել էր Հյուսիսային Կովկասից որոշակի օգնություն հասցնել մարտնչող Արցախ: Վերադառնալով Արցախ՝ ընդունվել է Կիրովականի մանկավարժական ինստիտուտի Ստեփանակերտի բաժանմունքի պատմաբանասիրական ֆակուլտետի «Պատմություն և օտար լեզու» բաժինը:

Արցախում մարտերն օրըսօրե քեժանում էին, և Չ. Ավանեսյանը կրկին մեկնում է Հյուսիսային Կովկաս՝ անհրաժեշտ բեռներ Արցախ փոխադրելու համար: Այդ ամենը չէր կարող անցկատ մնալ Ադրբեյջանի օմոնականների տեսադաշտից: Նրան ու իր վեց ուսանող ընկերներին սպառնում էր բռնի արտաքսում Արցախից: Այդ պատճառով Արթուր Մկրտչյանի աջակցությամբ Չ. Ավանեսյանը իր ընկերների հետ տեղափոխվում է Երևան: Չ. Ավանեսյանը 1991 թ. սեպտեմբերից Կիրովականի մանկավարժական ինստիտուտի Ստեփանակերտի բաժանմունքի պատմաբանասիրական ֆակուլտետից տեղափոխվում է Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի երկ-

րորդ կուրս: Սակայն նրա ուսումնառությունը համալսարանում կարճ տևեց: Հարկավոր էր շտապ մեկնել Արցախ:

Արցախյան մարտերում Ջ. Ավանեսյանը միշտ թեժ կետերում էր, որտեղ դրսևորվում էին նրա կազմակերպչական մեծ ունակությունները: Մասնակցել է Շուշիի ազատագրմանը, Կիչանի, Արմենավանի, Բերդաձորի, Ասկերանի համար մղվող մարտերին:

Նա առաջիններից էր, ով ստեղծեց «Հայ երիտասարդական ճակատ» (հետագայում՝ «Ազգային ճակատ»), «Հայ ազգայնականների խումբ» կազմակերպությունները, որոնց անդամները անձնագոհաբար կռվեցին Արցախի ազատագրման համար:

Ջ. Ավանեսյանը գոհվել է 1992 թ. հունիսի 29-ին Մատաղիսում մղված մարտերից մեկում: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

ԼՂՀ նախագահի 2000 թ. թիվ 183 հրամանագրով՝ Ջ. Ավանեսյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության համար» մեդալով:

2010 թ. հոկտեմբերի 1-ին ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Ջ. Ավանեսյանի անվամբ:

19.08-91 E. M. Zverev

J. V. G. G. G.

[illegible]

25.08.91

[illegible]

20.08.91 p
J. Viphart

W. S. G. I. V. S. Chapman

44 mg/kg body wt
44 mg/kg body wt
27-08-91
Bm

12.09.91p. 9/02/1149

2
Lub 8
30.09.91

Lophoceros *humboldtii* with
w/p - w/b y face SFB 3 f 2 spots
youngest - very humb.
y face 9 f. + dark m. ~~~~~
Rsf. 3.09 g/f.

**Զաքար Ավանեսյանի դիմումը՝ ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետում
ուսումը շարունակելու մասին**

ԼՆՌԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՈՒԴԻ
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ НАГОРНО-КАРАБАХСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

№ _____

« 9 » ապրիլի 1992

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՌԵԿՏՈՐ
ՊՐԻՆ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆԻՆ

Մեծարգո պրն Առաքելյան: Ձեր տնօրինության ներքո գտնվող
կրթօջախի պատմության ֆակուլտետի 2-րդ կուրսի ուսանող Ջաքար Ավա-
նեսյանը գտնվում է ԼՂՀ պաշտպանող-կամավորական ջոկատներից մեկում:

Արցախը կարիք ունի հայրենասեր երիտասարդների, ուստի
խնդրվում է Ջաքար Ավանեսյանին թույլատրել մի առ ժամանակ չմասնակե-
ցել պարապմունքներին:

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝ Վ. ՀԱԿՈԲՅԱՆ

**ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի քարտուղար Վ. Հակոբյանի
դիմումը՝ ԵՊՀ ռեկտոր Ն. Առաքելյանին**

ԱՐՇԱԿՅԱՆ ՀԱՊԵՏ ԿՈՐՅՈՒՆԻ

(1970-1994)

Ծնվել է 1970 թ. փետրվարի 12-ին ՀԽՍՀ Էջմիածնի շրջանի (այժմ՝ ՀՀ Արմավիր մարզ) Արշալույս գյուղում: 1987 թ. գերազանցությամբ ավարտել է հայրենի գյուղի միջնակարգ դպրոցը և մեկնել Նովոսիբիրսկ (ՌԽՖՍՀ)՝ ուսումը շարունակելու բարձրագույն զինվորական ուսումնարանում:

1988 թ., կիսատ թողնելով ուսումը, Հ. Արշակյանը վերադարձել է Հայաստան և ընդունվել Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետ: Արցախյան պատերազմի սկսվելուն պես նա կամավոր մեկնել է ռազմաճակատ, որտեղ դարձել է վաշտի հրամանատար՝

ավագ լեյտենանտի կոչումով:

1992 թ. Հ. Արշակյանը մարտական ընկերների հետ գործում մասնակցություն է ունեցել Հաղրութ-Ֆիզուլի-Հորադիզ ուղղությամբ ԼՂՀ պաշտպանության բանակի վարած հաղթական մարտերին:

1993 թ. իր վաշտով տեղափոխվել է Մարտակերտի շրջան, որտեղ պաշտպանության բանակի այլ ստորաբաժանումների հետ մասնակցել է ավելի քան տասը գյուղերի ազատագրմանը:

Հ. Արշակյանը զոհվել է 1994 թ. հունվարի 9-ին Մատաղիսի մոտակայքում՝ Դազադասարի բարձունքում մղած մարտերի ժամանակ: Նրա աճյունն ամփոփված է հայրենի Արշալույս գյուղի հուշահամալիրում:

ՀՀ պաշտպանության նախարարի 1994 թ. թիվ 950 հրամանով՝ ավագ լեյտենանտ Հ. Արշակյանին հետմահու շնորհվել է կապիտանի կոչում: Նույն թվականի օգոստոսին ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության թիվ 0375-1 որոշմամբ՝ հայրենիքի պաշտպանության գործում ցուցաբերած ակնառու խիզախության և անձնական արիության համար պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի

շքանշանով:

ԼՂՀ Ազգային ժողովի որոշմամբ՝ 1997 թ. Քյուրդլար գյուղը վերանվանվել է Հապետավան:

1998 թ. փետրվարի 17-ին Հ. Արշակյանը հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ արծաթե հուշամեդալով:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի 1-ի հրամանագրով՝ Հ. Արշակյանը պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով, իսկ ԼՂՀ նախագահի 2003 թ. թիվ 22 հրամանագրով՝ «Մարտական ծառայություն» մեդալով: Հ. Արշակյանի հիշատակը հավերժացվել է նաև Մատաղիսում կանգնեցված հուշակոթողով:

Ամուսնացած էր, ունի մեկ դուստր

2011 թ. սեպտեմբերի 1-ին ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Հապետ Արշակյանի անվամբ:

ԲԱՆՇԱՆ ՎԱՐԴԱՆ ԱԶԱՏԻ

(1965-1991)

Ծնվել է 1965 թ. հունիսի 1-ին Երևան քաղաքում: Միջնակարգ կրթությունը ստացել է Արմավիր քաղաքի թիվ 2 միջնակարգ (այժմ՝ Վարդան Բախշյանի անվան) դպրոցում: 1983 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետ: 1984-1986 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում (Հեռավոր Արևելքում՝ Ռուսաստանի Դաշնություն): Չորսգրվելուց հետո ուսումը շարունակել է համալսարանում:

1988 թ. ընդունվել է ԵՊՀ ասպիրանտուրա՝ միաժամանակ աշխատելով Հայաստանի պատմական աշխարհագրության և քարտեզագրության լաբորատորիայում:

րիայում:

Մինչև Արցախի ազատամարտին մասնակցելը Վ. Բախշյանը պատրաստվում էր պաշտպանել թեկնածուական ատենախոսություն՝ «Արևմտյան Հայաստանի վարչական բաժանումները» թեմայով: Չափազանց կարճ ժամկետում հավաքել և խմբավորել էր համապատասխան նյութերը, կատարել աղբյուրագիտական տվյալների վերլուծություն, կազմել տեղեկատվական աղյուսակներ, ճշգրտել վարչական միավորների ընդգրկած սահմանները, միաժամանակ կազմել Էրզրումի, Դիարբեքիի, Սվազի, Կարսի տեղագրությունը՝ վարչատարածքային և պատմաաշխարհագրական նկարագրով:

1988 թ. սկսված Արցախյան շարժման ակտիվ մասնակիցներից մեկն էր: Հենց այդ տարիներին նա մի խումբ ընկերների հետ հիմնադրել է ՀՈՒԴ-ը (Հայ ուսանողական դաշինք) և հրատարակել «Դաշինք» ուսանողական թերթը:

1989 թ. Վ. Բախշյանը դառնում է Հայաստանում կրկին վերահաստատված Հայ մարմնակրթական ընդհանուր միության (ՀՄԸՄ) հիմնադիրներից մեկը: 1991 թ. Աթենքում ընտրվում է ՀՄԸՄ-ի կենտրոնա-

կան վարչության անդամ:

1990 թ., միանալով ինքնապաշտպանական ջոկատներին, մեկնում է Արցախ: Մասնակցում է Բերդաձորի ինքնապաշտպանությանը:

Վ. Բախշյանը զոհվել է 1991 թ. դեկտեմբերի 16-ին Հասանաբաղ գյուղի մոտ: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

ԼՂՀ նախագահի 1995 թ. թիվ 42 հրամանագրով՝ Վ. Բախշյանը հետմահու պարգևատրվել է ԼՂՀ «Մարտական խաչ» 2-րդ աստիճանի շքանշանով:

1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ արծաթե հուշամեդալով:

2008 թ. ԵՊՀ աստվածաբանության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Վ. Բախշյանի անվամբ:

ԲԱՐԲԱՐՅԱՆ ՆԵՐՍԵՍ ԳՐԻԳՈՐԻ

(1964-1991)

Ծնվել է 1964 թ. հուլիսի 15-ին ՀԽՍՀ Լենինական քաղաքում (այժմ՝ Գյումրի): Մինչև 4-րդ դասարանը սովորել է Գյումրիի Ղազարոս Աղայանի անվան թիվ 49 դպրոցում:

1977 թ. ընտանիքով տեղափոխվել է Երևան: Ն. Բարբարյանը ուսումը շարունակել է Երևանի Պարույր Սևակի անվան թիվ 123 դպրոցում, իսկ միջնակարգն ավարտել Նուբարաշենի թիվ 175 դպրոցում:

1982-1984 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում՝ Ռյազանի հակաօդային պաշտպանության վաշտում:

1985 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետը, որտեղ համակուրսեցիներ ու մտերիմ ընկերներ էին Պետրոյի (Պետրոս Դևոնյանի) հետ:

1988 թ. Արցախյան շարժման առաջին օրերից Ն. Բարբարյանը դարձավ ակտիվ մասնակիցներից մեկը: Ռուսաստանից զենք ու զինամթերք էր բերում, այնուհետև ընկերների հետ սկսեցին զինել սահմանամերձ շրջանի բնակիչներին ու բացատրական աշխատանքներ տանել (Սիսիան, Նոյեմբերյան և սահմանամերձ այլ շրջաններ):

1990 թ. մեկնում է Արցախ՝ Շահումյանի շրջան:

Ն. Բարբարյանը զոհվել է 1991 թ. մայիսի 24-ին՝ Հայ Բորիս գյուղի մարտերում: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

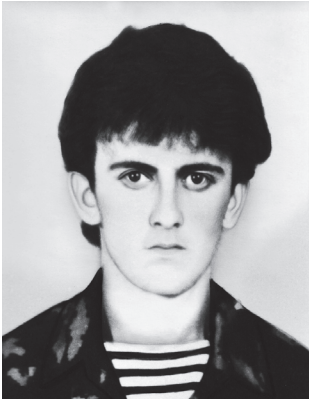
ՀՀ նախագահի 1996 թ. սեպտեմբերի 20-ի հրամանագրով՝ Ն. Բարբարյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով: 1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ պատվոգրով և դրամական պարգևով: ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի 1-ի ՆՀ-1106 հրամանագրով՝ հայրենիքի սահմանները պաշտպանելիս ցու-

ցաբերած անճնագոհության և խիզախության համար նա կրկին
պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

Տփլիսից,
 Պաշտոնի և անդեր,
 Ստեփան Զուրաբյան
 Խաչատրյան:
 Մի և Ստեփան
 Զուրաբյան և
 Խաչատրյան:
 Զուրաբյան և
 Ստեփան Զուրաբյան
 Խաչատրյան:
 Մի և Ստեփան
 Զուրաբյան և Խաչատրյան:
 Մի և Ստեփան
 Զուրաբյան
 Ստեփան Զուրաբյան
 88 թիվ Մեծ Բերդ:

Ներսես Բարբաբյանի ստեղծագործություններից

ԳՅՈՐԳՅԱՆ ՖՈՒՐՄԱՆ ԱՐԿԱԴՅԱՅԻ

(1973-1992)

Ծնվել է 1973 թ. օգոստոսի 28-ին ԱԽՍՀ Շահումյանի շրջանի Վերին Շեն գյուղում (այժմ՝ Արցախի Հանրապետության): 1979 թ. ընդունվել է Վերին Շենի թիվ 1 միջնակարգ դպրոցը: 1982 թ. Գյորգյանների ընտանիքը տեղափոխվել է Շահումյան շրջկենտրոն, որտեղ Ֆ. Գյորգյանը ուսումը շարունակել է թիվ 1 միջնակարգ դպրոցում:

Արցախյան շարժման սկզբից Ֆ. Գյորգյանը դարձավ նրա ակտիվ մասնակիցներից մեկը: 1988 թ. անդամագրվել է Շահումյանի շրջանի ինքնապաշտպանական ջոկատին:

1991 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետը: Երևանում անդամակցել է Շահումյան-Գետաշեն հայրենակցական միությանը և օգնել է Արցախ գեներ տեղափոխելուն:

1992 թ. հուլիսին զինվորագրվել է Շահեն Մեղրյանի⁵⁴ ղեկավարությամբ Երևանում ստեղծված պարտիզանական ջոկատին:

ԵՊՀ-ում առաջին կիսամյակի քննությունները հանձնելուց հետո Ֆ. Գյորգյանը մեկնել է Շահումյան, մասնակցել տեղի ինքնապաշտպանական մարտերին:

1992 թ. ապրիլի վերջին նա վերադարձել է Երևան՝ համալսարանում երկրորդ կիսամյակի քննությունները հանձնելու համար:

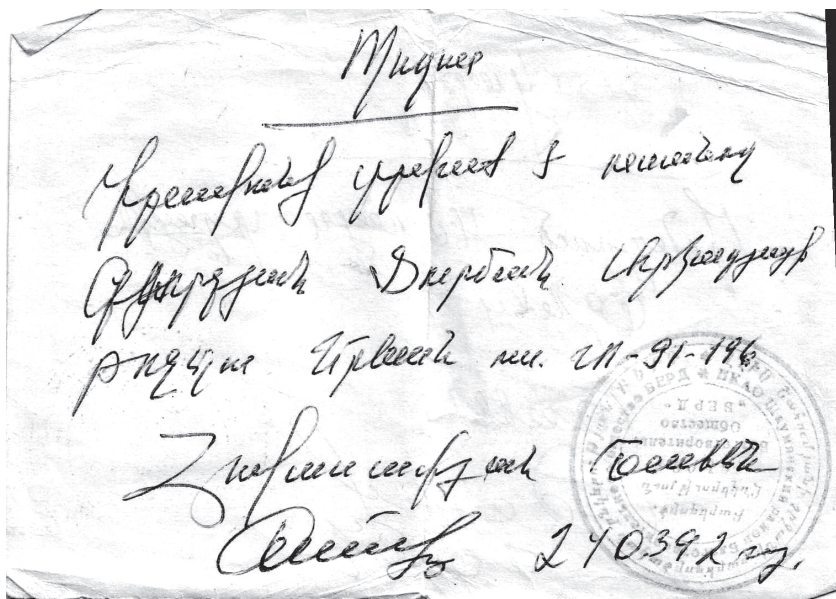
Ֆ. Գյորգյանը զոհվել է 1992 թ. սեպտեմբերի 29-ին ուղղաթիռի վթարից՝ Շահումյան մեկնելիս: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ պատվոգրով և դրամական պարգևով:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի թիվ 1106 հրամանագրով՝ Ֆ. Գյորգյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով: Նույն

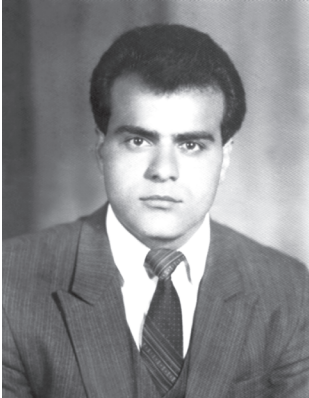
թվականին ԼՂՀ նախագահի թիվ 340 հրամանագրով պարգևատրվել է «Արիության համար» մեդալով:

2007 թ. նոյեմբերի 16-ին Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Ֆ. Գյորգյանի անվամբ:

Ֆուրման Գյորգյանի անցագիրը Արցախից Երևան մեկնելու համար

ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ ՏԻԳՐԱՆԻ

(1969-1994)

Ծնվել է 1969 թ. մարտի 25-ին ՀԽՍՀ Նաիրիի շրջանի (այժմ՝ ՀՀ Կոտայքի մարզ) Նոր Հաճն քաղաքատիպ ավանում: Միջնակարգ կրթությունը ստացել է տեղի դպրոցում:

1987 թ. մայիսի 15-ին գորակոչվել է խորհրդային բանակ: Ծառայությունն անցել է Աֆղանստանում տեղակայված ստորաբաժանումներում: 1989 թ. գորացրվել է և պարգևատրվել ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի պատվոգրով ու կրծքանշաններով: Աֆղանստանի նախագահի 1988 թ. մայիսի 15-ի հրամանագրի համաձայն՝ Վ. Դալլաքյանը պարգևատրվել է «Воину-

интернационалисту от благодарного афганского народа» («Ինտերնացիոնալիստ-մարտիկին երախտապարտ աֆղան ժողովրդից») մեդալով:

1989 թ. աշխատանքի է ընդունվել Նոր Հաճնի «Սապֆիր» գործարանում: Միաժամանակ ակտիվ մասնակցություն է ունեցել Արցախի ազատագրական պայքարին:

1990 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը:

1990 թ. հոկտեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին մասնակցել է Բերդաձորի ինքնապաշտպանությանը, մասնավորապես՝ Բերդաձորի ամենավտանգավոր կետի՝ Ծաղկաձոր գյուղի պաշտպանությանը:

Վ. Դալլաքյանը զոհվել է 1994 թ. հունվարի 31-ին՝ Արցախի Հանրապետության Շահումյանի շրջանի ազատագրման գործողությունների ժամանակ, Ղաճշլու գյուղի մատույցներում: Նրա աճյունն ամփոփված է Նոր Հաճնի գերեզմանատանը:

ՀՀ պաշտպանության նախարարի 1996 թ. դեկտեմբերի 20-ի թիվ 586 հրամանով՝ Վ. Դալլաքյանը հետմահու պարգևատրվել է «1992-

1994 թթ. մարտական գործողությունների մասնակից» կրծքանշանով:

ՀՀ նախագահի 1999 թ. սեպտեմբերի 20-ի հրամանագրով՝ ՀՀ անկախության հռչակման 8-րդ տարեդարձի առթիվ Նոր Հաճնի երկրապահ ջոկատի ազատամարտիկ Վ. Դալլաքյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

2009 թ. մարտին ԵՊՀ աստվածաբանության ֆակուլտետի լսարաններից մեկն անվանակոչվել է Վ. Դալլաքյանի անվամբ:

ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ ՌՈՒԲԵՆ ՎՈՎԱՅԻ

(1975-1993)

Ծնվել է 1975 թ. նոյեմբերի 12-ին Երևանում: 1992 թ. ավարտել է Էջմիածնի թիվ 12 միջնակարգ դպրոցը, նույն տարին ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետը:

1992 թ. կամավոր զինվորագրվել է Էջմիածնի շրջանի երկրապահ ջոկատին և դեկտեմբերի 22-ին մեկնել Արցախի Հանրապետության Հաղորդի շրջան: Մարտական առաջին գործողությունը, որին մասնակցել է Ռ. Թադևոսյանը, Հոդեր գյուղի ազատագրման մարտերն էին: Քաջարի մարտիկին ընդգրկել են ջոկատի հետախուզական

ստորաբաժանումում: Ռ. Թադևոսյանի մասնակցությամբ դասակը հաջողությամբ կատարել է բազմաթիվ կարևոր առաջադրանքներ:

Ռ. Թադևոսյանը գոհվել է 1993 թ. ապրիլի 10-ին Խրմնջուղ գյուղի մոտ գտնվող բարձունքի համար մղվող մարտերի ժամանակ: Նրա աճյունն ամփոփված է Չվարթնոցի եղբայրական գերեզմանատանը:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի 1-ի ՆՀ-1106 հրամանագրով՝ հայրենիքի սահմանները պաշտպանելիս ցուցաբերած անձնագոհության և խիզախության համար Ռ. Թադևոսյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

ԽՈԶՅԱՆ ՍԱՐԳԻՍ ՎՐԵԺԻ

(1975-1994)

Ծնվել է 1975 թ. դեկտեմբերի 15-ին Երևանում: Միջնակարգ կրթությունն ստացել է Երևան քաղաքի Մ. Սարյանի անվան թիվ 86 գեղանկարչական դպրոցում:

1992 թ. Ս. Խոջյանը ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը: Երկու ամիս ուսանելուց հետո նա կամավոր դիմում է զինկոմիսարիատ՝ ծառայության ընդունվելու նոր կազմավորվող հայոց բանակում: Ս. Խոջյանի 18 տարին լրացավ զինվորական երդումից մի քանի օր անց: Մի քանի ամսում նա այնքան էր կոփվել, որ մարտական ընկերները

նրան «Բասմաչ» էին անվանում:

Ս. Խոջյանը զոհվել է 1994 թ. մայիսի 3-ին Հորադիզում՝ մարտական գործողությունների ժամանակ: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

ՀՀ պաշտպանության նախարարի 1996 թ. դեկտեմբերի 20-ի թիվ 586 հրամանով՝ Ս. Խոջյանը հետմահու պարգևատրվել է «1992-1994 թթ. մարտական գործողությունների մասնակից» կրծքանշանով, 1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ պատվոգրով և դրամական պարգևով, իսկ ՀՀ նախագահի 2003 թ. ապրիլի 2-ի հրամանագրով՝ «Արիության» մեդալով:

2012 թ. նոյեմբերի 16-ին ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Սարգիս Խոջյանի անվամբ:

ԿՈԹՈՒՅԱՆ ԱՐՄԵՆ ՎԱՆԻԿԻ

(1971-1992)

Ծնվել է 1971 թ. մայիսի 12-ին Երևանում: 1978-1988 թթ. սովորել է Երևանի Պեյո Յավորովի անվան թիվ 131 միջնակարգ դպրոցում: 1989 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի ֆիզիկայի ֆակուլտետը: 1990 թ., կիսատ թողնելով ուսումը համալսարանում, Ա. Կոթոլյանը զինվորագրվել է հայրենիքի պաշտպանության գործին:

1991 թ. անդամագրվել է Արամոյի (հրամանատար Արամ Թորգոմյան) ջոկատին: Մարտնչել է Իջևանում, Կապանում, Գորիսում, Շահումյանում, Մարտակերտում: Մասնակցել է Լաչինի ազատագրմանը:

1992 թ. հոկտեմբերից մասնակցել է Հոչազի բարձունքների ու Սոս գյուղի պաշտպանության մարտերին՝ հետ մղելով թշնամու համառ գրոհները:

Ա. Կոթոլյանը զոհվել է 1992 թ. հոկտեմբերի 19-ին Հոչազի բարձունքների համար մղված մարտերի ժամանակ: Նրա աճյունն անփոփոխ է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի 1106 հրամանագրով՝ Ա. Կոթոլյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

2013 թ. նոյեմբերի 13-ին ԵՊՀ սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Արմեն Կոթոլյանի անվամբ:

ԿՐՊԵՅԱՆ ԹԱԹՈՒԼ ԺՈՐԺԻԿԻ

(1965-1991)

Ծնվել է 1965 թ. ապրիլի 21-ին ՀԽՍՀ Թալինի շրջանի (այժմ՝ ՀՀ Արագածոտնի մարզ) Արեգ (2009 թ.-ից՝ վերանվանված Թաթուլ) գյուղում: 1972-1982 թթ. սովորել է Արեգ գյուղի (1991 թ.-ից՝ Թաթուլ Կրպեյանի անվան) միջնակարգ դպրոցում, 1982-1983 թթ.՝ Թալինի տեխնիկական թիվ 29 ուսումնարանում: 1983 թ. գորակոչվել է խորհրդային բանակ, սակայն 1985 թ.՝ սրտի ծանր վիրահատությունից հետո, զորացրվել է՝ ստանալով զինծառայության 2-րդ խմբի հաշմանդամության կարգ:

1986 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի նախապատրաստական բաժանմունք, իսկ այնուհետև՝ Պատմության ֆակուլտետ: 1988 թ. անդամակցել է «Միացում» կազմակերպությանը՝ դառնալով Արցախյան շարժման ակտիվ մասնակիցը: 1990 թ., Պատմության ֆակուլտետի դեկանի հետ համաձայնեցնելով հաճախումների գրաֆիկը, Թ. Կրպեյանը մեկնում է Գետաշեն՝ որպես պատմության ուսուցիչ՝ իրականում դառնալով գյուղի ինքնապաշտպանական ջոկատի ղեկավարը:

Մարտական ընկերների հետ գոհվել է 1991 թ. ապրիլի 30-ին Գետաշենում՝ Արցախը հայաթափելու «Կոլցո» (Օղակ) զործողությունը կանխելիս: Թ. Կրպեյանի աճյունը համազորուղացի գոհված ազատամարտիկների հետ ամփոփված է հայրենի Թաթուլ գյուղում, որտեղ կառուցված է նրանց հիշատակը հավերժացնող հուշահամալիր:

1992 թ. ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Թ. Կրպեյանի անվամբ, որը վերանորոգումից և կահավորումից հետո վերաբացվեց 2007 թ.:

ՀՀ նախագահի 1996 թ. սեպտեմբերի 20-ի ՆՀ-648 հրամանագրով՝ ՀՀ պաշտպանության զործում մատուցած համազգային նշանա-

կության բացառիկ ծառայությունների համար երկրապահ ջոկատի հրամանատար Թ. Կրպեյանին հետմահու շնորհվել է «Հայաստանի ազգային հերոս» ՀՀ բարձրագույն կոչում՝ հանձնելով «Հայրենիք» շքանշանը:

1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ արժաթե հուշամեդալով:

ԵՊՀ գիտխորհրդի որոշմամբ՝ 2000 թ. սեպտեմբերի 1-ից ԵՊՀ-ում սահմանվել է Թ. Կրպեյանի անվան կրթաթոշակ:

Թ. Կրպեյանի անունով է անվանակոչված նաև փողոց ՀՀ Թալին քաղաքում, ինչպես նաև նրա անունն է կրում ԼՂՀ Կովսական քաղաքի դպրոցը:

Ամուսնացած էր, ունի մեկ դուստր:

2015 թ. սեպտեմբերի 2-ին Երևան քաղաքի Նոր Նորքի վարչական շրջանում բացվեց Թաթուլ Կրպեյանի անվան զբոսայգին:

2015 թ. նոյեմբերի 8-ին Արցախի Քաշաթաղի շրջկենտրոն Բերձորի (Աղավնո-Բերձոր ճանապարհի եզրին) մոտ բացվեց Թաթուլ Կրպեյանի անվան պուրակ:

Լ. Գ. ԳՐՐ

Գ. Ե. ԿԱՆՆԵՆՈՎ ԳՆԻՒ ՈՒՆԵՅԱԼ ԶՅԱՒԻ ԺԱՊԱԼ:
2-րդ Կարգումն ունենալ (2-րդ Կարգում) ԳՆԻՒ ՈՒՆԵՅԱԼ ԶՅԱՒ
ԺԱՊԱԼ, ԿՐԱՅԻՆ 20-րդ ԿԱՐԳԱՆԵՆ, ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ:
28-ին և 29-ին ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ

ԳՆԱՆՆԵՆ:
ԿՆԱՐ 2-րդ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ

4.10.90 Գ-ից ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ:

ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ

11.10.90 ԳՆԱՆՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ

15.10.90 ԳՆԱՆՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ
ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՆԵՆ

Հատված Թաթուկ Կրակյանի օրագրից

ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ ՎԱՐԳԱՆ ՆԱՍԼԵՏԻ

(1972-1992)

Ծնվել է 1972 թ. հունվարի 13-ին Երևանում: 1988 թ. ավարտել է Երևանի թիվ 142 միջնակարգ դպրոցը: 1988 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի մեխանիկայի ֆակուլտետը: 2-րդ կուրսից տեղափոխվել է Տնտեսագիտական կիբեռնետիկայի ֆակուլտետ:

Արցախյան պատերազմի առաջին օրերից Վ. Հովհաննիսյանը փորձել է անդամագրվել երկրապահ ջոկատներին և մեկնել ռազմի դաշտ, սակայն ջոկատների հրամանատարները մերժել են՝ պատճառաբանելով նրա՝ ուսանող լինելը:

1992 թ. հունիսին Վ. Հովհաննիսյանը, հանձնելով կիսամյակի քննությունները, փոխադրվում է 4-րդ կուրս, սակայն Արցախ գնալու մտադրությունից չի հրաժարվում: Ծնողներից թաքուն անդամագրվում է Վ. Սարգսյանի հավաքագրած մահապարտների ջոկատին:

1992 թ. օգոստոսի 30-ին Վ. Հովհաննիսյանը «Արծիվ» մահապարտների գումարտակի կազմում մեկնում է Արցախ և սեպտեմբերի 1-11-ը մասնակցում ԼՂՀ Մարտակերտի շրջանի Չլդրան, Դրմբոն, Հարությունագոմեր բնակավայրերի ազատագրման մարտերին:

Վ. Հովհաննիսյանը զոհվել է 1992 թ. սեպտեմբերի 11-ին՝ Վաղուհասի բարձունքի ազատագրման ժամանակ: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

1998 թ. փետրվարի 17-ին Վ. Հովհաննիսյանը հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ արծաթե հուշամեդալով:

ՀՀ նախագահի 1999 թ. սեպտեմբերի 20-ի հրամանագրով՝ Վ. Հովհաննիսյանը պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

2007 թ. սեպտեմբերին Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտության ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Վ. Հովհաննիսյանի անվամբ:

ՂԱԶԱՐՅԱՆ ԱՐՄԵՆ ՎԱՐԴԳԵՍԻ

(1972-1994)

Ծնվել է 1972 թ. մարտի 30-ին ՀԽՍՀ Հրազդանի շրջանի (այժմ՝ ՀՀ Կոտայքի մարզ) Սեդրաձոր գյուղում: 1989 թ. ավարտել է Հրազդանի Հակոբ Պարոնյանի անվան թիվ 12 միջնակարգ դպրոցը:

1990 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի մաթեմատիկայի ֆակուլտետը:

Անմասն չմնալով Արցախի ազատագրման պայքարից՝ 1992 թ. նոյեմբերին Ստեփանակերտում կամավոր մտնում է սակրավորների վաշտի մեջ: Շուտով Ա. Ղազարյանին վստահում են դասակի հրամանատարությունը և շնոր-

հում լեյտենանտի զինվորական կոչում: 1992 թ. դեկտեմբերին մասնակցում է Բերձորի (Լաչինի) Ֆինգա բարձունքի վերագրավմանը, իսկ 1993 թ. փետրվարի 5-ին՝ Կիչան, Չղրան գյուղերի մատույցների գործողություններին, վիրավորվում է ոտքից, ապաքինվում և կրկին մեկնում ճակատ:

1993 թ. մարտի վերջին Ա. Ղազարյանը մասնակցում է Քելբաջարի գործողություններին, հունիսի 14-ին՝ Մարտակերտ քաղաքի, հուլիսին՝ Ադդամի ազատագրմանը, իսկ օգոստոսին արդեն մարտնչում էր Հաղբուրթի շրջանի գյուղերի ազատագրման համար: Վիրավորվում է և ապաքինվելուց անմիջապես հետո նորից վերադառնում է մարտի դաշտ: Ստեփանակերտի գնդի հրամանատարությունը, տեսնելով Ա. Ղազարյանի աննկուն կամքը, խիզախությունն ու հայրենասիրությունը, նրան նշանակում է սակրավորների վաշտի հրամանատար՝ շնորհելով ավագ լեյտենանտի զինվորական կոչում:

1993 թ. դեկտեմբերի 29-ին՝ Բոյահմեյլի, Փափրավենդ, Քենգերի գյուղերի ազատագրման ժամանակ, Ա. Ղազարյանը վիրավորվում է երրորդ անգամ (գլխից) և ապաքինվելուց անմիջապես հետո՝ 1994 թ.

հունվարի 7-ին, մասնակցում Ֆիզուլու շրջանի ազատագրմանը, իսկ հունվարի 15-ից՝ Մարտակերտի և Զեյթաջարի ուղղությամբ թշնամու հարձակումների կասեցմանը, նույն թվականի մարտից՝ Հորադիզի պաշտպանական մարտերին:

1994 թ. մարտի 30-ին նրան շնորհվում է կապիտանի զինվորական կոչում:

1994 թ. ապրիլի 10-ից ԼՂՀ ինքնապաշտպանական ուժերը վերսկսում են Մարտակերտի շրջանի՝ թշնամու գրաված գյուղերի ազատագրումը: Նա առաջին շարքերում էր. մասնակցել է Շոթլանլու, Նամբիլի, Ումուրթլու, Յարմջա, Սեյսուլան գյուղերի ազատագրմանը:

Ա. Ղազարյանը զոհվել է 1994 թ. մայիսի 10-ին՝ Մարտակերտի շրջանի Սեյսուլան գյուղի ազատագրման ժամանակ: Նրա աճյունն ամփոփված է հայրենի Մեղրաձոր գյուղի գերեզմանատանը:

ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1994 թ. թիվ 0376-1 որոշմամբ՝ հայրենիքի պաշտպանության գործում ցուցաբերած ակնառու խիզախության և անձնական արիության համար Ա. Ղազարյանը հետմահու պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 2-րդ աստիճանի շքանշանով:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի 1-ի ՆՀ-1106 հրամանագրով՝ հայրենիքի սահմանները պաշտպանելիս ցուցաբերած անձնագոհության և խիզախության համար հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

2008 թ. մարտին ԵՊՀ մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Ա. Ղազարյանի անվամբ:

ИСТОРИКО-ПАРАДАТНИ
ОБЛАСТНОЕ
ВОЕННЫЙ КОМИССАРИАТ

Справка

20

Дана Казарян Арсену Вардгисовичу

24 08 1932 г. рождения в том, что он служил (служит) в рядах Вооруженных
Сил НКР с 08.08.32 по 11/12/32 19 г.

Основание: Военный билет № 1226

Справка дана для представления в Ереванский Гос. Университет

Военный Комиссар А. А. Караманский Республики

И-Р

Ипрессан

Տեղեկանք՝ Արսեն Ղազարյանի՝ ԼՂՀ Ձինված ուժերում ծառայելու մասին

Ե՛ւ ԲՀ - Խ շՆԱՐԵՏԱՎԵԼԿԱՆԵՐ
ՖԱԿՒԼՏԵԿԵՐ ԴԵԿԱԼ ԱՄԵՐՆԵ
ՇՆԱՐԱՅԱԼԵՐԻ ԸՆԴԵ ՖԱԿՒԼՏԵ
ԿԵԿԵՐ Խ ԿԱՐԱՆ 310 ԽՏԻ
ՔԱՆԱԾՈՅ ՆԵՐԱԼԻ ԶԱՅԱՐԿԱՆ
Ե՛Յ

ԴԻՏԱՆ

ԽԵԿԵՐԱՆ ԵՍ ԽԵՅ ԽՈՅԼԱՐԵՐԵՆ Ե
ՔՆՆԱՐՅԱԼԵՐԵՐ ԽԱՆԵՐԵՆ ԺԱՆԿԵԿԵՐ
ՇԱՐ՝ ԶԱՅԱՐԱՅԱՆ ԶԱՆԱՅԱՐԿԱՆ
ԶԱՅԱՐԱՆԿԵՆ ԱՐԱՎԺԱՆԻՑ:

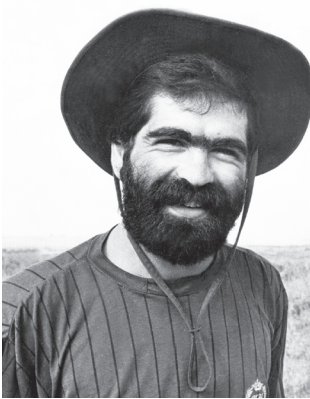
ԴԻՏԱՆ՝ Ա. ԶԱՅԱՐԿԱՆ

Ն. ԴԵԿ

1.12.32.

Արսեն Ղազարյանի դիմումը՝ ԵՊՀ մաթեմատիկայի ֆակուլտետի դեկանին
քննությունները վաղաժամկետ հանձնելու մասին

ՂԵՎՈՂԳՅԱՆ ՊԵՏՐՈՍ ԱՐՇԱԼՈՒՅՍԻ (ՊԵՏՈ)

(1964-1994)

Ծնվել է 1964 թ. փետրվարի 4-ին ՀԽՍՀ Աշտարակի շրջանի (այժմ՝ ՀՀ Արագածոտնի մարզ) Տեղեր գյուղում: Սովորել է Պռոշյան ավանի միջնակարգ դպրոցում, որն ավարտելուց հետո ուսումը շարունակել է թիվ 18 պրոֆտեխուսումնարանում:

1982-1984 թթ. Պ. Ղևոնդյանը ծառայել է խորհրդային բանակում (Բլագովենսկ քաղաքում): Ջորացրվելուց հետո ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետը:

1988 թ.՝ Արցախյան շարժման առաջին օրերից, Պ. Ղևոնդյանը զինվորագրվել է հայրենիքի պաշտպանության գործին:

1991-1992 թթ. Պ. Ղևոնդյանը մասնակցել է Ղուշչիլարի, Մալիբեյլի, Լեսնոյի և հարակից գյուղերի ազատագրման մարտերին:

1992 թ. սեպտեմբերին նշանակվել է ԼՂՀ պաշտպանության բանակի Շուշիի առանձին գումարտակի հրամանատարի տեղակալ:

1993-1994 թթ. Պ. Ղևոնդյանը մասնակցել է Հաղբուքի, Ֆիզուլիի, Ջեբրայիլի, Չանգեղանի ազատագրման մարտերին: Սրիսավենդում Պ. Ղևոնդյանը վնասագերծել է հայկական բնակավայրերը ռմբակոծող Ադրբեջանի բանակի ՍԴԳ-25 ինքնաթիռը:

1994 թ. հունվարին Պ. Ղևոնդյանը իր ջոկատով տեղափոխվել է Քելբաջարի շրջան՝ Օմարի լեռնանցքում կռվող ԼՂՀ պաշտպանության բանակի ստորաբաժանումներին օգնելու համար:

Պ. Ղևոնդյանը զոհվել է 1994 թ. փետրվարի 14-ին՝ վիրավոր ընկերոջը մարտադաշտից դուրս բերելիս, ակամի պայթյունից: Նրա աճյունն ամփոփված է Պռոշյան ավանի Ջորագ պանթեոն-հուշահամալիրում:

ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1994 թ. նոյեմբերի 9-ի նիստի թիվ 0406-1 որոշմամբ՝ Պ. Ղևոնդյանը հետմահու պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի շքանշանով:

ՀՀ նախագահի 1996 թ. սեպտեմբերի 20-ի հրամանագրով պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով: 1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ արծաթե հուշամեդալով:

ԼՂՀ նախագահի 2001 թ. թիվ 229 հրամանագրով՝ Պ. Ղևոնդյանին շնորհվել են «Արցախի հերոս» բարձրագույն կոչում և «Ոսկե արծիվ» շքանշան:

2007 թ. սեպտեմբերին ԵՊՀ ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Պ. Ղևոնդյանի անվամբ:

Պ. Ղևոնդյանի անունով են կոչվում ՀՀ Կոտայքի մարզի Պռոշյան ավանի միջնակարգ դպրոցը, Արցախի Հանրապետության Շահումյանի շրջանի Եղեգնուտ և Քաշաթաղի շրջանի Տիգրանավան գյուղերի դպրոցները:

Արդյունք - Բ. բնագրության Բանույրեր
ների ուսումնական աշխ. ջանք
պարտեզոր 3. Ջ. Զուբարյանին
Ա/Ք Բանույրերի Կ. Կարսի
ուսանող Կերպու շահեղյանին

Դիմում

Դիմում եմ Բանույրերի Կ. Կարսի աշխա-
տանքի հանձնիչ Կերպույանին աշխատելու հետին,
քանի որ 1992 թվին նշանակված Կ. Կարսի
աշխատանքների պարտականությունը չեմ մաս-
նակցել: Բացառությամբ եմ, որովհետև այժ
Խամբույան մասնակցում է ԼՂՀ-ում ծառայող
ինքնապաշտպանական ծառայության:

Դիմող/Կ. Կ/ Կերպու շահեղյան

29.01.93թ.

Դիմում աշխատելու
3. Կարսի
29.01.93

Պետրոս Ղևոնդյանի դիմումը՝ ԵՊՀ պրոռեկտոր Է. Զուբարյանին դիպլոմային
աշխատանքը հանձնելու մասին

ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐԱՅԻ ՅՈՒՐԻՒ

(1966-1993)

Ծնվել է 1966 թ. փետրվարի 1-ին ԼՂԻՄ (այժմ՝ Արցախի Հանրապետություն) Մարտակերտի շրջանի Ներքին Հորաթաղ գյուղում: 1972-1980 թթ. սովորել է տեղի միջնակարգ դպրոցում: 1980 թ. տեղափոխվել է Մարտակերտի միջնակարգ դպրոց և 1983 թ. այն ավարտել գերազանց գնահատականներով:

1984-1986 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում (Չիտա): 1987 թ. ընդունվել և 1992 թ. ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի ժուռնալիստիկայի բաժինը: Նույն թվականին ընդունվել է ԵՊՀ ժուռնալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտուրա:

1992 թ. օգոստոսից աշխատել է «Ազատամարտ» շաբաթաթերթում՝ որպես արցախյան թղթակից: Որպես լրագրող-ազատամարտիկ մասնակցել է Արցախի ազատագրական պայքարին:

1993 թ. հունվարի 17-ին՝ Առաջաճորի պաշտպանության ժամանակ, Ջլոտ կոչվող տեղամասում Ն. Մարությանը ծանր վիրավորվում է, իսկ երկու օր անց՝ հունվարի 19-ին, մահանում: Նրա աճյունն ամփոփված է Մասիս քաղաքի գերեզմանատանը:

1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ պատվոգրով և դրամական պարգևով:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի թիվ 1106 հրամանագրով՝ Ն. Մարությանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով, իսկ ԼՂՀ նախագահի 2003 թ. թիվ 38 հրամանագրով՝ «Մարտական ծառայություն» մեդալով:

2006 թ. սեպտեմբերին ԵՊՀ ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Ն. Մարությանի անվամբ:

ԼՂՀ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ
ՍԱՍՈՒԼԻ ԵՒ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆ
STATE DEFENCE COMMITTEE OF RMK
INFORMATION & PRESS DEPARTMENT

ՀԱՎԱՏԱՐՄԱԳԻՐ

PRESS-PASS

ուժի մեջ է մինչև 1-11 1993թ.

valid untill 199 y.

սույն հավատարմագրով թույլատրվում է

This pass allows

Норайр Марутян

сод. копп. ехенодемуко Азатаваги'В НКР

այցելել, նկարահանել, հարցազրույցներ վարել, ԼՂՀ
հետեւյալ շրջաններում

to visit, take photographs, and
interviews in the following regions

Маргарецкун Ի-ն, Մարտիս, Նիսի, Դոքս, Երանաքելս

ԼՂՀ պետական հիշատակության և
ինքնապաշտպանության ուժերի

մարմիններին երաշխավորվում է աջակցել սույն
հավատարմագիրը ներկայացնող անձին:

Թիվ

45

No

Մ. Ներսիսյան.

ԼՂՀ ՊՊԿ-ի կողմից Նորայր Մարությանին տրված հավատարմագիրը

Ռեպրտաժ «Էրեբունի» օրակազմերի

Հարրաժ - Ճոռնաշխարհ (հեռուստատեսություն)։

Խոսք - Ահա արդե՞ս երբեք ցատույ աւեր է ինչ
Արցախի կեր Տայր Խաչատրուհի կայր
Իրականացվում է բացառապէս օրա-
յի երթուղիներով։ Էրեբունի օրակա-
զմը հաճախ երեւոյնում է գաղտնիքա-
նքի Տաճարի։ Տարրիկ օրերով ու
շաբաթներով ապաւում են թոյլիքի։
Եստիկ համար Արցախից Խաչատ-
րուհի համեմէն ու վերադառնալով Եր-
իւկանի գողգործու է։ Գնացմ թափ-
ւոյ չից-երէն, օրակազմը գրեւորում
է Զայրաւեղ բարձրագոյ վիճակում
Օրեցօր ածում է կանգնակամարտներ
աւեր բացառապէս չիք է ընդունում
տրեւերի առաջադիւ, որոնց զենքը
ածում են Տեֆեաների երկանջում
շափալ գներէն հաճեմար։

Օրերի Տեր Զկարաւահանոյ իրաւք
եղով Երեւանի «Էրեբունի» օրակազմում։

Հարրաժ - Երեւանի «Էրեբունի» օրակազմեր։ (Երեւ-
կանի առաջ Տարեկան Տեֆեան-
անկ բացտրում։ Ճոռնաշխարհ
շրջապարվում թոյլիքի ապաւում
Տարեկանցով մընում է ապաւում

ՄՆԱՅԱԿԱՆՅԱՆ ՍԱՆԱՍԱՐ ԼԱՎՐԵՆՏԻ

(1971-1992)

Ծնվել է 1971 թ. հուլիսի 17-ին ԼՂԻՄ (այժմ՝ Արցախի Հանրապետություն) Մարտակերտի շրջանի Առաջաձոր գյուղում: 1978-1988 թթ. սովորել է հայրենի գյուղի միջնակարգ դպրոցում:

1988 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի մեխանիկայի ֆակուլտետը: 1991 թ., երրորդ կուրսից կիսատ թողնելով ուսումը, մեկնել է Արցախ և որպես կամավոր մասնակցել Շահումյանի ինքնապաշտպանական մարտերին: Նույն թվականին զինվորագրվել է Խաչենի գումարտակի հակատանկային 1-ին վաշտին: Մասնակցել է Բուզլուխի, Էրքեջի համար մղված մարտերին:

Ս. Մնացականյանը զոհվել է 1992 թ. հուլիսի 21-ին՝ Սրխավենդի պաշտպանության ժամանակ: Նրա աճյունն ամփոփված է Առաջաձոր գյուղի գերեզմանատանը:

ԼՂՀ նախագահի 2007 թ. թիվ 17 հրամանագրով՝ Ս. Մնացականյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության համար» մեդալով:

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ ՀՐԱՆՏԻ

(1965-1992)

Ծնվել է 1965 թ. մարտի 29-ին ՀԽՍՀ Հրազդանի շրջանի (այժմ՝ ՀՀ Կոտայքի մարզ) Արտավազ գյուղում: 1980 թ. գերազանց գնահատականներով ավարտել է տեղի ութամյա դպրոցը և ընդունվել Երևանի էլեկտրոնային հաշվիչ-մեքենաների տեխնիկում: Ուսումնառության ընթացքում Պետրոսյանների ընտանիքը տեղափոխվել է Արովյան քաղաք՝ մշտական բնակության: Տեխնիկումն ավարտելուց հետո Ս. Պետրոսյանը աշխատանքի է անցել Ս. Մերգելյանի անվան ինստիտուտում:

1984 թ. գորակոչվել է խորհրդային բանակ և ծառայության անցել Աֆղանստանի Սալանգի լեռնանցքում տեղակայված ստորաբաժանումում: Ս. Պետրոսյանը խորհրդային կառավարության և Աֆղանստանի ղեկավարության կողմից արժանացել է հետևյալ պարգևներին և մեդալներին. ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. հունվարի 28-ի հրամանագրով պարգևատրվել է «70 лет вооруженных сил СССР» («ԽՍՀՄ զինված ուժերի 70 տարի») հորելյանական մեդալով: Աֆղանստանի նախագահի 1988թ. մայիսի 15-ի հրամանագրով պարգևատրվել է «Воину-интернационалисту от благодарного афганского народа» (Մարտիկ-ինտերնացիոնալիստին երախտապարտ աֆղան ժողովրդից) մեդալով: ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թ. դեկտեմբերի 28-ի հրամանագրով պարգևատրվել է «Воину-интернационалисту» («Ինտերնացիոնալիստ-մարտիկին») մեդալով և պատվոգրով:

Զորացրվելուց հետո Ս. Պետրոսյանը ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի երեկոյան բաժին: Արցախյան շարժումը ստիպեց նրան կիսատ թողնել համալսարանական ուսումը և Արովյանի երկրապահ ջոկատի կազմում մաս-

նակցել հայրենիքի ազատագրմանը: 1992 թ. «Արծիվ» մահապարտների գումարտակի կազմում մասնակցել է Արցախի ինքնապաշտպանական մարտերին: Տ. Պետրոսյանը զոհվել է 1992 թ. հոկտեմբերի 1-ին Լաչինում մղված ռազմական գործողությունների ժամանակ:

Աճյունը ամփոփված է Աբովյանի քաղաքային գերեզմանատանը:

ՀՀ պաշտպանության նախարարի 1996 թ. դեկտեմբերի 20-ի թիվ 586 հրամանով՝ Տ. Պետրոսյանը հետմահու պարգևատրվել է «1992-1994 թթ. մարտական գործողությունների մասնակից» կրծքանշանով:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի 1-ի հրամանագրով պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

Ամուսնացած էր, ուներ մեկ որդի:

2012 թ. նոյեմբերի 16-ին ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Տիգրան Պետրոսյանի անվամբ:

ՋՈՒԼՀԱՃՅԱՆ ՄՀԵՐ ԱՐԱՄԻ

(1967-1993)

Ծնվել է 1967 թ. նոյեմբերի 28-ին Լիբանանի Բեյրութ քաղաքում: Նախնական կրթությունը ստացել է Դամասկոսի (Սիրիայի Արաբական Հանրապետություն) Թարգմանչաց վարժարանում:

1978 թ. Մ. Ջուլիաճյանը ծնողների հետ հաստատվել է Բեյրութի արվարձան Պուրճ Համուտում, որտեղ և անդամակցել է ՀՅԴ «Նավասարդյան» պատանեկան միությանը: Միջնակարգ և երկրորդական ուսումը շարունակել է Ազգային Խորեն Խանամիրյանի անվան քոլեջում:

1984 թ. անդամակցել է ՀՅԴ Լիբանանի երիտասարդական միության (ԼԵՄ) «Բաֆֆի» մասնաճյուղին: 1986 թ. փետրվարին ընդունվել է Բեյրութի ամերիկյան համալսարանի բնագիտության բաժին:

1989 թ. դեկտեմբերին ստացել է գիտության պսակավորի վկայական:

1989 թ. Մ. Ջուլիաճյանը նշանակվել է ՀՅԴ «Բաբկեն Սյունի» պատանեկան միության վարիչ, այդ պարտականությունները կատարել մինչև 1991 թ. մարտ ամիսը:

1990 թ. հոկտեմբերին երդում է տվել և անցել ՀՅԴ «Զավարյան» ուսանողական միության շարքերը:

1990 թ. սկզբից մինչև 1992 թ. հունիս ամիսը բնագիտություն է դասավանդել Ազգ. Գևորգ Չալթապաշյան և Գերմանական երկրորդական վարժարաններում: Աշխատել է նաև Բեյրութի ամերիկյան համալսարանի բնագիտության լաբորատորիայում:

1992 թ. ամուսնացել է և տեղափոխվել Հայաստան: Նույն թվականին ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի երկրաբանական ֆակուլտետի ասպիրանտուրան, զուգահեռ մասնակցել Արցախի

ազատագրական պայքարին:

Մ. Ջուլիաճյանը զոհվել է 1993 թ. օգոստոսի 23-ին ԼՂՀ Մարտունու շրջանի Մարզիլի գյուղի մոտ, երբ իր չորս մարտական ընկերների հետ (Մերուժան Մոսիյան (ՀՅԴ Արցախի ԿԿ անդամ), Արտակ Մնացականյան, Լևոն Համբարձումյան և Ռուդիկ Ավագյան) ստուգում էին ԼՂՀ պաշտպանության բանակի առաջապահ ուժերի դիրքերը: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

ԼՂՀ նախագահի 2003 թ. մայիսի 8-ի ՆՀ-37 հրամանով՝ Մ. Ջուլիաճյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության համար» մեդալով:

2007 թ. նոյեմբերին ԵՊՀ երկրաբանության ֆակուլտետի օգտակար հանածոների և հանքավայրերի կարիներտը անվանակոչվել է Մ. Ջուլիաճյանի անվամբ:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ԴԱՎԻԹ ԷԴԻԿԻ

(1973-1994)

Ծնվել է 1973 թ. հունիսի 4-ին ԼՂԻՄ (այժմ՝ Արցախի Հանրապետություն) Մարտունու շրջանի Հացի գյուղում: 1990 թ. գերազանց գնահատականներով ավարտել է Աշան գյուղի միջնակարգ դպրոցը: Նույն թվականին ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետի ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի բաժինը: 1993 թ. Արցախում թեժացող մարտերը ստիպում են Դ. Սարգսյանին կիսատ թողնել ուսումնառությունը համալսարանում և վերադառնալ հայրենի գյուղ ու ակտիվորեն մասնակցել հայրենիքի ազատագրման պայքարին: Մասնակցել

է Ադդամի շրջանի մի շարք բնակավայրերի համար մղված մարտական գործողություններին:

Դ. Սարգսյանը զոհվել է 1994 թ. մայիսի 24-ին Յուսուփջանլու բնակավայրում: Նրա աճյունն ամփոփված է Հացի գյուղի հուշահամալիրում:

ԼՂՀ նախագահի 2003 թ. թիվ 37 հրամանագրով Դ. Սարգսյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության համար» մեդալով:

[illegible]

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ ՍԱՐԳՍԻ

(1965-1991)

Ծնվել է 1965 թ. ապրիլի 27-ին Երևանում: 1982 թ. ավարտել է Երևանի թիվ 162 միջնակարգ դպրոցը: 1983 թ. գորակոչվել է խորհրդային բանակ և ծառայությունը անցկացրել Լվովում (Ուկրաինական ԽՍՀ) տեղաբաշխված Հայկ Բժշկյանի (Գայի) անվան «Երկաթյա դիվիզիայում»: Եղել է հրետանու հետախուզական ջոկատի հրամանատար:

1985 թ. գորացրվել է և նույն տարում ընդունվել Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի երեկոյան բաժինը:

1988 թ. սկսված ազգային-ազատագրական շարժման ակտիվ մասնակիցներից մեկն էր: 1988 թ. ապրիլ ամսին հիմնադրել է «Մեծ Հայք»

հայրենասիրական կազմակերպությունը:

1989 թ. Ս. Սարգսյանը իր զինակից ընկերների հետ «Մեծ Հայք», «Ազատություն», «Նորք» հայրենասիրական կազմակերպությունների միացման արդյունքում ստեղծում է «Մեծն Տիգրան» ասոցիացիան և ընտրվում խորհրդի անդամ:

1990 թ. փետրվարի 15-ին Ս. Սարգսյանի համահեղինակությամբ հրապարակվեց հռչակագիր-ծրագիրը, որով սկիզբ դրվեց «Մեծն Տիգրան» աշխարհագրային գնդի կազմավորմանը՝ իր հաստիքային կառուցվածքով, սպառազինությամբ և դրոշով: Ս. Սարգսյանը ընտրվում է գնդի շտաբի պետ, ռազմական խորհրդի անդամ՝ մասնակցելով Երասխավանի, Վալքի, Սիսիանի, Խնձորեսկի, Կոռնիձորի, Նոյեմբերյանի պաշտպանական մարտերին: 1990 թ. Ս. Սարգսյանը մշակել և իրականացրել է Հյուսիսային Արցախի, Շահումյանի շրջանի Էրբեջ, Մանաշիկ, Բուզլուխ գյուղերի ինքնապաշտպանական մարտերը:

1990 թ. ընտրվել է Երևանի քաղաքային խորհրդի պատգամավոր՝ աշխատանք տանելով իրավաբանական հանձնաժողովի կազմում:

1991 թ. նոյեմբերի 30-ին՝ Թողան գյուղի՝ հակառակորդի կրակակետերի ոչնչացման ժամանակ, ծանր վիրավորվում է ականի պայթյունից և մի քանի օր անց՝ դեկտեմբերի 9-ին, ստացած վերքերից մահանում: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

ՀՀ նախագահի 1996 թ. սեպտեմբերի 20-ի ՆՀ-640 հրամանագրով՝ Ս. Սարգսյանը հետմահու պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի շքանշանով:

1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ արծաթե հուշամեդալով:

1994 թ. հոկտեմբերին ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Ս. Սարգսյանի անվամբ, որը վերանորոգումից և կահավորելուց հետո վերաբացվեց 2007 թ. սեպտեմբերին:

Ամուսնացած էր, ունի մեկ որդի:

25-09-90

Գ. Հրաչուն

F-195-2

ՀՀ Կառավարության
ՀՀ Կառավարության
Նախարարի 25.09.90. Ժ 1500/4
Կնքման Գ. Հրաչուն
Նախարար Կնքման Ժ 1500/4

Դիմում եմ Ձեր գծի «ՄԵՐԱ Միջոց»
տնօրենությանը՝ 4 համարի իմ տնային
և 1 համար-տնային տեղի
բնակարան-կենտրոնի մեծահասակ
պատճառով իմ տնային զինվոր
հաշտմանը հարգելի և բարեկամ
համար։ Ընկալելով ձեր հարգանքը
եմ հաշտման

Կնքման Գ. Հրաչուն
ՀՀ Կառավարության
ՀՀ Կառավարության
Նախարարի 25.09.90.
ՀՀ Կառավարության
Նախարարի 25.09.90.
ՀՀ Կառավարության
Նախարարի 25.09.90.
ՀՀ Կառավարության
Նախարարի 25.09.90.

Տիգրան Սարգսյանի աշխատանքային փաստաթղթերից

ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ ՎԱՐԴԱՆ ՌՈՔԵՐՏԻ (ԴՌՈՇՄԱՆ)

(1966-1992)

Ծնվել է 1966 թ. մարտի 9-ին Երևանում: 1973-1983 թթ. սովորել է Երևանի Հ. Թումանյանի անվան թիվ 32 միջնակարգ դպրոցում:

1984-1986 թթ. Վ. Ստեփանյանը ծառայել է Աֆղանստանում տեղակայված խորհրդային բանակի ստորաբաժանումներում: 1986 թ. մարտի 21-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության հրամանագրով պարգևատրվել է «За отвагу» («Արիության համար») մեդալով, 1988 թ. փետրվարի 23-ին՝ «70 лет вооруженных сил СССР» («ԽՍՀՄ զինված ուժերի 70 տարի») հոբելյանական մեդալով: Աֆղանստանի նախագահի

1988 թ. մայիսի 10-ի հրամանագրով պարգևատրվել է «Воину-интернационалисту от благодарного афганского народа» («Ինտերնացիոնալիստ-մարտիկին երախտապարտ աֆղան ժողովրդից») մեդալով, իսկ ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավորների համագումարի նախագահության հոկտեմբերի 16-ի հրամանագրով՝ «Ветерану-интернационалисту» («Վետերան-ինտերնացիոնալիստին») հոբելյանական մեդալով:

Չորացրվելուց հետո՝ 1986 թ., ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը, սակայն Արցախյան շարժումը ստիպեց Վ. Ստեփանյանին կիսատ թողնել ուսումը համալսարանում և զինվորագրվել հայրենիքի պաշտպանության գործին: 1988 թ. նա ղեկավարել է Աֆղանստանում ծառայած տղաների կամավորական խումբը, որը մասնակցում էր Հայաստանի սահմանամերձ շրջաններ և Արցախ գեոք ու զինամթերք ուղարկելու գործին:

1989-1992 թթ. Վ. Ստեփանյանը մասնակցել է Իջևանի, Նոյեմբերյանի, Շամշադինի, Արարատի, Վարդենիսի, Գորիսի և ԼՂՀ ինք-

նապաշտպանական մարտերին: Ակտիվ մասնակցություն է ունեցել Խոջալուի, Շուշիի, Լեւոնդի, Կրկժանի, Մալիբեյլուի, Լաչինի, Մարտակերտի, Ասկերանի, Բերդաձորի և այլ բնակավայրերի ազատագրմանը:

Վ. Ստեփանյանը գոհվել է 1992 թ. հուլիսի 3-ին՝ մարտական կարևոր առաջադրանք կատարելիս, ԼՂՀ Մարտունու շրջանի Մյուրիշեն գյուղի ճանապարհին ականի պայթյունից: Նրա աճյունն ամփոփված է Երևանի Եռաբլուր հուշահամալիր-պանթեոնում:

ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1993 թ. թիվ 0259-1 որոշմամբ՝ Վ. Ստեփանյանը հետմահու պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 1-ին աստիճանի շքանշանով: ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1994 թ. մայիսի 6-ի թիվ 0334-1 որոշմամբ արժանացել է «Շուշիի ազատագրման համար» մեդալի: ԼՂՀ պաշտպանության նախարարի 1995 թ. հունվարի 29-ի թիվ 13 հրամանով՝ Վ. Ստեփանյանը հետմահու ստացել է կապիտանի զինվորական կոչում: ՀՀ նախագահի 1996 թ. սեպտեմբերի 20-ի ՆՀ-640 հրամանագրով պարգևատրվել է «Մարտական խաչ» 2-րդ աստիճանի շքանշանով, նույն թվականին ՀՀ պաշտպանության նախարարի դեկտեմբերի 20-ի թիվ 586 հրամանով՝ «1992-1994 թթ. մարտական գործողությունների մասնակից» կրծքանշանով:

1998 թ. փետրվար 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ արծաթե հուշամեդալով:

ԱՊՀ մասնակից պետությունների կառավարությունների ղեկավարների խորհրդին առընթեր մարտիկ-ինտերնացիոնալիստների գործերով կոմիտեի 2005 թ. փետրվարի 19-ի որոշմամբ հետմահու պարգևատրվել է «Ветеран боевых действий» («Մարտական գործողությունների վետերան») մեդալով: Նույն պարգևը ստացել է նաև 2007 թ. փետրվարի 23-ին:

1994 թ. ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի լսարաններից մեկը անվանակոչվել է Վ. Ստեփանյանի անվամբ, որը վերանորոգումից և կահավորումից հետո կրկին վերաբացվել է 2007 թ. սեպտեմբերին: ԼՂՀ Շուշի քաղաքի փողոցներից մեկը կրում է «Դուշման-Վարդան Ստեփանյան» անունը: Երևանի Գ. Նժդեհի 56 հասցեում գործում է «Դուշման-Վարդան Ստեփանյան» տուն-թանգարան գրադարանը:

ԼՂՀ Մարտունու շրջանի Մյուրիշեն գյուղի մոտակայքում կանգնեցված է հուշակոթող՝ նվիրված Վ. Ստեփանյանի հիշատակին:

ՓԱՐՍԱՂԱՆՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ ՎՈԼՈԴՅԱՅԻ

(1966-1990)

Ծնվել է 1966 թ. մայիսի 20-ին ՀԽՍՀ Գորիս քաղաքում: 1983 թ. ավարտել է տեղի թիվ 2 միջնակարգ դպրոցը:

1984-1986 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում՝ Չիտայի մոտորացված զորամասում:

1987 թ. ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի երկրաբանական ֆակուլտետը:

1988 թ. Արցախյան շարժման սկզբից ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերել կամավորական ջոկատի աշխատանքներին, որի հրամանատարն էր Վազգեն Սարգսյանը:

1988 թ. դեկտեմբերի 7-ի Սպիտակի երկրաշարժից հետո Ա. Փարսաղանյանը մասնակցել է փրկարարական գործողություններին:

Ա. Փարսաղանյանը մեկն էր այն ազատամարտիկ-ուսանողներից, որոնք, կիսատ թողնելով ուսումնառությունը, զինվորագրվեցին հայրենիքի պաշտպանության գործին: Մասնակցել է Գորիսի, Կոռնիձորի, Կապանի, Մեղրիի, Ագարակի պաշտպանական մարտերին՝ կանխելով ադրբեջանական հրոսակների մուտքը Սյունիք:

Ա. Փարսաղանյանը զոհվել է 1990 թ. հուլիսի 5-ին՝ հայրենիքի անկախության համար մղվող պայքարում: Նրա աճյունն ամփոփված է Գորիս քաղաքի գերեզմանատանը:

1998 թ. փետրվարի 17-ին հետմահու պարգևատրվել է ԵՊՀ պատվոգրով և դրամական պարգևով:

ՀՀ նախագահի 2002 թ. հունիսի 1-ի հրամանագրով՝ Ա. Փարսաղանյանը հետմահու պարգևատրվել է «Արիության» մեդալով:

2007 թ. սեպտեմբերին ԵՊՀ երկրաբանության ֆակուլտետի կառուցվածքային երկրաբանության և քարտեզագրության կաբինետը անվանակոչվել է Ա. Փարսաղանյանի անվամբ:

ՄԱՍ ՀՈՐԻՈՐԴ

ԱՐՑԱԽՅԱՆ
ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐԻՆ ՄԱՍՆԱԿՑԱԾ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

Ազգալոյսան Լեոնիդ Ռուբենի - Ֆիզիկայի ֆակուլտետ, գիտաշխատող (զոհված)

Ալեքսանյան Աշոտ Սեյրանի - Փիլիսոփայության ֆակուլտետ, ուսանող

Ալեքսանյան Արտեմ Սարգսի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Ալոյան Թեմուր Ջնդիի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Աղաբաբյան Գրիգոր Սպարտակի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Աղաջանյան Կարեն Զավենի - Աշխարհագրական ֆակուլտետ, ուսանող

Ամիրադյան Սոս Սերյոժայի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Անտոնյան Արմեն Նորայրի - Երկրաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Աչիբգյոզյան Սիմոն Հովհաննեսի - Երկրաբանական ֆակուլտետ, դասախոս (զոհված)

Աչիբգյոզյան Օհան Սիմոնի - Երկրաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Առուստամյան Միքել Բենիկի - Քիմիական ֆակուլտետ, ուսանող

Ասատրյան Ալեքսան Ֆելիքսի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող (անհայտ կորած)

Ավագիմյան Վաչագան Ռաֆայելի - Տնտեսագիտական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Ավագյան Արայիկ Վարուժանի - Աշխարհագրական ֆակուլտետ, ուսանող

Ավագյան Էդուարդ Լվովի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Ավակիմյան Լևոն Վալենտինի - Արևելագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Ավանեսյան Արա Համբարձումի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Ավանեսյան Արսեն Ռոդիկի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Ավանեսյան Զարար Սլավիկի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Ավանեսյան Միեր Շուբայի - Տնտեսագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Ավետիսյան Արտակ Սուրենի - Արևելագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Արշակյան Հապետ Կորյունի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Ափանյան Նազարեթ Համբարձումի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Բախշյան Վարդան Ազատի - Պատմության ֆակուլտետ, ասպիրանտ (զոհված)

Բաղդասարյան Ալբերտ Անդրանիկի - Աշխարհագրական ֆակուլտետ, ուսանող

Բաղդասարյան Լևոն Միքայելի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Բաղդեցյան Արա Վազգենի - Մաթեմատիկայի ֆակուլտետ, դոցենտ, դասախոս

Բարբարյան Ներսես Գրիգորի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Բարսեղյան Արսեն Գեորգիի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Բեկթաշյան Արմեն Ժորայի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Գրիգորյան Ռուբեն Սարգսի - Արտասահմանյան քաղաքացիների նախապ. ֆակուլտետի հայոց լեզվի ամբիոնի ավագ դասախոս

Գյորգյան Ֆուրման Արկադայի - Տնտեսագիտական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Գևորգյան Արսեն Ալֆրեդի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Գևորգյան Գարեգին Վոլոդյայի - Մաթեմատիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Գևորգյան Գարիկ Սուրենի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, գիտաշխատող

Գևորգյան Սամվել Գառնիկի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Դաբադյան Արտակ Արտաշեսի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Գալլաթյան Կամո Սարիբեկի - Ֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Գալլաթյան Վարդան Տիգրանի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Եդիսգարյան Արթուր Ալբերտի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Եսայան Արտակ Նորիկի - Արևելագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Թադևոսյան Ռուբեն Վովայի - Տնտեսագիտական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Իշխանյան Վազգեն Ալեքսանդրի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Իսկանդարյան Գագիկ Աղասի - Արևելագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Լալայան Գեղամ Ռաֆիկի - Ֆիզդաստիարակության և սպորտի ամբիոն, դասախոս

Խաչատրյան Աշոտ Ռաֆիկի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Խաչատրյան Արտակ Մելսակի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Խաչատրյան Տիրան Վազգենի - Ֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Խոջյան Սարգիս Վրեժի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Ծերունյան Վարդան Ալեքսանի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Կարապետյան Կարեն Ֆրիկի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Կետիկյան Արայիկ Ժիրայրի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Կնյազյան Ակսել Պարգևի - Մեխանիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Կոթոյան Արմեն Վանիկի - Ֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Կրպեյան Թաթուլ Ժորժիկի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Հակոբյան Արամ Աշոտի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Հակոբյան Վաչագան Սերգեյի - Բանասիրական ֆակուլտետ, ուսանող

Հայրումյան Հրաչիկ Իշխանի - Տնտեսագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Հարությունյան Թաթուլ Արկադիի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Հովակիմյան Վահագն Միսակի - Փիլիսոփայության ֆակուլտետ, ուսանող

Հովհաննիսյան Արմեն Սերյոժայի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Հովհաննիսյան Լեոնիկ Լենդրուշի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Հովհաննիսյան Հովսեփ - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Հովհաննիսյան Վարդան Նապետի - Տնտեսագիտական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Հովսեփյան Արմեն Աշոտի - Աշխարհագրական ֆակուլտետ, ուսանող

Ղազարյան Արսեն Վարդգեսի - Մաթեմատիկայի ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Ղուկասյան Սևակ Արագի⁵⁵ - Բանասիրական ֆակուլտետ, ուսանող

Ղևոնդյան Պետրոս Արշալույսի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Մակարյան Արմեն Հովհաննեսի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, դոցենտ, դասախոս

Մանգասարյան Միեր - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Մարության Նորայր Յուրիի - Բանասիրական ֆակուլտետ, ասպիրանտ (զոհված)

Մեծլումյան Համլետ Վանյայի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Միքայելյան Սուրեն Վարուժանի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Մկրտչյան Ղևոնդ - Ֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Մկրտչյան Մկրտիչ Վազգենի - Երկրաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Մնացականյան Կարեն Ռազմիկի - Արևելագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Մնացականյան Սանասար Լավրենտիի - Մեխանիկայի ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Մովսիսյան Արմեն Արշակունու - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Նազարյան Արկադի Խաչիկի - Աշխարհագրական ֆակուլտետ, ուսանող

Նազարյան Բաբկեն Նորիկի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Շահբազյան Ստեփան - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Չախտյան Նվեր Խաչիկի - Արևելագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

Պախալով Վալերի Բորիսի - Ֆիզիկայի ֆակուլտետ, դասախոս

Պետրոսյան Էմիլ Լեոնարդի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Պետրոսյան Տիգրան Հրանտի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Պետրոսյան Տիգրան Ֆերդինանտի - Բանասիրական ֆակուլտետ, ուսանող

Պողոսյան Արթուր Արմենի - Ֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող

Ջուլիանյան Միկեր Արամի - Երկրաբանական ֆակուլտետ, ասպիրանտ (զոհված)

Սայադյան Համիկ Յակոբյեկի - Աշխարհագրական ֆակուլտետ, ուսանող

Սարգսյան Արա Նվերի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Սարգսյան Գարուշ Լևոնի - Պատմության ֆակուլտետ, ուսանող

Սարգսյան Դավիթ Էդիկի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Սարգսյան Էդուարդ Սուրենի - Ռադիոֆիզիկայի ֆակուլտետ, դասախոս

Սարգսյան Իգոր Թադևոսի - Երկրաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Սարգսյան Տիգրան Սարգսի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Սարդարյան Ռոման Դավիթի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Ստեփանյան Վարդան Ռոբերտի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող (զոհված)

Վարդանյան Ավետիս Վարդանի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Վարդանյան Գևորգ Սերյոժայի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսանող

Վարդանով Վլադիմիր Թեանի - Իրավաբանական ֆակուլտետ,
ուսանող

Փարսադանյան Արթուր Վոլոդյայի - Երկրաբանական ֆակուլտետ,
ուսանող (զոհված)

Քամալյան Օլեգ Արմանի - Քիմիական ֆակուլտետ, դոցենտ, դասա-
խոս

Քոսյան Վաչագան Ավետիսի - Իրավաբանական ֆակուլտետ, ուսա-
նող

Ֆրանկյան Արամ Հայկի - Արևելագիտական ֆակուլտետ, ուսանող

№ 1

**ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԳԵՊՈՒՏԱՏՆԵՐԻ ԼՂԻՄ XX ԳՈՒՄԱՐՄԱՆ
ՍՈՎԵՏԻ ԱՐՏԱՀԵՐԹ ՆՍՏԱՇՐՋԱՆԻ
ՈՐՈՇՈՒՄԸ**

**ԼՂԻՄ-Ը ԱԴԻԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՍՍՀ-Ի ԿԱԶՄԻՑ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՍՍՀ-Ի ԿԱԶՄ ՀԱՆՁՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱԴԻԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՍՍՀ ԵՎ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՍՈՎԵՏՆԵՐԻ ԱՌՋԵՎ
ՄԻՋՆՈՐԴԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

20 փետրվարի 1988 թ.

Ստեփանակերտ

Լսելով ու քննարկելով ժողովրդական դեպուտատների ԼՂԻՄ սովետի դեպուտատների ելույթները «ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հակական ՍՍՀ-ի կազմ հանձնելու համար Ադրբեջանական ՍՍՀ և Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետների առջև միջնորդելու մասին»՝ ժողովրդական դեպուտատների Լեռնային Ղարաբաղի XX գումարման մարզային սովետի արտահերթ նստաշրջանը ՈՐՈՇՈՒՄ Է.

Ընդառաջելով ԼՂԻՄ-ի աշխատավորների ցանկություններին՝ խնդրել Ադրբեջանական ՍՍՀ Գերագույն սովետին ու Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետին խոր ըմբռնման զգացում դրսևորել Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության իղձերին և լուծել ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հակական ՍՍՀ-ի կազմ հանձնելու հարցը, միաժամանակ միջնորդել ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի առջև ԼՂԻՄ-ը Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի կազմից Հակական ՍՍՀ-ի կազմ հանձնելու հարցի դրական լուծմանը:

«Սովետական Ղարաբաղ», 21 փետրվարի 1988 թ.

№ 2
ԴԻՄՈՒՄ
ԱԴԻԲԵՋԱՆԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻՆ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻՆ

26 փետրվարի 1988 թ.

Թանկագին ընկերներ:

Դիմում եմ ձեզ Լեոնային Ղարաբաղում և նրա շուրջ ստեղծված իրադարձությունների կապակցությամբ:

Բարձրացվել է այդ ինքնավար մարզն Ադրբեջանական ՍՍՀ-ից Հայկական ՍՍՀ-ի կազմի մեջ անցնելու հարցը: Դրան հաղորդվել են սրություն ու դրամատիկություն, որոնք հանգեցրել են լարվածության և անգամ օրենքի շրջանակներից դուրս եկող գործողությունների:

Անկեղծ ասեմ. ՍՄԿԿ Կենտկոմն անհամապատասխան է իրադարձությունների նման զարգացումից. այն հղի է ամենալուրջ հետևանքներով:

Մենք կողմնակից չենք այն բանի, որ խուսափենք տարբեր գաղափարների ու առաջարկությունների բացահայտ քննարկումից, բայց դա հարկավոր է անել հանգիստ, դեմոկրատական պրոցեսի և օրինականության շրջանակներում, թույլ չտալով, որ նվազագույն իսկ չափով վնասվի մեր ժողովուրդների ինտերնացիոնալիստական համախմբվածությունը: Չի կարելի ժողովրդի ճակատագրի անչափ լուրջ հարցերը ենթարկել տարերքի և հույզերի կամքին:

Շատ կարևոր են սեփական հոգսերը գնահատել ոչ միայն տեղական պայմանների առումով, այլև հաշվի առնելով երկրում ծավալված հեղափոխական նորացված պրոցեսները:

Այո, մեր կյանքում չլուծված պրոբլեմներ կան, բայց երկպառակությունների և միմյանց նկատմամբ ժողովուրդների անվստահության բորբոքումը միայն նրանց կիսանգարի դրանց լուծմանը: Դա կհակասեր մեր սոցիալիստական սկզբունքներին և մեր բարոյականությանը, սովետական մարդկանց բարեկամության ու եղբայրության ավանդույթներին:

Մենք ապրում ենք բազմազգ երկրում, ավելին, բոլոր հանրապետությունները, բոլոր մարզերը, անգամ քաղաքներն ու ավանները

մեզանում բազմազգ են: Եվ լենինյան ազգային քաղաքականության իմաստն այն է, որ յուրաքանչյուր մարդ, յուրաքանչյուր ազգ կարողանա ազատորեն զարգանալ, որ յուրաքանչյուր ժողովուրդ կարողանա բավարարել իր պահանջմունքները հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում, մայրենի լեզվում ու մշակույթում, սովորույթներում ու հավատալիքներում:

Սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմը մեր հսկայական ուժի աղբյուրն է: Ժողովուրդների իսկական եղբայրություն ու միասնություն՝ ահա սա է մեր ուղին:

Լավ է ասել հայ մեծ բանաստեղծ Ե. Չարենցը, դիմելով սովետական Ադրբեջանին.

Հանուն հնում կրած անհուն տառապանքի,
Հանուն այսօր կոփվող կյանքի լիահնչյուն,
Հանուն անմահ մեր դաշինքի և հաշտ կյանքի,
Եղբայրական ժողովրդին ողջո՛ւյն, ողջո՛ւյն...

Եվ դրան որքան լավ են արձագանքում ադրբեջանական ժողովրդի մեծ զավակ Ս. Վուրդունի խոսքերը. «Մենք ապրում ենք ոչ թե հաբևանությամբ, այլ մեկնեկու մեջ: Ժողովուրդները վաղեմի ժամանակներից օջախի կրակ և համապագոյա հաց են փոխ առել իրարից»:

Ոչ մի մայր չի համաձայնի, որ իր զավակներին ազգային գծառություններ սպառնան բարեկամության, հասարակության, փոխօգնության ամրակուռ կապերի՝ սոցիալիզմի հիրավի մեծ նվաճման փոխարեն:

Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզում քիչ թերություններ ու դժվարություններ չեն կուտակվել: Մարզի նոր ղեկավարությունը պետք է շտապ միջոցներ ձեռնարկի վիճակը շտկելու համար: ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն այս առումով հստակ հանձնարարականներ է տվել և անմիջականորեն կիեռնի դրանց կատարմանը:

Այժմ ամենագլխավորն է՝ կենտրոնաձև ստեղծված իրավիճակի հաղթահարման, Ադրբեջանում և Հայաստանում կուտակված կոնկրետ տնտեսական, սոցիալական, էկոլոգիական և այլ պրոբլեմների լուծման վրա մեր ամբողջ երկրում իրականացվող վերակառուցման ու նորացման քաղաքականության ոգով:

Հարկավոր է քանկ գնահատել և ըստ ամենայնի ամրապնդել աղբբեջանական ու հայ ժողովուրդների բարեկամության ավանդույթները, որոնք ձեռք են բերվել սովետական իշխանության տարիներին: Միայն այսպիսի մոտեցումն է համապատասխանում ՍՍՀՄ բոլոր ժողովուրդների իսկական շահերին:

Դուք գիտեք, որ մտադրություն կա մեր կուսակցության Կենտրոնական կոմիտեի հատուկ պլենում նվիրել ազգային հարաբերությունների զարգացմանը: Քննարկվելու են այդ կարևորագույն հասարակական ոլորտի բազմաթիվ հարցեր և լենինյան ազգային քաղաքականության սկզբունքային նվաճումների բազայի վրա նշվելու են սոցիալական, տնտեսական, մշակութային և այլ պրոբլեմների կոնկրետ լուծման ուղիները:

Մենք բոլորս միասին սովետական քաղաքացիներ ենք, մենք ունենք ընդհանուր պատմություն, ընդհանուր հաղթանակներ, հետևում ենք թողել մեծ աշխատանք, դառնություններ ու կորուստներ: Մենք զբաղված ենք վերակառուցման մեծ գործով, որի հաջողությունից է կախված սոցիալիզմի, մեր հայրենիքի, մեզանից յուրաքանչյուրի ճակատագիրը:

Ես դիմում եմ ձեզ, ընկերներ, ձեր գիտակցությանն ու պատասխանատվությանը, ձեր ողջամտությանը: Այս փորձության ժամին էլ պաշտպանենք մեր սովետական ինտերնացիոնալիզմը, այն բանի անսասան հավատը, որ միայն մեր բոլոր ժողովուրդների համերաշխ ընտանիքում մենք կարող ենք ապահովել մեր հասարակության առաջադիմությունը, նրա բոլոր քաղաքացիների բարօրությունը:

Ես ձեզ կոչ եմ անում հանդես բերել քաղաքացիական հասունություն ու համբերություն, վերադառնալ նորմալ կյանքի ու աշխատանքի, պահպանել հասարակական կարգը:

Ժաման է ողջախոհության ու սքափ վճիռների:

Մ. ԳՈՐԲԱՉՈՎ

«Սովետական Հայաստան», 27 փետրվարի 1988 թ.

В МИД СССР

19 ноября 1988 г.

Москва

19 ноября первый заместитель министра иностранных дел СССР А. А. Бессмертных пригласил в МИД СССР посла США в Москве Дж. Мэтлока и сделал ему следующее заявление.

Комиссия по иностранным делам сената США приняла резолюцию по вопросу о Нагорном Карабахе.

В этом официальном документе излагаются «претензии» и «требования» к советской стороне, предпринимается бесцеремонная попытка указывать ей, как, по мнению американских властей, следовало бы решать эту сугубо внутреннюю проблему. По существу американские законодатели претендуют на то, чтобы предписывать образ действий суверенным народам другого государства.

Такое решение сенатской комиссии вызвало острую реакцию советских граждан, и это возмущение нельзя не понять. Хорошо известно, какие усилия предпринимаются самими представителями азербайджанского и армянского народов, республиканскими и центральными властями, чтобы урегулировать конфликтную ситуацию в Нагорном Карабахе, решение которой предполагает особо деликатный и ответственный подход, требующий учета множества факторов.

В этих условиях грубое и непрошенное вмешательство не только противоречит элементарным нормам международного права, но и способно спровоцировать дестабилизацию, привести к новым страданиям для людей в момент, когда наметилась тенденция к урегулированию ситуации в Нагорном Карабахе. Послу Дж. Мэтлоку, на днях проехавшему по Армении и Азербайджану, это должно быть известно.

Мы не можем рассматривать эту подстрекательскую акцию иначе, как рецидив «холодной войны», который способен нанести

ущерб усилиям двух наших стран, направленным на обеспечение конструктивного развития советско-американских отношений.

МИД СССР уполномочен заявить решительный протест американской стороне в связи с указанной попыткой грубого вмешательства во внутренние дела Советского Союза.

«Правда», 20 ноября 1988 г.

№ 4

УКАЗ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР «О ВВЕДЕНИИ ОСОБОЙ ФОРМЫ УПРАВЛЕНИЯ В НАГОРНО - КАРАБАХСКОЙ АВТОНОМНОЙ ОБЛАСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР»

12 января 1989 г.

В связи с продолжающейся напряженностью межнациональных отношений в Нагорно-Карабахской области и вокруг нее, в целях предотвращения их дальнейшего обострения и стабилизации обстановки и этом регионе, с учетом предложений партийных и государственных органов Азербайджанской ССР и Армянской ССР, а также Комиссии Совета Национальностей Президиума Верховного Совета СССР, рассмотрев данный вопрос с Президиумом Верховного Совета Азербайджанской ССР, в соответствии с пунктом 14 статьи 119 Конституции СССР постановляет:

1. Ввести временно в Нагорно-Карабахской автономной области особую форму управления при сохранении статуса Нагорного Карабаха как автономной области в составе Азербайджанской ССР.

Образовать Комитет особого управления Нагорно-Карабахской автономной областью под представительством тов. Вольского А. И.

Приостановить полномочия Совета народных депутатов Нагорно-Карабахской автономной области двадцатого созыва и его исполнительного комитета впредь до проведения выборов нового состава Совета.

2. Установить, что Комитет особого управления Нагорно-

Карабахской автономной областью подчиняется непосредственно высшим органам государственной власти и управления Союза ССР, обладает в полном объеме полномочиями Совета народных депутатов автономной области и его исполнительного комитета, а председатель Комитета – правами и обязанностями председателя исполнительного комитета областного Совета народных депутатов.

Возложить на указанный Комитет руководство местными органами государственной власти и управления Нагорно-Карабахской автономной области, а также передать ему в качестве рабочего органа аппарат исполнительного комитета областного Совета народных депутатов.

3. Установить, что на период действия настоящего Указа расположенные на территории Нагорно-Карабахской автономной области предприятия, учреждения и организации союзного и республиканского подчинения, а также их филиалы, цехи и другие структурные подразделения подчиняются Комитету по кругу вопросов, определяемому Советом Министров СССР с учетом мнения Совета Министров Азербайджанской ССР.

Органы печати, радио и телевидения, других средств массовой информации, издательства, полиграфические предприятия, органы внутренних дел, а также учреждения культуры, народного образования, здравоохранения и иные организации непромышленной сферы вне зависимости от их подчиненности и ведомственной принадлежности осуществляют свою деятельность под непосредственным руководством Комитета или уполномоченных им лиц.

Деятельность прокуратуры и судов на территории Нагорно-Карабахской автономной области осуществляется согласно действующему законодательству и порядку, который устанавливают соответственно Генеральный прокурор СССР, Министерство юстиции СССР и Верховный Суд СССР.

4. Предоставить право Комитету особого управления Нагорно-Карабахской автономной областью:

приостанавливать полномочия районных, городских, сельских, поселковых Советов народных депутатов Нагорно-Карабахской автономной области, их исполнительных и распорядительных органов, а

также назначать и организовывать проведение выборов в указанные местные Советы;

приостанавливать противоречащую Конституции и законодательству СССР деятельность общественных организаций и самостоятельных объединений или, в случае необходимости, распускать их. Регистрация или роспуск указанных организаций и объединений, имеющих республиканские или общесоюзные органы, производится по согласованию с этими органами;

при необходимости входить с предложениями по вопросам государственного, хозяйственного и социально-культурного строительства непосредственно в Президиум Верховного Совета СССР, Совет Министров СССР, министерства, государственные комитеты и ведомства СССР.

5. Приостановить временно на территории Нагорно-Карабахской автономной области действие пунктов 2, 3 и абзаца третьего пункта 5 статьи 6 и статьи 7 Закона СССР «О государственном предприятии (объединении)».

Президиуму Верховного Совета Азербайджанской ССР принять соответствующие решения, вытекающие из настоящего Указа.

Настоящий Указ ввести в действие с 20 января 1989 года.

Председатель Президиума Верховного Совета СССР М. Горбачев
Секретарь Президиума Верховного Совета СССР Т. Ментешашвили

Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике.
Документы и комментарий/Сост., отв. ред., авт. вступ. ст. и коммент.
д. ю. н., проф. Ю. Г. Барсегов, Т. 1, Москва, 2008 г., стр. 671-672.

ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ КОМАНДИРОВКА

**Наш корреспондент беседует с первым заместителем начальника
Главного следственного управления Прокуратуры СССР В. И.
ИЛЮХИНЫМ**

- Виктор Иванович, недавно принятый Указ Президиума Верховного Совета СССР о введении особой формы управления в НКАО вступил в силу. Помогает ли вам Указ в вашей работе?

- О результатах говорить еще рано. Однако я приветствую принятое решение. В июле 1988 года Верховный Совет страны еще раз подтвердил, что Нагорный Карабах является неотъемлемой частью Азербайджанской ССР. Однако уже после этого обком партии принял постановление о выходе областной партийной организации из состава Компартии республики. Вслед за ним аналогичные решения принимают сессия областного Совета, комсомол и облпотребсоюз. Подобные действия явно не способствовали налаживанию контактов, напротив, углубляли конфликт между двумя народами. Нежелание соблюдать уставной порядок, дисциплину мы испытали и на себе. Еще в апреле прошлого года было возбуждено уголовное дело в отношении депутата областного Совета директора Карабахского шелкового комбината Р. Атаяна за массовые незаконные увольнения работниц-азербайджанок.

Мы обратились в исполком облсовета с просьбой дать согласие на привлечение его к ответственности. Но, вопреки всякому здравому смыслу, нам отказали. Президиум Верховного Совета Азербайджанской ССР отменил решение облсовета, а материалы возвратил на новое рассмотрение. Прошло несколько месяцев, а областной Совет и не подумал рассмотреть наше ходатайство. Теперь этот вопрос решен.

- Вашу бригаду многие считают своего рода ударным отрядом в борьбе за нормализацию обстановки в регионе, который очистит республику от паутины коррупции. Насколько успешно идет работа в этом направлении?

- За преступления, совершенные в Баку, Кировабаде, Шеки, За-

каталы и других регионах, арестованы десятки лиц. Ряд дел, в том числе и за разжигание национальной розни, уже переданы в суды. За изготовление и хранение оружия приговорены к лишению свободы трое работников вневедомственной охраны ОВД района имени 26 Бакинских комиссаров города Баку. За изготовление и распространение листовок националистического характера Бакинский городской суд осудил рабочего ювелирной фабрики Н. Гулиева на 2,5 года лишения свободы. Вынесены также приговоры по ряду хулиганских действий, погромов квартир, умышленные убийства. Значительные сложности возникли при установлении виновных в гибели военнослужащих Б. Гусева, О. Юрченко и А. Косенко. Но все это уже позади. Убийца вскоре предстанет перед судом.

Следственной группой Прокуратуры СССР сейчас ведется следствие по предприятиям Министерства автомобильного транспорта. Ряд должностных лиц арестован. Прокуратурой республики расследуются приписки хлопка в нескольких хозяйствах. Установлено, что они совершались с участием руководителей районов, и в частности секретарей райкомов партии. Скоро будет направлено в суд дело о преступной деятельности «цеховиков», действовавших в Сумгаите. Нами возбуждены уголовные дела о взяточничестве работников Азербайджанского центрального института усовершенствования учителей и училища № 25 города Баку. Вскрыты факты поборов, вымогательств и хищений на других предприятиях и учреждениях республики.

К нам поступает масса заявлений по поводу хищений, растрат, взяточничества – словом, материалов предостаточно. Однако приступить к большинству из них мы пока не в состоянии. Не хватает времени, сил, людей. Из более чем 300 наших следователей свыше 250 заняты расследованием дел о погромах, насилиях, нападениях, разжигания межнациональной вражды.

Надо признать, что на какое-то время дельцы «теневой» экономики, очень ловко использовав национальные чувства людей, фактически стали управлять процессом, направили его в выгодное для них русло. Так, они организовали нападения на прокуратуры в Степанакерте и Шеки, где в это время находились материалы о крупных хищениях, искали и пытались уничтожить их. В Шеки, к примеру, нападавшие

сожгли часть документов. Сейчас приходится восстанавливать их.

- **В прошлом году в республиканской печати было сообщение о попытке поджога здания прокуратуры в одном из районов Азербайджана с целью уничтожения дела о крупном хищении. В этом деле участвовали единицы, и дело происходило ночью. А здесь масса народу среди бела дня пыталась сделать то же самое. Не проявилось ли в этом и недовольство людей правоохранительными органами, скомпрометировавшими себя за последние десятилетия?**

- Эту причину отметить нельзя. Застой поразил все сферы жизни общества. И правоохранительные органы – не исключение. Должен сказать, что причин для недовольства их действиями у населения республики накопилось немало. Не на высоте оказались многие сотрудники органов внутренних дел республики и во время событий. Часть из них уволены из органов, в отношении других возбуждены уголовные дела. Более того, даже сейчас не на всех на них мы можем положиться. Большие нарекания вызывают также местные службы ГАИ и ОБХСС. Но говорить плохо о всей республиканской системе правоохранительных органов было бы несправедливо. Толковые парни из Азербайджана работают и в нашей группе. Они честно и добросовестно выполняют свой долг.

Что же касается массовости и нападениях на прокуратуры, то замечу: среди нападающих преобладал уголовный элемент. Вообще преступный мир в период событий сильно активизировался. Воспользовавшись дестабилизацией обстановки, он моментально сориентировался, занявшись в общей неразберихе грабежами и насилием. Причем преступные шайки формировались далеко не по национальному признаку.

- **Ваша бригада работает сейчас в различных направлениях - это и дела о хищениях, и расследование погромов и насилий, и следствие по фактам разжигания межнациональной розни. Какую бы проблему вы выделили на данный момент в качестве самой острой и болезненной?**

Проблему беженцев. Сейчас в Азербайджане находится более 150 тысяч беженцев из Армении. Внимание к ним недостаточное. А среда

взрывоопасная, последствия могут оказаться непредвиденными, гораздо более тяжкими, чем они были в Сумгаите год назад. Поэтому нужны срочные и действенные меры. Мы создали специальную группу для работы с этими людьми. По всем заявлениям этой категории населения составляем протоколы, иски, формируем дела и направляем их для завершения в Армению, где работает такая же бригада под руководством другого заместителя Главного следственного управления Прокуратуры СССР В. Титова. Точно так же они направляют к нам для завершения дела в отношении беженцев из Азербайджана. Работаем в тесном контакте, вместе с прокуратурами двух республик, при активной поддержке и помощи ЦК Компартии Азербайджана. Важно и другое. Руководители двух республик приняли обращение к гражданам армянской и азербайджанской национальности с призывами вернуться в свои родные места. Но это обращение необходимо подкрепить конкретными действиями, устранить препятствия к возвращению.

Общаясь с переселенцами, мы получили большую информацию, которая, к сожалению, находит свое подтверждение. Нередко людей под угрозой расправы не пускают в свои родные села, в дома, которые уже заняты. Много случаев отказа в обмене квартир, в продаже личных домов. На дорогах Армении до сих пор встречаются вооруженные группы. Их надо разоружать. И если говорить об оружии, то его нелегально хранится там большое количество. Потому в порядке обсуждения выскажу предложение о введении на территории Армении в крупных азербайджанских селах военных, комендантских служб с наделением их правом решать все вопросы хозяйственной и административной жизни. Мера, конечно, чрезвычайная, но она вынужденная и может дать гарантии к возвращению переселенцев.

Мы вплотную занялись расследованием деятельности комитета «Карабах». Деятельность пресловутого комитета далеко не безобидна, как казалось поначалу многим. А «карабахское движение» не является «детисом перестройки», как пытаются сейчас представить это некоторые. Первые упоминания о нем относятся к 40-50-м годам. Сейчас, пока ведется следствие, еще рано говорить о подробностях, но многое уже проясняется для нас.

- **Какова сегодня обстановка в регионе?**
- Обеспечивается должный общественный порядок, принимаются активные меры по восстановлению на работе ранее уволенных, восстанавливаются нарушенные жилищные права. Все это, бесспорно, способствует преодолению кризисной ситуации, разрешению межнациональной напряженности. Самым убедительным подтверждением стабилизации обстановки является возвращение в Азербайджан более 40 тысяч переселенцев. Однако о полном благополучии говорить еще рано.

**Беседу вел
А. МУРСАЛИЕВ**

«Комсомольская правда», 15 марта 1989

№ 6

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՎ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ-Ի ԵՎ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՎԵՐԱՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հիմնվելով ազգերի ինքնորոշման համամարդկային սկզբունքների վրա և արձագանքելով հայ ժողովրդի՝ բռնի ուժով բաժանված երկու հատվածների վերամիավորման օրինական ձգտմանը Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը **որոշում են.**

1. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը ճանաչում է Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի ինքնորոշման փաստը՝ հաստատված ԼՂԻՄ-ի մարզային խորհրդի 1988 թվականի փետրվարի 20-ի և հուլիսի 12-ի նստաշրջանների, ինչպես նաև մարզի բնակչության լիազոր-ներկայացուցիչների 1989 թվականի օգոստոսի 16-ի համագումարի և Ազգային խորհրդի հոկտեմբերի 19-ի նիստի որոշումներում:

2. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը ճանաչում է Լեռնային Ղարաբաղի լիազոր-ներկայացուցիչների համագումարը և նրա ընտրած Ազգային խորհուրդը որպես մարզի ներկայումս գործող միակ

օրինական իշխանություն:

3. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը հռչակում են Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորումը: Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության վրա տարածվում են Հայկական ԽՍՀ-ի քաղաքացիության իրավունքները:

4. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը ստեղծում են համատեղ հանձնաժողով (իր աշխատանքային ապարատով)՝ Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորումն իրագործելու ուղղությամբ գործնական քայլեր մշակելու համար:

5. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհուրդը պարտավորվում են ներկայացնել Հյուսիսային Արցախի Շահումյանի շրջանի և Գետաշենի ենթաշրջանի հայ բնակչության ազգային շահերը:

6. Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահությանը, Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների խորհրդին և ԼՂԻՄ-ի Ազգային խորհրդի նախագահությանը հանձնարարվում է գործադրել սույն որոշումից բխող բոլոր անհրաժեշտ միջոցառումները՝ իրականացնելու համար Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կառուցվածքների իրական միաձուլումը միասնական պետական-քաղաքական համակարգում:

1 դեկտեմբերի 1989 թվականի,
քաղ. Երևան
N 1650-XI

Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=3153> մուտք՝ 02.07.2019

№ 7

**ИЗ УКАЗА ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
«ОБ ОБЪЯВЛЕНИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ В
НАГОРНО - КАРАБАХСКОЙ АВТОНОМНОЙ ОБЛАСТИ И
НЕКОТОРЫХ ДРУГИХ РАЙОНАХ»**

15 января 1990 г.

<...>

В связи с изложенным и учитывая обращение Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР, руководствуясь пунктом 14 статьи 119 Конституции СССР, Президиум Верховного Совета СССР постановляет:

Объявить чрезвычайное положение на территории Нагорно-Карабахской автономной области, прилегающих к ней районов Азербайджанской ССР. Горисского района Армянской ССР, а также в пограничной зоне вдоль государственной границы СССР на территории Азербайджанской ССР.

Предоставить органам государственной власти и управления, иным уполномоченным на то государственным органам и должностным лицам в названных в статье 1 настоящего Указа местностях право применять следующие меры:

запрещать проведение собраний, митингов, уличных шествий, демонстрации, а также театрально-зрелищных, спортивных и других массовых мероприятий, контролировать средства массовой информации;

приостанавливать противоречащую закону деятельность организаций и самостоятельных объединений граждан или распускать их;

привлекать граждан для работы на предприятиях, в учреждениях и организациях, а также для ликвидации последствий чрезвычайных обстоятельств;

запрещать забастовки;

вводить комендантский час;

ограничивать въезд и выезд граждан, временно выселять граждан из районов, опасных для проживания, с предоставлением им других жилых помещений; обязывать граждан, не являющихся жителями

данной местности, покинуть ее;

ограничивать движение транспортных средств, регулировать и осуществлять их досмотр;

вводить проверку документов, а в необходимых случаях, при достаточных данных о наличии у граждан оружия и отказе добровольно предъявить его, - и личный досмотр граждан, досмотр вещей;

осуществлять временное изъятие у граждан, а в необходимых случаях - у предприятий, учреждений и организаций огнестрельного и холодного оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и материалов, сильнодействующих химических и ядовитых веществ;

ограничивать или запрещать использование множительной техники, а также радио- и телепередающей аппаратуры, вводить особые правила пользования связью.

3. Гражданам во время комендантского часа не разрешается находиться на улицах или в иных общественных местах без специально выданных пропусков и документов, удостоверяющих личность, либо пребывать вне своего жилища без документов, удостоверяющих личность.

4. Для ликвидации последствий чрезвычайных обстоятельств, защиты прав граждан, охраны общественного порядка и безопасности объектов жизнедеятельности населения привлекаются в соответствии с законом внутренние войска Министерства внутренних дел СССР. Для защиты граждан, охраны объектов жизнедеятельности населения привлекаются также воинские части Советской Армии, Военно-Морского Флота и Комитета государственной безопасности СССР. Внутренние войска Министерства внутренних дел СССР и привлеченные воинские части Советской Армии, Военно-Морского Флота и Комитета государственной безопасности СССР действуют на основе Конституции СССР, руководствуются законами, уставами и настоящим Указом.

5. Лица, провоцирующие нарушение общественного порядка, распространяющие провокационные слухи либо активно препятствующие осуществлению гражданами и должностными лицами их законных прав и обязанностей, нарушающие режим чрезвычайного положения, могут быть задержаны в административном порядке на срок

до 30 суток. Эти лица могут привлекаться к административной или уголовной ответственности в соответствии с законом.

6. Для обеспечения бесперебойной работы транспорта ввести охрану железных дорог и других коммуникаций с привлечением сил внутренних войск Министерства внутренних дел СССР, Советской Армии и Комитета государственной безопасности СССР.

7. Предложить Президиуму Верховного Совета Азербайджанской ССР принять все необходимые меры, включая введение комендантского часа в городах Баку, Гяндже и других населенных пунктах, для обеспечения безопасности населения, предприятий, учреждений и организаций, для привлечения к ответственности лиц виновных в нарушении требований действующего законодательства, в том числе Указа Президиума Верховного Совета СССР от 23 ноября 1988 года «О неотложных мерах по наведению общественного порядка в Азербайджанской ССР и Армянской ССР» (Ведомости Верховного Совета СССР. 1988 г. № 47, ст. 712).

Потребовать от Президиума Верховного Совета СССР Армянской ССР предпринять самые решительные шаги по пресечению подстрекательских действий с территории этой республики, разжигающих межнациональные страсти и национальную вражду между двумя народами.

Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике.
Документы и комментарий/Сост., отв. ред., авт. вступ. ст. и коммент.
д. ю. н., проф. Ю. Г. Барсегов, Т. 1, Москва, 2008 г., стр. 675-677.

№ 8
ЗАКОН СССР
О ПОРЯДКЕ РЕШЕНИЯ ВОПРОСОВ, СВЯЗАННЫХ С
ВЫХОДОМ СОЮЗНОЙ РЕСПУБЛИКИ ИЗ СССР

3 апреля 1990 г.

Статья 1

Порядок решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР в соответствии со статьей 72 Конституции СССР, определяется настоящим Законом.

Статья 2

Решение о выходе союзной республики из СССР принимается свободным волеизъявлением народов союзной республики путем референдума (народного голосования). Решение о проведении референдума принимается Верховным Советом союзной республики по собственной инициативе или по требованию, подписанному одной десятой частью граждан СССР, постоянно проживающих на территории республики и имеющих право голоса согласно законодательству Союза ССР.

Референдум проводится в порядке, определяемом Законом СССР, Законом союзной, автономной республики о референдуме, если их положения не противоречат настоящему Закону.

Референдум проводится тайным голосованием не ранее чем через шесть и не позднее чем через девять месяцев после принятия решения о постановке вопроса о выходе союзной республики из СССР.

В референдуме участвуют граждане СССР, постоянно проживающие на территории республики к моменту постановки вопроса о ее выходе из СССР и имеющие право голоса согласно законодательству Союза ССР.

Во время проведения голосования какая либо агитация по вопросу, вынесенному на референдум, не допускается.

Статья 3

В союзной республике, имеющей в своем составе автономные

республики, автономные области и автономные округа, референдум проводится отдельно по каждой автономии. За народами автономных республик и автономных образований сохраняется право на самостоятельное решение вопроса о пребывании в Союзе ССР или в выходящей союзной республике, а также на постановку вопроса о своем государственно правовом статусе.

В союзной республике, на территории которой имеются места компактного проживания национальных групп, составляющих большинство населения данной местности, при определении итогов референдума результаты голосования по этим местностям учитываются отдельно.

Статья 4

Для организации референдума о выходе из СССР, определения срока проведения референдума и подведения его итогов Верховный Совет союзной республики образует комиссию с участием представителей всех заинтересованных сторон, в том числе упомянутых в частях первой и второй статьи 3 настоящего Закона.

Статья 5

Для обеспечения полной свободы волеизъявления народов союзной республики при подготовке, проведении и определении итогов референдума о выходе из СССР Верховный Совет СССР решает по согласованию с Верховным Советом союзной республики вопрос о присутствии на ее территории в качестве наблюдателей уполномоченных представителей Союза ССР, союзных и автономных республик, автономных образований. Верховный Совет СССР может, если сочтет необходимым, пригласить на территорию республики на время проведения голосования представителей Организации Объединенных Наций.

Статья 6

Решение о выходе союзной республики из СССР считается принятым посредством референдума, если за него проголосовало не менее

двух третей граждан СССР, постоянно проживающих на территории республики к моменту постановки вопроса о ее выходе из СССР и имеющих право голоса согласно законодательству Союза ССР.

Итоги референдума рассматривает Верховный Совет союзной республики.

В союзной республике, имеющей в своем составе автономные республики, автономные области, автономные округа или места компактного проживания национальных групп, упомянутых в части второй статьи 3 настоящего Закона, итоги референдума рассматриваются Верховным Советом союзной республики совместно с Верховным Советом автономной республики и соответствующими Советами народных депутатов.

Статья 7

Верховный Совет союзной республики представляет Верховному Совету СССР итоги референдума. Верховный Совет союзной республики, имеющей в своем составе автономные республики, автономные образования или места компактного проживания национальных групп, упомянутых в части второй статьи 3 настоящего Закона, представляет в Верховный Совет СССР итоги референдума по каждой автономной республике, по каждому автономному образованию или месту компактного проживания национальных групп с выводами и предложениями соответствующих органов государственной власти.

Если будет установлено, что референдум проведен в соответствии с законом, Верховный Совет СССР выносит вопрос на рассмотрение Съезда народных депутатов СССР.

В случае нарушения закона при проведении референдума Верховный Совет СССР назначает в трехмесячный срок повторный референдум по республике, либо по ее части, либо по автономному образованию, либо по месту компактного проживания национальных групп, упомянутых в части второй статьи 3 настоящего Закона.

Статья 8

Итоги референдума о выходе союзной республики из СССР и по-

ступившие предложения заинтересованных сторон Верховного Совета СССР в месячный срок направляет высшим органам государственной власти всех союзных и автономных республик, а также органам государственной власти автономных образований для изучения и оценки последствий, возникающих для каждой союзной и автономной республики, автономного образования из факта возможного выхода соответствующей союзной республики из СССР.

Статья 9

Итоги референдума в союзной республике по вопросу о выходе из СССР, а также мнения высших органов государственной власти автономных областей и округов по этому поводу рассматривает Съезд народных депутатов СССР. По представлению Верховного Совета СССР, согласованному с Верховным Советом выходящей республики, Съезд народных депутатов СССР устанавливает переходный период, не превышающий пяти лет, в течение которого должны быть решены вопросы, возникающие в связи с выходом республики из СССР. В переходный период на территории выходящей республики сохраняют свое действие Конституция СССР и законы СССР.

Статья 10

В случае, если по итогам референдума не принято решение о выходе союзной республики из СССР, новый референдум по этому вопросу может быть проведен не ранее чем через десять лет с момента проведения предыдущего референдума.

Статья 11

В целях обеспечения прав и интересов Союза ССР, выходящей и других союзных республик, а также автономных республик, автономных образований и национальных групп, упомянутых в части второй статьи 3 настоящего Закона, при решении вопросов, возникающих в связи с выходом республики из СССР, Верховный Совет СССР, Верховные Советы союзных республик и высший орган государственной власти выходящей республики создают на переходный период согласительные комиссии.

Статья 12

В переходный период Совет Министров СССР с участием правительства выходящей республики готовит предложения по вопросам, касающимся Государственной границы СССР, а также военных объектов и частей Вооруженных Сил СССР, находящихся на территории выходящей республики, и вносит их на рассмотрение Президента СССР и Верховного Совета СССР, которые затем передаются на рассмотрение Съезда народных депутатов СССР.

Статья 13

Выходящая республика обязана соблюдать общепризнанные принципы и нормы международного права, а также права и свободы человека, закрепленные в международных договорах, участником которых является СССР. Вопрос об участии выходящей республики в открытых для присоединения многосторонних договорах, заключенных СССР, решается согласно правилам, установленным соответствующим договором. Многосторонние и двусторонние договоры, заключенные СССР и находящиеся в силе на момент выхода союзной республики из СССР, продолжают действовать в отношении вышедшей республики, если не будет достигнута договоренность об ином.

Совет Министров СССР после рассмотрения и урегулирования всех вопросов, связанных с участием СССР в международных договорах в связи с выходом из него союзной республики, представляет свое заключение Президенту СССР и Верховному Совету СССР.

Статья 14

В переходный период Совет Министров СССР, органы государственного управления союзных и автономных республик, автономных образований совместно с правительством выходящей республики рассматривают и разрешают вопросы собственности и материально финансовых расчетов.

Во взаимоотношениях между выходящей республикой, с одной стороны, и Союзом ССР, а также иными союзными республиками, автономными республиками, автономными образованиями и национальными группами, упомянутыми в части второй статьи 3 настоящей

го Закона, с другой стороны, в течение переходного периода должны быть решены следующие вопросы:

1) определена судьба находящихся на территории республики объектов общесоюзной собственности (предприятий и комплексов базовых отраслей промышленности, космических исследований, энергетики, связи, морского, железнодорожного и воздушного транспорта, линий связи, магистральных трубопроводов, имущества Вооруженных Сил СССР, оборонных и других объектов), а также собственности общесоюзных общественных организаций;

2) урегулированы финансово кредитные расчеты выходящей республики с Союзом ССР, взаимоотношения банков;

3) урегулированы имущественные и финансово кредитные отношения данной республики с другими союзными республиками, а также с автономными республиками, автономными образованиями;

4) определен порядок выполнения предприятиями и организациями выходящей республики ранее взятых на себя договорных обязательств по отношению к предприятиям и организациям, расположенным на территории других союзных республик, а также автономных республик и автономных образований;

5) определен правовой статус и формы расчетов совместных предприятий или филиалов предприятий, организованных на базе общесоюзной собственности или собственности других союзных республик, а также автономных республик и автономных образований;

6) согласован порядок расчетов с другими государствами и международными организациями по кредитам и займам, полученным для сооружения объектов на территории выходящей республики или для удовлетворения потребностей этой республики и ее населения, а также по соответствующей части кредитов и займов, израсходованных на осуществление общесоюзных закупок и программ, которыми пользовалась выходящая республика;

7) согласован статус территорий, не принадлежавших выходящей республике на момент ее вступления в состав СССР;

8) согласован статус территорий, на которых компактно проживают национальные группы, упомянутые в части второй статьи 3 настоящего Закона, с учетом результатов их волеизъявления на референдуме;

9) обеспечены гарантии содержания исторических и культурных памятников и мест захоронений на территории выходящей республики;

10) разрешены иные вопросы, требующие взаимного урегулирования.

Статья 15

Гражданам СССР, проживающим на территории выходящей республики, предоставляется право выбора гражданства, места жительства и работы. Выходящая республика компенсирует все издержки, связанные с переселением граждан из пределов республики.

Статья 16

В соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права и международными обязательствами СССР выходящая республика обеспечивает гражданские, политические, социальные, экономические, культурные и иные права и свободы гражданам СССР, которые остаются проживать на ее территории, без какой либо дискриминации по признакам расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения места и времени рождения.

Статья 17

Граждане выходящей республики, осужденные ее судами и отбывающие наказание на территории СССР, подлежат передаче для дальнейшего отбывания наказания в указанную республику.

Граждане выходящей республики, осужденные судами Союза ССР или другой союзной республики и отбывающие наказание на территории СССР, подлежат передаче для дальнейшего отбывания наказания в указанную республику, если они совершили преступления, за которые осуждены, на территории этой республики.

Вопросы о передаче граждан выходящей республики, осужденных судами Союза ССР или другой союзной республики, если хотя

бы одно из преступлений, за которые они осуждены, совершено вне территории выходящей республики, рассматриваются Верховным Судом СССР по представлению Генерального прокурора СССР или по ходатайству Верховного Суда выходящей республики.

Граждане СССР, иностранные граждане и лица без гражданства, осужденные судами Союза ССР или любой союзной республики и отбывающие наказание на территории выходящей республики, подлежат передаче Союза ССР.

Статья 18

Все административные и уголовные дела, возбужденные по фактам правонарушений на территории выходящей республики, находящиеся в производстве органов Союза ССР, передаются через Прокуратуру Союза ССР или Верховный Суд СССР в производство органов выходящей республики. Это правило не распространяется на случаи, когда хотя бы одно из правонарушений было совершено вне территории выходящей республики, а также на уголовные дела, подсудные военным трибуналам. Вопросы о передаче дел решаются Генеральным прокурором СССР по представлению нижестоящего прокурора или по ходатайству прокурора выходящей республики, а в случае, если дело находится в производстве судебного органа, - Верховным Судом СССР.

В переходный период все гражданские дела разрешаются в соответствии с гражданским и гражданским процессуальным законодательством Союза ССР, если иное не предусмотрено соглашением между выходящей республикой и Союзом ССР.

Статья 19

В последний год переходного периода по инициативе высшего органа государственной власти выходящей республики один раз может быть проведен повторный референдум по вопросу подтверждения решения о выходе союзной республики из СССР. Проведение повторного референдума является обязательным, если этого требует одна десятая часть граждан СССР, постоянно проживающих на террито-

рии республики и имеющих право голоса согласно законодательству Союза ССР.

В случае, если за подтверждение решения о выходе союзной республики из СССР проголосовало менее двух третей граждан СССР, постоянно проживающих на территории республики к моменту постановки вопроса о проведении повторного референдума и имеющих право голоса согласно законодательству Союза ССР, решение о выходе союзной республики из СССР считается отмененным и процедуры, предусмотренные настоящим Законом, прекращается.

Статья 20

По окончании переходного периода или при досрочном урегулировании вопросов, предусмотренных настоящим Законом, Верховный Совет СССР созывает Съезд народных депутатов СССР для принятия решения, подтверждающего завершение процесса по согласованию интересов и удовлетворению претензий выходящей республики, с одной стороны, и Союза ССР, союзных республик, а также автономных республик, автономных образований и национальных групп, упомянутых в части второй статьи 3 настоящего Закона, с другой стороны.

С момента принятия такого решения Съездом народных депутатов СССР выход союзной республики из СССР считается состоявшимся, а народные депутаты СССР от вышедшей республики утрачивают свои полномочия.

Съезд народных депутатов СССР вносит соответствующие изменения в Конституцию СССР.

Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарий/Сост., отв. ред., авт. вступ. ст. и коммент. д. ю. н., проф. Ю. Г. Барсегов, Т. 1, Москва, 2008 г., стр. 681-686.

№ 9
ՀԱՉԱԿԱԳԻՐ
ԼԵՈՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՉԱԿՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ժողովրդական պատգամավորների Լեոնային Ղարաքաղի մարզային և Շահումյանի շրջանային խորհուրդների՝ բոլոր մակարդակների խորհուրդների պատգամավորների մասնակցությամբ համատեղ նստաշրջանը,

արտահայտելով ժողովրդի կամքը, որն ամրագրված է փաստացի անցկացված հանրաքվեում և ԼՂԻՄ ու Շահումյանի շրջանային իշխանության մարմինների 1988-1991թթ. որոշումներում, ազատության, անկախության, իրավահավասարության և բարիօրացիության նրա ձգտումը,

արձանագրելով Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից «1918-1920 թթ. պետական անկախության վերականգնման հռչակման փաստը,

հաշվի առնելով, որ Ադրբեջանում տարվող ապարտեիլի և խտրականության քաղաքականությունը հանրապետությունում ստեղծել է հայ ժողովրդի նկատմամբ ատելության և անհանդուրժողականության մթնոլորտ, ինչը հանգեցրել է զինված բախումների, մարդկային զոհերի, խաղաղ հայկական գյուղերի բնակիչների զանգվածային բռնատեղահանման,

հիմնվելով ԽՍՀ Միության գործող Սահմանադրության և օրենքների վրա, որոնք ինքնավար կազմավորումներին և հավաքական բնակվող ազգային խմբերին իրավունք են տալիս ԽՍՀՄ-ից միութենական հանրապետության դուրս գալու դեպքում ինքնուրույն որոշելու իրենց պետական-իրավական կարգավիճակի հարցը,

նշելով, որ Շահումյանի շրջանի տարածքը բռնի կերպով անջատվել է Լեոնային Ղարաքաղից, և հայ ժողովրդի վերամիավորման ձգտումը համարելով բնականոն ու օրինական, միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան,

ձգտելով հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների միջև բարիօրացիական հարաբերությունների վերականգնմանը՝ միմյանց իրավունք-

ների փոխադարձ հարգանքի հիման վրա,

ուշադրության առնելով երկրում տիրող իրավիճակի բարդությունն ու հակասականությունը, ապագա Միության, իշխանության և կառավարման միութենական կառույցների ճակատագրի անորոշությունը,

հարգելով ու հետևելով Մարդու իրավունքների համընդհանուր Հռչակագրի և Տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային իրավունքների մասին միջազգային համաձայնագրի, Քաղաքացիական, քաղաքական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային համաձայնագրի սկզբունքներին և ակնկալելով միջազգային հանրության ըմբռնումն ու աջակցությունը,

ՀՈԶԱԿՈՒՄ Է

**ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱԴԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԵՐԿԱՅԻՍ
ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱԴԻ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՄԱՐԶԻ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ
ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻ ՇՐՋԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐՈՒՄ: ՀԱԿԻՐԴ՝ ԼՂՀ:**

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունն օգտվում է այն լիազորություններից, որոնք հանրապետություններին տրամադրվում են ԽՍՀՄ Սահմանադրությամբ ու օրենսդրությամբ, և իրեն իրավունք է վերապահում ինքնուրույն որոշելու իր պետական-իրավական կարգավիճակը՝ երկրի և հանրապետությունների ղեկավարության հետ քաղաքական խորհրդատվությունների և բանակցությունների հիման վրա:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տարածքում՝ մինչև ԼՂՀ Սահմանադրության և օրենքների ընդունումը, գործում են ԽՍՀՄ Սահմանադրությունը և օրենսդրությունը, ինչպես նաև ներկայումս գործող այլ օրենքներ, որոնք չեն հակասում սույն Հռչակագրի նպատակներին ու սկզբունքներին և Հանրապետության առանձնահատկություններին:

**Ժողովրդական պատգամավորների Լեռնային Ղարաբաղի
մարզային և Շահումյանի շրջանային խորհուրդների՝
բոլոր մակարդակների խորհուրդների պատգամավորների**

**մասնակցությամբ համատեղ նստաշրջան
2 սեպտեմբերի, 1991 թ.
ք. Ստեփանակերտ**

Արցախի Հանրապետության նախագահի պաշտոնական կայք՝
<http://president.nkr.am/am/nkr/nkr1>, մուտք՝ 22.07.2019

**№ 10
ՀՈՉԱԿԱԳԻՐ
ԼԵՈՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ**

Ելնելով ժողովրդի ինքնորոշման անկապտելի իրավունքից, հենվելով Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ժողովրդի ազատ կամքի վրա, որ արտահայտվել է 1991 թվականի դեկտեմբերի 10-ին կայացած հանրապետական հանրաքվեի արդյունքներում՝

- գիտակցելով պատմական հայրենիքի ճակատագրի հանդեպ տառվող պատասխանատվությունը,

- հավատարմություն հայտնելով այն սկզբունքներին, որ բովանդակում է 1991 թվականի սեպտեմբերի 2-ին Լեռնային Ղարաբաղը Հանրապետություն հայտարարելու մասին Հռչակագիրը,

- ձգտելով կարգավորել հայ և ադրբեջանական ժողովրդների հարաբերությունները,

- կամենալով Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բնակչությանը պաշտպանել դրսի հարձակումներից և ֆիզիկական ոչնչացումից,

- զարգացնելով Լեռնային Ղարաբաղի 1918-1920 թվականների անկախ, ժողովրդական ինքնակառավարման փորձը,

- արտահայտելով բոլոր պետությունների և պետությունների ընկերակցությունների հետ իրավահավասար և փոխշահավետ հարաբերություններ հաստատելու պատրաստակամություն,

- հետևելով մարդու իրավունքների Համընդհանուր հռչակագրի, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների միջազգային դաշնագրի անվտանգության ու համագործակցության համանվիրոպական խորհրդակցության անդամ երկրների Վիեննայի

հանդիպմանը կնքած եզրափակիչ փաստաթղթերի և միջազգային իրավունքի համընդհանուր ճանաչման արժանացած մյուս նորմերի սկզբունքներին և հարգելով դրանք,

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը հաստատում է Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախ հռչակված պետականությունը:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը անկախ պետություն է, ունի իր պետական դրոշը, զինանշանը, օրհներգը:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ամբողջ տարածքում գործում են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Սահմանադրությունն ու օրենքները, ինչպես նաև միջազգային իրավական այն փաստաթղթերը, որոնք կարգավորում են մարդու իրավունքների և ազատությունների պահպանումը:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում ամբողջ իշխանությունը պատկանում է Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդին, որն իր իշխանությունն ու կամքը իրականացնում է համաժողովրդական հանրաքվեների կամ էլ ներկայացուցչական ընտրական մարմինների միջոցով:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բոլոր բնակիչները հանդիսանում են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացիներ: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում թույլատրվում է երկակի քաղաքացիություն: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բնակիչները գտնվում են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պաշտպանության տակ:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը երաշխավորում է իր բոլոր քաղաքացիների քաղաքացիական իրավունքներն ու ազատությունները՝ անկախ նրանց ազգային, ռասայական պատկանելիությունից և դավանանքից:

Իր քաղաքացիների պաշտպանության և բնակչության անվտանգության համար Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում ստեղծվում են իշխանության բարձրագույն մարմիններին ենթակա զինված ուժեր, հասարակական կարգի պահպանության և պետական անվտանգության մարմիններ: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացիները զինվորական ծառայություն են կատարում Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տարածքում: Ուրիշ պե-

տությունների, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տարածքում գտնվող այլ պետությունների զինված ուժերի թվաքանակի կազմում Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացիների զինվորական ծառայության անցկացումը իրականացվում է ըստ միջազգային պայմանագրերի ու համաձայնագրերի:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, լինելով միջազգային իրավունքի սուբյեկտ, իրականացնում է արտաքին անկախ քաղաքականություն, անմիջական հարաբերություններ է հաստատում այլ պետությունների հետ, մասնակցում է միջազգային կազմակերպությունների գործունեությանը:

Հողը, ընդերքը, ջրային և օդային տարածությունները բնական, նյութական և հոգևոր հարստությունները հանդիսանում են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ժողովրդի սեփականությունը: Դրանք օգտագործելու և տիրանալու կարգը սահմանվում է Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության օրենքներով:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տնտեսությունը հիմնվում է սեփականության բոլոր, իրավահավասար ձևերի և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բոլոր քաղաքացիների տնտեսական կյանքի լիարժեք և ազատ մասնակցելու հավասար հնարավորություններ տրվելու սկզբունքների վրա:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ճանաչում է մարդու իրավունքի գերակայությունը, երաշխավորում է խոսքի, խղճի, քաղաքական ու հասարակական գործունեության և միջազգային ընկերակցության կողմից ճանաչված բոլոր քաղաքացիական իրավունքների ապահովումը: Ազգային փառամասնությունները գտնվում են պետության պաշտպանության տակ: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական կառուցվածքը կոչված է ստեղծել ազգային փոքրամասնությունները հանրապետության քաղաքական, տնտեսական և հոգևոր կյանքին լիարժեք մասնակցելու հնարավորություն: Ազգային, ռասայական և կրոնական բնույթի ամեն տեսակի խտրականություն հետապնդվում է օրենքով:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական լեզուն հայերենն է: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ճանաչում է ազգային փոքրամասնության լեզուն առանց որևէ սահմանափակման, տնտեսական, մշակութային և կրթական ոլորտներում օգտա-

գործելու իրավունքը:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Սահմանադրության և օրենսդրության հիմք են ծառայում Լեռնային Ղարաբաղը Հանրապետություն հայտարարելու Հռչակագիրը և Մարդու իրավունքների հռչակագիրը:

6 հունվար, 1992 թվականի
քաղաք Ստեփանակերտ

Արցախի Հանրապետության նախագահի
պաշտոնական կայք՝ <http://president.nkr.am/am/nkr/nkr2>,
մուտք՝ 22.07.2019

№ 11

БИШКЕКСКИЙ ПРОТОКОЛ

5 мая 1994 г.

Участники встречи, проведенной 4-5 мая 1994 года в городе Бишкеке по инициативе Межпарламентской Ассамблеи СНГ, парламента Кыргызской Республики, Федерального Собрания и Министерства иностранных дел Российской Федерации:

- выразили решимость всемерно способствовать прекращению вооруженного конфликта в Нагорном Карабахе и вокруг него, который не только наносит непоправимый урон азербайджанскому и армянскому народам, но и существенно затрагивает интересы других стран региона, серьезно осложняет международную обстановку;

- поддержав Заявление Совета глав государств СНГ от 15 апреля 1994 года, высказали готовность оказать полную поддержку усилиям глав и представителей исполнительной власти по прекращению вооруженного противоборства и ликвидации его последствий путем скорейшего заключения соответствующего соглашения;

- выступили за естественную активную роль Содружества и Межпарламентской Ассамблеи в прекращении конфликта, в реализации связанных с этим принципов, целей и конкретных решений ООН и СБСЕ (прежде всего резолюций Совета Безопасности ООН 822, 853, 874, 884); - призвали все противоборствующие стороны внять голосу разума: прекратить огонь в полночь с 8 на 9 мая с.г., опираясь на

Протокол от 18 февраля 1994 г. (в том числе и в части размещения наблюдателей), и самой интенсивной работой в кратчайшие дни закрепить это путем подписания надежного, юридически обязывающего соглашения, предусматривающего механизм обеспечения невозобновления военных и враждебных действий, вывод войск с занятых территорий и возобновление функционирования коммуникаций, возвращение беженцев, продолжение переговорного процесса;

- согласились предложить парламентам государств-участников СНГ обсудить инициативу Председателя Совета Межпарламентской Ассамблеи В. Ф. Шумейко и Руководителя миротворческой группы Ассамблеи по Нагорному Карабаху М. Ш. Шеримкулова о создании миротворческих сил Содружества;

- считают целесообразным продолжать подобные встречи в интересах мирного решения вооруженного конфликта;

- выразили признательность народу и руководству Кыргызстана за создание превосходных условий работы, радушие и гостеприимство.

От имени делегаций:

(А. ДЖАЛИЛОВ)

Р. ГУЛИЕВ

Б. АРАРКЦЯН

К. БАБУРЯН

В. ШУМЕЙКО

М. ШЕРИМКУЛОВ

В. КАЗИМИРОВ

полномочный представитель Президента Российской Федерации,
руководитель посреднической миссии России

М. КРОТОВ

руководитель Секретариата Совета Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ Бишкек, 5 мая 1994 года

Примечание: 8 мая 1994 г. в Баку при подписании Р. Гулиевым Бишкекского протокола в тот его экземпляр была включена следующая запись: «Подписано с условием, что в пятом абзаце настоящего текста в третьей строке сверху перед словом «наблюдателей» будет добавлено слово «международных» и в шестой строке сверху этого же абзаца слово «занятых» будет заменено на «захваченных». Выше

в оригинальном тексте выделены слова, к которым относятся эти поправки. Кроме того, предпринималась попытка дополнить тот экземпляр документа подписью Н.Бахманова, но в тот день его не нашли в Баку.

ՀՀ ԱԺ պաշտոնական կայք՝ http://www.parliament.am/library/LGH/doc_9.pdf, մուտք՝ 22.07.2019

№ 12
МИНОБОРОНЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
П. С. ГРАЧЁВУ
МИД РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
А. В. КОЗЫРЕВУ
В. Н. КАЗИМИРОВУ

Откликаясь на призыв к прекращению огня, изложенный в Бишкекском протоколе от 5 мая 1994 года, и опираясь на Протокол от 18 февраля 1994 года, противоборствующие Стороны согласились о следующем:

1. Обеспечить полное прекращение огня и военных действий с 00 часов 01 минуты 12 мая 1994 года. Соответствующие приказы о прекращении огня будут отданы и доведены до командиров воинских формирований, ответственных за их выполнение, не позднее 11 мая 1994 года. 12 мая до 23.00 Стороны обмениваются текстами своих приказов о прекращении огня с целью их возможного взаимного дополнения и в дальнейшем унификации основных положений аналогичных документов.

2. Просить министра обороны Российской Федерации о созыве в Москве не позднее 12 мая с. г. срочного совещания министров обороны Азербайджана, Армении и командующего армией Нагорного Карабаха с целью согласования рубежей развода войск, других неотложных военно-технических вопросов и подготовки развёртывания передовой группы международных наблюдателей.

3. Настоящая договоренность будет использована для завершения

в предстоящие 10 дней переговоров и заключения не позднее 22 мая с. г. Соглашения о прекращении вооруженного конфликта.

4. Настоящая договоренность вступит в силу сразу после того, как Посредник уведомит о том, что он получил от противоборствующих сил полностью идентичные документы, подписанные уполномоченными представителями.

Министр обороны	Министр обороны	Командующий армией
Азербайджана	Армении	Нагорного Карабаха

« » мая 1994 г.

Примечание: текст подписан соответственно М. И. Мамедовым в Баку 9 мая, С. А. Саркисяном в Ереване 10 мая, С. Бабяном в Степанакерте 11 мая 1994 г.

ՀՀ ՄԺ պաշտոնական կայք՝ http://www.parliament.am/library/LGH/doc_10.pdf, մուտք՝ 22.07.2019

№ 13
СОГЛАШЕНИЕ О ПОДТВЕРЖДЕНИИ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ПО
ПРЕКРАЩЕНИЮ ОГНЯ,
26-27 ИЮЛЯ 1994 Г.

Министерство обороны	Председателю Минской Конференции
Российской Федерации	СБСЕ по Нагорному Карабаху
П. С. Грачеву	Я. Элиассону

МИД Российской Федерации
А. В. Козыреву
В. Н. Казимирову

Положительно оценивая в целом соблюдение прекращения огня с 12 мая 1994 года в соответствии с договоренностью, оформленной при Российском посредничестве в период с 9 по 11 мая с. г., и откликаясь на призыв полномочного представителя Президента Российской

Федерации и Председателя Минской конференции СБСЕ от 23 июня с. г.,

Противоборствующие стороны подтверждают:

– твердую решимость и впредь выполнять свои обязательства по прекращению огня, в частности, с тем, чтобы создать условия для подписания Большого политического соглашения и размещения международных наблюдателей в зоне конфликта.

– свое стремление интенсифицировать заключение Большого политического соглашения в течение 30 дней августа 1994 года, в котором будут проработаны и военно-технические вопросы, включая взаимодействие международных миротворческих сил и миссии наблюдения СБСЕ.

Противоборствующие стороны обязуются в согласованные сроки подтверждать взятые на себя обязательства по прекращению огня и сохранять режим прекращения огня вплоть до заключения Большого политического соглашения, которое предусматривает полное прекращение военных действий.

**Министр обороны
Азербайджана**

**Министр обороны
Армении**

**Командующий армией
Нагорного Карабаха**

26. 7. 94.

Արցախի Հանրապետության ԱԳՆ պաշտոնական կայքը՝
[http://www.nkr.am/sites/default/files/1994-07-26-27_](http://www.nkr.am/sites/default/files/1994-07-26-27_ceasefire_confirmation_agreement.pdf)
[ceasefire_confirmation_agreement.pdf](http://www.nkr.am/sites/default/files/1994-07-26-27_ceasefire_confirmation_agreement.pdf), մուսխ՝ 22.07.2019

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Գորբաչով Միխայիլ Մերգելիչ (ծնվ. 1931 թ.) – 1985-1991 թթ.՝ ԽՄԿԿ գլխավոր քարտուղար, 1990 թ. մարտ 15-1991 թ. դեկտեմբերի 25-ը՝ ԽՍՀՄ նախագահ: [էջ 19]
2. Համբարձումյան Սերգեյ Ալեքսանդրի (1922-2018 թթ.) – ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս (1965 թ.), ՀԽՍՀ ԳԱ փոխնախագահ (1974-1977 թթ.), 1977-1991 թթ.՝ ԵՊՀ ռեկտոր, ԽՍՀՄ 10-րդ գումարման Գերագույն խորհրդի պատգամավոր: [էջ 19]
3. Աղայան Էդուարդ Բագրատի (1913-1991 թթ.) – բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս (1982 թ.): 1932-1991 թթ. աշխատել է ԵՊՀ-ում: 1968-1991 թթ.՝ Հայագիտական կենտրոնի ղեկավար, 1986-1991 թթ.՝ «Բանբեր Երևանի համալսարանի» հանդեսի գլխավոր խմբագիր, 1980 թ. և 1985 թ. ընտրվել է ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի պատգամավոր: [էջ 19]
4. Մովսիսյան Վլադիմիր Միհրանի (1933-2014 թթ.) – 1978-1984 թթ.՝ ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահի տեղակալ, 1984-1990 թթ.՝ ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ: [էջ 26]
5. Մկրտումյան Յուրի Իսրայելի (1939-2005 թթ.) – պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ: 1988 թ. նոյեմբերի 16-ին ընտրվել է ԵՊՀ կուսակցական կոմիտեի առաջին քարտուղար: Եղել է պատմության ֆակուլտետի հնագիտության և ազգագրության ամբիոնի վարիչ (1989-1994 թթ., 1997-2004 թթ.), 1994 թ.՝ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարի խորհրդական, 1994-1997 թթ.՝ ՌԴ-ում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան: [էջ 26]
6. Հարությունյան Սուրեն Գուրգենի (1939-2019 թթ.) – 1986-1988 թթ.՝ ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ, 1988-1990 թթ.՝ ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար: [էջ 31]

7. Արարքցյան Բաբկեն Գուրգենի (ծնվ. 1944 թ.) – 1977-1990 թթ. դասախոսել է ԵՊՀ-ում, «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամ, 1988 թ. ղեկտենքերին «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների հետ ձերբակալվել է և տեղափոխվել Մոսկվա: 1990 թ. մայիսին ընտրվել է ՀՀ Գերագույն խորհրդի պատգամավոր, օգոստոսին՝ ՀՀ ԳԽ նախագահի առաջին տեղակալ, 1991-1995 թթ.՝ ՀՀ Գերագույն խորհրդի նախագահ, իսկ 1995-1998 թթ.՝ ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ: 1998 թ. հրաժարական է տվել ՀՀ ԱԺ նախագահի պաշտոնից: [Էջ 36]

8. Ընդգծված հատվածը տեքստում ավելացված է ձեռագրով: [Էջ 42]

9. Չակերտներում բերված հատվածը գրավոր ելույթում նշված չէ. այն բանավոր ավելացրել է Ս. Համբարձումյանը ելույթի ընթացքում:

Ելույթի այս հատվածից ԽՍՀՄ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. Գորբաչովը ընդհատում է Ս. Ա. Համբարձումյանին, և նրանց միջև ծավալվում է բանավեճ: Ստորև ներկայացնում ենք կենտրոնական հեռուստատեսությամբ հեռարձակված բանավեճի հատվածը.

Михаил Горбачев - В вашем выступлении признаков нет.

Сергей Амбарцумян - Я сейчас скажу...

Михаил Горбачев - Вы еще ни одного слова в порядке самокритики, это первое выступление, и не содержалось даже намек на самокритику... это же ответственной трибуна, все будет передано народу, может вы поэтому хотите себе дешевой репутации, что вот так вы боритесь за Нагорный Карабах, так вы отстаивайте интересы армянского народа, да разве можно так мыслить, ...интерес армянского народа, Нагорного Карабаха и всей Армении, братской нашей, который пользуется огромным авторитетом и уважением всех вне связи со всеми, и с Азербайджаном, и со страной. Нам же так надо мыслить, товарищ Амбарцумян, я представляю ваши лекции вот так, я говорю, а не перед студентами...

Сергей Амбарцумян - Я считал своим долгом, Михаил Сергеевич...

Михаил Горбачев - Нет, но мы же пришли размышлять...

Сергей Амбарцумян - Именно, вот я сейчас скажу...

Михаил Горбачев - Нету размышлений, нет самокритики, нет компромисса, нет как пойти, я разделяю все то, что вы сказали в смысле боли, переживания, это всех нас еще же больше тревожит.

Сергей Амбарцумян - Конечно.

Михаил Горбачев - Вы представляете...

Сергей Амбарцумян - Вот потому Михаил Сергеевич, и потому я...

Михаил Горбачев - Вы же принесли сюда... вы же не хотите в диалог вступать уже не только с азербайджанцами, вы и с нами не хотите...

Сергей Амбарцумян - Хочу.

Михаил Горбачев - Тогда, где же он, диалог?

Сергей Амбарцумян - Вот я сейчас хочу вступить в диалог...

Михаил Горбачев - Вот сейчас только?

Сергей Амбарцумян - Перед тем как вступить с вами в диалог, я считал своим долгом коммуниста, как вы сказали педагога, ректора...

Михаил Горбачев - Да...

Сергей Амбарцумян - Сказать всю правду...

Михаил Горбачев - Но вы...

Сергей Амбарцумян - ...Которая сегодня имеется у нас в республике... Сегодня у нас в республике положение страшно напряженное, вы понимаете, вот когда дают вам информации, информации такие, которые, ну, приятно слушать, я думаю, после этого делать выводы и заключения очень сложно, я считал, я сознательно, я знал, что вы остановите, и это сознательно я...

Михаил Горбачев - Вы все это спланировали, вы все это спланировали, кому что говорить...

Сергей Амбарцумян - Нет, подумал, что надо сказать абсолютную правду, и правда заключается в том, что сегодня обстановка у нас в республике крайне тяжелая, крайне... Я...

Михаил Горбачев - Позвольте вам задать прямой вопрос. Вы уверены, то, что говорите, вы все ссылаетесь на народ, народ вот так думает, так действует, так как народ не видит выхода, вы от народа, именно от народа говорите?

Сергей Амбарцумян - Я говорю...

Михаил Горбачев - Все так думают...

Сергей Амбарцумян - Я говорю от имени моих избирателей, я говорю от имени профессуры, я говорю от имени студенческой молодежи, они просили передать и сказать, что у нас обстановка... Вы понимаете, я вынужденно, вынужденно...

Михаил Горбачев - Товарищ Амбарцумян, обстановка, ну что вы, вы бы

здесь не сидели, обстановка нас всех беспокоит.

Сергей Амбарцумян - Обстановка крайне тяжелая, вы, я не знаю, ну вы должны быть, не дай бог, быть и увидеть, что делается сегодня, и вот здесь Сурен Гургенович сказал: «Все меры...» Вы понимаете, это я здесь так говорю, это мой долг здесь сказать так, если вы прочтете и увидите мое выступление в Армении по телевидению, увидите мои статьи, увидите мое выступление после XIX партконференции, они диаметрально противоположны.

Михаил Горбачев - Я, между прочим, это знаю, я и удивился, слушая вас.

Сергей Амбарцумян - Нет, не надо. Не надо удивляться, я хотел именно нагнетать, чтобы сказать вам следующее...

Михаил Горбачев - И вы давите на нас...

Сергей Амбарцумян - Нет, я не давлю, я хочу сказать, нам необходимо, вот если было давление, я бы закончил так, как многие выступающие, которые сказали, что ничего нельзя сделать, раз есть в Конституции какая-то статья, мы должны придерживаться и закончить этим дело. Тогда было бы- я давлю, я не молодой человек, я в жизни много видел, многое знаю, но такое, что делается сегодня в Армении, не было никогда и нигде, и не дай бог, чтобы где-нибудь было. Мы боимся, сегодня интеллигенция боится, что любое опрометчивое решение по этому вопросу может привести к некоторым трагическим последствиям. Мы боимся аэропорта «Звартноц», мы боимся вот этих выпущенных бомб, оружия и так далее и тому подобное. Всего этого надо бояться. Потому наше решение сегодня должно быть компромиссное. Первое, временно все это, скажем президентское правление, временно можно создать президентское правление Нагорного Карабаха, следующий компромисс: можно временно вывести НКАО из подчинения, я подчеркиваю, не вывести из состава Азербайджанской ССР, а временно вывести из подчинения Азербайджанской ССР и подчинить управлению верховным органам, ну скажем, типа триумvirата создать, скажем, из ЦК, из Верховного Совета, из Совета министров какой-то вот тройственный такой союз, пока вот исходя из этого основополагающего момента сумеем мы найти правильное конституционное и окончательное решение для НКАО. [тх 42]

10. Ընդգծված հատվածը Ս. Համբարձումյանի ավելացրել է ձեռագրով և ստորագրել է: [тх 43]

11. Ղարիբյան Գրիշա Ալեքսանդրի (ծնվ. 1930 թ.) – 1978-1991 թթ.՝ ԵՊՀ պրո-
ռեկտոր: 2000 թվականից՝ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ: 2001 թվականից՝
ԵՊՀ տնտեսագիտության և միջազգային տնտեսական հարաբերություն-
ների ամբիոնի պրոֆեսոր և պատվավոր վարիչ: [Էջ 57]
12. Գալոյան Գալուստ Անուշավանի (1927-2003 թթ.) – ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմի-
կոս (1982 թ.), 1988-1991 թթ.՝ ՀԿԿ Կենտկոմի քարտուղար: [Էջ 58]
13. Փաստաթղթի վրա գրված է «ուղարկված է»: [Էջ 69]
14. Վեզիրով Արդուլ-Ռահման Խալիլ օղլի (ծնվ. 1930 թ.) – 1988 թ. մայիսի
21- 1990 թ. հունվարի 18-ը՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ կոմկուսի ԿԿ առաջին
քարտուղար: [Էջ 69]
15. 1988 թ. նոյեմբերի 19-ին «Երևանի համալսարան» թերթում նշվել էր, որ
Երևանի պետական համալսարանի կուսակցական կազմակերպության
13-րդ կոնֆերանսի մասին ընդարձակ հաշվետվությունը, ինչպես նաև
կոնֆերանսի կողմից ընդունած որոշումները ու բանաձևերը պետք է հրա-
պարակվեին «Երևանի համալսարան» թերթի առաջիկա՝ նոյեմբեր-դեկ-
տեմբեր ամիսների համարներում: Սակայն Երևան քաղաքում և հանրա-
պետության մի շարք շրջաններում մտցված պարետային ժամը և հատուկ
դրությունը թույլ չտվեցին թերթի խմբագրությանը հրապարակել կոնֆե-
րանսի նյութերը: [Էջ 69]
16. Գալստյան Նորիկ Գագիկի (1940-2015 թթ.) – ֆիզմաթ. գիտ. թեկն., դոցենտ,
1962 թ.՝ ԵՊՀ մաթեմատիկայի և երկրաչափության ամբիոնի լաբորանտ:
1965-1968 թթ. սովորել է Կազանի համալսարանի ասպիրանտուրայում:
1968-2015 թթ. աշխատել է հիշյալ ամբիոնում, որպես դասախոս: [Էջ 71]
17. Տե՛ս 3-րդ ծանոթագրությունը: [Էջ 94]
18. Հավանաբար նկատի ունի 1948 թ. դեկտեմբերի 9-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր
ասամբլեայի կողմից ընդունված «Ցեղասպանության հանցագործությու-
նը կանխելու և դրա համար պատժի մասին» կոնվենցիան: [Էջ 121]
19. Փաստաթղթի վրա կան խմբագրական ուղղումներ (կատարված է հավա-
նաբար կոնֆերանսի խմբագրական հանձնաժողովին կողմից). մենք հրա-
պարակել ենք այդ ուղղումներով: [Էջ 126]
20. Հեյդար Ալիովա օղլի Ալիս (1923-2003 թթ.) – 1967-1969 թթ.՝ Ադրբեջա-

- նական ԽՍՀ ՊԱԿ-ի նախագահ, 1969-1982 թթ.՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ կոմկուսի ԿԿ առաջին քարտուղար, 1982-1987 թթ.՝ ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի նախագահի առաջին տեղակալ, ԽՍՀՄ 8-11-րդ գումարման Գերագույն խորհրդի պատգամավոր, 1987-1990 թթ.՝ ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի խորհրդական, 1991-1993 թթ.՝ Նախիջևանի Ինքնավար Հանրապետության խորհրդարանի նախագահ, 1993 թ.՝ Ադրբեջանի Հանրապետության խորհրդարանի նախագահ, 1993-2003 թթ.՝ Ադրբեջանի Հանրապետության նախագահ: [Էջ 135]
21. Քյամրան Մամմեդ օղլի Բադիրով (1933-2000 թթ.) – 1982 թ. դեկտեմբերի 3-1988 թ. մայիսի 21-ը՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ կոմկուսի ԿԿ առաջին քարտուղար: [Էջ 135]
22. Պողոսյան Հենրիկ Անդրեյի (1931-2000 թթ.) – 1988 թ. փետրվարի 24 -1991 թ. նոյեմբերի 26-ը՝ ԼՂԻՄ մարզխորհրդի առաջին քարտուղար, 1989-1991 թթ.՝ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի պատգամավոր: [Էջ 137]
23. Սեիդով Հասան Նեյմատ օղլի (1932-2004 թթ.) – 1981-1989 թթ.՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահ, ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի նախագահության անդամ (1981-1989 թթ.), ԽՍՀՄ 10-11-րդ գումարման Գերագույն խորհրդի պատգամավոր: [Էջ 137]
24. Փաստաթղթում արված են եղել խմբագրական ուղղումներ. մենք հրապարակել ենք այդ ուղղումներով: [Էջ 140]
25. Փաստաթղթի վրա (152-րդ թերթի լուսանցքում) ձեռագիր գրված է. «необходимо выявить организаторов Сумгаита, см. заявление зов. отдела ЦК КП Азербайджана от 14 февраля в Степанакерте: «Сто тысяч азербайджанцев готовы в любое время ворваться в Карабах и устроить бойню»»: [Էջ 143]
26. Փաստաթղթի վրա կան խմբագրական ուղղումներ (կատարված է հավանաբար կոնֆերանսի խմբագրական հանձնաժողովի կողմից). մենք հրապարակել ենք այդ ուղղումներով: [Էջ 147]
27. Վոլսկի Արկադի Իվանովիչ (1932-2006 թթ.) – խորհրդային, ապա Ռուսաստանի քաղաքական և կուսակցական գործիչ: 1989-1990 թթ. դեկավարել է ԼՂԻՄ Հատուկ կառավարման կոմիտեն: [Էջ 148]
28. Տե՛ս 5-րդ ծանոթագրությունը: [Էջ 151]

29. Սարգսյան Ֆադեյ Տաճատի (1923-2010 թթ.) – ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս (1977 թ.), 1977-1989 թթ.՝ ՀԽՍՀ Սինիստների խորհրդի նախագահ: [էջ 151]
30. Արծրունի Վարդգես Բագրատի (ծնվ. 1941 թ.) – 1987 թ. հրավիրվել է Հայաստան և ստանձնել ՀԽՍՀ Սինիստների խորհրդի նախագահի տեղակալի, ապա՝ ՀԽՍՀ շինարարության պետական կոմիտեի նախագահի պաշտոնները: [էջ 151]
31. 1988 թ. դեկտեմբերի 7-ին տեղի ունեցավ ավերիչ երկրաշարժ, որի էպիկենտրոնը Սպիտակ քաղաքի մոտ գտնվող Շիրակամուտ (Նալբանդ) գյուղն էր: Երկրաշարժից անմիջապես հետո ԵՊՀ հարյուրավոր ուսանողներ, դասախոսներ և աշխատակիցներ կամավոր մեկնեցին աղետի գոտի՝ մասնակցելու փրկարարական աշխատանքներին: Ուսումնական գործընթացին զուգահեռ՝ համալսարանականները մասնակցում էին երկրաշարժի հետևանքների վերացման աշխատանքներին: Բոլոր ֆակուլտետների ուսանողներից և դասախոսներից կազմված ջոկատները երկու օրը մեկ անգամ երկու հերթափոխով (ցերեկը՝ 100, գիշերը՝ 50 հոգի) հերթապահում էին «Ջվարթնոց» օդանավակայանում, հսկում ստացվող բեռները՝ հասցեավայրեր հասցնելու համար: Արտասահմանյան քաղաքացիների նախապատրաստական ֆակուլտետի ուսանողները ստանձնել էին իրենց հարևանությամբ գտնվող հյուրանոցի երեխաների խնամքը: Ուսանողներն անում էին ամեն ինչ՝ ցրելու աղետը վերապրած երեխաների սարսափի զգացումը: Սփյուռքահայ ուսանողների հետ երկրաշարժի առաջին օրվանից տարբեր աշխատանքներ ու հանձնարարություններ էին կատարում նաև հնդիկ, լաոսցի, արաբ, մեպալցի ուսանողները: Նրանք աշխատում էին աղետի վայրերում, օդանավակայանում, երրորդ մանկական կլինիկական հիվանդանոցում, արտասահմանյան մասնագետների խմբերում՝ կատարելով թարգմանչի դեր (տե՛ս «Երևանի համալսարան», 7 հունվարի 1989): [էջ 159]
32. Մելիքյան Գուրգեն Վրեժի (ծնվ. 1936 թ.) – Արցախյան գոյապայքարի ակտիվ մասնակից: 1992-2017 թթ. ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի դեկան: 2017 թվականից՝ ԵՊՀ իրանագիտության ամբիոնի պրոֆեսոր: [էջ 172]
33. Տե՛ս 27-րդ ծանոթագրությունը: [էջ 172]
34. Պետք է լինի ԽՍՀ: [էջ 175]

35. Բեսամերտնիխ Ալեքսանդր Ալեքսանդրովիչ (ծնվ. 1933 թ.) – 1988-1990 թթ.՝ ԽՍՀՄ արտաքին գործերի մինիստրի առաջին տեղակալ, 1990 թ. մայիս-1991 թ. հունվար՝ ԱՄՆ-ում ԽՍՀՄ արտակարգ և լիազոր դեսպան, 1991թ. հունվար-օգոստոս՝ ԽՍՀՄ արտաքին գործերի մինիստր: [Էջ 218]
36. Մեթլոկ Ջեկ (ծնվ. 1929 թ.) – 1987-1991 թթ.՝ ԽՍՀՄ-ում ԱՄՆ-ի արտակարգ և լիազոր դեսպանը: [Էջ 218]
37. Նամակի ուղարկման ամսաթիվը հնարավոր չէր պարզել, ուստի այս փաստաթղթի հրապարակման հաջորդականությունը որոշել ենք «Երևանի համալսարան» թերթում հրապարակման ամսաթվով: [Էջ 229]
38. Արծվաշեն գյուղը, լինելով ՀԽՍՀ տարածք, ԽՍՀՄ իշխանության տարիներին աստիճանաբար վերածվեց անկլավի Ադրբեջանական ԽՍՀ տարածքում: 1992 թ. օգոստոսի 8-ից առ այսօր Արծվաշենը բռնագավառված է Ադրբեջանի Հանրապետության զիված ուժերի կողմից:
Համաձայն «Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին» ՀՀ օրենքի (04.12.1995)՝ Արծվաշեն գյուղը ներառված է ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի վաչական շրջանում (տե՛ս Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=59732>, մուտք՝ 06.05.2019): [Էջ 243]
39. Մանուկյան Վազգեն Միքայելի (ծնվ. 1946 թ.) – 1972-1995 թթ. դասավանդել է ԵՊՀ-ում, 1988 թ.՝ «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամ, 1990 թ. օգոստոս-1991 թ. սեպտեմբեր՝ ՀՀ Նախարարների խորհրդի նախագահ (վարչապետ): [Էջ 253]
40. Տե՛ս 7-րդ ծանոթագրությունը: [Էջ 256]
41. Շիրինյան Վիգեն Միրզաջանի (1947-1992 թթ.) – Արցախյան շարժման ակտիվիստ, ազատամարտիկ, մասնակցել է Շահումյանի, Մարտակերտի շրջանների ինքնապաշտպանական մարտերին: 1991-1992 թթ.՝ Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի պատգամավոր: [Էջ 256]
42. Պետք է լինի 1921 թ.: [Էջ 258]
43. 1992 թ. օգոստոսին ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության որոշմամբ ստեղծվեց Պաշտպանության պետական կոմիտե, որին փոխանցվեցին ամբողջ զործաղիր և մասամբ օրենսդիր իշխանությունները:

ՊՊԿ նախագահի պաշտոնը զբաղեցրեց Ռոբերտ Քոչարյանը, որի վրա դրվեցին նաև ԼՂՀ վարչապետի պարտականությունները (տե՛ս Արցախի Հանրապետության նախագահի պաշտոնական կայք՝ <http://president.nkr.am/am/nkr/>, մուտք՝ 22.07.2019): [էջ 272]

44. Տե՛ս 16-րդ ծանոթագրությունը: [էջ 277]

45. Կիրակոսյան Ալբերտ Ավետիսի (ծնվ. 1942 թ.) – 1969-1975 թթ.՝ ԵՊՀ տեսական ֆիզիկայի, իսկ 1975 թ.՝ Պինդ մարմնի ֆիզիկայի ամբիոնի դասախոս, 1992-1994 թթ.՝ ՀՀ լուսավորության առաջին փոխնախարար, շարունակել է համատեղությամբ դասավանդել ԵՊՀ-ում: 2006 թվականից՝ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, 2018 թվականից՝ Պինդ մարմնի ֆիզիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր և պատվավոր վարիչ: [էջ 280]

46. Մակաշով Ալբերտ Միխայիլովիչ (ծնվ. 1938 թ.) – գեներալ-մայոր, 1985-1989 թթ.՝ ԽՍՀՄ Անդրկովկասյան ռազմական օկրուգի զորքերի հրամանատարի առաջին տեղակալ: [էջ 281]

47. Տե՛ս 11-րդ ծանոթագրությունը: [էջ 284]

48. Տե՛ս 32-րդ ծանոթագրությունը: [էջ 288]

49. Գալստյան Ժաննա Գեորգիի (ծնվ. 1948 թ.) – Արցախյան շարժման ակտիվիստ, մասնակցել է Արցախի պաշտպանության համար մղված մարտերին: ԼՂՀ պաշտպանության բանակի կազմավորումից հետո նշանակվել է ՊԲ կենտրոնական պաշտպանական շրջանի հրամանատարի տեղակալ: Արժանացել է «Արցախի հերոս» կոչմանը, պարգևատրվել է «Ոսկե արծիվ» շքանշանով (7 մայիսի 2015 թ.): [էջ 288]

50. Պախալով Վալերի Բորիսի (1941-2012 թթ.) – 1959-1965 թթ. սովորել է ԵՊՀ (մեխանիկամաթեմատիկական ֆակուլտետ՝ մինչև 3-րդ կուրս) ֆիզիկայի ֆակուլտետում: 1964-1966 թթ. եղել է Երևանի պետական համալսարանի ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ամբիոնի լաբորանտ, իսկ այնուհետև՝ մինչև 1973 թ., ասիստենտ, 1973-1976 թթ. սովորել է Մոսկվայի պետական համալսարանի ասպիրանտուրայում՝ զուգահեռ աշխատելով որպես կրտսեր գիտաշխատող: 1977 թ. պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն՝ ստանալով ֆիզմաթ գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճան: 1979-2015 թթ. եղել է Երևանի պետական համալսարանի ֆիզիկայի ֆակուլտետի օպտիկայի ամբիոնի դոցենտ: 1986-1989 թթ. աշխատել է Ալժիր-

բում: Վ.Պախալովը 1992 և 1993 թթ. մասնակցել է Արցախի ազատագրական պատերազմին: ՀՀ նախագահի հրամանագրով պարգևատրվել է Արիության մեդալով (09.18.1998 թ.), պարգևատրվել է նաև ՀՀ ՊՆ «Գալստիան Նժդեհ», «Վազգեն Սարգսյան» մեդալներով: 2010 թ. պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն՝ ստանալով ֆիզմաթ գիտ. դոկտորի գիտական աստիճան: [Էջ 291]

51. Արծիվ-մահապարտների գումարտակը կազմավորվել է 1992 թ. օգոստոսի 16-ին Վազգեն Սարգսյանի նախաձեռնությամբ: [Էջ 291]
52. 1991 թ. ապրիլ-օգոստոս ամիսներին Ադրբեջանի ՆԳՆ Միլիցիայի հատուկ նշանակության ջոկատները (ОУՕՆ-ОМОН: отряды милиции особого назначения) ԽՍՀՄ ՆԳՆ ներքին գործերի և 4-րդ բանակի (Կիրովաբադում տեղակայված 23-րդ դիվիզիան) ստորաբաժանումների հետ նախաձեռնեցին Արցախի հայկական բնակավայրերի տեղահանման «Կոլցո» (Օղակ) լայնածավալ գործողությունը: ԼՂԻՄ-ի և հարակից շրջանների մի շարք հայաբնակ գյուղերի բնակիչների տեղահանման որոշումներն ընդունվեցին Ադրբեջանական ԽՍՀ ղեկավարության կողմից 1991 թ. ապրիլին՝ Ադրբեջանի Պաշտպանության խորհրդի 1991 թ. ապրիլի 10-ի, Ադրբեջանի Գերագույն խորհրդի նախագահության 1991 թ. ապրիլի 11-ի նիստերին և 1991 թ. ապրիլի 16-ին Ադրբեջանի նախագահ Ալյազ Մուրադլիբովի մոտ հանրապետության ԱԱԿ, ՆԳՆ, Դատախազության ղեկավարության միացյալ խորհրդակցության ժամանակ: Տեղահանման գործողությունների ղեկավարությունը հանձնարարվեց Ադրբեջանի ներքին գործերի նախարար Մ. Ասադովին: Սակայն ԼՂԻՄ հարակից գյուղերից հայ ազգաբնակչության վտարումը շատ ավելի վաղ էր սկսվել: Մասնավորապես, 1989-1990 թթ. Հյուսիսային Արցախի երեք գյուղերի (Կուշչի Արմավիր, Ազատ, Կամո) բնակիչներն իրենց դեմ չղաղարող զինված հարձակումների, շրջանային իշխանության մարմինների ճնշումների պատճառով ստիպված էին լքել իրենց բնակավայրերը: 1991 թ. սկզբից Ադրբեջանում գրեթե բացահայտ, ամենաբարձր մակարդակով պարբերաբար սկսեց հնչել այն միտքը, որ հայերը պետք է հեռացվեն Ղարաբաղից, եթե չեն պատրաստվում ենթարկվելու Ադրբեջանին: Դեռևս 1991 թ. փետրվարի սկզբին Ադրբեջանի կոմկուսի երկրորդ քարտուղար, «Լեռնային Ղարաբաղի հարցերով կազմկոմիտեի» ղեկավար Վ. Պոլյանիչկոն, ելույթ ունենալով Բաքվում, հայտարարեց. «1991 թ. կհայտարար-

վի Ղարաբաղի տարի: Այս տարին կլինի Ադրբեջանի դժվարությունների վերջին տարին: Ղարաբաղի հողը մեր հողն է, և մենք պետք է գրավենք այն մեր երեխաների համար»: 1991 թ. մարտի 14-ին Եվրախորհրդարանն ընդունեց բանաձև, որում հատուկ ընդգծվում է հայ փախստականների աղետալի դրությունը, և կոչ արվում ԽՍՀՄ նախագահ Միխայիլ Գորբաչովին անհապաղ և արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկելու՝ դադարեցնելու ինչպես Հայաստանի ու Ղարաբաղի շրջափակումը, այնպես էլ Ղարաբաղի ու հարակից հայկական անկլավների հայ բնակչության նկատմամբ ոտնձգությունները: 1991 թ. մարտի 25-ից ադրբեջանական ՕՍՕՆ-ը սկսեց պարբերաբար գնդակոծել Գետաշեն և Մարտունաշեն գյուղերը: Ապրիլի 16-ից դադարեցվեց Շահումյանի շրջանի էներգամատակարարումը, անջատվեց հեռախոսակապը: Ապրիլի 19-ին Գետաշեն գյուղում տեղակայված ԽՍՀՄ ՆԳՆ ներքին զորքերի անձնակազմը դուրս բերվեց գյուղից: Ապրիլի 21-ին Բաքվի պահանջով արգելվեցին Երևան-Շահումյան կանոնավոր ուղղաթիռային չվերթները: Ապրիլի 30-ին Գետաշեն և Մարտունաշեն գյուղերի զանգվածային գնդակոծությամբ սկսվեց «Կոլ-ցո» գործողությունը, որի ժամանակ խաղաղ բնակչության դեմ առաջին անգամ օգտագործվեցին տանկեր, մարտական ուղղաթիռներ, հրետանի: Հայկական գյուղերը հերթականությամբ օղակի մեջ էին առնվում ԽՍՀՄ ՆԳՆ ներքին զորքերի և խորհրդային բանակի կողմից: Այնուհետև ադրբեջանական ՕՍՕՆ-ը և միլիցիան մտնում էին նշված գյուղերը՝ իբրև թե «անձնագրային ռեժիմի ստուգման», իսկ իրականում հայ բնակչության սպանության, կողոպուտի, ահաբեկության և դրանց հաջորդող տեղահանության նպատակով: Ամբողջովին ամայացան ու ավերվեցին Հյուսիսային Արցախի, ինչպես նաև Շահումյանի, Հաղործի և Շուշիի շրջանների ավելի քան երկու տասնյակ գյուղեր, տեղահանվեց գրեթե տասը հազար մարդ, ավելի քան 100 հոգի սպանվեց, մի քանի հարյուր մարդ պատանդ ընկավ: Նրանցից շատերի ճակատագիրն առ այսօր հայտնի չէ: Հյուսիսային Արցախի ողբերգական իրադարձությունների կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության ղեկավարությունը պահանջեց հրավիրել ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների արտահերթ համագումար, սակայն Կրեմլը անտեսեց այդ կոչը: 1991 թ. մայիսին ԱՄՆ-ի Սենատը բանաձև ընդունեց, որը դատապարտում էր «հարձակումներն անմեղ երեխաների, կանանց ու տղամարդկանց վրա», «ուժի անխտիր կիրառումը՝ ներառյալ քաղաքացիական տարածքների գնդակոծությունները Հա-

յաստանի արևելյան և հարավային սահմաններում» և կոչ էր անում «վերջ դնելու Հայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի դեմ ուղղված շրջափակմանը և ուժի կիրառման ու ահաբեկման այլ մեթոդներին»։ Ադրբեջանի ղեկավարությունը «Կոլցո» գործողությունը համարում էր Լեռնային Ղարաբաղի մնացած հայկական մասի լայնածավալ տեղահանության սկիզբ։ 1991 թ. մայիսի 22-ին, ելույթ ունենալով Մոսկվայում հանրապետության մշտական ներկայացուցչությունում, Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի գաղափարախոսության բաժնի պետ Ա. Դաշդամիրովը հայտարարեց. «Մոտ ժամանակներս անհրաժեշտ կլինի Ղարաբաղից արտաքսել ևս 32 հազար մարդ»։ Անդրեյ Սախարովի հիշատակի առաջին միջազգային կոնգրեսի պատվիրակության հետ հանդիպման ժամանակ Ա. Դաշդամիրովն ու Ադրբեջանի նախագահ Ա. Մութալիբովը արդարացնում էին Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության տեղահանումը և չէին բացառում դրա շարունակությունը։ Սակայն օգոստոսյան խռովության ձախողումից հետո, երբ Մոսկվան դադարեց Ադրբեջանին աջակցելուց, վերջ դրվեց տեղահանություններին (տե՛ս Արցախի հայկական գյուղերի տեղահանության «Կոլցո» օպերացիան, տե՛ս Արցախի Հանրապետության ԱԳՆ պաշտոնական կայք՝ <http://www.nkr.am/hy/operation-ring>, մուտք՝ 17.07.2019)։ [Էջ 306]

53. Դուլյան Աշոտ Հմայակի (Բեկոր) (1952-1992 թթ.) – Արցախի ինքապաշտպանական ուժերի հրամանատարներից, զոհվել է 1992 թ. օգոստոսի 24-ին Մարտակերտի շրջանի Դոմբո գյուղում։ Արժանացել է «Արցախի հերոս» կոչմանը, պարգևատրվել է «Ոսկե արծիվ» շքանշանով (հետմահու՝ 1999 թ.)։ [Էջ 308]
54. Մեղրյան Շահեն Զինավորի (1952-1993 թթ.) – Արցախյան ազատամարտի մասնակից, Շահումյանի ինքնապաշտպանական ուժերի հրամանատար, մահացել է 1993թ. ապրիլի 17-ին ուղղաթիռի խոցումից։ Արժանացել է «Արցախի հերոս» կոչմանը, պարգևատրվել է «Ոսկե արծիվ» շքանշանով (հետմահու՝ 24 հոկտեմբերի 2014 թ.)։ [Էջ 325]
55. Դուկասյան Սևակ Արագի (1969-2011 թթ.) – 1991 թ. Ս. Դուկասյանը կիսատ թողնելով ուսումը, մեկնում է հայրենի Արցախ՝ մասնակցելու ինքնապաշտպանական մարտերին։ 1994 թ. զինադադարից հետո Ս. Դուկասյանը շարունակում է զինորական ծառայությունը՝ համալրելով ԼՂՀ պաշտպանության բանակի շարքերը՝ հասնելով գնդապետի զինվորական կոչման։ Զոհվել է 2011 թ. ապրիլի 29-ին՝ զոհված զինվորին մարտական դիրքից դուրս բերելիս։ [Էջ 364]

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Ա

Աբրահամյան Հ. – 20-21, 25, 33-34, 57, 170, 184

Ադամյան Հ. – 184

Ազգալոյսյան Լեոնիդ Ռուբենի – 278, 279, 286, 303-304, 361

Ալավերդյան Ս. – 268

Ալեքյան Ս. – 153

Ալեքսանյան Աշոտ Սեյրանի – 361

Ալեքսանյան Արտեմ

Սարգսի – 361

Ալիև Հ. – 149, 407

Ալոյան Թեմուր Ջնդիի – 361

Աղաբաբյան Գրիգոր

Սպարտակի – 361

Աղաջանյան Կարեն

Ջավենի – 361

Աղասարյան Ս. – 20, 25, 33-34, 57, 165, 178, 183

Ամիրադյան Սոս Սերյոժայի – 361

Ամիրխանյան Ռոբերտ – 289

Ամիրյան Ս. – 20, 26, 33-34, 165, 168, 172-173, 176, 178, 227

Այվազյան Ն. – 201

Անանյան Գ. – 20-21, 35, 57, 59, 170, 220, 232

Անտոնյան Արմեն Նորայրի – 361

Աչիքյոզյան Սիմոն Հովհաննեսի – 305-306, 361

Աչիքյոզյան Օհան Սիմոնի – 361

Առաքելյան Նորայր – 268-269, 317

Առուստամյան Ա. – 20-21, 33-34, 57, 70, 165, 171, 178, 183, 199, 238

Առուստամյան Սիեր Բենիկի – 361

Ասատրով Մ. – 411

Ասատրյան Ալեքսան
Ֆելիքսի – 307, 361

Ասատրյան Գ. – 201

Ասատրյան Մ. – 201

Ասլանյան Վ. – 168

Ավագիմյան Սավել – 308

Ավագիմյան Վաչագան
Ռաֆայելի – 308, 361

Ավագյան Ա. – 216

Ավագյան Անահիտ – 249

Ավագյան Արայիկ Վարուժանի – 361

Ավագյան Էդուարդ Լվովի – 310-311, 361

Ավագյան Ռուդիկ – 349

Ավակիմյան Լևոն Վալենտինի – 361

Ավանեսյան Արա Համբարձումի – 312, 361

Ավանեսյան Արսեն Ռոդիկի – 361

Ավանեսյան Ջաքար Սլավիկի – 314-315, 362

Ավանեսյան Սիեր Շուրայի – 362

Ավետիսյան Արտակ Սուրենի – 362

Արմեն (Ռոբերտ Հովհաննիսյանի որդին) – 291

Արարքցյան Բաբկեն – 36, 119,
201, 256, 280, 404

Արծրունի Վ. Բ. – 151, 409

Արշակյան Հապետ Կորյունի –
318-319, 362

Ափանյան Նազարեթ
Համբարձումի – 362

Բ

Բաբայան Գրիգոր – 264-266

Բաբաջանյան Գ. – 19, 216, 284

Բալյան Ի. – 168, 220, 223, 231

Բալյան Մ. – 253

Բախշյան Վարդան Ազատի –
320-321, 362

Բաղդասարյան Ալբերտ
Անդրանիկի – 242, 362

Բաղդասարյան Լ. – 153

Բաղդասարյան Լևոն Միքայելի
– 362

Բաղդասարյան Սեյրան – 267

Բաղիրով – 149, 408

Բաղշեցյան Արա Վազգենի – 362

Բարբարյան Ներսես Գրիգորի –
323, 362

Բարսեղյան Արսեն Գեորգիի –
362

Բարսեղյան Հովհաննես – 70

Բարսեղյան Տ. – 20, 25, 33-34, 57,
165, 168, 171, 174, 178, 183,
199, 201, 238

Բեկթաշյան Արմեն Ժորայի – 362

Բեսամերտնիխ Ա. – 218, 410

Բրազիշ Դ. Պ. – 246

Բրուտյան Անահիտ – 243, 253

Բունիաթյան Մ. – 20, 25, 168

Բունիաթով Ջ. – 85, 114-115

Գ

Գաբրիելյան Հ. (ավագ
դասախոս) – 232

Գաբրիելյան Հ. (պրոֆ.) – 59

Գաբուշյան Վ. – 35

Գալոյան Գալուստ – 58, 60, 70,
93, 125, 167, 407

Գալստյան Ժաննա – 288, 411

Գալստյան Նորիկ (Նորայր) –
71, 159, 165, 171-172, 175, 178,
183, 199-200, 238, 277-278,
282, 286, 407

Գալստյան Սարգիս – 289, 410

Գիլմոր Հարի – 271

Գինոսյան Գագիկ – 291-293, 296

Գյորգյան Ֆուրման Արկադայի –
325-326, 362

Գոյունյան Ս. – 59

Գորբաչով Մ. Ս. – 19-20, 22, 90,
189-191, 224, 249, 277, 281,
286-287, 370, 403, 412

Գրիգորյան Մ. – 25, 33, 57, 59,
168, 170, 172-173

Գրիգորյան Ռուբեն Սարգսի –
362

Գևորգյան Անուշավան – 70, 188,
216

Գևորգյան Արսեն Ալֆրեդի – 362

Գևորգյան Գարեգին Վոլոդյայի
– 362

Գևորգյան Գարիկ Սուրենի – 362

Գևորգյան Սամվել Գառնիկի –
362

Գևորգյան Սենիկ Վազգենի – 278

Գ

Դաբադյան Արտակ
Արտաշեսի – 362
Դադասյան Ա. – 153
Դալլաքյան Կամո Սարիբեկի – 363
Դալլաքյան Կառլեն – 104, 108
Դալլաքյան Վարդան Տիգրանի – 327-328, 363
Դաշդամիրով Ա. – 414
Դավթյան Կարապետ – 279, 286
Դավթյան Մ. – 25, 57, 77, 176
Դավթյան Ն. – 20, 25, 33-34, 57, 70-71, 159, 165, 171-172, 174, 178, 183, 199, 238
Դավթյան Ռ. – 169-170
Դավթյան Ռոբերտ – 112,
Դարբինյան Էդուարդ – 248
Դեմիրճյան Դերենիկ – 118
Դեմիրճյան Կ. – 103-104
Դիլոյան Վ. – 232

Ե

Եղիազարյան Արթուր Ալբերտի – 363
Ենգոյան Ա. – 238, 240, 245, 247
Եսայան Արտակ Նորիկի – 363

Զ

Զարգարյան Վ. – 170
Զարոբյան Յակով – 284
Զաքարյան Մ. – 70, 166-167, 183
Զոյան Ս. – 216
Զոհրաբյան Է. – 26, 231

Է

Էլոյան Ռ. – 168, 170

Թ

Թադևոսյան Ավարդ – 260
Թադևոսյան Սիբայել – 249
Թադևոսյան Ռուբեն Վովայի – 329, 363
Թալալյան Ա. – 168, 170, 176
Թախտաջյան – 118
Թամանյան Ալեքսանդր – 291
Թամանյան Ալեքսանդր (Շուրիկ) – 291, 293, 295-297
Թամրազյան Հ. – 59
Թաքեսյան Հելեն – 263
Թիփինգ Պեթի – 269
Թորգոմյան Արամո – 331
Թումանյան Է. – 272

Ի

Իբրահիմ խան – 149
Իշխանյան Վազգեն Ալեքսանդրի – 363
Իսահակյան Ավետիք – 118
Իսկանդարյան Գագիկ Աղասի – 363

Լ

Լալայան Գեղամ Ռաֆիկի – 363

Խ

Խանգադյան Ս. – 286
Խաչատրյան Աշոտ Ռաֆիկի – 363
Խաչատրյան Արտակ Մեխակի – 363

Խաչատրյան Հ. – 170

Խաչատրյան Մնացական – 97

Խաչատրյան Ռ. – 115

Խաչատրյան Տիրան Վազգենի
– 363

Խոջյան Սարգիս Վրեժի – 330,
363

Խոտավերդյան Դ. – 272

Խորշոռյան Լենդրուշ – 102, 139,
159, 165, 169, 171-174, 178,
183-184, 188, 199, 201, 216,
222-223, 227, 232, 238, 258,
277-278, 286

Ծ

Ծերունյան Վարդան Ալեքսանի
– 363

Կ

Կարապետյան Լ. – 20, 176, 216

Կարապետյան Կարեն Ֆրիկի –
363

Կարապետյան Ս. – 159, 183

Կարապետյան Ս. (ուսանող) –
153

Կարապետյան Ստ. – 176

Կետիկյան Արայիկ Ժիրայրի –
363

Կիրակոսյան Ալբերտ – 280, 411

Կնյազյան Ակսել Պարզևի – 363

Կոթոյան Արմեն Վանիկի – 331,
363

Կոժինյան Արամ – 291, 295-296

Կրպեյան Թաթուլ Ժորժիկի – 332-
333, 363

Հ

Հախումյան Ս. – 60, 70

Հակոբյան Արամ Աշոտի – 363

Հակոբյան Հ. – 19, 59, 174-175,
188, 231

Հակոբյան Հ. (ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի
առաջին քարտուղար) – 24,
247

Հակոբյան Հեքիկ – 279, 286

Հակոբյան Ռ. – 25, 33, 57

Հակոբյան Ռուբեն – 257

Հակոբյան Վաչագան Սերգեյի –
363

Համբարձումյան (ավտոպարկի
վարիչ) – 20

Համբարձումյան Լևոն – 349

Համբարձումյան Սերգեյ – 19, 25,
34, 57-58, 74, 94, 103, 123-124,
139, 159, 165, 170-171, 173-174,
178, 183-184, 188, 214, 243-
244, 278, 285-287, 403

Համբարձումյան Վ. – 118, 286

Հայրապետյան Նունե – 260

Հայրունյան Հրաչիկ Իշխանի –
363

Հասանով Ջ. – 149

Հասրաթյան Վ. – 34

Հարությունյան Բ. – 25, 27, 33-34,
57, 159, 169, 171-174, 199-201,
227, 232

Հարությունյան Գ. Մ. – 180

Հարությունյան Թաթուլ Արկադիի
– 364

Հարությունյան Լ. – 168, 171, 173,
176, 178, 184, 286

Հարությունյան Հ. – 159, 168, 171,

183, 199
 Հարությունյան Ն. – 238
 Հարությունյան Ս. – 86, 116, 167
 Հարությունյան Վ. – 20, 33, 57, 71, 159, 168, 199
 Հըրատ Սթիվ – 261-262
 Հովակիմյան Հ. – 153, 168
 Հովակիմյան Վահագն Միսակի – 364
 Հովհաննիսյան Արմեն – 289
 Հովհաննիսյան Արմեն Սերյոժայի – 364
 Հովհաննիսյան Արմենուհի – 70
 Հովհաննիսյան Լեռնիկ Լենդրուշի – 364
 Հովհաննիսյան Հ. – 168
 Հովհաննիսյան Հովսեփ – 364
 Հովհաննիսյան Մառլեն – 64, 218, 234
 Հովհաննիսյան Ռ. – 284
 Հովհաննիսյան Ռոբերտ – 291
 Հովհաննիսյան Ս. – 159, 165, 171, 199
 Հովհաննիսյան Վ. – 216, 223, 227
 Հովհաննիսյան Վարդան Նապետի – 335, 364
 Հովսեփյան Ա. – 33-34, 59, 201, 223
 Հովսեփյան Արմեն Աշոտի – 364
 Հովվյան Ա. – 170

Ղ

Ղազար (գինվոր) – 293-294
 Ղազարյան Արսեն Վարդգեսի – 236-237, 364
 Ղազարյան Ռ. – 270

Ղարիբյան Ալեքսանդր – 286
 Ղարիբյան Գրիշա (Գրիգոր) – 57, 59, 95, 153, 168-169, 171-174, 176, 178, 199, 228, 232, 238-239, 284, 407
 Ղարիբյան Լ. – 232
 Ղուլյան Աշոտ – 308, 414
 Ղուկասյան Ա. – 220
 Ղուկասյան Սևակ Արագի – 364, 414
 Ղևոնդյան Պետրոս Արշալույսի – 264-266, 323, 339-340, 364

Մ

Մաթևոսյան Աղավնի Աղասու – 179
 Մաթևոսյան Ռ. – 168, 260, 271
 Մակաշով – 281, 411
 Մակարյան Արմեն Հովհաննեսի – 364
 Մաղալյան Վլադիմիր – 70
 Մայրապետյան Ա. Խ. – 180
 Մանգասարյան Միքեր – 364
 Մանուկյան Վազգեն – 253-255, 280, 410
 Մարգարյան Ա. – 173
 Մարգարյան Դ. – 168, 221
 Մարգարով Էդ. – 64, 67
 Մարգարյան Հ. – 170
 Մարտիրոսյան Միսակ – 188, 278, 282
 Մարտիրոսյան Նաղաշ – 250
 Մարտիրոսյան Ռ. – 168
 Մարության Նորայր Յուրիի – 342, 364
 Մարուխյան Վ. – 170

Մեթրկ Ջ. – 218, 410
 Մեծլումյան Համլետ Վանյայի
 – 364
 Մելիք-Ադամյան Ֆրիկ – 277-278,
 282, 286
 Մելիք-Բախշյան Ստ. – 201, 232
 Մելիքյան Գուրգեն Վրեժի – 172,
 268, 282, 286, 288, 297, 409
 Մելքոնյան Ա. – 60, 70
 Մելքումյան Արմիկ – 289
 Մելքումյան Գ. – 170
 Մեղրյան Շահեն Զինավորի –
 325, 414
 Միխայլով Վ. Ա. – 149
 Մինասբեկյան Մ. – 70, 116
 Մինասյան Մ. – 165, 168, 171-
 172, 178, 183, 199
 Մինասյան Ս. – 170
 Միրզոյան Հրաչիկ – 70, 113, 216
 Միքայելյան Գուրգեն (ուսանող)
 – 250
 Միքայելյան Սուրեն Վարուժանի
 – 364
 Մխիթարյան Սամսոն – 249
 Մկրտչյան Ալ. – 19, 59, 70, 216
 Մկրտչյան Արթուր – 314
 Մկրտչյան Լ. (պրոֆեսոր) – 19-20,
 57, 232
 Մկրտչյան Լևոն (ՀՅԴ անդամ) –
 267
 Մկրտչյան Խաժակ – 257
 Մկրտչյան Հ. – 20, 25, 33-34, 57,
 159, 165, 168, 170-172, 176,
 178, 183-184, 199-200, 238
 Մկրտչյան Ղևոնդ – 364
 Մկրտչյան Մկրտիչ Վազգենի –

364
 Մկրտումյան Յու. – 26, 70, 151-
 152, 159, 165-166, 168-176,
 178-179, 183-184, 188, 199-201,
 209, 215, 222, 226-227, 229,
 231, 238, 277-278, 282, 286, 403
 Մնացականյան Ասատուր – 114-
 115
 Մնացականյան Արտակ – 349
 Մնացականյան Կարեն Ռազմիկի
 – 364
 Մնացականյան Սանասար
 Լավրենտիի – 345, 364
 Մոնթեն – 290
 Մոսիյան Մերուժան – 349
 Մովսիսյան Արմեն Արշակունու
 – 364
 Մովսիսյան Յու. – 176, 188, 201,
 216, 228
 Մովսիսյան Ռ. – 201, 232
 Մովսիսյան Վլադիմիր – 94, 288,
 403
 Մութալիբով Այազ – 412, 414
 Մուրադյան Գ. – 35
 Մուրադյան Ի. – 216
 Մուրադյան Հայրիկ – 298

Յ

Յուլյան Լ. – 25
 Յուրա 26-ի – 293

Ն

Նադիրյան Մ. – 59, 110, 170
 Նազարյան Արկադի Խաչիկի –
 365
 Նազարյան Բաբկեն Նորիկի –

365
Նազարյան Վ. Ռ. – 26, 71, 138
Նալբանդյան Տանյա – 96
Նաջարյաններ – 289
Ներսիսյան Լևոն Հրաչյայի – 285

Շ

Շահագիզյան Ս. – 159, 165, 168,
171-173, 178, 183, 199
Շահբազյան Ստեփան – 365
Շահինյան Ա. – 284
Շաքարյան Հ. – 252
Շենոն Ռիչարդ – 269
Շիրինյան Վիգեն – 256, 410

Չ

Չախոյան Նվեր Խաչիկի – 365
Չայլախյան – 118

Պ

Պախալով Վալերի Բորիսի – 291-
292, 365, 411-412
Պապոյան Վլ. – 168, 170
Պետրոսյան Էմիլ Լեոնարդի – 365
Պետրոսյան Ռաֆիկ – 64, 66, 138,
170, 188, 219, 231
Պետրոսյան Վ. (գլխավոր
հաշվապահ) – 282
Պետրոսյան Վ. (Հայաստանի
գրողների միության
նախագահ) – 286
Պետրոսյան Վ. (ուսանող) – 153
Պետրոսյան Տիգրան Հրանտի –
346-347, 365
Պետրոսյան Տիգրան
Ֆերդինանտի – 365

Պոլյանիչկո Վ. – 412
Պողոսյան – 118
Պողոսյան Արթուր Արմենի – 365
Պողոսյան Հ. Ա. – 148, 408
Պողոսյան Ռու. Ղ. – 180

Ջ

Ջուլիանյան Սիեր Արամի – 348-
349, 365

Ռ

Ռոստոմյան Արմանդ – 282

Ս

Սախարով Ա. Դ. – 287, 414
Սահակյան Գ. – 19-21, 57, 59,
159, 165, 170-172, 176, 178, 238
Սահակյան Էդ. – 68
Սահակյան Լ. Գ. – 26, 180, 201
Սահակյան Մ. – 216, 232
Սահակյան Մերի – 96
Սահինյան Էլեոնորա – 96
Սայադյան Համիկ Յախշիբեկի
– 365
Սարգսյան Ա. – 168
Սարգսյան Արա Նվերի – 365
Սարգսյան Գ. – 19-21, 25, 34-35,
38, 57-58
Սարգսյան Գարուշ Լևոնի – 365
Սարգսյան Դավիթ Էդիկի – 350,
365
Սարգսյան Էդ. – 216
Սարգսյան Էդուարդ Սուրենի –
365
Սարգսյան Իգոր Թադևոսի – 365
Սարգսյան Մ. – 20, 25, 33, 159,

165, 178, 183, 199, 200
 Սարգսյան Սերժ – 290
 Սարգսյան Վազգեն – 291-292,
 335, 357
 Սարգսյան Վլ. – 176
 Սարգսյան Տիգրան Սարգսի –
 352-353, 365
 Սարգսյան Ֆադեյ – 151, 288, 409
 Սարդարյան Ռոման Դավիթի –
 365
 Սաֆարյան Ա. – 272
 Սաֆարյան Ֆ. – 216
 Սելիով – 149, 408
 Սերոբյան Ռ. – 169, 176
 Սիմոնյան Ա. – 168, 170, 222
 Սիֆլին Դավիդ – 271
 Ստեփանյան Վարդան Ռոբերտի
 – 355-356, 365
 Սևակ Պարույր – 114-115

Վ

Վարդանյան Ավետիս Վարդանի
 – 365
 Վարդանյան Գևորգ Սերյոժայի
 – 365
 Վարդանյան Դ. –
 Վարդանյան Դավիթ – 216, 280
 Վարդանյան Յու. – 57, 176, 232
 Վարդանով Վլադիմիր Թեանի –
 366
 Վարդումյան Ա. – 252
 Վոլսկի Ա. Ի. – 408

Տ

Տատլիս - 149
 Տեր-Մինասյան Ռիմա – 71

Տեր-Պետրոսյան Լևոն – 261, 280
 Տեր-Պողոսյան – 118
 Տոնոյան Ռաֆիկ – 59, 115, 168-
 169, 176, 188, 223, 227, 233,
 278, 282
 Տոռոզյան Արտաշես – 258

Փ

Փայասյան Ս. – 247
 Փանոսյան Գարեգին – 278, 282
 Փարսադանյան Արթուր
 Վլոդյայի – 357, 366
 Փիրումյան Գ. – 168, 170

Ք

Քամալյան Օլեգ Արմանի – 366
 Քլինթոն Բիլ – 271
 Քոչարյան Ռոբերտ – 411
 Քոչինյան Անտոն – 291
 Քոչինյան Գագիկ – 291
 Քոսյան Վաչագան Ավետիսի –
 366
 Քոքս Բերոլայն – 269

Օ

Օհանյան Լ. – 251
 Օրելսոյ Վ. Ս. – 180

Ֆ

Ֆրանկյան Արամ Հայկի – 366

А

Аббасова Ф. – 157
Аветисян А. А. – 213
Агаян Э. Б. – 213
Азимов – 131
Акопян Г. Г. – 31
Алиев Г. – 135-137
Амбарцумян С. А. – 39, 44, 46,
50, 52, 60, 62, 404-406
Амирян С. С. – 213, 226
Ананян Г. Г. – 213
Аракцян Б. – 399
Арутюнян Б. – 226
Арутюнян В. М. – 213
Арутюнян С. Г. – 31, 236-237
Атаян Р. – 375
Атаян Э. Р. – 213
Ахмедов Ахмед Имани-оглы –
129-130

Б

Бабаян С. – 401
Бабурян К. – 399
Багиров – 135-137
Бахманова Н. – 400
Бессмертных А. А. – 371
Буниатов З. – 40
Буркин Сергей – 46, 49

В

Вартанян З. – 31, 158
Вартанян Ю. Л. – 213
Везиров А. Х. – 69, 144, 210-212
Восканян Г. М. – 31, 52

Г

Галкин В. С. – 131

Галстян Н. Г. – 164

Гамзатов Р. – 55

Ганибаев Ф. – 132

Гарибян Г. А. – 211, 213, 236-238

Гаспарян Гоар – 43

Горбачев М. С. – 40-42, 44, 51, 62-
63, 69, 195-196, 213, 235-236,
374, 404-406

Грачев П. С. – 400-401

Григорян Микаэл – 155-156

Громыко А. – 51, 62-63

Гулиев Р. – 376

Гусев Б. – 376

Д

Давтян М. А. – 197

Давтян Р. – 239

Джалилов А. – 399

Джафаров Х. – 29

Джафаров Явар Гияс-оглы – 129-
130, 158

Джафарова Э. – 158

Дургарян А. А. – 69, 140, 142-143,
145

Е

Енгоян А. П. – 211, 236-238

И

Илдыз – 40

Ильясов М. – 131, 157

Илюхин В. И. – 375

Исмаилов Ильгам Азат-оглы –
129-130

Исмаилов Т. – 29

К

Казимиров В. Н. – 399-401
Карамзин – 50
Карапетян Л. М. – 213
Кветкаускас Валдемарас – 44
Козырев А. В. – 400-401
Косенко А. – 376
Кротов М. – 399

Л

Ленин В. И. – 39, 47-49, 52
Лихачев Д. С. – 40

М

Мажинян Джемма – 155
Мамедов М. И. – 401
Матевосян Л. А. – 164
Михайлов В. А. – 136
Мкртумян Ю. И. – 197, 211, 214,
236-238
Мкртчян Л. М. – 213
Мкртчян О. В. – 197, 211, 236-238
Мовсесян Ю. Т. – 213
Мурсалиев А. – 379
Муслимзаде Д. – 29
Мэтлок Дж. – 371

О

Овсепян А. А. – 213
Оганесян Армен – 155-158
Оганесян В. – 226
Оганесян Л. – 157
Осипян Л. Л. – 213

П

Паносян В. – 239

Паносян Г. А. – 213
Петросян В. А. – 62-63
Погосян Г. А. – 52, 137
Прокопенко Г. – 60-61, 63

Р

Рыжков Н. И. – 195

С

Саакян Г. С. – 213
Саркисян В. С. – 213
Саркисян М. П. – 197
Саркисян С. А. – 401
Сарьян Мартирос – 43
Сахаров А. Д. – 162
Сейидов Г. Н. – 137
Сталин И. – 39, 50, 54
Статеев Николай – 50-51, 57

Т

Такмазов – 131
Талалян А. А. – 213
Тамразян Г. С. – 213
Теюбова Н. – 157
Титов В. – 378
Тоноян Р. – 226
Туманян Ованес – 43

Х

Хачатрян Самсон – 43
Хачатурян Арам – 43
Хуршудян Л. А. – 155, 213, 226,
239

Ч

Чилингарян Ю. С. – 213

Ш

Шагинян Мариэтта – 43

Шевченко Т. Г. – 61

Шеримкулов М. – 399

Шкируц Г. В. – 43

Шумейко В. – 399

Щ

Щербицкий В. В. – 63

Э

Элиассон Я. – 401

Ю

Юрченко О. – 376

Я

Язов Д. Т. – 236

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ ԱՐՅԱԽՅԱՆ
ԳՈՅԱՊԱՅՔԱՐՈՒՄ
1988-1994 ԹԹ.**

**(ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԵՎ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ)**

Կազմեց և հրատարակության պատրաստեց
պ. գ. թ., դոց. Ժակ Սամվելի Մանուկյանը

Հրատարակչության տնօրեն՝ Կ. Գրիգորյան
Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալարյանի
Հրատ. սրբագրումը՝ Մ. Կեսոյանի
Ռուսերենի սրբագրումը՝ Ռ. Ջախարյանի

Տպագրված է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչություն ՓԲԸ-ում:
ք. Երևան, Արշակունյաց պող., 2 շենք

Ստորագրված է տրագրության՝ 25.08.2019:
Չափեր՝ 60x84 $\frac{1}{16}$; Տպ. մամուլը՝ 26.75 + 16 էջ ներդիր:
Տպաքանակը՝ 300:

ԵՊՀ հրատարակչություն
ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1
www.publishing.ysu.am